SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE
V

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
Ε΄

EDITURA GÂNDUL ATHOS 2016

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE V

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ Ε'

Tehnoredactare: Larisa Barbu
Corectură: Caliopie Papacioc

© Cristian Chivu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GRIGORIE PALAMAS, sfânt
Opere complete / Grigorie Palama. - Bucureşti : Gândul aprins, 2013-
15 vol.
ISBN 978-606-93430-1-2
Vol. 5 : Tratate dogmatice (3;4;5) = Dogmatikai pragmateiai. / introd., trad. şi note de Cornel Coman, Adrian Tănăsescu, Cristian Chivu ; coord.: Cristian Chivu. - 2016. - ISBN 978-606-94178-0-5

I. Coman, Cornel (trad.) (pref.) (note)
II. Tănăsescu, Adrian (trad.) (pref.) (note)
III. Chivu, Cristian (trad.) (pref.) (coord.)

2

Mulțumim d-lui Vasilios Hristou,
fiul profesorului Panaiotis Hristou,
realizatorul ediției critice a *Operelor*
sfântului Grigorie Palama,
pentru permisiunea de a folosi
și de a publica textul ediției critice
a tatălui său.

Motto:

«Τί λέγεις; Τὴν ψυχὴν θήσομεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας – τοῦ θεοῦ συναιρομένου – καὶ καμεῖν περὶ τὸν λόγον οὐ θελήσομεν;» (*Διάλογος* 38)

«Ce spui?; sufletul ni-l vom jertfi pentru adevăr, ajutând Dumnezeu, și a ne osteni cu cuvântul nu vom voí?»

ABREVIERI

ΒΕΠΕΣ	*Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων*
ΕΠΕ	*Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*
Ε.Θ.Σ.Π.Θ	*Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*
CCG	*Corpus Christianorum Graecorum*
CSHB	*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*
FR	*Filocalia Românească*
GA	*Editura Gândul Aprins*
GOThR	*Greek Orthodox Theological Review*
PG	*J. P. Migne, Patrologia Graeca*
PL	*Patrologia Series Latinae*
SC	*Sources Chretiennes*
SVThQ	*St. Vladimir's Theological Quarterly*

Notă asupra volumului

Volumul de față cuprinde lucrarea *Despre dumnezeiasca și îndumnezeitoarea împărtășire*, a treia – și ultima – parte a *Apologiei împotriva lui Varlaam și Achindin*, începută în volumul precedent, și două tratate-dialog scrise de sfântul Grigorie Palama după Sinodul din August 1341, și anume *Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul* și *Teofan*. Textul grecesc este luat din volumul al doilea al ediției Hristou[1]. Prima lucrare din volum a fost tradusă și de părintele Stăniloae în Filocalia Românească[2]. Celelalte două scrieri cuprinse în prezentul volum sînt traduse pentru prima dată în limba română.

[1] Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* Β', ediția a II[a], Thessalonic 1994, p. 137-277.
[2] FR 7, p. 374-411.

Studiu introductiv

«'Mi s-a arătat, părinte, Lumina aceea; [și] a pierit numaidecât casa chiliei și a trecut lumea, fugind – socot – de la fața Sa; și am rămas singur eu dimpreună cu singură Lumina; și nu știu de era atunci acolo și trupul acesta, părinte; și nu cunosc de eram afară de acesta [...]; și îmi era bucurie, care și acum este cu mine, negrăită, și dragoste și dor mult, încât râuri de lacrimi îmi curgeau, ca și acum, precum vezi'. Și, răspunzându-i, [părintele] îi zice: 'Acela este, fiule'. Și, [dimpreună] cu cuvântul, Îl vede iarăși și încet încet se curățește și, curățindu-se, îndrăznește și Îl întreabă pe Însuși Acela și zice: 'Dumnezeul meu, Tu ești?'. Și răspunde și zice: 'Da, Eu sînt, Dumnezeu, Cel ce pentru tine om M-am făcut; și, iată, Eu te-am făcut, precum vezi, și te voi face dumnezeu'».

Sfântul Simeon noul Teolog[1]

Θεοπτία și *Θέωσις*. Îndumnezeirea omului prin vederea lui Dumnezeu după Grigorie Palama[2]

De cercetează cineva cu luare aminte scrierile palamite în ansamblul literaturii patristice, va putea vedea că sfântul Grigorie Palama a fost – așa zicând – un teolog

---

[1] *A cincea cuvântare morală*, SC 129, p. 100-104.

[2] Pentru această temă vezi studiile: C. Chivu, *Θεολογία, Θεοπτία και Θέωση. Από το Συμεών το Νέο Θεολόγο στο Γρηγόριο Παλαμά*, Thessalonic 2010; G. Mantzaridis, *Παλαμικά*, ed. Pournaras, Thessalonic, 1998. Vezi, de asemenea, și introducerea noastră – cu titlul *Gnoza filosofică, gnoza teologică și gnoza teoptică după sfântul Grigorie Palama* – în volumul Sfântul Grigorie Palama, *Opere Complete* III, Gândul Aprins, 2015, p. 9-34.

curajos; și aceasta pentru că, în cazul chestiunilor teologice delicate și anevoie de limpezit, mulți din marii teologi ai Bisericii au purces, de-a lungul timpului, la abordări mai degrabă tangențiale; pe când acesta nu a ezitat să le abordeze frontal. Așa se face că în istoria gândirii el este legat de teme mari ale teologiei, fiind cunoscut, de exemplu, ca teologul distincției ființă–lucrări în Dumnezeu și ca teologul vederii lui Dumnezeu și al îndumnezeirii omului.

Tema îndumnezeirii omului se regăsește, desigur, și în teologia patristică anterioară lui Palama. Athanasie cel Mare scria, deja, despre Cuvântul lui Dumnezeu că «S-a înomenit ca noi să ne îndumnezeim»[3], arătând limpede că scopul întrupării Sale nu a fost altul decât însăși îndumnezeirea omului. Grigorie Teologul, la rândul său, citând din Vasile cel Mare, spune undeva: «nu rabd a mă închina vreunei zidiri, zidire a lui Dumnezeu aflându-mă și poruncindu-mi-se să fiu dumnezeu»[4]. Dionisie Areopagitul spune, și el, despre îndumnezeire că este «asemănarea și unirea cu Dumnezeu»[5], unire care se face în lumina îndumnezeitoare[6] și unire întru care «nestricăcioși și nemuritori ne vom face și vom ajunge la sfârșitul[7] cel în-chipul-lui-Hristos și preafericit[8], [și] 'totdeauna cu Domnul' – după cuvântul Scripturii – 'vom fi'[9], plini făcându-ne,

[3] Athanasie cel Mare, *Despre înomenirea Cuvântului* 54, PG 25, 192B.
[4] *Epitaf la Marele Vasile*, ΒΕΠΕΣ 60, 161.
[5] Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească* 1, 3, PG 3, 376A.
[6] *Despre dumnezeiești le numiri* 7, 1, PG 3, 868A.
[7] Adică: desăvârșirea asemenea lui Hristos.
[8] Sau – după alt înțeles al termenului λῆξις – 'la moștenirea cea în-chipul-lui-Hristos (la moștenirea faptului de a fi asemenea lui Hristos) și preafericită'.
[9] *I Timotei* 4, 17.

pe de o parte, prin preacuratele vederi-de-Dumnezeu, de văzuta arătare-a-dumnezeirii Lui[10], [teofanie] ce ne va lumina împrejur în sclipiri prealuminoase, ca și pe ucenici la acea preadumnezeiască Schimbare-la-față, și, *pe de altă parte*, împărtășindu-ne, cu minte nepătimitoare și nematerialnică, de netrupeasca[11] Lui dare-de-lumină și de unirea cea mai presus de minte, într-o mai dumnezeiască imitare a minților [celor] mai presus de ceruri; că vom fi – precum spune adevărul cuvintelor [Scripturii] – deopotrivă cu îngerii și fii ai lui Dumnezeu, fii ai învierii fiind [noi]»[12].

Simeon noul Teolog – despre viața căruia sfântul Grigorie Palama spune că «este, întreagă, o minune și [că este] slăvită de către Dumnezeu cu minuni mai presus de fire» și «ale cărui scrieri [sînt] scrieri ale vieții»[13] – este, negreșit, însemnatul înainte-mergător al lui Palama în teologia isihastă[14]. Asemănările dintre cei doi sînt evidente[15]. Amândoi au fost aprinși, încă din tinerețe, de flacăra Duhului Sfânt, lepădând lumea cea deșartă,

[10] Literal: de teofania vizibilă a Lui.

[11] Literal: înțelegătoarea, inteligibila.

[12] *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 1, ed. Ritter, p. 123 (PG 3, 840A); *idem* 1, 4, p. 114-115 (PG 3, 592C).

[13] *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων* 1, 2, 12, Α΄, p. 404.

[14] Vezi C. Chivu, *Θεολογία, Θεοπτία και Θέωση. Από το Συμεών το Νέο Θεολόγο στο Γρηγόριο Παλαμά*, Thessalonic, 2010.

[15] Este relevantă decizia monahilor bolandiști de a nu insera viața sfântului Simeon în colecția *Acta Sanctorum* pe motiv că este vorba de „biografia unui scriitor care i-a influențat pe isihaștii din secolul al XIV-lea, atât de detestați în tot Occidentul". La fel de relevantă este și mărturisirea lui François Combefis, conform căreia el însuși a insistat pe lângă bolandiști să nu fie inclusă în colecție viața sfântului, dată fiind suspiciunea că tocmai el ar fi „izvorul tuturor greșelilor lui Palama" (*Introducere* la *De essentia et operatione* a lui Manuil Caleca, PG 152, 260: „qua suspicione laborat, et tanquam is fuerit fons omnis Palamici erroris").

unul cu rugăciunea «vino, Cel singur, la mine, cel singur»[16], celălalt cu «luminează'mi întunericul»[17]. Isihaști desăvârșiți, amândoi au pătruns în adâncurile luminii dumnezeiești și au trăit taina îndumnezeirii. Primul își descrie această experiență în mod cutremurător, al doilea o teologhisește profund, stabilind fundamentul teologic al unirii omului cu Dumnezeu în lumina necreată. Prin opera sa, Palama fundamentează cu argumente teologice solide teologia isihastă și o sistematizează, așa încât pe această bază să poată fi respinse eventualele rătăciri, erezii sau critici. Mare trăitor al tainei îndumnezeirii, Simeon ne spune că pentru a primi răsplata teoptiei și a îndumnezeirii, trebuie să păzim poruncile cu mult zel și multă dragoste[18]. Taina îndumnezeirii se săvârșește prin unirea cu Dumnezeu în lumina Lui necreată. Simeon își descrie teoptiile și sporirea duhovnicească, de la vederea luminii dumnezeiești până la vederea lui Dumnezeu în această lumină: «'Mi s-a arătat, părinte, Lumina aceea; [și] a pierit numaidecât casa chiliei și a trecut lumea, fugind – socot – de la fața Sa; și am rămas singur eu dimpreună cu singură Lumina; și nu știu de era atunci acolo și trupul acesta, părinte; și nu cunosc de eram afară de acesta [...]; și îmi era bucurie, care și acum este cu mine, negrăită, și dragoste și dor mult, încât râuri de lacrimi îmi curgeau, ca și acum, precum vezi'. Și, răspunzându-i, [părintele] îi zice: 'Acela este, fiule'. Și, [dimpreună] cu cuvântul, îl vede iarăși și încet încet se curățește și,

[16] Simeon noul Teolog, *Rugăciune de taină*, SC 156, p. 150.

[17] Este rugăciunea sfântului Grigorie către Maica Domnului. Vezi Filothei al Constantinopolei, *Λόγος εἰς ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν* 18, ed. Tsamis în *Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς* 4, *Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών*, Thessalonic, 1985, p. 447.

[18] *Θεολογικός* 2, SC 122, p. 152. *Κατηχητικός* 13, p. 202.

curățindu-se, îndrăznește și Îl întreabă pe Însuși Acela și zice: 'Dumnezeul meu, Tu ești?'. Și răspunde și zice: 'Da, Eu sînt, Dumnezeu, Cel ce pentru tine om M-am făcut; și, iată, Eu te-am făcut, precum vezi, și te voi face dumnezeu'»[19].

Îndumnezeirea omului este, așadar, scopul zidirii omului și al întrupării Cuvântului, iar această mare taină se săvârșește în nezidita lumină a lui Dumnezeu. Îndumnezeirea este rodul vederii lui Dumnezeu – învățătură pe care marele nostru teolog Grigorie Palama a preluat-o din tradiția precedentă și pe care a argumentat-o teologic ca nici un alt teolog.

Învățătura despre vederea lui Dumnezeu se întemeiază, de altfel, pe Scriptura însăși, care nu face decât să consemneze realitatea trăită de Biserică, de sfinții învredniciți vederii acesteia. Astfel, deși în Vechiul Testament Dumnezeu îi refuză lui Moise posibilitatea de a-I vedea fața («nu poate omul să vadă fața Mea și să fie viu»[20]) și în Noul Testament Ioan Evanghelistul și Teologul subliniază faptul că «pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată»[21], totuși, în foarte multe locuri din sfânta Scriptură se vorbește limpede despre vederea lui Dumnezeu[22], aparenta contradicție explicându-se

[19] *A cincea cuvântare morală*, SC 129, p. 100-104.

[20] *Ieșirea* 33, 23.

[21] *Ioan* 1, 18.

[22] *Facerea* 32, 29; *I Ioan* 3, 2; *Isaia* 6, 1-3: «Și s-a făcut că în anul când a murit Ozia împăratul, am văzut pe Domnul stând pe scaun înalt și ridicat, și plină era casa de slava Lui; și Serafimi stăteau împrejurul Lui, și șase aripi [îi erau] unuia, și șase aripi altuia; și cu două își acopereau fețele, și cu două își acopereau picioarele, și cu două zburau; și strigau unul către altul și ziceau 'sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot; plin e tot pământul de slava Lui'». *II Corinteni* 12, 2-4: «Știu om în Hristos acum paisprezece ani – fie în trup, nu știu, fie în afară de trup, nu știu,

tocmai prin distincția – în Dumnezeu – între ființă și lucrare, aceasta din urmă[23] având drept corespondent scripturistic termenul de *slavă*[24]. Părinții, apoi, la rândul lor, nu fac decât să urmeze învățăturii acesteia, pe care au aprofundat-o teologic. Dintre sfinții Părinți care au scris despre teoptie este destul să îi amintim pe Irineu de Lugdunum[25], Grigorie Teologul[26], Grigorie al Nyssei[27], Dionisie Areopagitul[28], Ioan Damaschinul[29].

Să înfățișăm, însă, în mica noastră introducere, care sînt, în cadrele literaturii patristice, premisele îndumnezeirii omului prin vederea lui Dumnezeu în lumină, premise care se vădesc a fi de două feluri, și anume ontologice și antropologice, încercând să dovedim faptul că fotofania (adică: arătarea și vederea luminii dumnezeiești) nu este altceva decât o teofanie (altfel zis: arătarea și vederea lui Dumnezeu), după care, în final, vom trece în revistă învățătura sfântului Grigorie Palama despre faptul că rodul acestei teofanii este îndumnezeirea omului.

Dumnezeu știe – răpit unul ca acesta până la al treilea cer; și știu astfel de om – fie în trup, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe – că a fost răpit în rai și a auzit cuvinte de nespus, ce nu e cu putință omului a le grăi».

[23] Conceptul de lucrare, adică.

[24] *Luca* 2, 9; *Ioan* 12, 49.

[25] *Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως* 4, 20, 3, 1035.

[26] *Λόγος 28. Περὶ τῆς θεολογίας* 3, PG 36, 32A. *Λόγος 32.* 15, PG 36, 192.

[27] *Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*, PG 44, 1272A. 1265B. *Εἰς Βασιλειον*, PG 46, 809A. *Εἰς Ἆσμα Ἀσμάτων* 11, ΒΕΠ. 66, p. 256-257.

[28] *Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων* 2, 1, ed. Ritter, 1, 4, p. 114-115.

[29] *Εἰς τὴν Μεταμόφωσιν*, ΕΠΕ 9, p. 38-40. *Εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον* 5 și 6, ΕΠΕ 9, p. 102-104. *Ἔκδοσις ἀκριβής…* 1, 1, ΕΠΕ 1, p. 54-56. *Εἰς Μεταμόφωσιν κανών*, PG 96, 849D.

I. Premisele îndumnezeirii omului

Premisele ontologice patristice ale vederii lui Dumnezeu sînt, așadar, distincția – în Dumnezeu – între ființa Sa și lucrările Sale nezidite și, mai apoi, distincția dintre necreat și creat.

Este cunoscut tuturora faptul că sfântul Grigorie Palama s-a consacrat în istoria teologiei ca apărătorul isihaștilor. Aceștia, închiși în chiliile lor, rosteau neîncetat rugăciunea «Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă» și, după multă nevoință în această rugăciune, ajungeau la unirea cu Dumnezeu și la vederea luminii Lui nezidite – altfel zis, mai teologic: la vederea lui Dumnezeu în lumina nezidită. Teologia isihastă formula, așadar, învățătura – desprinsă din experiența însăși – că Dumnezeu Cel neapropiat după ființă Se face apropiat după lucrările Sale nezidite. Dimpotrivă, adversarii lui Palama (Varlaam, Achindin și ceilalți) au negat vehement distincția aceasta ontologică în Dumnezeu și faptul că lucrările acestea sînt nezidite. Varlaam, de pildă, proclamă limpede că «o singură dumnezeire este necreată, [și anume] ființa lui Dumnezeu, iar toate cele din jurul ei sînt create»[30]. Achindin, de asemenea, îl acuză pe sfântul Grigorie și de oarecare recrudescență a teoriei ideilor lui Platon[31].

În ciuda criticii teologilor romano-catolici la adresa învățăturii acesteia a lui Palama, critică bazată în primul rând pe argumentul că ea nu este cunoscută în Tradiție[32],

[30] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 3, 2, 4

[31] *Ἀπολογία 2, 15. Ἔκθεσις ἐπίτομος κατὰ τῶν τοῦ Παλαμᾶ πονηροτάτων αἱρέσεων*, Monac. gr. 223, f° 12. Idei asemănătoare vezi și E. von Ivánka, *Plato Christianus*, Einsiedeln 1964, p. 391.

[32] M. Jugie, *Palamas, Dictionnaire de Théologie catholique*, 11, p. 1742, S. Guichardan, *Le problème de la simplicité divine en Orient et en Occident aux XIVe et XVe siècle: Grégoire Palamas, Duns Scot, George Scholarius*, Lyon

această învățătură este răspândită constant în scrierile Părinților, de la cei mai vechi până la cei mai apropiați sfântului[33], fiind pecetluită cu trei secole înainte de însuși sfântul Simeon noul Teolog, la care – deși nu avem o doctrină sistematică în acest sens – aceasta transpare din întreaga lui operă[34].

Cum se știe, sfântul Grigorie Palama este prin excelență teologul acestei deosebiri în Dumnezeu între ființa și energiile Lui, ca unul care a cristalizat definitiv baza dogmatică a acestei învățături. Conform învățăturii lui, isihaștii nu Îl vedeau pe Dumnezeu în ființa Lui, ci în lucrările nezidite izvorâte din aceasta. «De vei socoti că Dumnezeu este văzut nu după ființa [Lui] cea mai

1933, p. 119. Vezi și revista *Istina* 3, 1974, p. 257. J. S. Nadal, *La critique par Akyndinos de l'herméneutique patristique de Palamas*. Vezi și răspuns la aceste critici la Dumitru Stăniloae, *Introducere la Operele Sfântului Grigore Palama*, Filocalia 7, București 1979, p. 216-222, G. Martzelos, *Οὐσία καὶ ἐνέργιαι τοῦ Θεοῦ κατὰ τον Μέγαν Βασίλειον*, ed. Pournaras 1993, p. 13-15 și *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί ἡ νεότερη δυτική θεολογία, Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου της Ι.Μ.Θ.*, 1986, p. 215-227. Vezi și *Palamisme et Tradition, Irenikon* 4, 1975, p. 497- 494 al catolicului A. Halleaux unde acesta respinge critica din *Istina*.

[33] Athenagora, *Περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν* 1, PG 6, 976 A. Theofil al Antiohiei, *Πρὸς Αὐτότυκον*, 3-5, ΒΕΠ 5, p. 14-15. Irineu, *Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3, 24, 1-2, PG 7, 966- 967 B. Idem., *Ἀπόσπασμα 5*, ΒΕΠ 5, p. 174. Vasile cel Mare, *Ἐπιστολή* 234, 1, PG 32, 869A. Ioan Damaschin, *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 96, 800BC.

[34] Urmând tradiția patristică, Sfântul Simeon accentuează ideea că nimeni nu a văzut vreodată ființa lui Dumnezeu, ci numai razele slavei Lui, „revărsarea luminii Lui", adică energiile necreate. Negreșit îngerii și sfinții nu văd ființa Lui, ci „slava strălucitoare a Duhului și în ea ei văd și pe Fiul și pe Tatăl" sau, cum spune în alt loc, „slava și strălucirea dumnezeirii neapropiate și triipostatice". Cunoașterea lui Dumnezeu este posibilă „prin energiile tainice și negrăite, prin strălucirile dumnezeiești". *Οἱ Ἔρωτες τῶν θείων Ὕμνων*, 35, 50-54, p. 90 ; *Διάλογος σχολαστικοῦ*, 6, ΕΠΕ 19A, p. 604-606. *Ἠθικοὶ Λόγοι* Α', 5, p. 218; *Θεολογικοὶ Λόγοι*, 1, p. 110.

presus de ființă, ci după îndumnezeitoarea Lui dare și lucrare[35], [după] harul înfierii, [după] îndumnezeirea cea nefăcută, [după] strălucirea eniposta[zia]tă cea aievea, dacă [așadar] aceasta o vei socoti [a fi] obârșie a dumnezeirii, [și anume] darul cel îndumnezeitor, cel împărtășit [nouă] și [cu putință de] văzut [nouă] și [cu noi] unit [în chip] mai presus-de-fire, [atunci nu față de altceva decât] față de obârșia *aceasta* este mai presus ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-obârșie»[36]. Lucrările lui Dumnezeu sînt ființiale, așadar comune Persoanelor Treimii și, prin urmare, nezidite. Scrie sfântul: «noi – împreună cu dumnezeiești Părinți – cugetând că firea însăși și lucrările firii lui Dumnezeu sînt nezidite, ne închinăm unui singur Dumnezeu nezidit și spunem că în afară de Acesta nu este nimic nezidit»[37]. Dumnezeu este și întreg ființă, și întreg lucrare, deosebirea dintre ființă și lucrare fiind aceea că ființa dumnezeiască este imperceptibilă/de neatins în totalitate tuturor, pe când lucrările dumnezeiești sînt cognoscibile[38]. Deci Dumnezeu nu este necreat numai după ființă, ci și după cele din jurul ființei, iar diteiști sînt Varlaam și Achindin, cei care «au împărțit dumnezeiescul în necreat și creat»[39] și, astfel, „au căzut nu doar în diteism, ci și în ateism»[40], așa cum ne spune sfântul, și aceasta pentru că un astfel de Dumnezeu pur și simplu nu există.

---

[35] Literal: har și lucrare.

[36] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 3, 1, 29, p. 641.

[37] *Ἀντιρρητικός* 3, 10, p. 186.

[38] *Ἀντιρρητικός* 4, 41, p. 270: „Οὕτω καὶ ὅλος οὐσία καὶ ὅλος ἐνέργεια ἐστιν ὁ Θεὸς. Διενήνοχε δὲ τῆς θείας οὐσίας ἡ θεία ἐνέργεια... τὸ τὴν θείαν οὐσίαν ἄληπτον εἶναι πᾶσι παντάπασι, γνωρίμους δὲ τὰς θείας ἐνεργείας".

[39] *Περὶ ἑνώσεως καὶ διακρίσεως*, Β', 3, p. 70.

[40] *Ibidem* 9, p. 75.

Având el însuși experiența unirii cu Dumnezeu prin energiile Lui nezidite, Palama folosește și exemple mai practice pentru a explica distincția dintre ființă și lucrări în Dumnezeu. Orice unire – ne explică el – se realizează prin intermediul unui contact, simțual în cazul celor simțuale, și inteligibil în cazul celor inteligibile. Întrucât există unire cu acele străluciri, există așadar și contact, evident inteligibil-înțelegător, mai bine zis duhovnicesc. Cu ființa lui Dumnezeu însă este imposibil de intrat în contact, pentru că este în sine dincolo de orice contact. De asemenea, unirea cu aceste străluciri ce poate fi altceva decât vedere? Deci strălucirile acelea sînt vizibile de către cei vrednici, pe când ființa este totalmente nevăzută și, bineînțeles, «strălucirile fără de început și fără de sfârșit sînt lumină fără de început și fără de sfârșit»[41].

O altă premisă ontologică a vederii lui Dumnezeu – subliniată de marele teolog – este distincția creat-necreat. Îndumnezeirea omului prin vederea lui Dumnezeu reprezintă în primul rând o comuniune-împărtășire de Dumnezeu, iar această comuniune-împărtășire trebuie să aibă ca premisă și alteritatea ontologică dumnezeire-zidire, adică să existe doi, și anume Dumnezeu și omul. Prin prisma acestor afirmații, distincția creat-necreat constituie o premisă esențială a teoptiei și a îndumnezeirii. Trebuie să spunem că această distincție creat-necreat este principul de bază al întregii învățături patristice[42].

[41] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 3, 2, 14, ed. Hristou, vol. I, p. 668.

[42] Iustin Martirul și Filosoful, *Ἐκθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως*, PG 6, 374D: Vasile cel Mare, *Κατ' Εὐνομίου* 3, PG 29, 660A: Grigorie Teologul, *Λόγος* 42. 17, PG 36, 477B. Grigorie al Nyssei, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C: Ioan Hrisostom, PG 48, 1087. Theodoret al Cirului, *Quaestiones in Octateuchum III*, 1. Ioan Damaschin, *Κατὰ Μανιχέων*, PG 94, 1568B. Simeon noul Teolog, *Ὕμνος* 42. 113, p. 46.

Palama susține, așadar, deosebirea clară între creat și necreat. Învățătura aceasta este întâlnită foarte des în operele lui, aceasta pentru că, în lupta lui de a demonstra că lucrările dumnezeiești sînt nezidite și izvorăsc din ființa nezidită, a accentuat că acestea se deosebesc de făpturi. Dacă aceste lucrări ar fi create, atunci și Dumnezeu ar fi creat[43]. De asemenea, sfântul scoate în evidență această deosebire atunci când vorbește despre caracterul necreat al însușirii lui Dumnezeu de a făuri (*τὸ δημιουργεῖν*), îndeosebi în combaterea învățăturii lui Grigorá, care spunea că este creată[44]. Alteritatea ontologică dumnezeire-zidire nu exclude îndumnezeirea, ci este o premisă a ei, pentru că astfel omul zidit se împărtășește de Dumnezeu cel nezidit[45].

Calea spre lumina necreată este una anevoioasă și de durată, pe care o desăvârșesc doar anumiți oameni care împlinesc ceea ce noi numim premisele antropologice. Le putem numi și antropologice, hristologice și sotiriologice. Aceste premise se rezumă la creația după chipul lui Dumnezeu, înnoirea firii omenești prin lucrarea mântuitoare a lui Hristos și viața duhovnicească a credincioșilor în Biserică.

---

[43] *Ἔκθεσις δυσσεβημάτων*, Β΄, 33, p. 585. *Ἀντιρρητικός πρὸς Ἀκίνδυνον* 1, Γ΄, 26, p. 58.

[44] *Διάλεξις μετὰ Γρηγορᾶ*, τ. Δ΄, p. 201. Vezi și Grigoras, *Λόγος ἀντιρρητικος πρῶτος κατὰ τῶν καινὰ καὶ ἔκθεσμα δόγματα εἰσαγόντων εἰς τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν Α΄*, p. 213.

[45] *Πρὸς Ἀκίνδυνον*, Γ΄, 16, p. 308: „E limpede, așadar, că harul acesta este nezidit, atât de limpede încât și roada acestuia – fiecare [în parte] – în cei [cu har] dăruiți și îndumnezeiți spun că se cheamă – după acesta – fără-de-început [sau neobârșuită], pururea-fiitoare, fără-de-sfârșit, altfel spus nezidită".

Urmând firul neîntrerupt al tradiției patristice[46], Grigorie Palama afirmă că omul, prin zidirea sa după chipul lui Dumnezeu, a fost înzestrat cu anumite însușiri care, în potență, îl fac părtaș la slava dumnezeiască. El subliniază faptul că omul este creat după chipul lui Dumnezeu, iar chipul – adică Icoana – întru toate asemenea lui Dumnezeu este doar Cuvântul[47], precum și faptul că prin aceste calități cu care a fost înzestrat la creare trebuie să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu.

Conform sfântului Grigorie, prin chipul lui Dumnezeu omul a primit nu numai sufletul rațional, care este înrudit cu Dumnezeu, dar și harul Duhului Sfânt: «Ochii îngerilor vedeau atunci sufletul omului unit în simțire și trup (carne) și vedeau un alt dumnezeu, nu numai ca unul făcut pe pământ din bunătatea dumnezeiască, minte și trup el însuși, ci configurat după harul lui Dumnezeu datorită prisosului acestei bunătăți, așa încât el însuși să fie trup și minte și duh, iar sufletul să aibă și calitatea de a fi după chipul și asemănarea dumnezeiască în totalitate ca unul ce este unitar în minte și rațiune și duh»[48]. Expresia 'configurat după harul lui Dumnezeu' (*κατὰ θεοῦ χάριν μεμορφωμένον*) exprimă un mare adevăr: omul a fost creat să trăiască prin har și, de aceea, el nu își poate găsi împlinirea decât prin dobândirea harului. Sufletul viu, pe care l-a suflat Dumnezeu asupra omului este, după sfântul Grigorie, pururea viu, nemuritor, rațional, dar și înzestrat cu harul dumnezeiesc[49],

[46] Athanasie cel Mare, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοὺ Λόγου* 3, PG 25, 101B. Grigorie al Nyssei, *Περὶ παρθενίας* 12, PG 46, 369C și *Περὶ τῆς κατασκευῆς τοὺ ἀνθρώπου* 5 și 16, BEΠ 65A, p. 21, 49. Simeon noul Teolog, *Κατηχητικὸς* 15, p. 228, Ὕμνοι 44, 23-31.

[47] *Ηθικὸς* 3, p. 416. *Διάλεξις Θεοφάνους…*, Β΄, p. 253.

[48] *Cuvântul II doveditor*, p. 85.

[49] *Ibidem*, p. 85.

adică a primit deodată și viața și harul necreat prin care poate fi în comuniune cu Dumnezeu. Prin cădere el a pierdut harul, dar sufletul nu și-a pierdut definitiv puterea de a redobândi harul[50].

Grigorie Palama, urmând tradiția alexandrină, susține că mintea este elementul cel mai înalt al însușirii de a fi «după chipul lui Dumnezeu»[51]. De aceea, sfântul vorbește foarte des despre rugăciunea minții (sau rugăciunea înțelegătoare), tăcerea minții (altfel zis: tăcerea înțelegătoare), adunarea minții, ca mijloace pentru izbutirea vederii lui Dumnezeu. «Minte fiind, vedem pe Dumnezeu»[52], ne spunea Simeon noul Teolog; peste trei veacuri sfântul Grigorie spune: «cu mintea, în duh, vedeau proorocii»[53].

Omul are prin creație puterea de a vedea pe Dumnezeu. Sfântul Grigorie folosește un pasaj din cuviosul Isaac Sirul, care vorbește despre cei doi ochi sufletești: cu unul vedem ceea ce e ascuns în făpturi, adică puterea, înțelepciunea și pronia lui Dumnezeu, iar cu celălalt vedem slava firii dumnezeiești, atunci când binevoiește Dumnezeu să ne dea darul acesta[54].

O altă premisă foarte importantă a îndumnezeirii prin teoptie este înnoirea firii omenești prin lucrarea mântuitoare a lui Hristos. Grigorie Palama își fundamentează învățătura sa despre îndumnezeire pe hristologia sfântului Athanasie cel Mare, exprimată lapidar, dar sugestiv, prin sintagma «Acesta S-a înomenit, pentru ca noi să ne îndumnezeim»[55]. După sfântul Grigorie,

[50] *Ibidem*.
[51] *Capetele* 27, p. 50.
[52] *Περὶ ἐξομολογήσεως* 7, ed. Holl, p. 380.
[53] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 3, 3, 2, p. 680.
[54] Isaac Sirul, *Λόγοι* 72. Ed. Spetsieris, p. 281 și FR 10, p. 361. *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 15, 55.1
[55] Athanasie cel Mare, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* 54, PG 25, 192 B.

însușirea de a fi după chipul lui Dumnezeu conferă o înrudire cu Dumnezeu, așa încât omul și Dumnezeu să poate 'să se adune' într-un ipostas, ipostasul lui Dumnezeu Cuvântul[56]. De altfel, cum am spus, facerea omului după chipul lui Dumnezeu îi conferă acestui chip puterea de a cuprinde Arhetipul, care este Hristos, Cel ce a unit în Persoana Lui *τὸ κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ* (însușirea de a fi după chipul lui Dumnezeu, pe care a primit-o prin firea omenească) cu *ἡ εἰκὼν Θεοῦ* (însușirea de a fi însuși chipul lui Dumnezeu Tatăl, pe care o are ca Fiu al lui Dumnezeu)[57]. Influențat în mod cert de Maxim Mărturisitorul[58], sfântul Grigorie Palama depășește viziunea

[56] *Omilia 16*, ΕΠΕ 9, p. 448.

[57] Ibidem. Vezi și D. Tseleggidis, *Har și libertate după tradiția patristică a secolului al XIV-lea*, Thessalonic, 1998, p. 42.

[58] *Πρὸς Θαλάσσιον* 60, PG 90, 621 AB: «aceasta [taina lui Hristos, cea rânduită dinainte de veci] este, vădit, negrăita și neînțeleasa *unire* după ipostas a dumnezeirii și a omenirii, [unire] care aduce [...] omenirea la un loc cu dumnezeirea și alcătuiește un singur ipostas compus al amândurora, neaducând nicidecum vreo micșorare a deosebirii lor ființiale după fire [...]; aceasta este taina cea mare și ascunsă; aceasta este fericita țintă, cea pentru care s-au întemeiat toate [zidirile]; acesta este dumnezeiescul scop, cel gândit dinainte de începutul celor ce sînt, [scop] pe care definindu-l, spunem că este ținta [finală] cea dinainte gândită, *pentru care sînt toate, pe când ea nu e pentru nici una*; către ținta aceasta [finală] privind a adus Dumnezeu [la existență] ființele [sau, filosofic: substanțele] celor ce sînt. Aceasta este taina care circumscrie toate veacurile și dă la iveală sfatul cel mare al lui Dumnezeu – cel mai presus de nemărginire și de nesfârșite ori nesfârșit mai înainte de veci – [sfat] al cărui Înger [adică trimis sau crainic] S-a făcut Însuși Cuvântul Cel după ființă al lui Dumnezeu, făcându-se om și [...] arătând în Sine ținta [finală] pentru care, limpede, cele făcute și-au luat începutul spre a fi; că *pentru Hristos* – adică pentru taina cea după Hristos – sînt toate veacurile, iar cele dinlăuntrul a înseși veacurilor *în Hristos* și-au luat începutul și ținta [sau sfârșitul] faptului de a fi. Că dinainte de veci s-a gândit unirea hotarului și a nehotărniciei, și a măsurii și nemăsuratului, și a marginii și nemărginirii, și a zidirii și neziditului, și a stării și mișcării».

punctuală a lui Augustin, cea exprimată prin «Si homo non periiset, Filius hominis non venisset»[59], și susține că întruparea era rânduită dinainte de veci spre iconomia teandrică a unirii lui Dumnezeu cu zidirea, ca sens central al istoriei, perspectivă în care – așa cum am spus și în alt studiu al nostru – iertarea păcatului primordial apare mai degrabă ca o valență a acesteia[60]. El scrie că Întruparea și creația omului au ca scop unirea cu Dumnezeu, iar toate cele de dincolo de lume, firile și tagmele îngerești, tind de la început către Iconomia teandrică, care înseamnă unirea dumnezeiescului cu omenescul[61]. Se înțelege de aici că, pentru Palama, scopul Întrupării a fost unirea dumnezeiescului cu omenescul și nu doar o simplă restaurare morală, care poate fi sugerată atunci când considerăm întruparea absolut dependentă de păcatul strămoșesc. Este vorba de o viziune de dincolo de evenimentele istoriei, fără însă a uita istoria, mai ales că Părinții care au susținut această învățătură, au afirmat în același timp și faptul că Logosul a venit pe pământ să șteargă păcatul. Nicolae Cabasila îi va urma lui Palama în această învățătură[62].

[59] *Sermo* 174, 2, PL 38, 940.

[60] *Marcu* 2, GA, p. 26.

[61] *Omilia 60, op. cit.*, p. 532-534: «Așadar și cea dintru început facere a omului pentru El [este] – a [omului] celui făcut după chipul lui Dumnezeu – ca să Îl poată încăpea oarecând [în sine] pe Arhetipul [său]; și legea din rai, cea de la Dumnezeu – [tot] pentru El, că Dumnezeu nu ar fi pus-o dacă ar fi fost să rămână nesăvârșită; și aproape toate cele de după [legea] aceasta spuse și săvârșite – pentru El; dacă nu cumva bine s-ar zice că și cele mai presus de lume, toate – firile îngerești și cetele și legiuirile cele de acolo – [tot] către ținta aceasta [finală] tind dintru început, adică către iconomia teandrică, căreia de la început până la sfârșit i-au slujit». Vezi și *Omilii* 16, 9, ed. Meretakis, vol. 9, p. 448-450.

[62] În *Cuvântul la vederea proorocului Iezechiil*, Cabasila spune: «2. [...] devine limpede că nu doar Scripturile, ci și toate cele ce sînt [...] s-au făcut

Pentru marele nostru teolog, însă, premisele hristologice nu se referă doar la Întrupare, ci la întreaga operă mântuitoare, la Răstignire, Coborârea la iad, Înviere și la Înălțare. Lucrarea mântuitoare se împlinește prin Sfintele Patimi și prin Învierea Lui[63]. Hristos Cel înviat din morți este singurul care S-a făcut început al învierii viitoare a tuturor celor vii și a celor adormiți[64]. Prin Învierea Lui ne arată învierea viitoare a neamului omenesc, iar prin Înălțarea Lui ne arată «înălțarea în nori a celor vrednici, pentru întâmpinarea dumnezeiască și, în continuare, pentru unirea și odihna în Dumnezeu»[65]. De asemenea, Schimbarea la Față a Domnului pe Tabor reprezintă pentru sfântul Grigorie baza posibilității vederii lui Dumnezeu chiar din această viață, așa cum se face aici în arvună și se va desăvârși în Împărăția Cerurilor[66]. Vederea luminii necreate, pe care au văzut-o ucenicii, este înainte-vestitoarea celei de-a doua veniri a Domnului, atunci când această lumină taborică va lumina veșnic pe cei vrednici[67]. Urmând pe sfântul Grigorie Teologul[68],

pentru venirea Mântuitorului. 2. 4. Apoi, mai înainte de a crea, creatorul vede ținta [finală] și creează privind spre aceasta; așadar, doar aceea către care privește, [doar] aceea este ținta [finală] a creaturilor; dar, mai înainte de a crea cele ce sînt, Dumnezeu nu avea nimic altceva la care să privească, fără numai pe Sine Însuși. Prin urmare El pe Sine însuși S-a făcut țintă [finală] a creaturilor Sale. 2. 6. Cum că venirea Mântuitorului era cel mai bun [lucru] din lucrurile dumnezeiești – [aceasta] se vede din sfârșitul [lui]; că niciunul din lucrurile dumnezeiești nu l-a făcut pe om dumnezeu. Dacă, așadar, cel mai bun din lucrurile dumnezeiești este iconomia cea în trup a lui Hristos, se vede – atunci – că pentru aceasta au fost aduse [la existență] toate cele ce sînt» (ed. Pseftongkás, Thessalonic 1976, p. 55-56).

[63] *Omilia 41*, ΕΠΕ 10, p. 570.
[64] *Omilia 19*, ΕΠΕ 9, p. 544.
[65] *Ibidem*, p. 546.
[66] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 3, 39, p. 449.
[67] *Ibidem* 1, 3, 26, p. 437.
[68] *Grigorie Teologul*, *Λόγος 45*, 23-24, PG 36, 656-657.

el scrie despre imitarea patimilor și îngropării lui Hristos care ne va aduce învierea împreună cu El[69].

Lucrarea mântuitoare a lui Hristos îi aduce pe cei care o primesc în comuniune cu Dumnezeu, iar pe sfinți la vederea slavei celei necreate a lui Dumnezeu. Hristos nu este numai Cel care a înnoit firea omenească, ci El însuși conlucrează[70] cu noi în lupta noastră cea duhovnicească și este cel care ne dă «mâna de ajutor», așa cum spune sfântul Grigorie[71]. Nu este deloc întâmplător că isihaștii, ca să ajungă la teoptie (adică la vederea lui Dumnezeu), pomeneau neîncetat numele lui Iisus Hristos, iar lumina pe care o vedeau era lumina ființială și necreată care s-a revărsat din Hristos pe Tabor.

Viața duhovnicească este negreșit o premisă indispensabilă vederii lui Dumnezeu și acest lucru este subliniat de Palama. Viața în Hristos prin Sfintele Taine, lupta duhovnicească prin curățirea de patimi, rugăciunea și iluminarea Duhului Sfânt îl ajută pe om să se unească cu Dumnezeu.

Înnoirea și îndumnezeirea firii omenești se face fără îndoială în Biserică, cea care este numită de Sfântul Grigorie «comunitatea îndumnezeirii»[72]. După el, Hristos nu a înnoit doar firea noastră, ci și ipostasul nostru, și ne-a dăruit iertarea păcatelor prin Sfântul Botez, prin împlinirea poruncilor, prin Pocăință și prin Împărtășirea cu Trupul și Sângele Lui[73].

Palama insistă mult asupra celor două Sfinte Taine, a Botezului și a Euharistiei. Scrie că de aceste două Taine

[69] *Omilia 21*, ΕΠΕ 10, p. 26.
[70] *Decalogul legii celei după Hristos*, vol. V, p. 259.
[71] *Omilia 2*, ΕΠΕ 9, p. 48.
[72] *Cuvântul II doveditor*, 78, p. 149.
[73] *Omilia 60*, ΕΠΕ 11, p. 532.

depinde toată mântuirea noastră, în acestea două este recapitulată toată iconomia teandrică[74]. Pomenește însă și celelalte Taine, dar se concentrează cu precădere asupra acestor două. Învățătura scolastică despre șapte Taine – necunoscută în tradiția patristică – rămâne străină și față de învățătura sfântului Grigorie Palama, deși între timp a fost acceptată și de ortodocși[75].

În duhul întregii tradiții patristice, Sfântul Grigorie învață că prin Botez omul intră în Biserica lui Hristos și devine părtaș la lucrarea sa mântuitoare. El spune că la Botezul Domnului de către Sfântul Ioan se așează în apa Botezului harul Duhului Sfânt, așa încât, sădit mai apoi în cei botezați, îi renaște dumnezeiește, îi înnoiește și îi recreează tainic, într-un mod în care să nu mai provină din vechiul Adam, ci să aibă nașterea din noul Adam și să nu mai fie fii ai trupului, ci ai lui Dumnezeu[76]. Botezul este poarta cerului, care îi introduce acolo pe cei botezați[77], este cunoștința lui Dumnezeu, credința și cunoașterea adevărului întru Dumnezeu[78]. Sfântul Grigorie vorbește despre imitarea lui Hristos prin Sfintele Taine, iar Botezul este începutul acestei imitări, deoarece este tip al îngropării și învierii Domnului[79]. Aceasta ne arată că, după Sfântul Grigorie, Taina Botezului îmbină moartea cu viața, adică

[74] *Omilia 60,* ΕΠΕ 11, p. 532.

[75] G. Mantzaridis, *Op. cit.*, p. 182 și N. Matsoukas, *Teologia dogmatică și simbolică*, II, p. 471-473. Chiar și Sfântul Simeon al Tesalonicului, atunci când vorbește despre șapte taine, în taina Pocăinței încadrează și Taina tunderii în monahism (deci ar fi opt!), iar mai apoi enumeră și înmormântarea, sfeștania și altele, fără să specifice unde se încadrează acestea (*Operă completă*, ed. Rigopoulos, 1980, p. 134.).

[76] *Omilia 16, op. cit.*, p. 444.

[77] *Omilia 60, op. cit.*, p. 524.

[78] *Ibidem*, p. 506,

[79] *Omilia 21,* ΕΠΕ 9, p. 28.

îngroparea cu învierea, fiindcă cel botezat a murit pentru păcat și a înviat la viața cea adevărată. Rodind harul primit la Botez prin viața duhovnicească a credinciosului, aduce învierea sufletului, care este numită de către sfântul «prima înviere»[80]. Urmând lui Diadoh al Foticeei[81], sfântul spune că prin harul Botezului se curățește și se luminează chipul lui Dumnezeu din om și se sădește în el o putere ca să reușească asemănarea cu Dumnezeu și îndumnezeirea[82]. Fiind un ascet cu multă experiență, sfântul Grigorie cunoștea faptul că cea mai mare problemă a celui botezat este aceea de a înțelege și a simți puterea pe care a primit-o; de aceea sfântul purcede la o explicare amănunțită cu explicații simbolistice a rânduielii Botezului[83]. Păcatul face nelucrător harul Botezului, fapt pentru care harul primit prin taina Botezului nu poate lucra spre mântuire și nu ne poate scăpa de osânda veșnică[84].

Urmând tradiția patristică și în special pe Simeon noul Teolog[85], Palama subliniază legătura Euharistie-lumină. După Palama, prin Împărtășanie, Hristos devine un trup cu noi și luminează sufletele acelora care se împărtășesc de strălucirea Trupului Lui, așa cum au strălucit și trupurile ucenicilor pe Tabor; atunci, însă, Trupul a strălucit fără să se unească cu trupurile lor, pe când acum, de vreme ce s-a amestecat cu noi și se află în noi, ne luminează sufletul cu lumina Lui dinlăuntrul nostru[86]. De altfel, în cadrul

[80] *Către Xenia*, vol. V, p. 199 și *Epistola II către Varlaam* 41, vol. I, p. 249.
[81] *Capetele*, 89, Fil. 1 gr, p. 266.
[82] *Despre împărtășirea cea îndumnezeitoare 7*, p. 142-143.
[83] *Omilia 59, op. cit.*, p. 484-486.
[84] *Omilia 38*, ΕΠΕ 10, p. 482. *Ἠθικός 10*, p. 292.
[85] *Ὕμνοι 30, op. cit.*, p. 368-370
[86] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 3, 38, p. 449 : Iar dacă [nu altceva decât] pârgă a viitoarei dumnezeiești-arătări – întru slavă – a lui Dumnezeu *celei văzute* a fost schimbarea la față a Domnului în Tavor, iar pe aceasta Apostolii

Dumnezeiești Liturghii, după Sfânta Împărtășanie, noi și mărturisim că «am văzut lumina cea adevărată».

Putem conchide că pentru sfântul Grigorie, Tainele Bisericii constituie premise esențiale ale teoptiei. Nu își găsesc temei afirmațiile lui Lison cum că isihasmul lui Palama este oarecum rupt de Biserică și că Palama «neglijează împărtășirea pe orizontală a harului» (diffusion orizontale), adică prin Taine, în favoarea celei pe verticală (diffusion verticale), adică prin viața ascetică izolată[87]. Văzătorul (*θεόπτης*) lui Palama este membru al Bisericii, în *comunitatea îndumnezeirii*[88], se împărtășește

s-au învrednicit a o lua cu ochii trupești, din care pricină cei curățiți la inimă să nu ia acum prin/cu ochii sufletului și pârga și arvuna dumnezeieștii-arătări a Lui *celei după minte*? Apoi, de vreme ce Fiul lui Dumnezeu nu doar că – o, neînchipuită iubire de oameni! – a unit ipostasul Său firii noastre și, luând trup însuflețit și suflet înzestrat cu minte, «pe pământ S-a arătat și cu oamenii a petrecut», ci – o, minune! – [în chip] cu totul covârșitor, Se și unește ipostasurilor omenești, cu fiecare dintre cei ce cred amestecându-Se pe Sine Însuși prin împărtășirea [lor] de sfânt trupul Său, și de-un-trup cu noi Se face și ne face pe noi biserică a toată dumnezeirea (că în trupul acesta al lui Hristos «locuiește trupește tot plinul dumnezeirii»), cum nu va lumina – strălucind [El] prin dumnezeiască raza trupului Său celui dinlăuntrul nostru – sufletele celor ce se împărtășesc cu vrednicie, cum și trupurile ucenicilor le-a luminat în Tavor? Că [pe] atunci, încă nefrământat [în aluatul] trupurilor noastre [fiind] trupul acela, cel ce avea [în sine] izvorul luminii harului, *dinafară* îi lumina pe cei vrednici dintre cei ce se apropiau [de el] și *prin ochii simțiți* trimitea luminarea, înlăuntru, la suflet; pe când acum, amestecat cu noi [fiind el] și în noi fiind [el], firește că [el] *dinlăuntru* luminează sufletul.

[87] J. Lison, *L'Esprit répandu: La Pneumatologie de Grégoire Palamas*, Editions du Cerf, Paris, p. 258-265. Această distincție haioasă în aparență, dar tristă în esență, este totalmente străină tradiției patristice. Foarte interesant că un teolog grec, Stelios Ramfos, insinuează același lucruri neîntemeiate și despre Simeon Noul Teolog, anume că la Simeon teoptia presupune o individualizare a vieții duhovnicești în detrimentul modul comunitar ecclesial. Stelios Ramfos, *Ο καημός του ενός. Κεφάλαια της ψυχικής ιστορίας των Ελλήνων*, Ed. Armos, Atena, 2000, p. 233.

[88] *Cuvântul II doveditor*, 78, p. 149.

din darurile ei, adică din Sfintele Taine, fără de care nu numai ca nu ar fi deloc teoptie, dar nu ar exista nici măcar urmă de viață duhovnicească.

Viața pământească a omului este o continuă luptă pentru curățirea de patimi. În toată tradiția noastră, curățirea de patimi reprezintă o premisă esențială a iluminării și a vederii lui Dumnezeu, de vreme ce însuși Hristos spune «fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu»[89]. În general pentru sfinții Părinți, curățirea de patimi este rodul unei pocăințe treptate și progresive[90].

Conform învățăturii lui Palama, curățirea de patimi este o premisă de bază a vederii luminii dumnezeiești. Tâlcuind fericirea de mai sus ca o mărturie scripturistică a curățirii și ca premisă a vederii luminii, Palama spune că teoptia este «răsplata curățirii»[91]. De vreme ce după Botez omul cade în păcate, este nevoie ca mintea și inima să se curățească de patimi prin pocăință sinceră, mărturisire, lacrimi fierbinți, smerenie adâncă, fapte bune, rugăciune prelungită și liniștire sfântă[92]. Astfel în jurul pocăinței, trebuie desfășurat întreg arsenalul duhovnicesc, anume paza poruncilor[93], mai ales a poruncii iubirii[94], înfrânarea[95], smerenia[96], trezvia[97].

---

[89] *Matei* 5, 8.
[90] Α. Κεσελοπούλου, *Πάθη καὶ αρετές στὴ διδασκαλία τοῦ αγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ*, ed. Δόμος, p. 104.
[91] *Omilia* 12, 13, *op. cit.*, p. 344.
[92] *Omilia* 53, *Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς Θεοτόκου*, *op. cit.*, p. 53.
[93] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 1, 34, p. 495.
[94] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 2, 19, p. 527.
[95] *Omilia* 13, *op. cit.*, p. 354.
[96] *Către Xenia*, 54, *op. cit.*, p. 221.
[97] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 2, 2, p. 394-395.

Pentru Palama, plângerea păcatelor și întristarea cea după Dumnezeu îl face pe om aproape nemișcat către păcat[98]. El subliniază în lucrările sale însemnătatea pocăinței pentru curățirea de patimi. Continuând tradiția patristică și recapitulând-o, el vede viața noastră pământească ca o perioadă de pocăință[99], iar pământul ca un loc de pocăință[100]. «Pocăința» – scrie Sfântul – «înseamnă a urî păcatul și a iubi virtutea; este începutul și sfârșitul vieții noastre în Hristos și, de aceea, sfântul Ioan Botezătorul și Mântuitorul Însuși și-au început propovăduirea prin chemarea la pocăință»[101].

Toată această luptă ascetică are ca scop desăvârșirea curățirii, care este nepătimirea. Deși acest termen de nepătimire (*ἀπάθεια*) este împrumutat din filosofia stoică, în teologia patristică și la sfântul Grigorie Palama el nu are sensul de omorâre a părții pătimitoare, ci de convertire a ei într-o «patimă nepătimitoare»[102]. La fel ca și stoicii, Varlaam înțelegea această nepătimire ca o omorâre propriu-zisă a părții pătimitoare a omului, ceea ce l-a făcut pe sfântul Grigorie să-l combată, spunându-i că nepătimirea înseamnă mutarea părții pătimitoare de la cele rele la cele dumnezeiești[103]. În concluzie, nepătimaș nu este cel care și-a omorât partea pătimitoare,

[98] *Către Xenia, op. cit.*, p. 228.

[99] *Omilia 22*, ΕΠΕ 10, p. 52: „Toată viața noastră este un timp de pocăință".

[100] *Către Xenia, op. cit.*, p. 201.

[101] *Omilia 59, op. cit.*, p. 492.

[102] Sfântul Grigore de Nyssa, *La Cântarea Cântărilor*, PG 44, 772A.

[103] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 2, 19, p. 526 : „Noi însă nu aceasta ne-am învățat a fi nepătimire, o, filozofule, [și anume] omorârea părții pătimitoare, ci mutarea ei de la cele [ce sînt] mai rele la cele [ce sînt] mai bune și lucrarea [strămutată] – după deprindere – la cele dumnezeiești, pe dea-ntregul întoarsă [fiind ea] de la cele rele și întoarsă la cele bune. Iar nepătimitor acesta ne este, [și anume] cel ce a lepădat de tot [de la el] deprinderile rele și s-a îmbogățit în cele bune".

pentru că acesta ar fi nemișcat și nelucrător față de îndeletnicirile, relațiile și stările dumnezeiești, ci acela care și-a supus partea pătimitoare, așa încât, prin ascultarea față de minte, care din fire deține conducerea, să se ridice – prin pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu – către Dumnezeu și, prin aceasta, să ajungă la dobândirea stării dumnezeiești, care se caracterizează prin iubirea către Dumnezeu[104]. De altfel, se vede de aici că sfântul Grigorie cunoștea foarte bine că în Ortodoxie semnul adevăratei nepătimiri este iubirea[105].

Rugăciunea și iluminarea Duhului Sfânt sînt pentru Palama două premise ale îndumnezeirii. Rugăciunea ocupă un loc însemnat în opera sfântului Grigorie Palama, și aceasta deoarece preocuparea permanentă a monahilor isihaști era rostirea neîncetată a rugăciunii «Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă», prin care ajungeau la vederea luminii necreate. Conform învățăturii lui, omul se poate uni cu Dumnezeu, în primul rând, prin dobândirea virtuților dumnezeiești și, în al doilea rând, prin comuniunea de rugăciune către Dumnezeu[106]. Dobândirea virtuților are însușirea să-l facă pe râvnitor să-L întâmpine pe Dumnezeu, nu însă și să-l unească cu El, pe când puterea rugăciunii lucrează însăși unirea omului cu Dumnezeu[107]. Rugăciunea este legătura celor înțelegătoare cu Creatorul făpturilor, cu premisa ca, prin străpungerea inimii, intensitatea rugăciunii să depășească patimile și gândurile; pentru că,

[104] *Ibidem.*

[105] Evagrie Ponticul, *Capetele practice* 53, PG 40, 1233B: „Iubirea este rodul nepătimirii". Vezi și Diadoh al Foticeei, *op.cit.*, p. 266: „Iubirea dă sufletului nepătimirea".

[106] *Despre rugăciune și curăția inimii*, vol. V, p. 157.

[107] *Ibidem.*

subliniază sfântul, este imposibil pentru cel pătimaș să se unească cu Dumnezeu[108]. Aproape toate darurile Duhului Sfânt sînt date celor vrednici în timpul rugăciunii[109], și aceasta nu datorită nevoinței omenești a rugăciunii, ci datorită harului Celui cu Care comunică credinciosul în timpul rugăciunii. Întoarcerea minții în sine se poate face prin paza ei, pe când ridicarea ei la Dumnezeu se face prin rugăciune[110]. Dacă cineva insistă în aceste două stări, în adunarea minții și ridicarea ei către Dumnezeu, se apropie înțelegător de Dumnezeu, se bucură de cele negrăite, gustă viața cea viitoare și cunoaște prin simțirea înțelegătoare că bun este Domnul[111]. Avem aici o învățătură vitală pentru viața noastră, aceea a rugăciunii mintale simțitoare, adică a rugăciunii în care cu adevărat simți energiile necreate ale lui Dumnezeu. Este așa numita simțire a Duhului sau simțire înțelegătoare, care înseamnă simțirea lui Dumnezeu[112]. Varlaam nu poate accepta această rugăciune simțitoare, pentru că el era în afara Duhului Bisericii, de aceea Sfântul Grigorie îl și întreabă «cum poate fi din Dumnezeu rugăciunea care nu are simțire?»[113]. Rugăciunea neîncetată înseamnă o comuniune continuă cu Dumnezeu, este un dar duhovnicesc care rămâne neîncetat în om, nicidecum doar o stare duhovnicească a sufletului, care-l îndeamnă pe om să împlinească poruncile și să facă voia lui Dumnezeu, așa cum credea Varlaam[114]. Acesta, de altfel, nici nu

[108] *Ibidem.*
[109] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 2, 13, p. 519.
[110] *Despre rugăciune...*, p. 158.
[111] *Ibidem.*
[112] Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic*, 30, FR 1, p. 243.
[113] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 2, 16, p. 523.
[114] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 1, 30, p. 490.

credea că există un astfel de dar al rugăciunii neîncetate, și de aceea îl numea «închipuire» sau «idol adus înăuntrul inimii». Sfântul Grigorie îi va răspunde că acest dar nu este o închipuire, ci lucrarea neîncetată a harului lui Dumnezeu, care alungă orice închipuire și care înduhovnicește și trupul[115]. «Varlaam» – scrie Părintele Stăniloae – «nu putea să accepte că credinciosul poate cunoaște lucrările lui Dumnezeu prin simțurile trupului și, de fapt, în esență, nu accepta trăirea adevărată a lui Dumnezeu de către om[116].

Într-un text foarte important, sfântul Grigorie Palama, după ce face trimitere la Cuviosul Ioan Scărarul și la sintagma lui «sfârșitul rugăciunii – răpirea către Domnul»[117], tâlcuiește că mintea, alungând prin rugăciunea neîncetată toate cunoștințele și chiar și teologia, așteaptă să fie răpită prin descoperire către vederea luminii[118]. În

[115] *Ibidem* 2, 2, 9, p. 514.

[116] D. Stăniloae, nota 315, FR 7, p. 235.

[117] Ioan Scărarul, *Scara*, 28, PG 88, 1132D.

[118] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 35, p. 569: „iar aceasta este ceea ce au zis părinții [spunând] «sfârșitul rugăciunii – răpirea la Domnul».[Fapt] pentru care și marele Dionisie spune că prin aceasta *ne unim* cu Dumnezeu. Că în rugăciune, lepădând mintea câte puțin legăturile cu cele ce sînt – mai întâi cu cele de rușine și rele și, într-un cuvânt, cu toate cele netrebnice, mai apoi cu cele [aflate] la mijloc [între bun și rău] și preschimbate înspre rău sau înspre bine, potrivit cu voia celor ce se folosesc de ele, între care este și toată învățarea, cum și toată cunoașterea cea [venită] prin [învățarea] aceasta, ([fapt] pentru care și este porunca de a nu primi cunoașterea la vremea rugăciunii – [pe cea] dată de către vrăjmașul – spre a nu fi jefuiți de ceea ce este mai bun); [pe] legăturile acestea, așadar, și pe cele mai bune decât acestea lepădându-le câte puțin mintea, pe dea-ntregul iese – în rugăciunea curată – [afară] din toate cele ce sînt. Iar ieșirea aceasta este, pe de o parte, cu osebire mai înaltă decât teologia cea după afereză, că este doar a celor ce au dobândit nepătimirea; pe de altă parte, [ea] nu este încă unire, dacă Mângâietorul nu [îi] va străluci de sus rugătorului celui ce șade în foișorul culmilor firii [sale] și așteaptă făgăduința Tatălui și nu îl va răpi – prin descoperire – spre vederea

același text spune însă că nu este de ajuns nici măcar o astfel de rugăciune, dacă Mângâietorul nu îl luminează de sus pe cel ce se roagă. Fără iluminarea Duhului Sfânt nu se poate ajunge la vederea luminii lui Dumnezeu. Deși termenii „iluminarea" și „vederea luminii" par să se identifice, sfântul Grigorie îi distinge, spunând că «altceva este strălucirea și altceva vederea neîncetată a luminii»[119]. Și credincioșii – care-L trăiesc pe Hristos – au iluminarea Duhului Sfânt, însă nu putem spune că au ajuns la teoptie.

II. Vederea lui Dumnezeu și îndumnezeirea omului

Pentru început trebuie să spunem că această temă este una foarte grea, pentru că nimeni nu poate cerceta ceva ce este inefabil, chiar și pentru cei ce au experimentat-o. Este sugestivă descrierea pe care o face apostolul Pavel, în care nici măcar el însuși nu a putut realiza ce s-a petrecut cu el și de aceea repetă expresia „Dumnezeu știe". Ceea ce dorim să arătăm în primul rând este că fotofania (arătarea luminii) este arătare a lui Dumnezeu (teofanie).

Sfântul Grigorie, teologul prin excelență al luminii dumnezeiești, a trebuit și el să argumenteze realitatea teoptiei, deoarece adversarii lui aveau o viziune asupra problemei care, de fapt, nega această realitate. Varlaam, de exemplu, nu a putut să înțeleagă de ce teoptia poate fi considerată cunoaștere; de aceea spune că „nu există

luminii. Iar vederii acesteia [îi] este și început și cele de după început (deosebite întreolaltă în privința faptului de [a fi] mai întunecat sau mai strălucitor), dar nicidecum sfârșit, că la nesfârșit este sporirea acesteia, ca de asemenea și a răpirii întru descoperire."

[119] *Ibidem*.

vedere dincolo de lucrarea inteligibilă"; și apoi explică: „pentru că nu există nimic mai înalt decât teologia apofatică"[120]. De asemenea, susținea că prorocii care au intrat în nor, în lumină, în norul luminos, și apostolii, care s-au împărtășit de limbile de foc, și, după ei, toți sfinții au avut o descoperire inferioară față de aceea care se face direct în minte[121]. De fapt, Varlaam nu credea în realitatea teoptiei.

Ce este, însă, teoptia? Negreșit că răspunsul cel mai potrivit ar fi cel al apostolului Pavel, „Dumnezeu știe"; iar sfântul Grigorie, el însuși *θεόπτης* (văzător de Dumnezeu), știa prea bine acest lucru. De aceea el nu încearcă nici o definiție a teoptiei, ci doar câteva numiri și acestea sub incidența apofatismului.

Teoptia este dincolo de orice cunoaștere, chiar dacă o putem numi metaforic și cunoaștere, scrie Palama[122]. Teoptia este înțelegere dincolo de orice lucrare inteligibilă, înțelegere de necuprins cu mintea[123]; teoptia este simțire dincolo de orice simțire[124], adică, deși este dincolo de orice simțire, se face simțită prin puterea Duhului Sfânt. „Căci este numită (teoptia) atingere dincolo de atingere (ἀφὴ ὑπὲρ ἀφὴν) și vedere dincolo de vedere sau, mai simplu, simțire dincolo de orice simțire"[125], scrie el. Puțin mai sus clarifică: „așadar unirea aceasta este [ceva] singular [adică un monadic]

[120] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 33, p. 568. 2, 3, 49, p. 582.

[121] *Ἀντιρρητικὸς Β'*, τομ. Γ', p. 130-131. I. Romanidis, *Ρωμαῖοι ἢ Ρωμηοί πατέρες τῆς Εκκλησίας, Γρηγορίου Παλαμᾶ ἔργα, Ὑπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων, Τριάς Α'*, vol. A', 1982, p. 121.

[122] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 17, p. 553-554.

[123] *Ibidem* 2, 3, 38, p. 572.

[124] *Ibidem* 1, 3, 27, p. 438.

[125] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 34, p. 568.

și orice denumire i-ar da cineva acesteia – fie *unire*, fie *vedere*, fie *simțire*, fie *cunoaștere*, fie *înțelegere*, fie *strălucire* – [trebuie] ori [să socotim că unirea] aceasta nu este propriu-zis [ceea ce numește denumirea] aceasta, ori [să socotim că] doar [unirii] acesteia i se potrivesc propriu-zis [însușirile arătate de denumirile] acestea"[126].

Teoptia este unire negrăită, îndumnezeire, nuntă. El ne spune că această lumină vorbește[127], ceea ce subliniază caracterul personal, viu al acestei uniri în lumină cu Dumnezeu. Această unire personală ne arată că de fapt această fotofanie (arătare a luminii) este o teofanie, adică, prin lumina necreată, cei învredniciți Îl văd pe Dumnezeu Cel ce locuiește în lumina cea neapropiată[128]. Mintea care devine îngerească prin nepătimire se va învrednici de lumina aceea și în același timp de teofania (de arătarea dumnezeiască) cea mai presus de fire («θεοφανείας ὑπερφυοῦς»[129]).

Grigorie Palama ne lămurește pe deplin în această problemă: „Că știu, așadar, cei ce s-au suit la măsura aceasta a vederii [de Dumnezeu], că lumină văd prin simțirea înțelegătoare și că lumina aceasta Dumnezeu este, Care, prin unire, negrăit îi strălucește cu harul pe părtașii de ea"[130]. Consacrat ca teologul luminii necreate

[126] *Idem* 2, 3, 33, p. 567.

[127] Vezi Palama, *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 18, p. 555 și 2, 3, 35, p. 569.

[128] I Tim. 6, 16. Palama, *Omilia 35*, ΕΠΕ 10, p. 394.

[129] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 3, 4, p. 412: „Iar mai presus de sine însăși se ridică nu doar [mintea] îngerilor, dar și mintea omenească, în-chip-îngeresc – prin [ajungerea la] nepătimire – făcându-se; așadar și de lumina aceea se va împărtăși și se va învrednici și de dumnezeiasca-arătare cea mai presus de fire, nu ființa lui Dumnezeu văzându-o, ci văzând pe Dumnezeu prin dumnezeiască arătarea [Lui cea] pe potriva ei."

[130] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 3, 24, p. 434. *Προς Ἀκίνδυνον*, 1, vol. Α', 12, p. 216.

a lui Dumnezeu, sfântul accentuează învățătura conform căreia teoptia se săvârșește în lumină, așa cum S-a arătat Hristos ucenicilor pe Tabor. Respingând învățăturile greșite ale adversarilor lui, ale lui Varlaam, Grigoras și Prohor Kydonis[131] (care susțineau ca lumina Taborului era creată) sau ale lui Achindin și Dexios[132] (care limitau acea teoptie doar la cei trei ucenici aflați pe Tabor), Palama învață că Schimbarea la Față a Domnului pe Tabor reprezintă baza posibilității vederii lui Dumnezeu chiar din această viață; aici în arvună, iar în Împărăția Cerurilor[133] desăvârșit. Vederea luminii necreate, pe care au văzut-o ucenicii, este înainte-vestitoarea celei de-a doua veniri a Domnului, atunci când această lumină taborică va lumina veșnic pe cei vrednici[134].

Cum văd sfinții lumina lui Dumnezeu? Palama spune: „Cum a văzut acestea Întâiul-mucenic acela, dacă nici în chip înțeles nu a văzut, nici în chip simțit, nici prin apofază, nici prin cauzalitate, nici prin analogie înțelegând [el] cele dumnezeiești? Îți voi spune cu îndrăznire: în chip duhovnicesc [sau duhovnicește, adică prin Duhul], precum am spus despre cei ce văd – prin descoperire – preacurata lumină, cum și mulți dintre părinți au spus-o mai înainte"[135]. Îl alt loc Palama spune despre văzătorii de Dumnezeu că ajung să vadă și cu ochii materiali,

---

[131] *Ἀντιρρητικὸς* 2, vol. Γ', p. 130-131. Grigoras, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, 3, CSHB, 434. Prohor, *Εις περὶ τοῦ φωτὸς ζήτημα*, ed. Candal, OCP 20, 1954, p. 258.

[132] *Ἀντιρρητικὸς πρὸς Ἀκίνδυνον* 5, 2, p. 288. *Επιστολή Β*, 2 și 11, *Opera Omnia*, ed. Ioannis Polemis, CCG 55, p. 249.

[133] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 3, 39, p. 449.

[134] *Ibidem* 1, 3, 26, p. 437.

[135] *Ibidem* 3, 2, 2, p. 53.

dar aceştia transformaţi prin lumina necreată a Duhului (*μετασκευασθεῖσι τῇ δυνάμει τοῦ θείου Πνεύματος*)[136].

După Grigorie, această transformare duhovnicească este reală şi aceasta pentru că cei care văd lumină devin lumină ei înşişi, iar ceea ce vede (văzătorul, adică) se aseamănă cu ceea ce e văzut, ceea ce e lumină[137]. În acest punct Palama îl urmează pe Simeon noul Teolog[138].

Fiind o unire cu Dumnezeu, Părintele luminii, care, conform Scripturii, este izvorul a tot darul desăvârşit (*Iacov* 1, 17), vederea lui Dumnezeu în lumină aduce numeroase daruri duhovniceşti pe care sfinţii noştri şi Palama le consemnează în scrierile lor.

După Palama, teoptia aduce bucurie, lacrimi de bucurie, dulceaţă, o dragoste nemărginită şi o „stare" de extaz. În extaz, „mintea se ridică deasupra rugăciunii"[139]. Extazul este o caracteristică indispensabilă a unirii cu

[136] *Omilia 34, Εἰς Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου*, ΕΠΕ 10, p. 374. Vezi şi *Ἀντιρρητικός* 3, 2, p. 162.

[137] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 36, p. 570: „iar *ceea ce vede*, de nu lucrează după nimic altceva, de toate celelalte despărţindu-se, şi aceasta se face pe de-a-ntregul lumină şi ajunge asemenea cu *ceea ce se vede*, mai mult, se şi uneşte [în chip] neamestecat [cu aceea], [şi aceasta] fiind [de acum] lumină, şi lumină văzând prin lumină; şi de se priveşte pe sine – lumină vede; iar [de priveşte] la ceea ce vede – lumină este şi aceasta; iar [de priveşte] la aceea prin care are [putinţa de] a vedea – şi aceea este lumină; şi [nu altceva decât] aceasta este unirea: a fi una toate acelea, încât văzătorul nici să nu mai poată deosebi între *prin ce* [priveşte] şi *la ce* [priveşte], nici *ce* [*anume*] este aceasta, ci numai aceasta [deosebeşte]: că lumină este [aceea] şi că vede [o] lumină alta decât toate zidirile [laolaltă]."

[138] *Κατηχητικός* 2, p. 270: „ Mintea vede unele vederi străine şi se luminează toată şi ia forma luminii, dar a gândi sau grăi acestea nu poate. Căci însăşi mintea este lumină şi le vede pe toate lumină, iar lumina este cea vie care dă viaţă celui ce o vede. Se vede pe sine tot unit cu lumina...".

[139] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 3, 21, p. 432. Vezi Isaac Sirul, *Omilii* 23, ed. Spetsieris, p. 140.

Dumnezeu în lumină. Această ieșire din sine este o caracteristică distinctivă a teoptiei, pe care teologia apofatică nu o are: „căci pentru aceasta din urmă (pentru teologia apofatică) nici măcar noi nu avem nevoie de extaz, pe când pentru acea unire au nevoie de extaz chiar și îngerii"[140]. Foarte interesant e aceea că, pentru el, nepătimirea este și premisă, dar și rod al vederii lui Dumnezeu[141].

Rod al teoptiei este și reunificarea existențială a omului, anume unificarea puterilor sufletului. Una din cele mai importante probleme ale existenței noastre, abordate de Sfântul Grigorie, este cea a reunificării interioare a omului, chiar dacă el insistă mai mult pe ea ca premisă a teoptiei. Mintea omului este ruptă de inimă și de aceea există un război interior în el, ca și cum ar exista înăuntru doi oameni. Sfântul Grigorie vine cu soluția isihastă a unirii existențiale a omului prin afundarea minții în inimă. După cum se știe, în tradiția patristică există două tendințe referitoare la centrul omului, prima, cea capadociană[142], care vede centrul omului în minte, iar cea de-a doua, a sfântului Macarie Egipteanul[143], care vede centrul omului în inimă. Sfântul Grigorie Palama reușește magistral să le îmbine, vorbind despre afundarea minții în inimă, pentru că numai așa poate fi reunificat omul cel scindat de păcat. Credinciosul – spune

[140] 2, 3, 35, p. 568.

[141] „patimile nu pleacă definitiv până nu ajungem la vederea lui Dumnezeu". *Omilia* 11, 7, *op. cit.*, p. 290.

[142] Grigorie Teologul, *Λόγος 32*, PG 36, 185D: „νοῦς δὲ τοῖς πᾶσιν ἡγεμὼν."

[143] *Omilii* 15, 20, PG 24, 589 B: „inima stăpânește întreg organul [adică întreg trupul]; iar harul, de cuprinde păsunile inimii, împărățește asupra tuturor gândurilor și mădularelor; că acolo este mintea și toate gândurile sufletului."

sfântul Grigorie – se întoarce și se concentrează în inimă, pentru că *locul* unde trebuie să se adune mintea omului este inima[144]. Este necesară izgonirea tuturor gândurilor, adunarea minții și menținerea tăcerii mintale, fără de care nu poate fi reușită teoptia[145].

Cel mai mare dar pe care-l poate primi văzătorul de Dumnezeu, adică cel mai mare rod al teoptiei, este fără îndoială îndumnezeirea, adică acea stare în care omul devine dumnezeu după har, împlinind astfel scopul pentru care a fost creat și pentru care a venit Logosul pe pământ, așa cum am spus mai sus.

Palama subliniază faptul că prin îndumnezeire omul creat se împărtășește de însușirile Celui necreat. Iată ce spune: „E limpede, așadar, că harul acesta este nezidit, atât de limpede încât și roada acestuia – fiecare [în parte] – în cei [cu har] dăruiți și îndumnezeiți spun că se cheamă – după acesta – fără-de-început [sau neobârșuită], pururea-fiitoare, fără-de-sfârșit, altfel spus nezidită. Pentru că, iarăși, după sfântul Maxim 'Cuvântul veșnicei bune-ființări[146] vine – după har – la cei vrednici, aducându-L pe Dumnezeu, pe Cel mai presus de tot începutul [sau obârșia], Care pe cei ce după fire au început și sfârșit îi face după har fără-de-început și fără-de-sfârșit'[147], de vreme ce și marele Pavel, nemaitrăind viața cea vremelnică, ci 'pe cea dumnezeiască și pururea-fiitoare a Cuvântului sălășluit [întru el]'[148], s-a făcut – după har

[144] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 2, 3: „inima noastră este vistieria părții cuvântătoare și întâiul organ trupesc cuvântător."
[145] *Πρὸς Βαρλαάμ Β'*, p. 249.
[146] Este vorba de ascensiunea existențială de la *a fi* (omul căzut), *a fi bine* (omul părtaș harului), la *veșnic a fi bine* (Dumnezeu; aceasta este *veșnica buna-ființare*).
[147] *Ambigua*, PG 91, 1144 C.
[148] *Ibidem*, 1144 BC; vezi *Centurii* 5, 85, PG 90, 1384 D.

– fără-de-început și fără-de-sfârșit, [cum] și Melhisedec 'nici început al zilelor nu a avut, nici sfârșit al vieții'[149] nu după firea cea zidită, după care a și început a fi și a și încetat, ci după harul cel dumnezeiesc și nezidit și pururea fiitor mai presus de toată firea și vremea, [cel] de la Dumnezeu Cel pururea fiitor. Așadar zidit a fost Pavel doar până ce trăia viața cea prin porunca lui Dumnezeu făcută din cele ce nu sînt; iar când nu o mai trăia pe aceasta, ci pe cea făcută [lui] din sălășluirea lui Dumnezeu, nezidit s-a făcut după har, precum și Melhisedec și tot cel ce L-a dobândit înlăuntrul său, ca Singur viu și lucrător, pe Cuvântul lui Dumnezeu"[150]. Este vorba de o unire reală și plenară. „Cei ce s-au făcut locaș al lucrării dumnezeiești și îndumnezeitoare, s-au făcut locaș al lui Dumnezeu în întregime"[151], scrie Palama, iar în alt loc explică că „devenim în totalitate dumnezei, fără identitatea după ființă"[152], adică fără a ne confunda ființial cu Dumnezeu.

După Palama, cel care a reușit să ajungă la nepătimire prin paza poruncilor, ridicându-se deasupra lucrării cunoașterii prin rugăciune sinceră, luminat fiind printr-o unire tainică de strălucirea cea neapropiată, devine lumină și se îndumnezeiește prin lumină[153]. Această

[149] *Facerea* 14, 18; *Evrei* 7, 3; vezi Maxim, *loc. cit.* mai sus.

[150] *Πρὸς Ἀκίνδυνον* Γ', 16, p. 308.

[151] *Θεοφάνους Διάλεξις* Β', 16, p. 240-241.

[152] *Op. cit.* 13, p. 237.

[153] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 57, p. 591: „cel ce a rupt orice legătură a sufletului său cu cele de jos, și s-a desprins de toate prin păzirea poruncilor și prin despătimirea ce vine din aceasta, și prin rugăciunea sârguitoare, și curată, și nematerială a ajuns mai presus de orice lucrare cunoscătoare, și acolo, prin unire cu neputință de cunoscut, a fost îmbrăcat în strălucire, prin covârșire, de lumina cea neapropiată; numai acesta, zic, lumină făcându-se, și prin lumină îndumnezeindu-se, și lumină văzând

vedere a lui Dumnezeu în lumină este „rod al sufletului sănătos, căci prin aceasta se îndumnezeiește omul"[154]. Cel ce se unește cu Dumnezeu în lumină, devine lumină și se aseamănă Celui văzut[155]. Fără această unire cu Dumnezeu în lumină, „asemănarea nu ajunge la îndumnezeire"[156].

De asemenea, conform învățăturii lui, prin lumina dumnezeiească se îndumnezeiește omul în întregime, suflet și trup. „Trupul, transformându-se, se împreună-înalță și se împreună-desfată (dimpreună cu sufletul) de dumnezeiesca împărtășire și se face – și el – dobândire[157] și sălaș lui Dumnezeu"[158].

După această incursiune în teologia sfântului Grigorie Palama, putem concluziona că, în învățătura lui, scopul facerii omului și al Întrupării este asemănarea cu Dumnezeu, și anume îndumnezeirea omului. Această taină este un dar de la Dumnezeu, pe care îl primesc cei care au ajuns la nepătimire. Îndumnezeirea omului se săvârșește prin vederea lui Dumnezeu în lumina Sa necreată.

întru vederea luminii aceleia și întru bucurarea de ea, cunoaște cu adevărat că Dumnezeu este mai presus de lumină și necuprins cu mintea, în chip mai presus nu numai de omeneasca putere înțelegătoare a minții proslăvindu-L pe Dumnezeu – căci mai presus de aceasta sînt și multe dintre cele zidite –, ci și de unirea aceea mai presus de fire, singura prin care mintea se unește întru mai dumnezeiască asemănare a minților mai presus de ceruri cu cele ce se află dincolo de cele înțelese cu mintea".

[154] *Omilia* 53, *op. cit.*, p. 328.

[155] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 2, 3, 36, p. 570.

[156] *Περὶ θεοποιοῦ μεθέξεως Β'*, p. 142.

[157] Adică *proprietate, posesie.*

[158] *Ὑπὲρ ἡσυχαζόντων* 1, 2, 9, p. 402. Vezi si 1, 3, 37, p. 448.

DESPRE DUMNEZEIASCA ȘI ÎNDUMNEZEITOAREA ÎMPĂRTĂȘIRE SAU DESPRE DUMNEZEIASCA ȘI MAI-PRESUS-DE-FIRE SIMPLITATE

Scurtă introducere[1]

Tratatul *Despre dumnezeiasca și îndumnezeitoarea împărtășire* este a treia parte a *Apologiei împotriva lui Varlaam și Achindin*, primele două fiind *Despre dumnezeiasca unire și deosebire* și *Despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea*, publicate de noi în volumul anterior celui de față. E scrisă la scurtă vreme după partea a doua, adică pe când Achindin vorbea împotriva lui Palama, mai precis după Sinodul din August 1341 și după editarea *tomosului*. Amintim că, simpatizând cu Cantacuzino, sfântul Grigorie era din ce în ce mai prigonit de patriarhul Ioan Caleca, care, după pomenitul sinod, îi încuviințase lui Achindin să vorbească – ba chiar și să scrie – împotriva lui Palama.

Cum spuneam[2], autorul reia tema din partea a doua a Apologiei, adică din *Despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea*, întemeindu-și spusele pe tot mai multe locuri din epistolele pauline și din scrierile sfinților Vasile cel Mare și Maxim Mărturisitorul. Tema e stabilită în prolog (1-2) prin referire la opinia adepților lui Achindin, cum că darul îndumnezeitor este creat și este, de fapt, o imitare naturală sau o habitudine naturală, o ameliorare morală, pentru că dacă – pe motiv că se împărtășesc de Dumnezeu – harul împărtășit sfinților ar fi nezidit, atunci – pe același

[1] P.Hristou, *Introducere*, vol. II, p. 53-54. Pentru mai multe amănunte, vezi *Scurta introducere* din Sfântul Grigorie Palama, *Opere complete* IV, Gândul Aprins, p. 235-243.

[2] *Scurta introducere*, p. 243.

motiv – tot nezidit ar fi și darul dumnezeiesc ce ajunge la toate zidirile. Se argumentează apoi că harul dumnezeiesc este lucrare nezidită (3-8), se vorbește despre faptul că toate zidirile se împărtășesc de darul lui Dumnezeu – de la cele nesimțitoare, până la cei mai aleși dintre sfinți – dar fiecare dintre acestea de pe treapta ei (9-22), despre neconfundarea ființei cu lucrarea (23-29). În epilog (30) se încheie – printr-o rugăciune și o doxologie – întregul tratat tripartit.

3.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>

ΠΕΡΙ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΟΠΟΙΟΥ ΜΕΘΕΞΕΩΣ

Ἤ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΦΥΟΥΣ ΑΠΛΟΤΗΤΟΣ

1 Φέρε δὴ προθῶμεν νῦν τὸ ὑπ' ἀμφοτέρων φανερῶς λεγόμενον καὶ δοκοῦν ἔχειν τινὰ λόγον ἀπορίας. Φασὶ γὰρ πρὸς ἡμᾶς, «εἰ τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις χάριν ἄκτιστον δι' οὐδὲν ἄλλο λέγετε, ἢ ὅτι μετέχουσι θεοῦ, πάντα δὲ τὰ κτίσματα μετέχει τοῦ θεοῦ—καὶ γὰρ διὰ πάντων διήκει καὶ πᾶσι μεταδίδωσι, τοῖς μὲν τοῦ εἶναι, τοῖς δὲ πρὸς τῷ εἶναι καὶ τοῦ ζῆν αἰσθητικῶς ἢ λογικῶς ἢ νοερῶς—, ἄκτιστον ἔσται τούτοις ἅπασι, τοῖς μὲν τὸ εἶναι, τοῖς δὲ τὸ ζῆν, τοῖς δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὸ λογίζεσθαι καὶ τὸ νοεῖν». Ἡμεῖς δὲ τοῖς ἁγίοις συμφωνοῦντες οὐδεμιᾶς ἂν αὐτοὺς ἠξιώσαμεν ἀπολογίας· πίστις γὰρ ἡγεῖται τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀπόδειξις. Διὰ δὲ τοὺς ἐκ τῆς πιθανολογίας ἐκείνων παρασυρομένους ἀνθυπενεγκεῖν

[1] Adică: de către Varlaam şi de către Achindin.

[2] «a cuvânta şi a înţelege»: a lega raţionamente şi a simţi – cu mintea – tărâmul netrupesc.

[3] Altfel zis: încuviinţând cu Părinţii.

[4] Literal: apologie.

3.

<A LUI GRIGORIE PALAMA>

DESPRE DUMNEZEIASCA ȘI ÎNDUMNEZEITOAREA ÎMPĂRTĂȘIRE SAU DESPRE DUMNEZEIASCA ȘI MAI-PRESUS-DE-FIRE SIMPLITATE

1 Să punem, dar, acum de față lucrul cel de către amândoi vădit spus[1] și care pare a da loc nedumeririi; că zic [ei] către noi: «dacă harul [adică darul] din sfinți ziceți că este nezidit nu pentru alt motiv decât pentru că [aceștia] se împărtășesc de Dumnezeu și [dacă, pe de altă parte,] toate zidirile se împărtășesc de Dumnezeu – că [El] prin toate străbate și tuturora dă, unora [faptul de] a fi, altora, pe lângă [faptul de] a fi, și pe [cel de] a trăi [în chip] simțitor ori cuvântător/rațional ori înțelegător – [atunci] nezidit [le] va fi tuturor acestora [darul de la Dumnezeu, și anume] unora [faptul de] a fi, altora [faptul de] a trăi, iar altora, pe lângă acestea, și cel de a cuvânta/raționa și a înțelege[2]». Noi, deci, conglăsuind cu părinții[3], de nici un răspuns[4] nu i-am învrednici pe ei[5]; căci credința premerge dogmelor creștinești, iar nu demonstrația[6]. Însă, pentru cei păcăliți de probabilistica acelora[7], poate că trebuie să le zicem, la rândul nostru, cum [că] dacă

[5] Pe sus-pomeniții doi eretici.

[6] Vasile cel Mare, *Homilia in Psalmum 115*, PG 30, 104B.

[7] A lui Varlaam şi Achindin, adică.

δέον ἂν εἴη πρὸς αὐτούς, ὡς εἰ τὴν ἐν τοῖς ἁγίοις θεουργὸν χάριν, ὦ βέλτιστοι, διὰ τοῦτο λέγετε κτιστήν, ἐπεὶ πάντα τὰ κτιστὰ μετέχει τοῦ θεοῦ, πάνθ' ὑμῖν ἅγια κληθήσεται καὶ θεοποιηθήσεται πᾶσα κτίσις παρ' ὑμῶν· οὐ γὰρ τὰ λογικὰ μόνον ἔσται ἅγια, μᾶλλον δὲ τῶν λογικῶν οἱ τῆς θεοποιοῦ δωρεᾶς τοῦ πνεύματος μετεσχηκότες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα καὶ πρὸς τούτοις τὰ ἄψυχα. Τί γὰρ εἴπερ ἕτερον ἑτέρου βελτίονος μετείληχεν ὑπάρξεώς τε καὶ ζωῆς; Κἂν τοῖς ἁγίοις ἴδοις ἂν διαφοράν. Οὐκοῦν ἁγιωτέρα μέν σοι μέλιττα τῆς μυίας, μελίττης δὲ ἀμνάς, ἀμνάδος δ' ἕτερ' ἄττα, καὶ τούτων ἄνθρωπος, κἂν Ἰεζάβελ ᾖ τυχόν. Καὶ πάλιν, μύρμηξ κωνώπων ἁγιώτερος, τοῦ δὲ κριός, εἰ δὲ βούλει ταῦρος ἢ ἐλέφας ἤ τι τῶν θηρίων ἕτερον, τῶν δὲ αὖθις ἄνθρωπος, κἂν ᾖ κατὰ τὸν Ἀχαάβ. Τοιοῦτος ἅγιος εἴη ἂν καὶ ὁ πρὸς τοιαῦτα γελοῖα διὰ τῶν καταγελάστων δογμάτων κατασπῶν ἡμᾶς, ὃς καὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγελίῳ δῆλός ἐστιν ἀντιταττόμενος.

2 Εἰ γὰρ κτιστή ἐστιν ἡ ἐν τοῖς ἁγίοις θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ πνεύματος, καὶ ταῦθ' ὡς ἕξις ἢ μίμησίς τις φυσική, καθάπερ ὁ ταράσσων ἡμᾶς περιέρχεται διδάσκων, οὐχ ὑπὲρ φύσιν γίνονται οἱ ἅγιοι θεούμενοι, οὐδ' ἐκ θεοῦ γεννῶνται, οὐδὲ πνεῦμά εἰσιν ὡς ἐκ πνεύματος γεγεννημένοι, καὶ πνεῦμα μετὰ τοῦ κυρίου ἕν, ὡς αὐτῷ κολλώμενοι. Οὐδὲ μόνοις τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ τέκνα θεοῦ γενέσθαι ὁ Χριστὸς ἐξουσίαν ἔδωκεν ἐπιδημήσας· καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας γὰρ αὐτοῦ πᾶσιν ἐνυπῆρχεν ἔθνεσιν, εἴ γε φυσικῶς ἔνεστιν ἡμῖν, καὶ νῦν τοῖς νῦν δυσσεβέσι τε καὶ ἀσεβέσιν ἅπασιν. Ἄκουσον τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου διαλεγομένου πρὸς Πύρρον καὶ λέγοντος· «νεύματι θεοῦ ἐκινοῦντο

[1] Vezi *III Împărați* 16, 31.
[2] Literal: furnica; datorită contextului am ales un masculin.
[3] Vezi *III Împărați* 16, 33.
[4] *Ioan* 1, 13.
[5] *Ioan* 3, 6.
[6] *I Corinteni* 6, 17: «cel alipit Domnului este un duh cu El».

de-dumnezei-lucrătorul har [adică dar] din sfinți – o, dragilor – pentru aceasta ziceți că este zidit, [și anume pentru că] toate cele zidite se împărtășesc de Dumnezeu, [atunci] – pentru voi – *toate* vor fi sfinte și veți zeifica toată zidirea; că nu doar cele cuvântătoare/rationale vor fi sfinte (sau, mai bine zis, dintre cele cuvântătoare/rationale, cei ce s-au împărtășit de îndumnezeitoarea dare a Duhului), ci și cele necuvântătoare, ba mai mult, și cele neînsuflețite; că ce dacă una se împărtășește de o existență și de o viață mai bună decât a altuia? Iar pe de altă parte vei vedea deosebiri între cele sfinte; așadar albina îți va fi mai sfântă decât musca, miaua decât albina, nu știu care altele [mai sfinte] decât miaua, iar [mai sfânt] decât acestea omul, fie [el] și Iezável[1]; și iarăși, bondarul[2] [îți va fi] mai sfânt decât țânțarii, decât acesta țapul (sau, de poftești, taurul ori elefantul ori alta dintre fiare), iar decât aceștia – iarăși – omul, fie [el] și ca Ahaáv[3]; astfel de sfânt este și cel care prin dogmele [lui] cu totul de râs vă trage pe voi la astfel de lucruri ridicole și care – vădit lucru – și evangheliei lui Hristos se împotrivește.

2 Că de zidită este îndumnezeitoarea dare a Duhului cea din sfinți, și anume ca o deprindere/habitudine naturală sau imitare (precum învață în stânga și în dreapta cel ce vă tulbură pe voi), [atunci], îndumnezeindu-se, sfinții nu ajung mai presus de fire, nici nu se mai nasc din Dumnezeu[4], nici nu mai sînt duh, ca niște născuți din Duhul[5], și [anume] *un* [*singur*] *duh* cu Domnul, ca niște alipiți Lui[6]; nici doar celor ce cred în numele Său le-a dat Hristos, venind, putere[7] [de] a se face [ei] fii ai lui Dumnezeu[8]; că și mai înainte de venirea Sa exista [puterea aceasta] în toate neamurile – dacă [ea] există în mod natural în noi –, și acum [există] în toți rău-cinstitorii și ne-cinstitorii de acum. Auzi-l pe cinstitul Maxim vorbind cu Pyrros și zicând: «la semnul lui Dumnezeu se mișcau și Moisí

[7] Literal: stăpânire.

[8] *Ioan* 1, 12.

καὶ Μωϋσῆς καὶ Δαυῒδ καὶ ὅσοι τῆς θείας ἐνεργείας χωρητικοὶ τῇ ἀποθέσει τῶν ἀνθρωπίνων καὶ σαρκικῶν ἰδιωμάτων γεγόνασι». Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· «τῆς εἰκόνος ἀνελθούσης πρὸς τὸ ἀρχέτυπον καὶ τῆς θείας ἐπειλημμένης ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ θεὸς τῇ θεώσει γεγενημένης, καὶ πλέον ἡδομένης τῇ ἐκστάσει τῶν φυσικῶς ἐπ' αὐτῆς καὶ ὄντων καὶ νοουμένων διὰ τὴν ἐκνικήσασαν αὐτὴν χάριν τοῦ πνεύματος».

3 Οὐκοῦν οὐχ ἁπλῶς βελτιοῦνται τὴν φύσιν οἱ θεωθέντες, ἀλλ' αὐτὴν προσλαμβάνονται τὴν θείαν ἐνέργειαν, αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτ' αὐτὸ γὰρ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, «ὅταν μὲν τὴν αὐτοῦ οἰκείαν ἐννοῶμεν ἀξίαν, μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ θεωροῦμεν, ὅταν δὲ τὴν εἰς τοὺς μετόχους ἐνεργουμένην χάριν ἐνθυμηθῶμεν, ἐν ἡμῖν εἶναι λέγομεν». Εἰ δὲ ὥσπερ ἐν τοῖς κτίσμασι πᾶσιν οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἐστί, καὶ ὡς θεὸς κατὰ τὰς σοφὰς ὑμῶν ἐπινοίας, καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις τὰ κατάλληλα κτίζει, οὕτω κἀν τοῖς ἁγίοις τὴν ἁγιότητα, τίς χρεία Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ παρουσίας; Τίς χρεία τοῦ κατ' αὐτὸν βαπτίσματος καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ προσγινομένης ἡμῖν ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως; Τίς χρεία πνεύματος ἐξ ὑπαρχῆς αὖθις ἐμφυσωμένου καὶ πεμπομένου καὶ ἐνοικιζομένου; Καὶ γὰρ ὡς ἐν τῷ παντὶ καὶ ἡμῖν ἐνῆν. Ἔσται δὲ καὶ ὁ θεὸς ὁμοίως κτίζων καὶ θεοποιῶν. Καίτοι σαφῶς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, «[εἰ] ὁ θεὸς ὁμοίως κτίζει καὶ γεννᾷ, ὁμοίως καὶ κτίστης ἡμῶν καὶ πατήρ ἐστιν ὁ Χριστός· θεὸς γὰρ καὶ οὐ χρεία τῆς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος υἱοθεσίας». «Συνήγειρε», φησὶν ὁ ἀπόστολος,

---

[1] *Disputatio cum Pyrrho*, PG 91, 297A.

[2] Sau 'icoana la izvodul său'; este vorba, desigur, despre om ca chip al lui Dumnezeu.

[3] *Ambigua*, PG 91, 1076C.

[4] Sau: își ameliorează natura.

[5] Adică 'rangul' propriu Lui, 'dregătoria' proprie Lui.

[6] *Despre sfântul Duh* 26, 63, PG 32, 184C.

[7] Adică: va însemna că Dumnezeu același lucru îl face zidind ori îndumnezeind; va însemna că la Dumnezeu totuna este a zidi cu a îndumnezei.

și David și [toți] câți – prin lepădarea însușirilor omenești și trupești – s-au făcut încăpători dumnezeiești lucrări»[1]. Și iarăși, altundeva: «înălțându-se chipul la arhetip[ul său][2] și luând asupra ei dumnezeiasca lucrare, mai bine zis ajungând [ea] dumnezeu prin îndumnezeire și îndulcindu-se mai mult de ieșirea din cele ce firește sînt – și se și înțeleg [a fi] – asupra ei, [aceasta] datorită harului Duhului, cel ce a biruit-o pe ea»[3].

3 Prin urmare, cei îndumnezeiți nu își îmbunătățesc firea[4] și atât, ci iau asupră-le însăși lucrarea dumnezeiască, [pe] Însuși Duhul Sfânt; că [pe Unul și] Același [Duh] – după marele Vasile – «când gândim propria Lui vrednicie[5], [atunci] cu Tatăl și cu Fiul Îl socotim [a fi]; iar când cugetăm [la] harul lucrător în cei părtași [de El], zicem că în noi este [Duhul]»[6]. Iar dacă și în sfinți [tot] așa este, [și anume] precum este în toate cele zidite, și dacă, după înțeleptele voastre născociri, ca Dumnezeu, și în sfinți [tot] așa zidește sfințenia, [și anume] precum zidește în celelalte [făpturi] cele potrivite [acelora], [atunci] ce trebuință [mai era] de Hristos și de venirea Lui? Ce trebuință [mai era] de botezul întru El și de stăpânia și puterea venite în noi din el/El? [Și] ce trebuință [mai era] de Duhul Cel iarăși suflat [în noi] – de la început – și trimis și sălășluit [în noi]? – că doar, precum [era] în toate, și în noi era. Și, pe de altă parte, Dumnezeu Se va afla întru [unul și] același chip zidind și îndumnezeind[7]; pe când marele Vasile zice limpede [că] «[dacă] Dumnezeu întru [unul și] același chip zidește și naște, [atunci vom ajunge la absurditatea că] întru [unul și] același chip Hristos ne este și ziditor și părinte; că Dumnezeu este, și nu are trebuință de a [ne] înfia prin Duhul»[8]. «Ne-a

[8] *Împotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 692A. Notăm că în citatul acesta sfântul Vasile folosește demonstrația prin reducere la absurd: «dacă Dumnezeu *într-același chip* [literal: *asemenea*; n.tr.] zidește și naște, [atunci] Hristos *într-același chip* ne este și ziditor și părinte, că Dumnezeu este și nu are trebuință de a [ne] înfia *prin Duhul*, (după cum [nu are trebuință] nici a ne face *prin altcineva* zidiri ale Lui); bine, dar multe din cele zidite nici fire [în stare] a primi Duhul înfierii nu au, cum [sînt] necuvântătoarele și neînsuflețitele».

«καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ τῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ἡμῶν, θεοῦ τὸ δῶρον· οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται». Σὺ δ' ἡμῖν ἐκ μόνων τῶν ἔργων τῆς κατὰ φύσιν μιμήσεως κατασκευάζεις τὴν θέωσιν, τοῦτ' εἶναι λέγων θεοποιὸν δῶρον καὶ χάριν θείαν, τὴν ἐκ φύσεως μίμησιν; «Εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ», καὶ «τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν», καὶ «πάντες ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν», καὶ «ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι», καὶ κατοικεῖ Χριστὸς ἐν ταῖς τῶν πιστῶν καρδίαις διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ «τὸν λόγον ἀκούσαντες τῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν», καὶ «ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν», καὶ «οὐκ ἐλάβετε» φησί «πνεῦμα δουλείας, ἀλλὰ πνεῦμα υἱοθεσίας».

4 Σὺ δὲ καὶ τοὺς ἐμφανῶς δι' ἄκραν καθαρότητα καρδίας ἰδόντας καὶ παθόντας λαμπρότητα θεοῦ, καὶ ὑποδεξαμένους τὸν υἱὸν μετὰ τοῦ πατρὸς ἐλθόντα μονὴν ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμφανίσαι κατ' ἐπαγγελίαν ἑαυτὸν αὐτοῖς μετόχους φῆς καὶ θεωροὺς κτισμάτων; Τί λέγεις ἄνθρωπε; Τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἅγιον, τὸν ἀρραβῶνα τῆς κληρονομίας τῶν ἁγίων, τὸ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας, τὴν τοῦ πνεύματος ἐπαγγελίαν, ἣν λαβὼν ὁ υἱὸς παρὰ

---

[1] *Efeseni* 2, 6-8.

[2] Lit.: imitarea după fire; adică: de o imitare ce ar sta în puterea firii noastre.

[3] *Romani* 8, 9. [4] *Ibidem*. [5] *I Corinteni* 12, 13.

[6] *I Corinteni* 6, 17. [7] *Efeseni* 3, 16-17.

[8] Acest «Care» Îl arată pe Hristos.

[9] Adică: am fost pecetluiți. Notăm că în textul nou-testamentar verbul este la persoana a doua («v-ați pecetluit»).

împreună-sculat» – zice Apostolul – «și ne-a împreună-așezat în cele cerești întru Hristos Iisus, ca să arate întru veacurile ce au să vie covârșitoarea bogăție a harului [adică a darului] Său întru bunătate asupra noastră întru Hristos Iisus; că în har [adică în dar] sînteți mântuiți, prin credință; și [lucrul] acesta nu de la noi [este], ci [este] darul lui Dumnezeu – nu din fapte, ca nu cumva să se laude cineva»[1]; și tu ne ticluiești nouă că doar din fapte ne este îndumnezeirea, ținând de imitarea naturală[2], și zici că îndumnezeitorul dar și harul dumnezeiesc nu sînt altceva decât imitarea ce stă în puterea firii? «De nu are cineva Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui»[3], și «Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi»[4], și «toți dintru un [singur] Duh ne-am adăpat»[5], și «cel ce se alipește Domnului este un duh [cu El]»[6], și Hristos locuiește în inimile credincioșilor prin Duhul[7], și «[întru Care[8]] auzind [noi] cuvântul adevărului, întru Care și crezând, ne-am pecetluit[9] cu Duhul făgăduinței Cel sfânt, Care[10] este arvuna moștenirii noastre»[11], și «întru aceasta cunoaștem că întru El rămânem și El întru noi: [din faptul] că din Duhul Său ne-a dat nouă»[12], și «nu ați luat» – zice – «duh de robie, ci Duh de înfiere»[13].

4 Tu, dar, și pe cei ce – pentru desăvârșita [lor] curăție a inimii – [în chip] vădit au văzut și au pătimit strălucirea lui Dumnezeu[14] și L-au primit pe Fiul – dimpreună cu Tatăl – venit să Își facă sălaș în ei[15] și, după făgăduință, să Se arate lor pe Sineși[16], [ei bine, și pe aceștia tu] îi numești părtași – și văzători – de [lucruri] zidite? Ce zici, omule? Duhul lui Hristos, Duhul lui Dumnezeu, Duhul făgăduinței Cel sfânt, arvuna moștenirii [hărăzite] sfinților, Duhul înfierii, făgăduința Duhului, pe care Fiul, luându-o de la Tatăl, a dăruit-o

[10] Acest «Care» Îl arată, de asemenea, pe Hristos.
[11] *Efeseni* 1, 13-14. [12] *I Ioan* 4, 13. [13] *Romani* 8, 15.
[14] Vezi Grigorie Teologul, *In theophania*, PG 36, col. 324, r. 15 (pasaj totuna cu *In sanctum pascha*, PG 36, col. 632, r. 27).
[15] *Ioan* 14, 23. [16] *Ioan* 14, 21.

τοῦ πατρὸς ἐχαρίσατο τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ, τὸ ἐπὶ τοὺς δούλους καὶ ἐπὶ τὰς δούλας τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ κατὰ τὸν προφήτην Ἰωὴλ ἐκκεχυμένον πνεῦμα κτίσμα δοξάζεις εἶναι καὶ φυσικὴν μίμησιν, καὶ τοὺς μὴ κατὰ σὲ βλασφημεῖν ἀνεχομένους δυσσεβεῖς περινοστεῖς κηρύττων; Οὐ δυσωπῇ, ἄνθρωπε, λέγοντα τὸν ἀπόστολον «ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστι»; Καὶ πάλιν· «ναὸς θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»; Ἆρα τὸ δουλικὸν οἰκητήριον κατεδέξατο ἄν ποτε τῇ τοῦ ναοῦ προσηγορίᾳ τιμῆσαι; Εἰ δ' ὡς ἐν πᾶσι καὶ ἐν ἡμῖν, ναὸς λοιπὸν θεοῦ καὶ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἑρπετῶν ἕκαστον· παρίημι γὰρ εἰπεῖν ὅτι καὶ τῶν ταῦτα σεφθέντων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων σεβασμάτων αὐτῶν. Μάτην δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος παρὰ τοῦτο τοὺς πιστοὺς ὑπεραίρει, καὶ ταῦτα τοὺς εὐδοκίμους· «οὐκ οἴδατε γὰρ ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;», «εἰ μήτι ἄρα ἀδόκιμοί ἐστε», φησίν.

5 Ἀλλὰ «κατακερματίζετε» φησὶ «τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον, ὑφειμένον λέγοντες, ἄκτιστον καὶ ὑπερκείμενον, καὶ μετρεῖτε τὸν θεὸν τῷ μὲν τῶν ἁγίων μείζω, τῷ δὲ ἐλάττω χάριν λέγοντες προσεῖναι· καὶ ταύτην οὐχ ἣν ἕκαστος ἐκ μιμήσεως πρὸς θεὸν ὁμοίωσιν ἑαυτῷ προσένειμεν, ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ ταὐτην καὶ ἄνωθεν ἦκον καὶ δῶρον καὶ ἄκτιστον». Τίνι ταῦτα δοκεῖς προφέρειν, ἡμῖν ἢ τῷ προφήτῃ; Μᾶλλον δὲ τῷ θεῷ τῶν προφητῶν εἰπόντι δι' ἑνὸς αὐτῶν, «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα», καὶ τῷ ἀποστόλῳ λέγοντι, «πνεύματος ἁγίου

[1] *Ioil* 3, 11. [2] *I Corinteni* 6, 19. [3] *I Corinteni* 3, 16.
[4] Lit.: «sălaşul robesc»; adică: trupul omenesc, sălaş al duhului omenesc.
[5] Adică: pe motiv de a fi templu al Duhului lui Dumnezeu.
[6] *I Corinteni* 3, 16. [7] *II Corinteni* 13, 5.
[8] Principiul anti-isihastului ar fi: gradul imitării lui Dumnezeu de către om conferă omului un grad analog de asemănare cu El.

celor ce cred Lui, duhul cel vărsat – după [cum spune] prorocul Ioíl[1] – asupra robilor și asupra roabelor lui Dumnezeu, cel din Duhul Lui, [ei bine, tu aceasta] socotești a fi *zidire* și *imitare naturală*, iar pe cei ce nu primesc a huli – ca tine – *rău-cinstitori* îi vestești în stânga și-n dreapta? Nu te sfiești, omule, de Apostolul cel ce zice «că trupurile voastre templu sînt al sfântului Duh Celui din voi»[2] și, iarăși, [că] «templu al lui Dumnezeu sînteți; și Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi»[3]? Cum așa, [de n-ar fi că Însuși Duhul locuiește în el,] sălașul cel de rob[4] ar putea vreodată primi denumirea de 'templu'? Iar dacă și în noi [tot] așa este, [și anume] precum este în toate, atunci templu al lui Dumnezeu este și fiecare dintre necuvântătoare, și [fiecare] dintre fiare, și [fiecare] dintre târâtoare (și las deoparte a zice că și [fiecare] dintre Elinii ce le cinstesc pe acestea, și [fiecare] dintre celelalte pe care le [mai] cinstesc [ei]). Și [atunci] fără rost Apostolul [tocmai] pe temeiul acesta[5] îi [osebește și îi] înalță mai presus [de ceilalți] pe cei credincioși, ba încă pe cei [în]cercați; că zice: «nu știți că templu al lui Dumnezeu sînteți și [că] Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi?[6]» – «fără numai dacă nu sînteți necercați»[7].

5 Dar zice: «îmbucătățiți Duhul Cel dumnezeiesc, vorbind [voi] de *inferior* și de *nezidit și superior*, și [vă apucați să] Îl măsurați pe Dumnezeu, zicând că la unul dintre sfinți vine un har mai mare, iar la altul [unul] mai mic, și ziceți despre [harul] acesta că este nu asemănarea cu Dumnezeu cea pe care fiecare și-a dat-o sieși prin imitarea [Lui][8], ci altceva decât aceasta, și [anume ceva] venind de sus și [care este] dar și [este] nezidit». Împotriva cui socoți [tu] că aduci [învinuirile] acestea, împotriva noastră sau asupra prorocului[9]? – ci mai degrabă împotriva Dumnezeului prorocilor, a Celui ce printr-unul dintre ei zice «vărsa-voi din Duhul Meu peste tot trupul»[10], și împotriva Apostolului celui ce

[9] E avut în vedere, desigur, prorocul Ioil, cel sus pomenit. [10] *Ioil* 3, 1.

μερισμούς», καὶ Διονυσίῳ τῷ γράφοντι σαφῶς, «ἓν μέν ἐστιν οὗ πάντες οἱ ἑνοειδεῖς ἐφίενται, μετέχουσι δὲ οὐχ ἑνιαίως ταὐτοῦ τε καὶ ἑνὸς ὄντος, ἀλλ' ὡς ἑκάστῳ τὰ θεῖα ζυγὰ διανέμει κατ' ἀξίαν τὴν ἀποκλήρωσιν». Οὐ τοίνυν τὸ πνεῦμα σταθμίζεταί τε ἢ μετρεῖται, ἀλλ' αὐτὸ μᾶλλον τὰ μετέχοντα μετρεῖ, νέμον ἑκάστῳ πρὸς ἀξίαν ἑαυτὸ κατ' οἰκείαν σωστικὴν δικαιοσύνην. Οὐδ' ἐκεῖνο τὸ μεριζόμενόν ἐστιν, ἀλλ' ἡμεῖς ἥκιστα τὸ πᾶν χωροῦμεν ἀμερῶς ἐπιλάμποντος ἐκείνου.

6 Ταῦτ' ἄρα καὶ Παῦλος ἀναγέγραπται βραχείᾳ τοῦ μεγάλου φωτὸς ὡμιληκέναι λαμπηδόνι. Καὶ τὴν ἐπ' ὄρους τοῦ κυρίου δόξαν οἱ συναναβάντες εἶδον «οὐχ ὁλόκληρον, ἵνα μὴ σὺν τῇ ὁράσει καὶ τὸ ζῆν ἀποβάλωνται». Τὸ δὲ οὐ μόνον ἀμέριστον ἐν μεριστοῖς ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατὰ τὸ ἐγχωροῦν μετέχοντας ὡς δύναμις ἑνοποιὸς ἑνοῖ καὶ ἀνατείνει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγοῦ πατρὸς ἑνότητα καὶ θεοποιὸν ἁπλότητα. Οὕτως ἀγαθοπρεπῶς διὰ τὴν τῶν προνοουμένων ἕνωσιν προϊὸν καὶ πληθυνόμενον τὸ πνεῦμα μένει ἔνδον ἑαυτοῦ καθ' ὑπερούσιον δύναμιν. Εἰ δὲ καὶ φανέρωσίς ἐστιν ἡ τοιαύτη πρόχυσις καὶ ἀποστολὴ καὶ πρόοδος—«ἑκάστῳ γὰρ δίδοται», φησίν, «ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον»—, μετρητὸν ἔσται τὸ πνεῦμα, κατὰ λόγον τῶν μυστικῶς ἐντυγχανόντων μετροῦν τὴν ἐπιφάνειαν; Καὶ

[1] *Evrei* 2, 4.
[2] Altfel zis: toți cei 'uniformi'.
[3] Adică 'dumnezeieștile cântare'.
[4] Dionisie Areopagitul, *Despre cereasca ierarhie* 1, 2, PG 3, 373B.
[5] Adică: în același înțeles.
[6] Grigorie Teologul, *La sfânta lumină* (*Cuvântul 39*) 9, PG 36, 344B; vezi *Fapte* 9, 3; 26, 13.
[7] Vezi a treia *Idiomelă* a Litiei din 6 August.
[8] Adică neîmbucătățit, nefăcut părți.
[9] Adică în zidirile părtașe de El.
[10] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre cereasca ierarhie* 1, 1, PG 3, 120B–121A, pasaj în care sfântul Grigorie echivalează, tacit, subiectul «πᾶσα πατροκινήτου φωτοφανείας πρόοδος εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότως φοιτῶσα

vorbește despre «împărțiri ale Duhului»[1] și împotriva lui Dionisie celui ce scrie limpede [că] «unu este [aceea] de care toți cei în-chip-de-unul[2] doresc, dar nu unitar se împărtășesc de ceea ce este unu și același, ci [după] cum fiecăruia îi sortesc – după [a sa] vrednicie – dumnezeieștile cumpene[3]»[4]. Prin urmare nu Duhul Se măsoară ori Se cântărește, ci El – mai degrabă – [le] măsoară [pe] cele părtașe [de El], împărțindu-Se fiecăruia după propria [sa] vrednicie, după a Sa dreptate mântuitoare; și nu Acela Se face părți, ci noi sîntem cei ce cătuși de puțin nu Îl încăpem întreg [în noi înșine] în chip neîmpărțit strălucindu-ne El.

6 Tot așa[5] s-a scris și despre Pavel că s-a împărtășit [doar] de o scurtă lucire a luminii [celei] mari[6]; și cei ce s-au suit cu Domnul în munte slava Lui au văzut-o «nu întreagă, ca nu [cumva] – dimpreună cu vederea – să își piardă și viața»[7]. Pe când Duhul nu doar că neîmpărțit[8] este în cei împărțiți[9], dar îi și unește, ca putere de-unire-făcătoare, pe cei ce – pe cât cu putință – sînt părtași [de El] și îi înalță la unitatea laolaltă-aducătorului Tată și la de-dumnezei-făcătoarea simplitate [a Aceluia][10]. Astfel – în-chip-cuvenit-Binelui, pentru unirea celor aflate sub [dumnezeiasca] pronie – purcezându-Se și înmulțindu-Se [pe Sine Însuși] Duhul, rămâne [totodată] înlăuntrul Lui [Însuși], printr-o putere mai-presus-de-ființă. Apoi, dacă această vărsare și trimitere și ieșire/purcedere [a Sa] este [totodată] și arătare (că zice «fiecăruia S-a dat *arătarea* Duhului spre ce [îi] este de folos»[11]), [înseamnă neapărat că] măsurat va fi Duhul, [și anume] măsurându-Și arătarea [Sa] după felul celor ce în taină se împărtășesc [de El]? Și – ca unul ce este vătămător[12]

(toată ieşirea/purcederea de-lumină-arătării celei din-Tatăl-mişcate şi – în chip de dare bună – la noi venite)» cu sfântul Duh.

[11] *I Corinteni* 12, 7.

[12] Considerăm că termenul ἀλυσιτελές (*vătămător*; lit.: *nefolositor*) trebuie înţeles aici eufemistic.

ὡς ἀλυσιτελὲς τοῖς πᾶσιν ὄν, μηδέποτε τελέως ἐκφαινόμενον καὶ ἀπειροπλασίως ὑπερέχον πάσης ἐκφάνσεώς τε καὶ νοήσεως, μερίζεται ἢ συντίθεται ἐξ ὑφειμένου καὶ ὑπερέχοντος; Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο συνίετε οἱ τὰ πάντα σοφοί, ὡς οὐ μέρος ἐστὶ τοῦ θεοῦ τὸ φαινόμενον ἢ νοούμενον ἢ μετεχόμενον, ἵνα καὶ μερισμὸν οὕτω καθ' ὑμᾶς πάθῃ θεός, ἀλλ' ὅλος ἐκφαίνεταί πως καὶ μή, καὶ νοεῖται καὶ οὐ νοεῖται, καὶ μετέχεται καὶ ἀμέθεκτός ἐστιν;

7 Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον «θέωσίς ἐστιν ἡ πρὸς θεὸν ἀφομοίωσίς τε καὶ ἕνωσις», πῶς ἂν ἡμεῖς δεξαίμεθα μίμησιν εἶναι φυσικὴν τὴν θέωσιν; Δεῖ μὲν γὰρ ἡμῖν ὁμοιώσεως, ὡς ἐναρμονίως σχῶμεν πρὸς τὴν ἕνωσιν ἐκείνην, δι' ἧς ἡ θέωσις τελεῖται. Χωρὶς δὲ τῆς ἑνώσεως ἡ ὁμοίωσις οὐκ ἀποχρήσει πρὸς θέωσιν. Καὶ ὁμοιώσεως δὲ ἐκείνης λέγω δεῖν, τῆς ἐκ τῆς τῶν θείων ἐντολῶν ἐνεργείας καὶ τηρήσεως προσγινομένης, ἥτις οὐκ ἐκ φυσικῆς ἁπλῶς τελεῖται μιμήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος δυνάμεως, ἡ κατὰ τὴν ἱερὰν ἡμῶν ἀναγέννησιν ἄνωθεν ἐφίπταται καὶ τοῖς βαπτισαμένοις ἀπορρήτως προσφύεται· δι' ἧς, οἱ «μὴ ἐξ αἱμάτων, μηδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, μηδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ θεοῦ γεννηθέντες», οἷον ἀρτιτόκα βρέφη, «πρὸς μέτρον ἀφικέσθαι δύνανται τοῦ Χριστοῦ πληρώματος». «Οὐ μή ποτέ τι» γάρ, φησί, «γνοίη τῶν θεοπαραδότων, οὔτε μὴν ἐνεργήσειεν ὁ μηδὲ τὸ ὑπάρχειν ἐνθέως ἐσχηκώς». Ἀπὸ γραμμῆς τοίνυν, ὅ φασι, τὸ ὑπερφυές, ὦ φιλότης, διδάσκου τῆς θεώσεως· ἧς γὰρ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἡ φύσις αὐτὴ

[1] A se vedea orbirea lui Pavel, pe drumul Damascului.
[2] 'Înțelegere' ca reprezentare intelectuală.
[3] *Despre cereasca ierarhie* 1, 3, PG 3, 376A.
[4] Adică: să acceptăm.
[5] Adică: imitarea lui Dumnezeu de către om, în parametrii firii umane zidite.
[6] Literal: se săvârșește. [7] *Ioan* 1, 13. [8] *Efeseni* 4, 13.

tuturora [celor zidite][1] – nicicând pe de-a-ntregul arătându-Se și de-nesfârșite-ori stând mai presus și de toată arătarea și [de toată] înțelegerea [Sa][2], [înseamnă neapărat că] Se împarte [în părți] ori [că] Se compune din [ceva] mai prejos și [altceva] mai presus? Bine, dar nici atât[a lucru] nu pricepeți – voi, înțelepții întru toate – [și anume] cum [că] nu parte a lui Dumnezeu este ceea ce [ni] se arată ori se înțelege [de către noi] ori [ni] se împărtășește (ca nu cumva în felul acesta și împărțire [în părți] să pătimească Dumnezeu, cum vă temeți voi), ci oarecum întreg [ni] Se arată și [întreg] nu [ni Se arată] și [întreg] Se înțelege și [totodată întreg] nu [Se înțelege] și [întreg] Se împărtășește și [totodată întreg] neîmpărtășit este?

7 Iar dacă și după marele Dionisie «îndumnezeire este cea cu Dumnezeu *asemănare și unire*»[3], cum să primim[4] că îndumnezeirea este imitare naturală[5]? – că de asemănare noi avem trebuință spre a fi potriviți unirii aceleia prin care se săvârșește îndumnezeirea; iar fără de unire, asemănarea nu folosește îndumnezeirii. Și asemănarea de care este trebuință aceea este, [și anume] cea venită din lucrarea și ținerea dumnezeieștilor porunci, [asemănare] care nu vine[6] din imitare naturală și atât, ci din puterea Duhului, [putere] care, zburând, se pogoară de sus asupra noastră la sfințita naștere de-a doua și se sădește negrăit în cei ce s-au botezat; prin care cei ce «nu din sângiuri, nici din voia bărbatului, nici din voia trupului, ci de la Dumnezeu s-au născut»[7] ca [niște] prunci abia veniți pe lume, [mai apoi] «pot ajunge la măsura plinătății lui Hristos»[8]; că zice: «nicicând nu va cunoaște – nici va lucra – ceva din cele de-Dumnezeu-[pre] date cel ce nu a dobândit [prin botez faptul de] a exista [în chip] îndumnezeit»[9]. Așadar, după începutul ei învață-te – o, prietene – mai-presus-ul-de-fire al îndumnezeirii; că dacă

[9] Dionisie Areopagitul, *Despre bisericeasca ierarhie* 2, 1, PG 3, 392B.

παρ' ἑαυτῆς ἀνίησι, πῶς ἂν εἴη τὸ ταύτης τέλος φυσικόν τε καὶ κτιστόν; Καὶ εἰ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρχὴν τῆς φυσικῆς ὑπέρκειται μιμήσεως πολλῷ τῷ μέτρῳ, πῶς τελειωθεῖσα φυσικὴ μίμησις ὑπάρξει; Βαπτίζει καὶ Ἰωάννης ὁ Ζαχαρίου, ἀλλ' ἐν ὕδατι μόνον. Βαπτίζει καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἀλλ' ἐν ὕδατί τε καὶ πνεύματι. Τίς οὖν ἡ πρόσληψις; Ἆρα τοὔνομα μόνον; Οὔμενουν. Ἀλλ' αὐτή ἐστιν ἡ θεουργὸς χάρις καὶ δύναμις, αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ κατ' οὐσίαν τῷ βαπτιζομένῳ περιχεόμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ἐμφύτως τοῦ ἁγιασμοῦ χάριν περιφυόμενον. Εἰ δ' αὖτη κτίσμα καὶ κτιστοῦ τινος μετεσχήκαμεν οἱ μεταλαβόντες αὐτῆς ἡμεῖς, πῶς ἄκτιστον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

8 «Εἰ δὲ τῇ τοῦ πνεύματος μετουσίᾳ», κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον φάναι, «γινόμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως, μαίνοιτ' ἄν τις λέγων τὸ πνεῦμα τῆς κτιστῆς φύσεως καὶ μὴ τῆς τοῦ υἱοῦ». Πῶς δὲ καὶ Χριστὸς υἱὸς θεοῦ βαπτίζων καὶ αὐτὸς ἐν κτίσματι κατὰ τὸν Ἰωάννην καὶ κτιστὴν τοῖς βαπτιζομένοις ἐμποιῶν δύναμιν καὶ χάριν, ὁ κατὰ Παῦλον «ὁρισθείς», δηλονότι γνωρισθεὶς καὶ κυρωθείς, «υἱὸς θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν»; Τί οὖν ἡ δύναμις ἡ φανεῖσα καὶ θεοῦ υἱὸν ἀποδείξασα τὸν Ἰησοῦν, ἆρα κτίσμα; Καὶ πῶς ἂν θεὸς ὢν ἐγνωρίσθη δι' αὐτήν; Καὶ μή μοι λογίσῃ τὴν λεπροὺς καθάρασαν, τὴν τυφλοὺς φωτίσασαν, τὴν κυρτοὺς ὀρθώσασαν, τὴν παραλύτους σφίγξασαν—φαρισαϊκῆς γὰρ ἀμβλυωπίας πρὸς ἐκείνην πρώτην βλέπειν—, ἀλλὰ

[1] Adică începutul îndumnezeirii, şi anume naşterea de-a doua, cea de la Dumnezeu.
[2] Adică: natura umană.
[3] Sfârşitul îndumnezeirii, adică desăvârşirea ei.
[4] «după începutul ei»: privită din unghiul începutului ei, din unghiul naşterii de la Dumnezeu.
[5] *Matei* 3, 11; *Marcu* 1, 8; *Luca* 3, 16; *Ioan* 1, 26· 31-33; *Fapte* 1, 5, 11, 16.
[6] *Ibidem*; vezi şi *Ioan* 3, 5.

nici începutul ei[1] firea însăși[2] nu îl are de la sine însăși, cum sfârșitul[3] să îi fie firesc și zidit? Și dacă după începutul ei[4] într-atâta de mult este ea mai presus de imitarea naturală, cum – ajunsă la desăvârșire – să fie imitare naturală? Botează și Ioan al lui Zaharia, însă doar cu apă[5]. Botează și Iisus, Fiul lui Dumnezeu, dar cu apă și cu Duh[6]. Ce este, dar, adaosul acesta[7]? Oare nume gol? Nicidecum; ci este însuși harul și puterea de-dumnezei-lucrătoare, însuși Duhul Cel sfânt, nu *după ființă* vărsat împrejurul celui ce se botează, ci sădit *după harul* sfințirii, cel firește unit lui. Iar de zidire este [harul] acesta, iar noi – cei ce l-am primit pe el – ne-am împărtășit de ceva zidit, [atunci] cum Duhul Cel sfânt [mai poate fi] nezidit?

8 «Iar dacă [tocmai] prin împărtășirea de Duhul» – ca să zicem după [cum zice] marele Athanasie – «ne facem părtași dumnezeiești firi, [atunci] nebun este cel ce spune că Duhul este de fire zidită și nu de firea Fiului»[8]. Apoi, cum Hristos, Fiul lui Dumnezeu, să boteze și El[9] tot cu zidire, ca Ioan[10], și să pună în cei ce se botează putere zidită și har [zidit], când El este – după [cum spune] Pavel – «Cel rânduit» (adică cunoscut și așezat[11]) «Fiu al lui Dumnezeu întru putere, după Duh de sfințenie, prin înviere din morți»[12]? Cum așa, puterea cea arătată și care Fiu al lui Dumnezeu L-a dovedit [a fi] pe Iisus, oare zidire este? Atunci cum [tocmai] pe temeiul acesteia S-a făcut El cunoscut a fi Dumnezeu? Și nu mi-o socoti [aici] pe cea care i-a curățit pe leproși, i-a luminat pe orbi, i-a îndreptat pe gârbovi, i-a înzdrăvenit pe ologi (că fariseicești tociri a vederii[13] îi este propriu a căuta mai întâi la aceasta), ci pe cea care

[7] Adaosul «și cu Duh», adaos la expresia «cu apă», care definea botezul săvârșit de Ioan.

[8] *Epistola către Serapion* 1, 24, PG 26, 585C–588A.

[9] *Ioan* 3, 22; vezi, însă, și *Ioan* 4, 2.

[10] Adică: care botează cu apă și atât.

[11] Altfel zis: validat. [12] *Romani* 1, 4. [13] Adică: miopiei.

τὴν τῶν ἁμαρτημάτων πρότερον ἀφανῶς λύσασαν σειρὰν καὶ τῷ τῆς ἁγιωσύνης πνεύματι χώραν παρασχοῦσαν καὶ τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον ἀνορθοῦσαν καὶ φωτίζουσαν, καὶ διὰ τῆς πρὸς θεὸν συναφείας ἀνιστῶσαν ἐκ νεκρῶν καὶ ζῆν ποιοῦσαν θείως τὴν ψυχήν, θεοῦ θείαν καὶ ὄντως ἀΐδιον ζωὴν διδοῦσαν. Ἡ γὰρ τοῦ σώματος ἀνάστασις ἔπεσθαι πέφυκεν αὐτῇ, καθάπερ καὶ ὁ θάνατος τῷ τῆς ψυχῆς τὴν ἀρχὴν ἐπηκολούθησε θανάτῳ· τοῦτο γὰρ ὁ τῆς ψυχῆς θάνατος, ἡ τῆς ἐν θεῷ ζωῆς ἀλλοτρίωσις. Καὶ οὗτος ὄντως δεινὸς ὁ θάνατος· ὁ δὲ μετ' αὐτόν, δηλαδὴ τοῦ σώματος, μετ' αὐτὸν εὐκταιότατος· φιλανθρωπία γάρ ἐστι θεία, ἧς φεῦ ὁ τῶν καταδίκων ὅμιλος ἐν τῇ μελλούσῃ στερηθήσονται κρίσει. Τοιαύτη γὰρ ἀνάστασις μένει τοὺς μὴ χρησαμένους καλῶς τῷ παρὰ θεοῦ δοθέντι ταλάντῳ τῆς θείας χάριτος, ἣ συνημμένη διηνεκῶς ἐκείνῳ τῷ δευτέρῳ θανάτῳ, καθάπερ Ἰωάννης διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως ἡμῖν ἀπεκάλυψε, καὶ θανάτου χείρων ἐστίν. Εἰ δ' ἐκεῖνοι τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ζῶσιν ἀθάνατα καὶ τεθνήκασι, καὶ πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα ζώντων νεκροί, καθάπερ ὁ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος ἔδειξεν· ἔστιν ἄρα καὶ ψυχῆς νέκρωσις, ἀθανάτου κατὰ φύσιν μενούσης. Πῶς τοίνυν ζήσεται κτιστῆς μεταλαχοῦσα ζωῆς; Ἀλλὰ νεκρὰ τυγχάνει κατ' αὐτὴν ζῶσα. Δεῖ δὴ μεταλαβεῖν, εἰ δεῖ ταύτην κρειττόντως ἀναβιώσεσθαι, τῆς ἀκτίστου ζωῆς, αὐτῆς τῆς μὴ χωριζομένης τοῦ πνεύματος. Διό φησι Βασίλειος ὁ μετασχὼν ταύτης καὶ τῇ πείρᾳ λαλῶν· «καὶ ἣν δὲ προΐεται ζωὴν εἰς ἄλλου ὑπόστασιν τὸ πνεῦμα, οὐ χωρίζεται αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ζωήν, καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζῶσι θεοπρεπῶς, ζωὴν θείαν καὶ οὐράνιον κεκτημένοι».

[1] «acesteia»: învierii sufletului, prin puterea lui Hristos Dumnezeu.
[2] Vezi şi Vasile cel Mare, *Că Dumnezeu nu este pricină a relelor* 7, PG 31, 345A.
[3] Adică moartea sufletului.
[4] Vezi Teofil al Antiohiei, *Către Aftólykos* 2, 26, PG 6, 1092C–1093A.
[5] *Apocalipsa* 20, 14 şi 21, 8.
[6] Vezi *Matei* 8, 22. [7] Adică: există. [8] Literal: 'o proiectează'.

mai întâi a dezlegat nevăzut șirul păcatelor și a dat loc duhului sfințeniei și l-a ridicat pe omul cel dinăuntru și l-a luminat și a sculat din morți sufletul – unindu-l cu Dumnezeu – și l-a făcut să viețuiască dumnezeiește, dându-i viața lui Dumnezeu cea dumnezeiască și cu adevărat veșnică. Că dat este ca, în chip firesc, învierea trupului să urmeze acesteia[1], precum și moartea – întru început – a urmat morții sufletului; că moartea sufletului aceasta este: înstrăinarea de viața cea din Dumnezeu[2]; și aceasta[3] este moartea cea cu adevărat cumplită; pe când cea de după aceasta, adică cea a trupului, este foarte de dorit, pentru că este [venită din] dumnezeiască iubire-de-oameni[4], [iubire-de-oameni] de care – vai! – lipsită va fi, la judecata ce va să vină, ceata celor osândiți; că o astfel de înviere îi paște pe cei ce nu bine au folosit talantul – cel dat [lor] de la Dumnezeu – al dumnezeiescului har, [și anume] cea care este unită necontenit cu moartea aceea cea de a doua (precum Ioan ne-a descoperit nouă prin *Apocalipsă*[5]) și este mai rea decât moartea. Iar dacă, în felul acesta, aceia și trăiesc fără-de-moarte, dar și sînt morți, [înseamnă atunci că] mulți dintre cei ce trăiesc aici sînt morți, precum a arătat [nouă] Domnul vieții și al morții[6]; este[7], prin urmare, și omorâre a sufletului, măcar că el rămâne – după firea sa – nemuritor. Cum, deci, [ar fi cu putință] să trăiască împărtășindu-se de viață zidită, când el – dimpotrivă – e mort de trăiește prin sine însuși? Așadar, dacă trebuie ca acesta să se nască din nou, [și anume] la o viață mai bună, [atunci] negreșit că trebuie să se împărtășească de viața cea nezidită, de [însăși] cea nedespărțită de Duhul; pentru aceasta spune Vasile – care părtaș s-a făcut de aceasta și care din cercare grăiește – «iar viața pe care Duhul o trimite[8] în ipostasul altuia, [aceasta] nu se desparte de El, ci și El în Sine Însuși are viața, și părtașii de El trăiesc dumnezeiește[9], viață dumnezeiască și cerească dobândind [ei]»[10].

[9] Literal: în chip lui-Dumnezeu-cuvenit, cu-dumnezeiască-cuviință.
[10] *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 772B.

9 Ἀλλὰ γὰρ βούλει καὶ τοῦτο διδαχθῆναι σαφῶς, ὡς αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄκτιστον ἔλλαμψιν καὶ χάριν οἱ κατηξιωμένοι θεωθῆναι λαμβάνουσιν; Ἄκουσον τοῦ λέγοντος· «σκοπὸς ἱεραρχίας ἐστὶν ἡ πρὸς θεόν, ὡς ἐφικτόν, ἀφομοίωσίς τε καὶ ἕνωσις, τοὺς ἑαυτοῦ θιασώτας ἀγάλματα θεῖα τελῶν, ἔσοπτρα διειδέστατα καὶ ἀκηλίδωτα, δεκτικὰ τῆς ἀρχιφώτου καὶ θεαρχικῆς ἀκτῖνος». Εἰ δ' ἓν ὂν τὸ πᾶσι μεθεκτόν, οὐχ ἑνιαίως, ἀλλὰ διαφόρως μετέχεται, τί κωλύσει μετέχειν μὲν καὶ τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς μὴ τοιούτους τοῦ θεοῦ, διαφορὰν δ' εἶναι τούτων τῶν μεθέξεων τὸ τὴν μὲν εἶναι ἄκτιστον, τὴν δὲ κτιστήν; Ὡς γὰρ Ἀθανάσιον τὸν μέγαν εἰρηκότα «'εἷς θεὸς ὁ πατὴρ', ἡ πάντων ἀρχή, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ γὰρ ὁ λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς καὶ τὸ πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς», εἴ τις ἤρετο, πῶς οὖν ἐκ τοῦ πατρὸς ἁπάντων ὄντων τὸν υἱὸν μόνον καὶ τὸ πνεῦμα θεὸν φῂς ἀληθινὸν καὶ τοῦ πατρὸς ἀδιαίρετον, εὐθυβόλως ἀπεκρίθη ἄν, ὅτι διὰ τὴν τῆς ὑπάρξεως διαφοράν—ὁ μὲν γὰρ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ὑπάρχει ὡς ἀπαύγασμα καὶ ἀκτὶς ἐκ τοῦ φωτός, αὐθυποστάτως μέντοι, τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὡς κτίσματα ἐκ τοῦ δημιουργοῦ—, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐροῦμεν ὡς, εἰ καὶ μετέχει πάντα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τῆς τῶν ἁγίων μεθέξεως πολλὴν καὶ μεγίστην ὁρῶμεν τὴν διαφοράν. Πῶς γάρ, εἰπέ μοι, τῶν ἐκ τοῦ ζῆν μετεχόντων τοῦ

[1] Literal: «şi [după neziditul] har».

[2] Adică: îl primesc; optăm însă – şi aici – pentru această variantă, spre a ne încadra în consfinţita tradiţie a traducerilor liturgice şi scripturistice.

[3] Este vorba de o săvârşire – aşa zicând – rituală.

[4] Literal: statui; adică icoane tridimensionale.

[5] Dionisie Areopagitul, *Despre cereasca ierarhie* 3, 2, PG 3, 165A.

[6] Adică: participat. [7] Adică: şi celor ce nu sînt sfinţi.

[8] *I Corinteni* 8, 6.

[9] Vezi *Testimonia e scriptura de communi essentia patris et filii* 48, PG 28, 72D–73A: «Τί ἐστι Θεός; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, λέγοντα· 'Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα'. Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γενητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς. Εἶτα πᾶσα ἡ

9 Voiești, însă, și aceasta a o învăța limpede, [și anume] cum [că] pe Însuși Duhul Cel sfânt nu după ființă, ci după nezidita [în ei] strălucire și dare[1] îl iau[2] cei învredniciți a se îndumnezei? Auzi-l pe cel ce spune: «scopul ierarhiei este cea cu Dumnezeu asemănare și unire, pe cât e cu putință, Care pe cei din frăția Lui îi [de]săvârșește[3] [a fi] dumnezeiești icoane[4], oglinzi cu totul strălucii și nepătate, primitoare ale *razei* obârșitoare de lumină și de dumnezeire»[5]. Iar dacă *unu* fiind ceea ce e împărtășit tuturora, nu unitar, ci felurit se împărtășește [de către acelea], ce împiedică faptul ca – pe de o parte – Dumnezeu să fie împărtășit[6] și sfinților și celor ce nu sînt astfel[7], dar – pe de alta – să fie deosebire între împărtășirile acestea, [și anume] una să fie nezidită, iar cealaltă zidită? Că *precum* pe Athanasie cel Mare – care a spus că «Unul este Dumnezeu: Tatăl, obârșia tuturora (după [cum zice] Apostolul[8]); căci Cuvântul din El [este] prin naștere, iar Duhul din El [este] prin purcedere»[9] – de l-ar întreba cineva 'Din Tatăl fiind toate, cum, dar, doar despre Fiul – și despre Duhul – zici că este Dumnezeu adevărat și nedespărțit de Tatăl?', numaidecât i-ar răspunde că 'datorită deosebirii luării faptului de a fi; pentru că Fiul și Duhul sînt din Tatăl precum e strălucirea și raza din lumină (dar în ipostasuri de sine stătătoare), pe când toate celelalte [sînt] ca zidiri din Faurul [lor]'[10], *tot așa* și noi vom spune cum [că], deși toate sînt părtașe de Dumnezeu, vedem însă multa și preamarea deosebire a împărtășirii sfinților. Căci, spune-mi, cum [se face că], dintre cele ce se împărtășesc de Dumnezeu prin faptul de a vieții – în chip

---

κτίσις διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς (Ce este Dumnezeu? Obârșia tuturora, după Apostolul care zice: 'Unul [ne] este Dumnezeu – Tatăl din care sînt toate'. Căci Cuvântul din El [este], prin naștere, și Duhul din El [este], prin purcedere. [Iar] apoi toată zidirea prin Cuvântul în Duhul s-a alcătuit, prin făurire)».

[10] Vezi, de pildă, *Orationes tres contra Arianos*, PG 26, 221B și *Quaestiones aliae*, PG 28, 776CD.

θεοῦ αἰσθητικῶς ἢ λογικῶς ἢ νοερῶς μηδενός ἐστί τε καὶ λέγεται θεοειδὴς ἢ ἔνθεος ζωή, μηδέ τι τούτων θεῖον ἢ θεόληπτον ἢ θεοφόρον, μᾶλλον δὲ θεός, εἰ μὴ τῶν τεθεωμένων εἴη; Τὰ δὲ κατ' αἴσθησιν μόνην πεφυκότα ζῆν, ἔστι δ' ἃ καὶ τῶν κεχωρισμένων πάντελῶς αἰσθήσεως, οὐδ' ἐνδέχεταί ποτε ἐνθέως ζῆσαι, καίτοι καὶ ταῦτα μετέχοντα θεοῦ.

10 Ὁρᾷς ὡς, εἰ καὶ ἐν πᾶσίν ἐστι καὶ ὑπὸ πάντων μετέχεται τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐν τοῖς ἁγίοις μόνοις ἐστὶ καὶ ὑπ' αὐτῶν μόνων μετέχεται κυρίως; Καὶ οὕτω τοῦτό ἐστι βέβαιον καὶ ἀληθές, ὡς καθάπερ πολλῶν θεῶν ὄντων τε καὶ λεγομένων εἷς ἡμῖν ἐστι θεὸς ἀληθινός, καὶ καθάπερ υἱῶν θεοῦ πολλῶν ὄντων τε καὶ λεγομένων ἡμῖν εἷς υἱὸς ὡς ἀληθῶς θεοῦ κηρύττεται, διόπερ καὶ μονογενής, οὕτω καὶ πολλῶν, μᾶλλον δὲ πάντων μετεχόντων τοῦ θεοῦ, μόνοι μέτοχοι θεοῦ καὶ μέτοχοι Χριστοῦ λέγονται οἱ ἅγιοι. «Ἀδύνατον γάρ», φησὶ Παῦλος, «τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου», πάντως ὡς μὴ πρότερον μετέχοντας. Καὶ ὁ κύριος ἥξειν καὶ μονὴν ποιήσειν ἐπαγγέλλεται παρὰ τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτὸν καὶ ἀγαπηθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ, πάντως ὡς μὴ πρότερον παρὼν μηδ' ἐνοικῶν αὐτοῖς. Ἐχρῆν δὲ ἄρα πρός τε τὸν θεὸν τοὺς θεωθέντας καὶ πρὸς τὸν φύσει υἱὸν τοὺς υἱοποιηθέντας πολλὴν ἔχειν τὴν ὁμοιότητα. Ὡς οὖν ὁ θεὸς μόνος ὤν, μόνος ζῶν, μόνος ἅγιος, μόνος ἀγαθός, «μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον», καίτοι πολλῶν ὄντων καὶ πολλῶν ζώντων, ἁγίων τε καὶ ἀγαθῶν καὶ ἀθανάτων ὄντων, καὶ ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζών-

[1] Adică: din unghiul simțirii, prin simțire.
[2] Adică: toate se împărtășesc de El, toate participă la El.
[3] Adică: toate cele ce sînt, toate cele zidite.
[4] *Evrei* 6, 4. [5] *Ioan* 14, 23. [6] *I Timotei* 6, 16.

simțitor ori cuvântător ori înțelegător – nici uneia nu îi este [dat] a se numi viață '*cu-chip-dumnezeiesc*' ori '*dumnezeiască*' și nici uneia dintre acestea nu îi e dat a fi dumnezeiesc ori de-Dumnezeu-primitor ori de-Dumnezeu-purtător (cu atât mai puțin [nu îi e dat a fi] dumnezeu), fără numai celor îndumnezeite? Iar celor ce le este dat a viețui doar după simțire[1] (ba unora chiar și desăvârșit fără simțire), [acestea] nici nu au cum viețui vreodată dumnezeiește, cu toate că și acestea se împărtășesc de Dumnezeu.

10 Vezi că, deși în toate este Dumnezeiescul și de către toate este împărtășit[2], însă doar în sfinți este [în chip] propriu-zis și doar de către ei este împărtășit propriu-zis? Lucru care [nu altcum decât] în chipul acesta este sigur și adevărat, [și anume:] precum mulți fiind dumnezei (și fiind numiți 'dumnezei'), unul [singur însă] ne este Dumnezeu adevărat, și precum mulți fiind fii ai lui Dumnezeu (și fiind numiți 'fii ai lui Dumnezeu'), pe unul [singur însă] Îl propovăduim [a fi] cu adevărat Fiul lui Dumnezeu (fapt pentru care și este Unul-Născut), tot așa și multe (mai bine zis: toate[3]) împărtășindu-se de Dumnezeu, doar sfinții sînt numiți 'părtași ai lui Dumnezeu' și 'părtași ai lui Hristos'. Că zice Pavel: «cu neputință este celor odată luminați și care au gustat darul ceresc și părtași s-au făcut Duhului sfânt...»[4]; însemnând, de bună seamă, că mai înainte nu erau părtași. Și Domnul Se făgăduiește că va veni – și că lăcaș Își va face – la cei ce L-au iubit pe El și au fost iubiți de către El[5]; însemnând, de bună seamă, că mai înainte nu era de față și nu locuia în ei. Și trebuia, prin urmare, multă asemănare să aibă cu Dumnezeu cei îndumnezeiți și cu Fiul Cel prin fire cei înfiați; așadar, *precum* Dumnezeu este singurul Care este, Care este viu, Care este sfânt, singurul [Care este] bun, «singurul ce are nemurire, [singurul] ce locuiește [în] lumină neapropiată»[6], măcar că mulți sînt și mulți sînt vii, și sînt sfinți și buni și fără-de-moarte și locuiesc în lumină și în pământul celor

των κατοικούντων, οὕτω καὶ μόνοι οἱ ἅγιοι μέτοχοί εἰσι θεοῦ, καίτοι πάντων μετεχόντων.

11 Ἀρά σοι δοκεῖ τὴν τῆς μεθέξεως τηλικαύτην διαφορὰν ἱκανὴν εἶναι τὴν τῶν θείως ζώντων μέθεξιν ἡμῖν παραστῆσαι ἄκτιστον, εἰ καὶ μὴ Παῦλος ἔλεγε, «ζῶ δὲ ἐγὼ οὐκέτι, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»; Καὶ εἰ μὴ Μάξιμος αὖθις ἔλεγε περὶ αὐτοῦ τε καὶ τῶν κατ' αὐτόν, ὡς «τὴν χρονικὴν οὐ φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς ζωὴν τὴν ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχουσαν, ἀλλὰ τὴν θείαν τοῦ ἐνοικήσαντος λόγου καὶ ἄϊδιον»; Καὶ πάλιν· «ἡ θεία ζωὴ καὶ ἀνεννόητος, εἰ καὶ ἀπόλαυσιν δίδωσιν ἑαυτῆς τοῖς κατὰ χάριν μεθέξουσιν, ἀλλ' οὐ κατάληψιν· μένει γὰρ ἀεὶ κἀν τῇ μεθέξει τῶν ἀπολαυόντων αὐτῆς ἀκατάληπτος, ὅτι κατὰ φύσιν ὡς ἀγένητος ἔχει τὴν ἀπειρίαν». Καὶ πάλιν· «μισθὸν δωρουμένου τοῖς πειθομένοις αὐτῷ τὴν ἀγένητον θέωσιν»· ἀγένητον δὲ λέγω θέωσιν «τὴν κατ' εἶδος ἐνυπόστατον ἔλλαμψιν, ἥτις οὐκ ἔχει γένεσιν, ἀλλ' ἀνεπινόητον ἐν τοῖς ἀξίοις φανέρωσιν».

12 Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, «ὅτε λεγόμεθα» φησί «μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι θεοῦ δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν χρίσμα καὶ ἡ σφραγὶς μὴ οὖσα τῆς τῶν γενητῶν φύσεως». Καὶ πάλιν· «αὕτη τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία ἐστίν, ὅτι ὧν ἐστι ποιητής, τούτων καὶ πατὴρ ὕστερον κατὰ χάριν γίνεται· γίνεται δέ, ὅταν οἱ κτισθέντες ἄνθρωποι λάβωσιν 'εἰς τὰς καρδίας ἑαυτῶν τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ κρᾶζον· ἀββὰ ὁ πατήρ'.

---

[1] Literal: 'în ţinutul celor vii'.

[2] *Galateni* 2, 20.

[3] *Ambigua*, PG 91, 1144C (pasaj foarte pomenit de sfântul Grigorie; vezi *III Achindin* 16, *Triade* 3, 1, 9· 3, 1, 35· 3, 1, 38· 3, 3, 8).

[4] Sau: de-neconceput.

[5] Adică: nu prin geneză venită la existenţă.

[6] Altfel zis: naturală îi este însuşirea de a fi nemărginită.

[7] *Către Thalassie* 61, sholia 18, PG 90, 644D–645A.

[8] Este vorba de Fiul Cel întrupat.

vii[1], *tot așa* singuri sfinții sînt părtași de Dumnezeu, măcar că toate se împărtășesc [de El].

11 O atât de mare deosebire a împărtășirii îți pare a fi de ajuns, oare, spre a înfățișa [drept] nezidită împărtășirea celor ce dumnezeiește viețuiesc, și să nu fi spus Pavel «nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine»[2]?; și să nu fi spus, iarăși, Maxim – și despre sine și despre cei asemenea lui – cum [că] «nu viața vremelnică o poartă în ei înșiși, ce are început și sfârșit, ci pe cea dumnezeiască și veșnică, a Cuvântului sălășluit [în ei]»[3]?; și, iarăși, «dumnezeiasca – și de-neînțeles[4] – viață, măcar că dă desfătare de ea însăși celor după har părtași [de ea], nu [le] dă însă înțelegere[a ei]; pentru că pururea rămâne – în chiar împărtășirea celor ce se desfată de ea – de-neînțeles [cu mintea], căci, ca [una ce este] nefăcută[5], *după fire* are nemărginirea[6]»[7]; și iarăși: «răsplată dăruind[8] – celor ce au crezut Lui – îndumnezeirea cea nefăcută»[9]; iar 'îndumnezeire nefăcută' numesc «eniposta[zia]ta strălucire [cea] aievea, care nu are facere, ci [are] de-neînțeles arătare în cei vrednici»[10].

12 Iar marele Athanasie spune: «când zicem 'părtași de Hristos'[11] și 'părtași de Dumnezeu' se arată ungerea cea din noi și pecetea ce nu ține de firea celor făcute[12]»[13]; și iarăși: «aceasta este dragostea de oameni a lui Dumnezeu, [și anume] că celor cărora le este făcător, acestora se face mai apoi – după har – și tată; iar [de făcut] se face [atunci] când zidiții oameni vor lua 'în inimile lor Duhul lui Dumnezeu, [Duh] ce strigă *Avvá* (*Tată* [adică])'[14]; altminteri nu s-ar face

[9] *Ibidem*, 61, PG 90, 637D.

[10] Maxim Mărturisitorul, *Către Thalassie* 61, PG 90, 636CD, îndeosebi sholia 16, *ibidem*, 644 C; vezi și *Triade* 1, 3, 20· 3, 3, 13· 3, 1, 28.

[11] *Evrei* 3, 14.

[12] «cele făcute»: cele prin facere – adică prin geneză – venite la existență.

[13] *Epistola către Serapion* 1, 24, PG 26, 585BC.

[14] *Galateni* 4, 6; *Romani* 8, 15.

Ἄλλως δὲ οὐκ ἂν γένοιντο υἱοὶ ὄντες φύσει κτίσματα, εἰ μὴ τοῦ ὄντος φύσει καὶ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὑποδέξονται. Διὸ 'ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο', ἵνα τὸ ἀνθρώπινον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ». Καὶ πάλιν· «ὡς πρὸς τοὺς ἀποστόλους τὸ πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὑψίστου ἐπήγγελται, οὕτω καὶ πρὸς τὴν παρθένον». Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος· «διὰ πνεύματος ἁγίου κοινωνὸν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης ἀϊδίου μετέχειν». Καὶ πάλιν· «τὸ κινηθὲν ὑπὸ πνεύματος ἁγίου κίνησιν ἀΐδιον ζῷον ἅγιον ἐγένετο. Ἔσχε δὲ ἄνθρωπος πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ ἀξίαν προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, θεοῦ, ὢν πρότερον γῆ καὶ σποδός». Καὶ πάλιν· «οὐ γὰρ ὁ τὸ δοῦλον εἰληφὼς υἱὸς ἐκ δούλου καθίσταται, οὐδὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μετουσίαν πατέρα τὸν θεὸν καλεῖν παρρησιάζεται». Καὶ πάλιν· «μετέχει τοῦ δημιουργοῦ τὰ κατ' εἰκόνα, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ πνεύματος γινόμενα. Ἄθλια μὲν γὰρ πάντα τὰ πεποιημένα πρὸς θεοῦ καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ δόξης ἀπολειπόμενα κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν, εἰ μὴ μετέχει θεότητος. Ἀνάξιος δὲ ὁ λόγος περὶ θεοῦ τοῦ γυμνὴν ὥσπερ καὶ ἔρημον ἑαυτοῦ περιορᾶν τὴν κτίσιν. Ἀλλ' οὔτε ἡ κτίσις οὕτως ἀθλία, οὔτε θεὸς οὕτως ἀδύνατος, ὥστε τὴν ἁγίαν μετάδοσιν μὴ διαπέμπειν ἐπὶ τὰ ποιήματα». Καὶ αὖθις· «καινὴ πάλιν ἡ κτίσις μεταλαμβάνουσα τοῦ πνεύματος, οὗπερ ἐστερημένη πεπαλαίωτο»· «συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν καινότητι τὴν νῦν ἀνακαίνωσιν καὶ

[1] Literal: carne. [2] *Ioan* 1, 14.

[3] Athanasie cel Mare, *Împotriva Arienilor* 2, 59, PG 26, 273A.

[4] *Idem*, *Cuvânt la Bunavestire*, PG 28, 929A.

[5] Vasile cel Mare, *Despre Duhul sfânt* 15, 36, PG 32, 132B.

[6] *Facerea* 18, 27.

[7] *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 769B; vezi şi *III Achindin* 17 (Palama II, GA, p. 317) şi *Triade* 3, 1, 36 şi 3, 2, 15 (Palama IV, GA, p. 115 şi 165). De asemenea, vezi Marcu Evghenicul, *Întâiul cuvânt antiretic* în Marcu II, GA, p. 248-249.

[8] «robescul duh»: duh de rob, de robie. [9] *Ibidem*, PG 29, 741B.

[10] Sau: la nimic nu ar fi bune.

fii (de vreme ce, după fire, zidiri sînt), de nu ar primi Duhul Celui ce prin fire este Fiu, al Fiului adevărat; drept aceea [așadar] 'Cuvântul trup[1] S-a făcut'[2], [și anume] ca să facă omenescul [a fi] primitor al dumnezeirii»[3]; și iarăși: «precum Apostolilor [însuși] Duhul și puterea Celui Preaînalt li S-a făgăduit, tot așa [i s-a făgăduit] și Fecioarei»[4]. Și marele Vasile [zice]: «prin Duhul sfânt [...] a se face [omul] părtaș al harului lui Hristos, fiu al luminii a se face, slavei pururea-fiitoare a se împărtăși»[5]; și iarăși: «ceea ce este mișcat mișcare veșnică de către Duhul sfânt – vietate sfântă s-a făcut; și a luat omul, sălășluindu-Se Duhul înlăuntrul lui, vrednicie de proroc, de apostol, de înger, de dumnezeu – cel [ce] mai înainte [era] pământ și cenușă[6]»[7]; și iarăși: «pentru că cel ce a luat robescul [duh[8]] nu se face – din rob – fiu, nici nu cutează – datorită împărtășirii de robescul [duh] – a-L numi pe Dumnezeu *tată*»[9]; și iarăși: «se împărtășesc de Dumnezeu cele [ce sînt] după chip[ul Său], iar [a fi] așa ajung [nu altcum decât] prin Duhul; că ticăloase sînt[10] toate cele făcute de către Dumnezeu și lipsite – după firea [lor] cea zidită – de slava Făcătorului, de nu se împărtășesc de dumnezeire; și, pe de altă parte, nevrednic este cuvântul despre Dumnezeu cum că trece cu vederea zidirea, lăsând-o pustie și deșartă de El Însuși; dar nici zidirea nu e așa de ticăloasă, nici Dumnezeu așa de neputincios, încât să nu trimită sfânta împărtășire [de El însuși] asupra zidirilor»[11]; și iarăși: «iar [se face] nouă zidirea, împărtășindu-se de Duhul, cea care – de El lipsindu-se – se învechise»[12]; «că trebuia [de bună seamă] ca [nu la altceva decât] la noutatea cea dintru început să caute[13] și înnoirea – și ajutorarea[14] – cea de acum; [lucru] pe care [Mântuitorul] l-a vădit *în-suflând*

[11] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 724AB.
[12] *Ibidem*, 728A; vezi și *Despre sfântul Duh* 19, 49, PG 32, 157BC.
[13] Adică: să corespundă; literal: să concure.
[14] Literal: concursul; se pare că este vorba de 'concursul' dat omului de Dumnezeul întrupat, cu Care 'împreună-aleargă'.

συνδρομήν. Ἐξετύπωσεν οὖν ἐμφυσήσας οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' αὐτὸς δι' οὗ θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχήν». Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατὴρ τὴν τοῦ θείου βαπτίσματος χάριν ἐξυμνῶν, «τότε μέν», φησίν, «'εἰς ψυχὴν ζῶσαν ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος', νῦν δὲ 'εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν'. Πολὺ δὲ τὸ μέσον· ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ οὐχ ἑτέρῳ παρέχει τὸ ζῆν, τὸ δὲ πνεῦμα οὐκ αὐτὸ ζῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις παρέχει τοῦτο. Οὕτω γοῦν καὶ νεκροὺς ἀνέστησαν οἱ ἀπόστολοι».

13 Ταῦτα διεξοδικώτερον καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐκτίθεται, ἀνατρέπων καὶ τοὺς εἰς ψυχὴν τῷ ἀνθρώπῳ γενέσθαι λέγοντας τὸ θεῖον ἐμφύσημα. Ὅς καὶ συμπεραίνων ἤδη τοὺς λόγους, «τὸ δὲ ἐμφυσηθὲν ἐξ αὐτοῦ» φησί «πάντως που εἶναι νοεῖται καὶ ἴδιον αὐτοῦ, ἤτοι τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Εἶτα πῶς ἂν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ πνεῦμα μεταβέβληται εἰς φύσιν ψυχῆς; Οὐκοῦν τὸ ζῷον μὲν ἐψυχώθη», φησίν, «ἀρρήτῳ δυνάμει θεοῦ καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσει γέγονε καθὸ πέφυκεν ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ ἀρετῆς ἁπάσης εἶναι δεκτικόν. Ἡγιάσθη δὲ τοῦ θείου πνεύματος ἀποδεδειγμένον μέτοχον· ὃ καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀποβέβληκε». Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες μίμησιν κτιστὴν καὶ φυσικὴν τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ πνεύματος, ἀλλ' οὐ θείαν καὶ ἀπόρρητον καὶ ἀπορρήτως ἐγγινομένην ἐνέργειαν; Καὶ ταῦτα τοῦ ἁγίου Μαξίμου λέγοντος· «πάσχομεν ὡς ὑπὲρ φύσιν οὖσαν, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τὴν θέωσιν». Καὶ πάλιν· «θεώσεως οὐδὲν κατὰ φύσιν ἐστὶ ποιητικόν».

---

[1] *Ioan* 20, 22: «καὶ τοῦτο εἰπὼν *ἐνεφύσησεν* καὶ λέγει αὐτοῖς· Λάβετε *πνεῦμα ἅγιον* (şi aceasta zicând, a *în-suflat* [în ei]; şi zice lor: Luaţi *Duh* sfânt)».

[2] *Facerea* 2, 7: «καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ *ἐνεφύσησεν* εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ *πνοὴν* ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν (şi l-a făcut Dumnezeu pe om ţărână din pământ şi *a în-suflat* în faţa lui *suflare* de viaţă, şi s-a făcut omul întru suflet viu)»; vezi şi *Psalmii* 102: «ὅτι *χοῦς ἐσμεν* (că *ţărână sîntem*)».

[3] «atunci»: la zidirea omului, a lui Adam.

[4] «acum»: când Mântuitorul suflă în ucenicii Lui Duh sfânt.

[în ucenici][1], arătând [deci] că nu este altul decât Cel ce a *în-suflat* întru început [în Adam][2], ci Același, [și anume Cel] prin Care Dumnezeu [Tatăl] a dat *în-suflarea*, atunci[3] [dimpreună] cu sufletul, iar acum[4] în suflet»[5]. Iar Părintele cel cu-gura-de-aur, harul dumnezeiescului Botez lăudându-l, zice: «atunci 'întru suflet viu s-a făcut omul'[6], iar acum 'întru Duh de-viață-făcător'[7]; și mare este deosebirea dintre acestea; că sufletul nu dă altcuiva [faptul de] a trăi, pe când Duhul nu doar El trăiește, ci și altora le dă aceasta; că [tocmai] în chipul acesta și [pe] morți au înviat Apostolii»[8].

13 Acestea, mai amănunțit, și dumnezeiescul Chiril le spune – răsturnând pe cei ce spun că suflet i s-ar fi făcut omului dumnezeiasca în-suflare –, care, conchizând, zice: «ceea ce s-a în-suflat din El, negreșit că este înțeles și a-I fi ceva propriu, adică [ceva] al ființei Lui[9]. Apoi cum Duhul cel din Dumnezeu să Se prefacă în fire a sufletului? Așadar, [de însuflețit]» zice «vietatea[10] a fost însuflețită prin negrăită puterea lui Dumnezeu și prin asemănarea cu El s-a făcut ce îi este dat să fie, [și anume] bun și drept și primitor a toată virtutea; iar [de sfințit] s-a sfințit arătându-se părtaș dumnezeiescului Duh; pe Care L-a și lepădat, din pricina păcatului»[11]. Unde sînt cei ce spun că imitare creată și naturală este îndumnezeitorul dar al Duhului, și nu dumnezeiască și nespusă lucrare, [în chip] nespus venită în[lăuntrul omului]? Iar aceasta când sfântul Maxim mai și spune că «îndumnezeirea, ca [pe una ce este] mai presus-de-fire, o pătimim, iar nu o facem»[12]; și iarăși: «nimic nu este făcător – după fire[13] – al îndumnezeirii»[14].

---

[5] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 729A.
[6] *Facere* 2, 7. [7] *I Corinteni* 15, 45. [8] *Omilii la Ioan* 25, PG 59, 150.
[9] Sau: ceva ce ține de ființa Lui.
[10] Adică omul, care mai întâi era țărână (vezi *Facerea* 2, 7).
[11] *Împotriva antropomorfiților* 2, PG 76, 1081AB.
[12] *Către Thalassie* 22, PG 90, 324A. [13] Adică: prin firea lui.
[14] *Ibidem*, 22, PG 90, 321A; vezi și *Către Marin*, PG 91, 33BC.

14 Ἀλλ' ἐπανελθόντες ὅθεν ἐξέβημεν, ἐπὶ τὰ ἑξῆς τὸν λόγον προάγωμεν. Οὐδὲν γὰρ ἄρα τὸ προσιστάμενον ἡμᾶς ἔτι λέγειν ὅτι, καθάπερ «οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός», οὕτως οὐδὲν τὸ μετέχον θεοῦ, εἰ μὴ μόνοι τῶν ἀγγέλων οἱ ἀγαθοὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μυστικῶς αὖθις κατὰ ψυχὴν εἰσδεξάμενοι τὸ θεῖον ἐμφύσημα, ὃ τοῦ Ἀδὰμ τὴν ἀρχὴν ἀπανέστη διὰ τὴν ἀθέτησιν τοῦ θείου προστάγματος. Ἡδέως δ' ἂν ἐροίμην τὸν ἀπαναινόμενον τὴν γνώμην· ἆρ' οὐκ ἀνάγκη πᾶσα τὸ μεθέξον ἑτέρου τῆς κατ' αὐτὸ μεθέξεως προϋποκεῖσθαι δύνασθαι καὶ καθ' ἑαυτό τι εἶναι πρότερον; Τὰ τοίνυν μετοχῇ θεοῦ ζῶντα αἰσθητικῶς ἢ λογικῶς ἢ νοερῶς, ποίας αἰσθήσεως εὐμοίρουν ἄν, ἢ λόγου τε καὶ νοῦ, μήπω μετασχόντα τοῦ θεοῦ; Τὸ εἶναι φαίη τις ἔχειν ἐκεῖνα μόνον, ᾧ ταῦτα ἐπεγένετο; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μεθέξει ἔχει τοῦ θεοῦ. Φανερὸν ἄρα ὡς οὐ μετέχει ταῦτα τοῦ θεοῦ κυρίως, ἀλλ' ὡς τῆς δημιουργικῆς ἐκείνου ἐνεργείας καὶ δυνάμεως ἀποτελέσματα θεοῦ λέγεται μετέχειν, καθάπερ καὶ τὰ τεχνητὰ πάντα μετέχειν λέγοιτ' ἂν κατ' ἀμυδρὰν ἀπῆχησιν τῆς τοῦ τεχνίτου διανοίας, ἐνεργοῦς ὄντα διανοίας ἄμοιρα παντάπασιν.

15 Οἱ δὲ ἅγιοι προϋποκειμένην ἔχοντες τὴν φύσιν τὴν κτιστήν, ἐπ' αὐτῇ προσκτῶνται τὴν ὑπερφυᾶ καὶ θείαν μετοχήν, οὐχ ὡς τὴν τέχνην τὰ προηγμένα κατ' αὐτήν, ἀλλ' ὡς οἱ ἀνειληφότες καὶ ὑποδεξάμενοι τὴν ἐπιστήμην, «ἀεὶ μὲν συμπαροῦσαν, ἐνεργείᾳ δὲ προφαινομένην ἡνίκ' ἂν δέοι», κατὰ τὰς διαφόρους τῶν χαρισμάτων τοῦ

[1] *Matei* 10, 18.

[2] Altfel zis: oare nu este absolut necesar ca…

[3] Adică activă, reală.

[4] Sau: la [firea] aceasta [zidită] îşi adaugă mai apoi…

[5] Acest «ea» poate indica, deopotrivă, atât *ştiinţa* [din cel părtaş de ea], cât şi *împărtăşirea* [de Dumnezeu, a sfinţilor]; oricum, în final ţintită este cea de a doua.

[6] Altfel zis: manifestându-se în mod actual.

14 Dar, întorcându-ne de unde ne-am abătut, să ne ducem cuvântul mai departe; că nimic nu ne [mai] împiedică să spunem că, așa cum «nimeni nu e bun, fără numai unul Dumnezeu»[1], tot așa nimic nu este părtaș de Dumnezeu, fără numai cei buni dintre îngeri și – dintre oameni – cei ce, în taină, iarăși au primit în suflet dumnezeiasca în-suflare, cea ridicată de la Adam, întru început, datorită călcării dumnezeiești porunci. Și l-aș întreba [și eu], cu plăcere, pe cel ce respinge părerea aceasta: oare nu e neapărată nevoie[2] [ca] ceea ce se împărtășește de altceva să poată – mai întâi – să subziste dinaintea împărtășirii acesteia și să fie – mai întâi – ceva de sine [stătător]? Prin urmare, cele [ce] prin împărtășire de Dumnezeu [sînt] vii [în chip] simțitor sau cuvântător/rațional sau înțelegător, de ce simțire – sau cuvânt/rațiune sau minte – s-ar [mai] împărtăși, de nu ar fi părtașe [mai întâi] de Dumnezeu? Zice cineva [că] acelea au singur [faptul de] a fi, căruia s-au adăugat acestea? Bine, dar și pe acesta îl au tot prin împărtășire de Dumnezeu. E limpede, deci, că unele ca acestea nu se împărtășesc propriu-zis de Dumnezeu, ci [că de fapt] spunem despre ele că se împărtășesc de Dumnezeu în înțelesul că sînt rezultate ale făuritoarei Lui lucrări și puteri, precum și despre toate cele meșterite [de cineva] se poate spune că se împărtășesc – ca un ecou stins – de cugetarea meșterului, deși ele sînt cu totul nepărtașe de [vreo] cugetare lucrătoare[3].

15 Pe când sfinții, subzistentă – mai înainte [de dumnezeiasca împărtășire] – având firea [lor] cea zidită, pe aceasta dobândesc mai apoi[4] părtășia cea mai-presus-de-fire și dumnezeiască, nu precum dobândesc meșteșugul cele prin el aduse [la ființă], ci precum [dobândesc] știința cei ce și-au însușit-o și au primit-o, «pururea fiind [ea[5]] cu ei, dar lucrătoare arătându-se[6] [doar] când e trebuință»[7], după[8] feluritele soiuri ale

[7] Vasile cel Mare, *Despre sfântul Duh* 26, 61, PG 32, 180C.

[8] Adică: conform cu.

πνεύματος ἰδέας. «Καὶ ὡς ὁ ἐν ἡμῖν» φησί «λόγος, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐν ἡμῖν· ποτὲ μὲν ὡς ὁ ἐγκάρδιος, ὅταν 'συμμαρτυρῇ τὸ Πνεῦμα τῷ πνεύματι ἡμῶν' καὶ ὅταν 'κράζῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀββᾶ ὁ πατήρ', ποτὲ δὲ ὡς ὁ διὰ γλώττης προφερόμενος· 'οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες', φησὶν ὁ τὴν ἀναντίρρητον διδοὺς σοφίαν, 'ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν'. Ἀλλὰ καὶ ὡς ὅλον ἐν μέρεσι νοηθείη ἄν [τὸ Πνεῦμα]» φησί «κατὰ τὴν τῶν χαρισμάτων διανομήν· διὸ καὶ 'πάντες ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη'». Πρὸς δὲ «καὶ ὡς ἡ δύναμις τοῦ ὁρᾶν ἐν τῷ ὑγιαίνοντι ὀφθαλμῷ, οὕτως ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἐν τῇ κεκαθαρμένῃ ψυχῇ». Διὸ καὶ ἀπόρροιαν ὁ αὐτὸς ὀνομάζει τοῦ πνεύματος τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμόν. «Ὡς γὰρ τὰ τοῖς ανθηροῖς» φησί «παρακείμενα χρώμασιν ἐκ τῆς περιρρεούσης αὐγῆς καὶ αὐτὰ καταχρώννυται, οὕτως ὁ ἐναργῶς ἐνατενίσας τῷ πνεύματι ἐκ τῆς ἐκείνου δόξης μεταμορφοῦταί πως πρὸς τὸ φανότερον, οἱόν τινι φωτὶ τῇ ἐκ τοῦ πνεύματος ἀληθείᾳ καταλαμπόμενος». Γρηγόριος δὲ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος κατάλογον ποιησάμενος τῶν διαδεξαμένων ἐξ ἀνθρώπων γεγονυῖαν τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν καὶ εἰπὼν ὡς, «εὖ οἶδα κρείσσω καὶ μακρῷ τιμιώτερα τὰ παρόντα σοι νῦν ἢ κατὰ τὰ ὁρώμενα, ἦχος ἑορταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δόξης θεωρία, τῆς τ' ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω, Τριάδος ἔλλαμψις καθαρωτέρα τε καὶ τελεωτέρα, προσαστραπτούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὅλῳ τῷ φωτὶ

[1] Adică: precum cuvântul – sau gândul – lăuntric, nerostit, interior. Notăm că originalul sfântului Vasile are altă sintaxă şi că în el nu apare expresia «[cuvântul] cel dinlăuntrul inimii» (ὁ ἐγκάρδιος [λόγος]), ci «τὸ ἐγκάρδιον νόημα» (noima/înţelesul dinlăuntrul inimii).
[2] *Romani* 8, 16. [3] *Romani* 8, 15; *Galateni* 4, 6.
[4] Vezi *Luca* 21, 15. [5] *Matei* 10, 20.
[6] «după»: din unghiul (împărţirii darurilor). [7] *Efeseni* 4, 25.
[8] *Despre sfântul Duh* 26, 61, PG 32, 181A. [9] Sau: facultatea vederii.
[10] Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh* 26, 61, PG 32, 180CD.

darurilor Duhului. «Și precum este logosul [rațiunea/cuvântul] cel din noi, tot așa este și duhul cel din noi: uneori precum [cuvântul] cel din inimă[1], când 'Duhul împreună-mărturisește duhului nostru'[2] și când 'strigă în inimile noastre *Avvá* [*Tată*, adică]'[3], alteori precum cel rostit prin gură – 'că nu voi sînteți cei ce grăiți', zice Cel ce dă înțelepciunea căreia nu i se poate sta împotrivă[4], 'ci Duhul Tatălui vostru, Care grăiește întru voi'[5]. Dar și ca întreg în părți Se poate înțelege [a fi Duhul], [și anume] după[6] împărțirea darurilor; drept care și 'sîntem – toți – mădulare unul altuia'[7]»[8]; pe lângă aceasta, «și precum [este] puterea văzului[9] în ochiul sănătos, așa [este] lucrarea Duhului în sufletul curățit»[10]; drept care și 'boare a Duhului'[11] numește, tot el, luminarea din El [venită omului]. «Că» – zice – «precum cele ce stau lângă [lucruri în] culori vii și ele se colorează de la lumina din jur, [tot] așa [și] cel ce stăruie în ațintirea la Duhul se preschimbă oarecum – de la slava Aceluia – în mai strălucitor, ca o lumină luminându-l adevărul Duhului»[12]. Iar Grigorie cel numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu, înșiruind cele moștenite de sora sa Gorgonía, la ducerea ei dintre cei de aici, și zicând cum [că] «[mult] mai bune, să știi bine, și mult mai de preț sînt cele ce îți stau acum de față decât cele văzute [aici], [și anume] glasul celor ce prăznuiesc, hora cea de îngeri, ceata cea cerească, vedere a slavei (a celeilalte și a celei preaînalte), a Treimii strălucire (și mai curată, și mai desăvârșită) [...] Care luminează sufletelor noastre cu întreagă lumina dumnezeirii»[13], [așadar] acestea zicându-i-le, reluând

[11] *ἀπόῤῥοια*: termen neoplatonic care, literal, înseamnă [*s*]*curgere*; adică: abur, emanație, vapori. Părintele Stăniloae îl redă prin *curgere* (tâlcuită ca *iradiere*, '*curent*'; vezi capul 21 al lui Calist Catafighiotul; FR 8, p. 420-421). Am preferat aici *boare* datorită contextului; folosim *boare* mai ales în înțelesul de *abur*, *mireasmă* (vezi DLRLC, 1955-1957). În *Triade* 2, 3, 6 şi 2, 3, 12 acelaşi termen l-am tradus cu *emanație*. Vezi și în *Septuaginta* formula «ἀτμὶς καὶ ἀπόῤῥοια» (*Înțelepciunea lui Solomon* 7, 25).

[12] *Despre sfântul Duh* 21, 52, PG 32, 165A.

[13] *Cuvântul 8. La înmormântarea Gorgoniei* 23, PG 35, 816BC.

τῆς θεότητος», ταῦτ' εἰπὼν ἐπιστρεπτικῶς πρὸς αὐτήν, εἶτ' ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον καὶ συνελών, «πάντων ἀπολαύεις», φησίν, «ὧν ἔτι ὑπὲρ γῆς εἶχες τὰς ἀπορροίας διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως». Τοιαύτη γὰρ ἡ τῆς ἀπορροίας φύσις, καὶ μεταδιδομένη μένει τοῦ μεταδιδόντος ἀχώριστος, μείωσιν οὐδ' ἡντινοῦν ὑποστάντος τῇ μεταδόσει· πῶς γὰρ ἄν τι τοιοῦτον πάθοι διὰ τὴν ἀκτῖνα τὸ φῶς ἢ διὰ τὴν αὐγὴν αὖθις αὕτη;

16 Καὶ μή μοι τὰς ὑλικὰς ἀπορροίας προαγάγῃς εἰς μέσον. Ἀλλὰ πᾶσαν ἀπεμφαίνουσαν σημασίαν ἐκκαθάρας αὐτῆς, οὕτω μοι σκόπει κατὰ τὸ ἐγχωροῦν τὸν τρόπον τῆς πρὸς τοὺς ἀξίους χορηγίας τοῦ πνεύματος. Πῶς ἀπορρήτως ἐμφανῶς ἅπασιν ἐλλάμπει τοῖς ἀξίοις; «Καθάπερ ἠλίου βολαί» φησί «φωτίσασαι νέφος καὶ λάμπειν ποιοῦσι χρυσοειδῆ ὄψιν ποιοῦσαι». Νόει δέ μοι καὶ τὰς νεφέλας ταύτας, τὰ σκεύη τοῦ φωτός, αἴσθησίν τε θείαν ἐχούσας τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ πεφυκυίας οἷόν τινας καταλλήλους ὀφθαλμοὺς μεταλήψει τοῦ φωτός, φῶς παραπλήσιον τελεῖσθαι καὶ φωτὶ τοιούτῳ χρῆσθαι. Οὕτω τοίνυν ἔνθεοι καὶ θεοειδεῖς γενόμενοι μόνοι κυρίως οἱ ἅγιοι μετέχουσι θεοῦ. Μὴ μετέχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ μεταδιδόντες. Μηδὲ τῶν γεγονότων μόνων ὄντες ἐπιγνώμονες, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ τῶν μηδαμῇ πω προηγμένων ἐκ μὴ ὄντος ἐπιστάμενοι. Μηδὲ ζῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ζωοποιοῦντες, ἃ κτιστῆς δυνάμεως οὐκ ἔστι. Δεῖ δὲ ὅμως μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας καὶ τῶν τῆς ἀληθείας κηρύκων αὖθις ἐπαΐειν τοὺς ἁγίους μόνους λεγόντων μετέχειν τοῦ θεοῦ· τούτους γὰρ ἡμεῖς ἀεὶ μάρτυρας τῆς ἀληθείας προβαλλόμεθα.

---

[1] Adică rezumativ. [2] *Ibidem*.
[3] Adică a emanației.
[4] Adică raza.
[5] «aceasta»: conceptul de boare/emanație/mireasmă.

apoi cuvântul, spune pe scurt[1]: «te desfeți de toate cele a cărora boare – datorită curatei [tale] aplecări spre ele – ai simțit-o pe pământ»[2]. Că așa este firea boarei[3]: chiar și dată/împărtășită [altuia], nedespărțită rămâne de ceea ce o dă/împărtășește, nici o scădere nesuferind din pricina dării/împărtășirii; căci cum să sufere una ca aceasta lumina din pricina razei ori, iarăși, aceasta[4] din pricina strălucirii [ei]?

16 Și nu îmi veni mie cu emanațiile material[nic]e, ci curățindu-o pe aceasta[5] de tot înțelesul nepotrivit ei, așa privește-mi, pe cât cu putință, chipul[6] dării Duhului[7] celor vrednici. Cum [în chip] vădit strălucește, negrăit, tuturor celor vrednici? Zice: «precum razele soarelui fac ca norul să fie luminat și să strălucească, făcându-l [a fi] auriu la vedere»[8]; și socotește-mi că norii aceștia – vasele luminii – au dumnezeiască simțire [pentru simțire] a luminii aceleia[9] și că li s-a dat – prin împărtășirea de lumină, ca unor ochi potriviți [împărtășirii acesteia] – a ajunge lumină îndeaproape asemănătoare și a se sluji de lumina aceasta. Astfel că – îndumnezeiți și dumnezei[ești]-la-chip ajungând – doar sfinții se împărtășesc propriu-zis de Dumnezeu, nu doar împărtășindu-se, ci și [altora] dând; și știutori fiind nu doar al celor făcute, ci uneori și a unora ce încă nu au fost aduse din neființă [la ființă]; și nu doar trăind [și atât], ci fiind și de-viață-făcători, ceea ce al puterii zidite [e limpede că] nu este. Dar se cade, totuși, ca, după dovedirea adevărului, și să luăm aminte la propovăduitorii adevărului, care spun că doar sfinții se împărtășesc de Dumnezeu; că pe aceștia îi aducem noi de față – totdeauna – [drept] martori ai adevărului.

---

[6] Literal: modul.

[7] Sau: transmiterii Duhului, împărtășirii Lui către cei vrednici de El.

[8] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 5, PG 29, 769B.

[9] Adică: sînt înzestrate cu un simț dumnezeiesc, care simte lumina aceea.

17 Φησὶ τοίνυν ὁ μέγας Βασίλειος· «καθαρθέντα δὴ οὖν ἀπὸ τοῦ αἴσχους ὃ ἀνεμάξατο διὰ τῆς κακίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκ φύσεως κάλλος ἐπανελθόντα καὶ οἷον εἰκόνι βασιλικῇ τὴν ἀρχαίαν μορφὴν διὰ καθαρότητος ἀποδόντα, οὕτως ἐστὶ μόνως προσεγγίσαι τῷ παρακλήτῳ». Καὶ πάλιν· «τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπρόσιτον τῇ φύσει, χωρητὸν δι' ἀγαθότητα· πάντα μὲν πληροῦν τῇ δυνάμει, μόνοις δὲ ὂν μεθεκτὸν τοῖς ἀξίοις· οὐχ ἑνὶ μέτρῳ μετεχόμενον, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιροῦν τὴν ἐνέργειαν». Καὶ πάλιν· «τὸ οὖν ἀχώρητον μὲν τῷ κόσμῳ, τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις διὰ καθαρότητα καρδίας θεωρητὸν τί χρὴ νομίζεσθαι, ἢ ποταπὰς τιμὰς συμμέτρους ὑπάρχειν αὐτῷ»; Καὶ πάλιν· «τοῖς μέντοι μαθηταῖς ἑαυτοῦ καθαρότητα ζωῆς ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ μαρτυρήσας ὁ κύριος, τὸ καὶ ἐποπτικοῖς ἤδη εἶναι καὶ θεωρητικοῖς τοῦ πνεύματος ἀποδίδωσι». Καὶ πάλιν· «οἱ γὰρ καταπατοῦντες τὰ γῆϊνα καὶ ὑπεράνω αὐτῶν γενόμενοι ἄξιοι τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύματος μεμαρτύρηνται».

18 Ἵνα δὲ καὶ παραδειγματικῶς δι' ἀμυδρᾶς εἰκόνος τῶν μεθέξεων τούτων παραστήσωμέν σοι τὴν διαφοράν, μετέχει μὲν πυρὸς τὸ κεραμεοῦν τρυβλίον καὶ μετὰ τὸ πρὸς χρῆσιν ἀπολη φθῆναι τῆς καμίνου πυρὸς ἴχνη διασῴζον· τό τε γὰρ τοῦ χρώματος ἐρυθροειδὲς καὶ τὸ ἐπιεικῶς αὖον καὶ στερρὸν τῆς ὕλης ἄντικρυς ἐκ τοῦ πυρός· ἀναλισκομένου γὰρ ἐκεῖθεν τοῦ ὑγροῦ καὶ τοῦ πυρὸς τοῦτο διαβοσκομένου καὶ μελαίνοντος τῇ καύσει συνεπιπλέκεται τὸ τοῦ πυρὸς ξανθὸν τῇ τοῦ γεώδους φυσικῇ λευκότητι καὶ

---

[1] «icoană împărătească»: omul ca chip al lui Dumnezeu.

[2] *Despre sfântul Duh* 9, 23, PG 32, 109AB.

[3] Adică: inaccesibil – omului – din unghiul ființei Lui.

[4] *Despre Sfântul Duh* 9, 22, PG 32, 108C. [5] *Ibidem*, 22, 53, PG 32, 168C.

[6] *Despre Sfântul Duh* 22, 53, PG 32, 168B; şi continuă: «că zice: '[de] acum voi curaţi sînteţi, pentru cuvântul carele am grăit vouă' (*Ioan* 15, 3); de unde [înţelegem că] 'lumea nu Îl poate primi; că nu Îl vede; pe când voi Îl cunoaşteţi, că la voi rămâne' (*Ioan* 14, 17)».

17 Zice, așadar, marele Vasile: «curățit, deci, de rușinea cu care s-a amestecat prin răutate și întorcându-se la frumusețea [ce o avea] din fire și – ca unei icoane împărătești [ce este][1] – chipul cel dintru început dându-și-l [iarăși], doar așa este [cu putință omului] a se apropia de Mângâietorul»[2]. Și iarăși: Duhul Cel sfânt, «neapropiat [este] după fire[3], [dar cu putință de] încăput [înlăuntrul omului] datorită bunătății [Lui]; pe toate plinindu-le cu puterea [Lui], dar împărtășit fiind doar celor vrednici; și nu [tuturora] după o singură măsură, ci pe potriva credinței [fiecăruia] împărțind[u-le lor] lucrarea [Sa]»[4]. Și iarăși: «Cel de-neîncăput lumii, ci doar sfinților – datorită curăției inimii – [cu putință de] văzut, [Acesta] ce trebuie, dar, socotit?; sau de unde să Îi găsim cinstiri pe măsură?»[5]. Și iarăși: «ucenicilor Săi, însă, curăția vieții [cea venită] din învățăturile Lui mărturisindu-le[-o] Domnul, și [faptul de] a fi ei – de acum – văzători ai Duhului li-l vădește»[6]. Și iarăși: «pentru că cei ce calcă cele pământești și se saltă deasupra lor, [aceștia] vrednici de darul sfântului Duh sînt mărturisiți a fi»[7].

18 Iar ca să îți înfățișăm și pe asemuite[8] – printr-o stinsă, însă, asemănare[9] – deosebirea dintre împărtășirile acestea, [zicem că] părtaș este focului – pe de o parte – vasul cel de lut și după ce se ia din cuptor, spre folosire, [și anume] păstrând [el, în sine,] urmele focului; că roșeața culorii și cuvenita uscăciune și tărie a lui e limpede că de la foc [le are]; că de acolo pierindu-i umezeala[10] și arzându-l focul și înnegrindu-l cu arderea, se amestecă rumenul focului cu alburiul cel firesc al lutului[11] și, astfel, din roșu și alb și negru – desăvârșit amestecate – îi vine culoarea plămadei

---

[7] *Despre Sfântul Duh* 22, 53, PG 32, 168C; frază precedată de: «Acestea zice şi Isaia: 'Cel ce a întărit pământul şi cele dintru el şi dă suflare norodului celui de pe el şi Duh celor ce îl calcă pe el' (*Isaia* 42, 5)».

[8] Literal: paradigmatic. [9] Altfel zis: printr-o imagine vagă.

[10] «de acolo»: de la foc, din pricina focului. [11] Literal: pământului.

οὕτως ἐκ ξανθοῦ καὶ λευκοῦ καὶ μέλανος διαμεμιγμένων ἄκρως ἡ βαφὴ πυρουμένῳ τῷ πεφυραμένῳ ἐπιγίνεται καὶ τὸ χαῦνον τοῦ γεώδους σφίγγεται τῶν ἐν τῷ βάθει πόρων οὕτω μεμυκότων ὑπὸ τῆς βίας τοῦ πυρός, ὡς μηκέτι τῷ ὕδατι παχυμερεῖ ὄντι παρείσδυσίν τινα διδόναι. Ταῦτ' ἄρα καὶ περιρρεόμενον ὕδατι τοὐντεῦθεν ἀδιάλυτον ὡς ἀτεγκτόν ἐστιν. Ἀλλὰ καὶ λίθου καὶ χοὸς ἰσομετρήτου πολλῷ κουφότερόν τε καὶ θερμότερον, ἃ παρὰ τοῦ πυρὸς δήπου προσελάβετο. Μετέχει γοῦν τὸ κεράμιον καὶ πρὸς χρῆσιν ἤδη προκείμενον πυρός. Μετέχει δὲ καὶ ὁπηνίκ' ἂν ἐπικέηται τῇ καμίνῳ καιομένῃ καὶ διαπεπυρακτωμένον ἢ συνημμένον τῷ πυρί. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐ τῶν ἀποτελεσμάτων μόνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν μικροῦ πασῶν μετέχει τοῦ πυρός, θερμότητός τε καὶ τῆς καυστικῆς δυνάμεως οὐκ ἀπολείπεται. Μεταδοίη δ' ἂν καὶ τῆς ἐνεργείας, ἧς αὐτὸ μεταλαμβάνει, παντὶ τῷ προσπελάσαντι ῥαδίως, εἴπερ ἐπιτηδείως ἔχει πρὸς μετάληψιν ἐκεῖνο, καίτοι τὴν φύσιν ἀμετάβλητον ἔχον καὶ γῇ τυγχάνον κατ' αὐτήν. Τὸ δ' ἔξω τῆς καμίνου πρὸς χρῆσιν μετακομισθὲν τῶν μὲν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐνεργείας τοῦ πυρὸς μετείληχε, τῶν δὲ ἐνεργειῶν οὐκέτι.

19 Ἐντεῦθεν δή μοι νόει κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἀναλεγόμενος ἐκ τῶν σκευῶν τὰ χρήσιμα πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σκέψιν, ὡς ἡ μὲν φυσικὴ ζωὴ καὶ ὕπαρξις καὶ γνῶσις καὶ ὅσα τῶν τοιούτων τῶν θείων ἐνεργειῶν ἀποτελέσματά εἰσιν, ἀλλ' οὐχὶ ἐνέργειαι κυρίως. Τῶν δὲ ὑπαρχόντων τε καὶ ζώντων θείως καὶ ὑπερφυῶς ἡ ἔνθεος ζωὴ καὶ χάρις ἐνέργειά ἐστιν ὡς ἀληθῶς θεία καὶ ὑπερφυής, καθ'

[1] Adică: prea densă, comparativ cu noile dimensiuni ale porilor vasului.
[2] Adică: de aceeaşi măsură cu el, de aceeaşi dimensiuni cu el.
[3] «atunci»: în al doilea caz, când e pus în cuptorul încins, ca să fie ars.
[4] Sau de rezultatele arderii.
[5] Este vorba de vasul de lut.
[6] Adică: transmite şi altor corpuri.

arse în foc și puhavul lutului se învârtoșează, porii micșorându-i-se de puterea focului, încât nu mai îngăduie apei – [prea] groasă fiind ea[1] – a se mai strecura pe undeva; astfel că și [de ar fi] împresurat de apă, de acum rămâne nerisipit [de ea], nemaiînmuindu-se. Dar, pe de altă parte, este și mult mai ușor – și mai cald – decât piatra ori lutul deopotrivă lui[2], [însușiri] pe care – de bună seamă – că de la foc le-a dobândit. Așadar, părtaș este focului – pe de o parte – vasul cel de lut și când e deja gata de întrebuințare; dar [îi] este părtaș [focului] și când e pus în cuptorul încins și e ars [acolo], unindu-se cu focul; atunci[3], însă, este părtaș nu doar de urmările [arderii[4] sub lucrarea] focului, ci și de mai toate lucrările însele ale focului, nefiind văduvit[5] de căldura și puterea arzătoare [a aceluia]; ba chiar și dă lesne mai departe[6] lucrarea de care este părtaș, [și anume] oricărui [lucru] ce îi vine în preajmă ([de bună seamă] dacă [lucrul] acela este în stare să îi primească lucrarea), măcar că neschimbat rămâne cu firea și – în sine însuși – [nu] e [decât] lut [și atât]. Pe când cel scos afară din cuptor, spre întrebuințare, s-a împărtășit de urmările lucrărilor focului, dar de lucrări nu [se] mai [împărtășește].

19 [Pornind] așadar de aici, [și anume] de la vase, înțelege-mi – socotind pe asemuite – pe cât cu putință, cele ce ne ajută a gândi [chestiunea] ce ne stă de față: cum [că] firească viață și existență și cunoaștere și câte [mai sînt] de felul acestora[7] sînt *urmări*[8] ale dumnezeieștilor lucrări, și nu *lucrări* propriu-zise; pe când dumnezeiasca viață – și [dumnezeiescul] har – al celor ce trăiesc în chip dumnezeiesc și mai-presus-de-fire, [acestea] sînt lucrare cu adevărat dumnezeiască și mai-presus-de-fire, [lucrare] după care[9] se face

[7] Adică: viața naturală – cea de care ne împărtășim prin însăși firea noastră, biologică – şi existența naturală şi cunoașterea naturală şi cele de felul acesta.
[8] Sau rezultate; sau produse.
[9] Adică: prin care, din unghiul căreia.

ἦν ἕνωσις γίνεται θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων θεοῦ. Κτιστὰ μὲν οὖν καὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν ἐστιν ἀποτελέσματα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐνέργειαι, πάνθ' ὅσα δημιουργικῷ προστάγματι παρῆχθη ἐκ μὴ ὄντων. Μονὴν δὲ τοῦ κυρίου κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν μετὰ τοῦ πατρὸς ποιήσαντος ἐν τοῖς ἀξίοις, τὰ τοῖς θεοφόροις ἐγγινόμενα οὐ δημιουργικῷ προστάγματι τελεῖται, ἀλλὰ θεοῦ θείᾳ ἑνώσει τε καὶ ἐνοικήσει, θεουργικῇ δυνάμει τε καὶ χάριτι μεταδιδόντος τοῖς συνημμένοις τῶν ἐκ φύσεως αὐτῷ προσόντων. Οὐκ ἄρα τῶν ἀποτελεσμάτων μόνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν ἀγγελομιμήτως τε καὶ ἀγγελοπρεπῶς οἱ ἅγιοι μετέχουσιν· ἀγγέλοις γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα ταύτην εἶναι λέγει τὴν διαφοράν, «ὅτι τῷ μὲν φύσει ἡ ἁγιωσύνη, τοῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἁγιάζεσθαι».

20 Οὕτω λάμψουσιν οἱ δίκαιοι, ὡς ὁ κύριος ἔλαμψεν ἐπ' ὄρους· καὶ βασιλείαν οὐ κτιστὴν οὐδ' ἑτέραν ὅλως ἕξουσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ. Οὕτω κἀνταῦθα ἐν τῷ Παύλῳ ζῇ τε καὶ λαλεῖ Χριστός, καίτοι Παύλου ὄντος τοῦ ζῶντος καὶ λαλοῦντος. Οὕτω Πέτρος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, καίτοι θεοῦ μόνου τοῦ θανατοῦντος καὶ ζωογονοῦντος ὄντος. Οὕτω μετ' αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπ' ὄρους τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀδιάδοχον ὁρῶσι φῶς, ὃ καὶ Παῦλον περιλάμψαν ὕστερον, τὴν μὲν ὀπτικὴν αἴσθησιν αὐτοῦ ἠμαύρωσε μὴ διενεγκοῦσαν τὴν ὑπερβολὴν τῆς λαμπρότητος· οὐ γὰρ χωρεῖ σαρκὸς φύσις τοῦ φωτὸς ἐκείνου τὴν δύναμιν. Οὕτω Στέφανος

[1] Vezi *Psalmii* 32, 9: «că El a zis şi s-au făcut; El a poruncit şi s-au zidit».
[2] Vezi *Ioan* 14, 23.
[3] Adică: ce îi sînt inerente, pe care le are prin însăşi firea Sa, în mod natural.
[4] *Împotriva lui Eunomiu* 3, PG 29, 660B.
[5] «astfel»: în felul acesta; adică: prin împărtăşire. Vezi şi *Triade* 3, 1, 35 (Palama IV, GA, p. 110-111).
[6] Adică: pe pământ, pe când Pavel încă trăia.

unirea lui Dumnezeu cu cei vrednici de Dumnezeu. Așadar, zidite sînt (și urmări ale dumnezeieștilor lucrări) – și nu lucrări [propriu-zise] – toate câte prin făuritoarea poruncă[1] s-au adus [la ființă] din cele ce nu sînt; pe când, sălaș făcând[u-Și] în cei vrednici – după făgăduință – Domnul dimpreună cu Tatăl[2], cele ce se fac în purtătorii-de-Dumnezeu nu prin făuritoare poruncă se săvârșesc, ci printr-a lui Dumnezeu dumnezeiască unire [cu ei] și sălășluire [în ei], a Celuia ce – prin de-dumnezei-lucrătoare putere și har [de-dumnezei-lucrător] – dă celor ce s-au alipit [de El] din însușirile care Lui [Îi sînt] prin fire[3]. Prin urmare, sfinții se împărtășesc nu doar de urmările lucrărilor lui Dumnezeu, ci – [în chip] asemenea îngerilor și cuvenit îngerilor – și de înseși lucrările lui Dumnezeu; că între îngeri și sfântul Duh – zice marele Vasile – aceasta este deosebirea, [și anume] «că El are sfințenia, din fire, pe când ei au [faptul de] a se sfinți, [iar aceasta] prin împărtășire»[4].

20 Astfel[5] vor străluci drepții precum a strălucit Domnul pe munte; și nu împărăți[r]e zidită vor avea, nici vreo alta [decât Acela], ci aceeași [împărățire] cu El. Astfel, în cele de aici[6], în Pavel trăiește și grăiește Hristos[7], măcar că Pavel e cel ce este și trăiește și grăiește. Astfel Petru omoară și face viu[8], măcar că singur Dumnezeu este Cel ce omoară și face viu[9]; astfel – [dimpreună] cu El – Iacov și Ioan [până] și cu ochii trupești văd în munte lumina[10] cea neînserată și neurmată[11], care mai apoi și lui Pavel strălucindu-i împrejur, i-a întunecat simțirea văzătoare, neputincioasă a purta covârșirea strălucirii[12]; că nu încape [în sine] firea trupului[13]

[7] *Galateni* 2, 20; *II Corinteni* 13, 3 (vezi *Ambigua*, PG 91, 1144BC).
[8] Vezi *Fapte* 5, 1-10 şi – respectiv – 9, 37-42.
[9] *I Samuil* (sau *I Împărați*) 2, 6; *Cântările lui Moisi* (sau *Ode*) 3, 6.
[10] Vezi *Matei* 17, 1-8; *Marcu* 9, 2-8; *Luca* 9, 28-36.
[11] Literal: nesuccedată (de alta).
[12] Vezi *Fapte* 9, 3; 22, 6-11; 26, 13.
[13] Literal: cărnii.

ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ὁρᾷ καὶ μετὰ σώματος. Καὶ χειρῶν σωματικῶν ἀφῇ χορηγία πνεύματος ἁγίου γίνεται, μεταδιδοῦσα τῷ γνησίως καὶ ἀληθῶς προσπελάσαντι θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος, ἣ καὶ διὰ τούτου πάλιν ἑτέρῳ διαδόσιμος γίνεται, καὶ δι' αὐτοῦ πάλιν ἄλλῳ, καὶ χωρεῖ κατὰ διαδοχὴν τῷ παντὶ χρόνῳ συμπαρατείνουσα. Ὦ τίς ἀξίως ὑμνήσῃ, θεοῦ μονογενὲς λόγε, τῆς σῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας τὴν δύναμιν; Οὐ γὰρ ἀνάπτεταί ποτε ξένῳ καὶ γηΐνῳ πυρὶ τὸ σὸν θεῖον θυσιαστήριον· ξένῳ δ' ἕτερον τρόπον καὶ οὐρανίῳ, τηρουμένου τῇ διαδόσει τοῦ πυρὸς ἀσβέστου, ὃ βαλεῖν ἦλθες ἐπὶ γῆς διὰ φιλανθρωπίας ἀνείκαστον πέλαγος· οὗ καὶ τὰ λειτουργικά σου μετέχουσι πνεύματα, καὶ δι' οὗ δαίμονες φυγαδεύονται· ὃ Μωϋσῆς εἶδεν ἐπὶ τῆς βάτου, καὶ δι' οὗ γῆθεν Ἠλίας ἀνήρπασται· ὃ καὶ τῶν σῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς εἶδεν ἀπὸ τοῦ σοῦ σώματος προχεόμενον, καὶ δι' οὗ Παῦλος περιελάμφθη καὶ μετεσκευάσθη πρὸς μαθητὴν ὁ διώκτης· ὃ δύναμίς ἐστιν ἀναστάσεως καὶ ἀθανασίας ἐνέργεια, ψυχῶν ἁγίων φωτισμὸς καὶ λογικῶν πασῶν δυνάμεων σύστασις.

21 Ἀλλὰ γὰρ τῶν εἰρημένων ἀπόδειξις τὰ κατ' αἴσθησιν δῆλα σημεῖα παραληφθέντα πρὸς καιρόν, ὡς ἄρα καὶ τοὺς μὴ πάμπαν ἰσχυρογνώμονας πεῖσαι· μετέσχε γὰρ ζωῆς ἡ τοῦ ἀρχισυναγώγου παῖς καὶ ὁ υἱὸς τῆς χήρας ἁφῇ καὶ φωνῇ δεσποτικῇ· μετέσχε δὲ καὶ ἡ ἐν Ἰόππῃ Ταβηθὰ καὶ ὁ ἐν Τρωάδι νεανίας Εὔτυχος, ὁ μὲν ἁφῇ Παύλου, ἡ δὲ φωνῇ Πέτρου.

---

[1] Vezi *Fapte* 7, 56.

[2] Adică: Se transmite altora – prin hirotesie – Duhul; vezi *Fapte* 8, 17.

[3] Literal: se face transmisibilă.

[4] Literal: prin succesiune.

[5] Aici 'străin' poate arăta pricina nelumească a acelui foc; foc material, însă; ca în cazul focului pogorât din cer de Ilie prorocul (*III Împărați* 18, 38).

[6] «străin în alt chip»: care nu mistuie pe cel părtaș de el.

[7] Adică: prin transmiterea sa, prin succesiune.

[8] *Luca* 12, 49.

[9] Aici *noian* are înțelesul de nesfârșită întindere de apă (de nemărginire a mării), iar *neînchipuit* înseamnă 'cu neputință de reprezentat'.

puterea luminii aceleia; astfel Ștefan de pe pământ vede în cer și cu trupul[1], și cu atingerea mâinilor trupești se face darea Duhului sfânt[2], [dare] care împărtășește – celui ce [în chip] curat și cu adevărat se apropie – harul și lucrarea dumnezeiască, [și] care, iarăși, prin acesta se face cu putință de dat[3] și altuia (și prin acela, iarăși, altuia) și se întinde – prin șirul acesta[4] – dimpreună cu tot timpul. O, cine va cânta după vrednicie, Unule-Născut Cuvinte al lui Dumnezeu, puterea venirii Tale pe pământ?; că nicicând nu se aprinde de străin[5] și pământesc foc dumnezeiescul Tău jertfelnic, ci de cel în alt chip străin[6] și ceresc, nestins rămânând – prin darea [sa] mai departe[7] – focul pe care ai venit să îl arunci pe pământ[8] pentru neînchipuit noianul[9] iubirii [Tale] de oameni, de care[10] se împărtășesc duhurile Tale slujitoare[11] și prin care dracii sînt puși pe fugă, pe care Moisí l-a văzut în rug[12] și prin care Ilie s-a răpit de pe pământ[13], pe care și hora apostolilor Tăi l-a văzut din trupul Tău [re]vărsându-se și care lui Pavel i-a strălucit-împrejur și [prin care] în ucenic s-a prefăcut prigonitorul[14], care putere de înviere este și lucrare de nemurire, luminare a sufletelor sfinților și alcătuire[15] a tuturór Puterilor cuvântătoare.

21 Iar dovadă a celor spuse sînt semnele limpezi – cele după simțire[16] – săvârșite[17] o vreme, încât să îi încredințeze și pe cei ce nu sînt cu totul tari la cerbice; că, pe de o parte, s-a împărtășit de viață fiica mai-marelui sinagogii[18] și fiul văduvei[19], prin Stăpânească atingere și vorbă; și s-a împărtășit – pe de alta – și Tavithá cea din Ióppi și tânărul Éftyhos din Troada; el prin atingerea lui Pavel[20], ea prin vorba lui Petru[21];

[10] Foc, adică.
[11] *Psalmii* 103, 4.
[12] *Ieșirea* 3, 2.
[13] *IV Împărați* 2, 11.
[14] *Fapte* 9, 3 și urm.
[15] Literal: constituție.
[16] Adică: din planul simțirii trupești.
[17] Literal: luate, primite (de pământeni).
[18] *Matei* 9, 25; *Marcu* 5, 41; *Luca* 8, 54-55.
[19] *Luca* 7, 14-15.
[20] *Fapte* 20, 10.
[21] *Fapte* 9, 40.

Ποίας μετεχόντων τούτων ζωῆς; Οὐ τῆς ζωοποιοῦ ἣν εἶχεν, ἀλλ' οὐ μετεῖχεν ὁ δεσπότης; Ἆρ' ἔχει τις ἔτι λέγειν ὡς οὐ τῆς φυσικῆς καὶ ἀκτίστου θείας ἐνεργείας μετέχουσιν οἱ ἅγιοι πάντες, οἱ τῇ κατὰ προαίρεσιν ἐλλείψει τῆς φύσεως ἐκ μόνης τῆς χάριτος γνωριζόμενοι, καὶ μέλλοντες ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν τοσοῦτο διαδειχθῆναι δυνάμεως, ὁπόσον ὁ φύσει θεὸς τῆς ἡμῶν σαρκωθεὶς ἀσθενείας μετείληφεν, ἀντιμετρουμένης, ὡς οἶδεν αὐτός, τῇ αὐτοῦ κενώσει τῆς τῶν χάριτι σωζομένων θεώσεως; Καὶ πῶς ἄρα, εἴπερ κληρονομήσουσι τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν, ἣ «τῶν προσόντων αὐτῷ φυσικῶν ἀγαθῶν κατὰ χάριν ἐστὶ μετάδοσις», ὅλους εἰσδύντας εἰς ἑαυτὸν προσεμένῳ καὶ μεταδόντι τῆς οἰκείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος, ὡς μηδόλως ἐξ ἑαυτῶν γνωρίζεσθαι δύνασθαι, καθάπερ καθαρὸς ἀὴρ διόλου πεφωτισμένος φωτί, μᾶλλον δὲ καθάπερ λογικὸς χρυσὸς ἀκίβδηλος, ἐκπεπυρακτωμένος ἀΰλῳ τε καὶ θείῳ πυρί, «θεῶν τῇ θεώσει γεγενημένων, καὶ μόνης τῆς θείας ἐνεργείας ἐπειλημμένων διὰ τὴν ἐκνικήσασαν χάριν τοῦ πνεύματος, ὡς εἶναι μίαν καὶ μόνην διὰ πάντων ἐνέργειαν τοῦ τε θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων θεοῦ», κατὰ τὸν ἐνθεαστικῶς εἰπόντα Μάξιμον, «ὅλου ὅλοις τοῖς ἀξίοις ἀγαθοπρεπῶς περιχωρήσαντος»;

22 Ὡς γὰρ πάντα μὲν τὰ ἀπομόργματα μετέχει τῆς σφραγῖδος, κινεῖται δ' ὅμως ἕκαστον ὁποῖποτε διηρημένον, ἂν δ' ἀπολαβὼν ἐκείνων ἓν ἐναρμόσῃς τῇ σφραγῖδι, οὐκέτ'

[1] Notăm că acest «aceştia» îi indică – se pare – pe Petru şi pe Pavel.

[2] «fireasca»: proprie dumnezeieştii firi.

[3] Lepădând toată lucrarea zidită şi autonomă, sfinţii şi-o însuşesc pe cea nezidită, adică dumnezeiescul har, de la care îşi trag noile lor însuşiri; vezi, de pildă, însuşirea de a fi – după har, nu după fire – fără-de-început şi fără-de-sfârşit, a lui Pavel ori Melhisedec, adesea pomenită de sfântul Grigorie (*III Achindin* 16, *Triade* 3, 3, 8).

[4] Sau: deşertării Sale; vezi *Filipeni* 2, 7.

[5] Cum – adică – va putea spune cineva una ca aceasta?

[6] Literal: transmitere.

de care viață împărtășindu-se aceștia[1], [oare] nu de cea pe care *o avea* – și nu *Se împărtășea* [de ea] – Domnul? Oare mai poate cineva spune cum că nu de firească și nezidita lucrare dumnezeiască[2] se împărtășesc sfinții toți, cei ce, prin lipsirea – după alegerea lor – de [lucrarea] cea a firii, sînt cunoscuți doar din [însușirile dumnezeiescului] har[3] și care *într-atâta* urmează a fi învederați [lumii] de puterea cea din unghiul acestuia, *pe cât* Cel prin fire Dumnezeu, întrupându-Se, S-a făcut părtaș slăbiciunii noastre, măsurând – precum Însuși știe – după măsura golirii Sale[4] îndumnezeirea celor în har mântuiți? Și cum așa[5], de [vreme ce aceștia] vor moșteni [însăși] împărăția lui Dumnezeu, [împărăție] care este 'împărtășire[6] – după har[7] – de firești le Lui bunătăți, [adică] de cele ce Lui Îi sînt din fire'[8], Celui ce i-a primit – întregi – în Sine Însuși și le-a dat[9] propria slavă și strălucire, încât nu mai pot fi câtuși de puțin cunoscuți din ei înșiși[10], precum văzduhul curat cel luminat cu totul de lumină sau – mai degrabă – precum un curat aur cuvântător, lămurit în foc nematerial[nic] și dumnezeiesc, «dumnezei făcându-se [ei] prin îndumnezeire și singură dumnezeiasca lucrare luându-o asupra lor, datorită harului Duhului, celui ce a biruit [într-înșii[11]], încât – prin toți – este o singură lucrare, [și anume cea] a lui Dumnezeu și a celor vrednici de El», după Maxim cel dumnezeiește grăitor, «străbătând[12] – Întreg – în întregi cei vrednici, în chip cuvenit Binelui»[13]?

22 Că *precum*, pe de o parte, toate pecetluitele [ceruri[14]] sînt părtașe peceții, însă, dezlipită [de pecete], fiecare [din ele] se mișcă oriunde, dar, de vei lua una din ele și o vei potrivi

---

[7] Adică: din unghiul harului, prin har, pe calea harului.
[8] Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* 2, 90, PG 90, 1168C.
[9] Literal: le-a transmis.
[10] Adică: din ziditele însușiri ale lor omenești; vezi nota 3, pagina 94.
[11] Adică: a precumpănit.
[12] Verbul original este cel corespunzător substantivului *perihoreză*.
[13] *Ambigua*, PG 91, 1076C. [14] Aici *ceruri* este pluralul lui *ceară*.

ἔχει λοιπὸν ἄλλοσέ ποι φέρεσθαι, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχει κίνησιν τῷ ἀρχετύπῳ ἓν αὐτό τε κἀκεῖνο γεγονός, πλὴν τῆς καθ' αὑτὴν διαφερούσης ὕλης, οὕτω τῆς θείας ἐν ἡμῖν εἰκόνος ἀνελθούσης πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, τὰ τῆς θεσπεσίας ἐκείνης εὐχῆς ὑπὲρ ἡμῶν τελεῖται· δὸς γὰρ αὐτοῖς, φησίν, «ἵνα πάντες ἓν ὦσιν, ὥσπερ ἐγώ, πάτερ, ἐν σοὶ καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν» ἐν ἀληθείᾳ. Οὕτως «ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν». Οὕτω τὸ μυστήριον τῆς ἐκ σωμάτων συναφείας εἰς μίαν σάρκα συνδρομῆς ὄντως μέγα ἐστίν, ἀλλ' «εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν». Ἐπιδίδωσι μὲν οὖν ἡ σφραγὶς ὅλην ἑαυτὴν τῷ ἐκμαγείῳ, μεταλαγχάνει δ' ἕκαστον αὐτῶν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν τῇ τῆς οἰκείας ἐπιτηδειότητος ἀναλογίᾳ, οὐ τῶν χαρακτήρων λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὸ τυποῦν ἑνώσεως.

23 Τί ἔτι σύνθεσιν δέδοικας ἐπὶ θεοῦ, καὶ τῶν ἐνεργειῶν ἀκτίστων οὐσῶν τε καὶ λεγομένων; Πολλῷ μᾶλλον δέδιθι, μὴ κτίσμα ποιήσῃς τὸν θεόν, τὰς αὐτοῦ φυσικὰς ἐνεργείας ἡγούμενος κτιστάς, τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ δύο λέγοντος ἐνεργειῶν, ὡς «ἡ μὲν κτιστὴ κτιστὴν δηλώσει φύσιν, ἡ δὲ ἄκτιστος ἄκτιστον χαρακτηρίσει οὐσίαν· δεῖ γάρ κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά»· καὶ συνῳδὰ τούτῳ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου· «τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένων, τῆς τε θείας καὶ ἀνθρωπίνης οὐσίας, πῶς θεὸς ἢ ἄνθρωπος ἔσται»; Τί δέ, οὐχὶ καὶ τὰ

[1] Adică: de o vei îmbina cu pecetea, al cărui negativ şi este.
[2] Materia, adică.
[3] Sau: dumnezeiasca icoană.
[4] *Ambigua*, PG 91, 1076C.
[5] «Tată» este, de bună seamă, în vocativ.
[6] *Ioan* 17, 21.
[7] Adică: după pilda aceasta, cea a peceţii şi a cerii pecetluite.
[8] *I Corinteni* 6, 17.
[9] Literal: întru o [singură] carne.
[10] «cea»: împreună-venirea.
[11] *Efeseni* 5, 32.

peceții[1], nu mai are cum se mișca altundeva, ci are aceeași mișcare cu arhetipul [ei], făcându-se una cu acela, în afara materiei, care[2] – în sine – se deosebește, [*tot*] *așa*, dumnezeiescul chip[3] cel din noi înălțându-se la arhetipul [său][4], se săvârșesc cele spuse în Dumnezeiască rugăciunea aceea cea pentru noi; că zice: «dă-le lor ca toți să fie una, precum Eu – Tată[5] – întru Tine, și Tu întru Mine; ca și aceștia întru Noi să fie una»[6], întru adevăr. Astfel[7] «cel ce se lipește de Domnul este *un duh* [cu El]»[8]; astfel este mare cu adevărat taina împreună-venirii întru *un trup*[9], [cea[10]] din unirea/împreunarea trupurilor, [vorbesc] însă [de unirea cea] «dintre Hristos și Biserică»[11]. Așadar, pecetea se dă pe sine însăși – întreagă – [asupra] cerii, dar fiecare dintre acestea[12] se împărtășește după putință, după măsura în care se potrivește [peceții]; [și] zic ['se împărtășește'] nu doar [legat] de trăsăturile [peceții[13]], ci și de unirea cu ceea ce i-a dat chip[14].

23 Apoi, [pentru] ce te temi de compunere în Dumnezeu când și lucrările [firii Lui] sînt – și sînt și numite – nezidite? Cu mult mai mult teme-te să nu Îl faci zidire pe Dumnezeu când lucrările Lui firești [tu] le socotești zidite; că – zice dumnezeiescul Damaschin despre cele două lucrări în Hristos – «[lucrarea] cea zidită va arăta fire zidită, iar cea nezidită va fi proprie[15] ființei nezidite; pentru că trebuie [ca] cele firești să fie potrivite firilor»[16]; și, în conglăsuire cu acesta, [și] cinstitul Maxim: «desființându-se voia firească și lucrarea ființială (a ființei dumnezeiești și [a celei] omenești),

[12] Adică: fiecare ceară pecetluită, fiecare dintre cerurile acestea.

[13] «trăsăturile [peceții]»: cele săpate pe fața peceții, configurația ei.

[14] Adică sînt avute în vedere ambele moduri de împărtășire, atât împărtășirea venită din faptul că ceara ia chipul peceții, cât și împărtășirea venită din îmbinarea – cerii pecetluite – cu pecetea însăși, din faptul de a deveni una cu aceasta din urmă, primind chiar și mișcarea acesteia.

[15] Literal: va caracteriza.

[16] *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1056C. Vezi și Maxim Mărturisitorul, *Disputatio cum Pyrrho*, PG 91, 341A.

ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω τριάδος πολλὰ ὄντα, ἄκτιστά ἐστι; Πῶς οὖν οὐ πολλοὶ θεοὶ ἢ σύνθετος διὰ ταῦτα εἶς; Ἢ σὺ κακεῖνα ἓν κατὰ πάντα καὶ ταὐτὸν ἐρεῖς τῇ τοῦ θεοῦ οὐσίᾳ καὶ ἀδιάφορον παντάπασι, καθάπερ καὶ τὴν ἐνέργειαν; Δέδοικα μὴ θεὸν ἡμῖν εἰσάγῃς παντελῶς ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατον· ταῦτα γὰρ πάντα καθ' αὑτὰ πάντως ἀνυπόστατα. Σὺ δὲ κατὰ πάντα λέγεις ταὐτὰ ταῦτα τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ τὸν θεὸν ἕνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ ἀμερῆ, μὴ συνιεὶς ὅτι καὶ πληθύνεται μένων εἷς καὶ μερίζεται μένων ἀμερής, καὶ μετέχεται ποικίλως ἄτμητος ὢν πάντῃ καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἑνότητος ἐχόμενος ἀνεκφοιτήτως καθ' ὑπεροὐσιον δύναμιν.

24 Εἰπὲ δή μοι· καὶ ἐπὶ μιᾶς ἑκάστης ὑποστάσεως οὐχὶ πολλὰ τὰ ὑποστατικά εἰσιν; Ὁ γὰρ πατὴρ ἀναίτιός τε καὶ αἴτιος, προβολεύς τε καὶ γεννήτωρ· ἀκτίστως δὲ δήπου ταῦτ' ἔχει πάντα ὁ πατήρ. Ἆρ' οὖν ταὐτὸν παντάπασιν αὐτὸς ἡγῇ τῇ ὑποστάσει τὰ ὑποστατικά, καθάπερ ἐκεῖ κατὰ μηδὲν διενηνοχέναι τῆς φύσεως τὰ φυσικὰ καὶ τὰ οὐσιώδη τῆς οὐσίας; Ὑπόστασιν οὐκοῦν ἐρεῖς τὰ ὑποστατικά, καθάπερ φύσιν ἔλεγες τὰ φυσικὰ συνωνύμως, ἀλλ' οὐχ ὁμωνύμως; Ἀλλ' οὐχ οἱ πατέρες οὕτως· ἐνυπόστατα γὰρ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὑπόστασιν, ὥσπερ ἐκεῖνα οὐκ οὐσίαν, ἀλλ' ἐνούσια κυρίως. Ἄλλως τε καὶ περὶ μίαν ἑκάστην τῶν ὑποστάσεων, ὑποστατικῶν πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων, πῶς ἔσται ταὐτὸ ὑπόστασις καὶ ὑποστατικόν; Πολλῶν οὖν καὶ διαφόρων ἀκτίστων ἀναπεφηνότων τῶν ὑποστατικῶν κατὰ τὴν σὴν εὐεπιβολωτάτην καὶ

[1] Sau: 'cum va mai exista?'.
[2] *Explicare a mişcării*, PG 90, 121CD.
[3] Din pricina multelor nezidite (însuşiri ipostatice).
[4] Multele nezidite însuşiri ipostatice.
[5] Adică indivizibil.
[6] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 9, 5, PG 3, 912D.
[7] «Purcezător» în înţelesul că Îl purcede (aici, literal: Îl 'proiectează') pe Duhul.
[8] Literal: acolo; adică în privinţa fiinţei dumnezeieşti şi a lucrărilor ei.

cum va mai fi[1] Dumnezeu și om?»[2]. Cum așa, ipostat[n]icele [însușiri ale] Preaînaltei Treimi, multe fiind, nu sînt și ele tot nezidite? Așadar, cum [de] nu [avem] mai mulți dumnezei ori [cum de nu avem] unul, dar compus, din pricina acestora[3]? Sau cumva vei zice că și acelea[4] sînt – în toate privințele – unul și același lucru cu ființa lui Dumnezeu și cu totul nedeosebit [de ea], precum [zici că este] și lucrarea? Mă tem ca nu cumva să ne introduci un Dumnezeu cu desăvârșire fără-de-ființă ori nesubzistent-ca-ipostas; pentru că – în ele însele – toate acestea nu subzistă nicidecum ca ipostasuri. Iar tu zici că acestea sînt – în toate [privințele] – totuna cu ființa lui Dumnezeu și că Dumnezeu este – în tot chipul – una/unul și neîmpărțit, nepricepând [tu] că și Se înmulțește rămânând unul, și Se împarte rămânând neîmpărțit/fără-de-părți; și Se împărtășește felurit, fiind [totodată] cu totul [de] netăiat[5] și rămânând neieșit din propria unitate, printr-o putere mai-presus-ființă[6].

24 Ia spune-mi: fiecărui ipostas în parte [al Treimii], [oare] nu multe [îi] sînt cele ipostatice? Că Tatăl este nepricinuit și pricinuitor, purcezător[7] și născător; și neîndoielnic [că] în chip nezidit le are pe acestea Tatăl. Prin urmare, le socotești, oare, [și] pe cele ipostat[n]ice întru totul totuna cu ipostasul, precum [socotești] dincolo[8] [că] cele firești și cele ființiale nu se deosebesc întru nimic de fire și – respectiv – de ființă? Așadar, 'ipostas' le vei numi pe cele ipostat[n]ice, precum 'fire' le numeai – sinonimic, iar nu omonimic – pe cele firești? Dar nu așa [spun] Părinții; că pe acestea [ei] le numesc 'ipostat[n]ice', nu ipostas, precum [și] pe acelea nu ființă [le numesc], ci – propriu-zis – 'în-ființate'[9]. Pe de altă parte, împrejurul fiecăruia dintre ipostasuri în parte multe și deosebite [întreolaltă] fiind cele ipostat[n]ice, cum să fie totuna 'ipostas' și [fiecare] 'ipostat[n]ic' [în parte]? Căci, multe și deosebite [realități] nezidite reieșind a fi ipostat[n]icele –

[9] «în-ființate»: care țin de ființă.

μετέωρον καὶ ἀσφαλῆ διάνοιαν, ἢ πολλοὶ ἔσονται θεοὶ ἢ σύνθετος ἑκάστη τῶν θείων ὑποστάσεων. Οὕτω πολυσύνθετον ἡμῖν τὸν θεὸν ἀνέδειξας ὁ τῆς ὑπὲρ πάντα νοῦν ἁπλότητος αὐτοχειροτόνητος προστάτης.

25 Ἀλλ' ὦ τάν, αἱ συνθέσεις τῶν αὐθυποστάτων οὐ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων εἰσί—καὶ τοῦτο κοινόν ἐστι δόγμα καὶ τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν ἄνωθεν σοφῶν—οὐδέν τε τῶν ὄντων μετ' οἰκείας ἐνεργείας λέγεταί ποτε συγκεῖσθαι· καὶ γὰρ οὐδ' ἡ καυστικὴ δύναμις ὅτι καὶ θερμαίνει σύνθετος, οὐδ' ἀκτὶς διὰ τὸ φῶς. Τοιγαροῦν μᾶλλον τοῦτο συμβήσεταί σοι τῷ πρεσβεύοντι τὴν κατὰ πάντα τρόπον ἀδιάκριτον τοῦ ἀκτίστου φαντασίαν ἐπὶ τοῦ τριττοῦ τῶν ὑποστάσεων· πολλὰ γάρ ἐστιν εἰς ἓν συνιόντα ἄκτιστα, καὶ τούτων ἕκαστον ἐνυπόστατον ὡς αὐθυπόστατον. Τὰ δὲ φυσικὰ καὶ ὑποστατικὰ ταῦτ' ἐπὶ θεοῦ σύνεισι μὲν εἰς ἓν πολλά, οὐδὲν δὲ τούτων ἐν ὑποστάσει ὡς αὐθυπόστατόν ἐστιν, οὐδ' ἦν πρότερον, οὐδ' ἔπειτ' ἔσται, οὐδέ τι τῶν φυσικῶν τούτων δυνατὸν ἑτέρα τινὶ οὐσίᾳ ἐνυπάρξαι, οἷα ἔμφυτον.

Πᾶν δὲ σύνθετον ἢ ἐκ διαφόρων οὐσιῶν κατὰ ἀνάχυσιν ἢ καθ' ἕνωσιν ἀσύγχυτον, ἐν οἷς ὑποστατικὰ μὲν ἐνθεωρεῖται πλείω τοῦ ἑνός, ὑποστάσεις δὲ τέλειαι οὐ

[1] Întrucât fiecare ipostas s-ar compune cu propriile însuşiri ipostatice (Tatăl, de pildă, cu pomenitele însuşiri de a fi nepricinuit, pricinuitor, purcezător, născător etc.; ori Fiul, cu însuşirile de a fi pricinuit, nepricinuitor, născut etc.), am avea trei ipostasuri compuse, fiecare în felul său unic; astfel că Treimea ar fi *multi*compusă.

[2] Literal şi neaoş: 'măi, ăsta'.

[3] Discursiv ori nediscursiv; adică: teoretic sau 'theoretic'.

[4] În altceva decât ele însele, ca de pildă într-o fiinţă, ţinând de o fiinţă, de ceva ce există de sine.

[5] Literal: dogmă; adică: precept, doctrină.

[6] Adică: proprietatea caustică.

[7] Adică: faptul de a da loc compunerii în Dumnezeu.

[8] Sau: triplicităţii Lor.

[9] Adică – pare-se – în vreo altă fiinţă decât cea dumnezeiască, cea una.

după preaisteață și înaltă și sigură cugetarea ta – ori vor fi mai mulți dumnezei [necompuși], ori compus [va fi] fiecare din dumnezeiestile ipostasuri; astfel [că] multicompus[1] ni l-ai vădit pe Dumnezeu, [tu,] apărătorul – cel cu-de-la-sineți-putere uns – al simplității celei mai presus de toată mintea.

25 Dar – prietene[2] – compunerile sînt între cele de-sine-subzistente, nu între cele văzute [cu mintea][3] în alt[cev]a[4] (iar aceasta este învățătură[5] comună, și a înțelepților dinafară și a celor de sus [înțelepțiți]); și despre nimic dintre cele ce sînt nu se spune vreodată că se compune cu propria lucrare; că nici puterea mistuitoare [a focului[6]] nu este – pe motiv că [nu doar mistuie, ci] și încălzește – compusă, nici raza [nu e compusă] datorită luminii [pe care o dă]. Astfel că [nu nouă, ci] mai degrabă ție ți se va întâmpla aceasta[7], celui ce propovăduiești [de fapt, până și] în cazul treimicului ipostasurilor[8] [dumnezeiești,] reprezentarea necreatului [a fi] cu totul indistinctă; pentru că [– după tine –] multe sînt neziditele ce converg întru una/unu, și fiecare din ele este [ceva] enipostat[n]ic [adică subzistent-în-ipostas] în înțelesul că [ar fi] de-sine-subzistent. Pe când, la Dumnezeu, cele firești și ipostat[n]ice, multe [fiind ele], converg – e adevărat – întru una/unu, dar nici unul dintre ele nu este subzistent-în-ipostas în înțelesul că ar fi [ceva] de-sine-subzistent; [și] nici nu era [astfel] de mai înainte, nici nu va fi mai apoi; și nimic dintre firește acestea [însușiri] nu va putea exista în vreo altă ființă[9], de vreme ce este înnăscut [– așa zicând – ființei dumnezeiești].

Apoi, tot compusul[10] [provine] ori din ființe deosebite[11], [și anume:] sau prin amestecare, sau prin neamestecată unire [a lor[12]] în [cazul celor în] care ipostat[n]ice se văd [a fi] mai mult de una/unul, dar ipostasuri desăvârșite nu mai

[10] Adică: orice realitate compusă.

[11] Sau: din mixarea de diferite substanțe/esențe.

[12] Adică: rămânând – în unire – neconfundate; ca firile ipostasului lui Dumnezeu-Omul.

πλείω τῆς μιᾶς ἑκάστῳ—ἐπεὶ οὐκ ἔσται ἓν οὐδὲ συντεθήσεται—καὶ κατὰ ταύτας διαφέρον, ἢ γοῦν ἐκ διαφόρων οὐσιῶν, ἢ ἐξ οὐσίας καὶ τῶν ἐνθεωρουμένων ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ταύτῃ ἐναντιοτήτων καὶ οὐσιωδῶν διαφορῶν. Μὴ μέντοι μόνῃ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ φύσεσιν ἑτέραις ὑπαρχουσῶν ἐμφύτων, καθ' ἃ καὶ ἀλλοιώσεις κατ' αὔξησιν καὶ μείωσιν, πρόσληψίν τε καὶ ἀπόθεσιν ἐπιδέχονται πάντα τὰ κτιστά, ἐνεργοῦντά τε καὶ πάσχοντα, καὶ οὕτως ἀφαίρεσιν ὑφίσταταί πως τῶν πρότερον συνόντων. Ὅθεν δείκνυται διαιρετὰ τελείως· πᾶν δὲ διαιρετὸν τοιοῦτον ἐξ ἀνάγκης σύνθετον.

26 Ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ μιᾶς οὐσίας ὄντος ἀμεροῦς οὐκ ἔστιν οὐ μείωσις, οὐκ αὔξησις, οὐ προσθήκη, οὐκ ἀφαίρεσις· οὐκοῦν οὐδὲ διαίρεσις, ἥτις ἂν φανερὰν ἡμῖν ποιήσηται τὴν προτέραν σύνθεσιν. Καὶ «ὅσα δὲ ἔχει ὁ θεός», ἵνα κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εἴπω, «φύσει ἔχει καὶ οὐκ ἐπίκτητα»· καὶ ὡς ἐνεργῶν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ πάσχων κατ' αὐτά. Διὸ καὶ τῆς μεταβολὴν φερούσης ἐναντιότητος ἀνεπίδεκτός ἐστι παντάπασι, διαφορᾶς μόνος ἁπάντων οὐκ ἔχων οὐσιώδεις, ἐνεργείας δ' ἔχων, καθὰ προαπέδειξεν ὁ λόγος, δι' ἃς ὡς ὕλη πάνθ' ὑπόκειταί οἱ καὶ αὐτὰ τά νοερὰ φέροντι πάντα καὶ μετασκευάζοντι ῥήματι, μᾶλλον δὲ βουλήματι, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν δι' ἐνεργείας ἀχρόνου καὶ ἀκαμάτου καὶ ἀπαθοῦς.

Ἀλλ' οὐδ' ἂν ἴδοις πώποτέ τι τῶν αὐτῷ προσόντων ἑτέρῳ τινὶ τῶν ἁπάντων ἔμφυτον. Καὶ ταῦθ' ὡς ἐνεργοῦντι κατὰ τοῦτο μόνον· «οὐδεὶς» γάρ, φησίν, «ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός», «ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ

[1] Adică: din unghiul acestora.
[2] Adică: 'reluând'. [3] Adică: toate cele zidite.
[4] Vezi Maxim Mărturisitorul, *Tâlcuire la 'Tatăl nostru'*, PG 90, 884 BC; vezi nota 349 de la paragraful 9 al scrierii *Despre dumnezeieştile lucrări*, în Palama IV, GA, 335-6.
[5] Adică: nu primeşte; este incompatibil cu.
[6] Adică: din atributele Lui, din însuşirile Lui. [7] *Marcu* 10, 18.

mult de unul pentru fiecare [compus în parte] (că altfel nu ar mai fi unul, nici nu s-ar mai compune, și ar diferi după acestea[1]); așadar[2], [lucrul compus provine] ori din ființe diferite/deosebite, ori din ființă și [din] contrarietățile și diferențele/deosebirile ființiale văzute în aceasta, ca într-un subiect/substrat (ba în-sădite/înnăscute nu numai în aceasta, ci și în alte firi), lucruri în virtutea cărora cele zidite și primesc/acceptă schimbări prin creștere și micșorare, luare și lăsare [deoparte] – toate[3], și cele ce lucrează, și cele ce suferă o lucrare – și astfel suferă oarecum pierderea celor pe care le aveau mai înainte; astfel că [cele zidite] se dovedesc a fi cu totul împărțibile; iar tot [lucrul] împărțibil cel de felul acesta neapărat că este compus.

26 La Dumnezeu însă – o singură ființă fără-de-părți fiind [El] – nu este micșorare, nici creștere, nu este adaos, nici scoatere/scădere; astfel că [nu este] nici împărțire, care să dea la iveală [vreo] anterioară compunere. Și «toate câte are Dumnezeu» – ca să spun [și eu] după [cum spune] marele Athanasie – «prin fire [le are], iar nu dobândite»[4]; și [le are] doar ca lucrând[u-le pe acestea], nu ca pătimindu-le; drept care nicidecum nu îngăduie în Sine[5] [vreo] contrarietate aducătoare de schimbare, fiind – dintre toate – Singurul Care nu are diferențe/deosebiri ființiale, dar are lucrări [ființiale], precum mai înainte a arătat cuvântul [nostru], datorită cărora toate, ca materie, se su[b]pun Lui, Celui ce și pe înseși cele înțelegătoare le poartă – pe toate – și le preface cu vorba, mai bine zis cu voia, altfel spus prin[tr-o] lucrare nevremuitoare și neostenitoare și nepătimitoare.

Dar nici nu vei vedea vreodată vreuna din cele ce Lui îi sînt prin fire[6] [să fie] în-sădită/înnăscută vreuneia din toate [câte sînt zidite], [și anume] pentru că doar El lucrează [propriu-zis] din unghiul [însușirii] acesteia; că – zice – «nimeni nu este bun, fără numai unul Dumnezeu»[7], «Cel fericit și singur puternic, singurul ce are nemurire, Cel ce locuiește

μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον». Πόθεν οὖν ὑπολήψῃ τὴν ἐξ ἑτεροφυῶν τοῦ θείου σύνθεσιν, μοναδικοῦ πάντοθεν ἐκφαινομένου;

Τῶν δὲ τριῶν ὑποστάσεων ἑκάστη τελεία τέ ἐστι καὶ διακεκριμένη, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ λόγον ἀπορρήτου ἑνώσεως. Ἀλλ' οὐδ' ἐπινοῆσαί τις δυνήσεται πρότερον ἢ ἔπειτα μόνην ἑκάστην τῶν ἄλλων ἀφειμένην, ἵν' ἐντεῦθεν ἐπακολουθήσῃ σύνθεσις· «οὐ φθάνω γάρ», φησίν, «ἐπὶ νοῦν ἀνενεγκεῖν τὸ ἓν καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι». Τὸ τοίνυν συναφὲς ἅμα καὶ τέλειον τῶν ὑποστάσεων ἀπορραπίζει κἀνταῦθα τὴν σύνθεσιν.

27 Οὕτω μοι νόει καὶ φύλαττε τὴν ἁπλότητα τὴν θείαν, ἀλλὰ μὴ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ προόδους ἀθετήσῃς ὡς μὴ οὔσας, μηδὲ τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀδιάδοχον φῶς ἀρκτὸν νομίσῃς, μηδὲ δύο θεότητας καὶ δύο θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας εἴπῃς, κτιστὰς καὶ ἀκτίστους δηλονότι· οὕτω γὰρ κυρίως δύο· ἀμφοτέρων γὰρ οὐσῶν ἀκτίστων, τῆς τε οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας, οὐδὲν κωλύσει μίαν εἶναι, ὡς ἀκτὶς καὶ ἥλιος ἓν φῶς. Μηδ' αὐτὴν τὴν τοῦ θεοῦ θεότητα καὶ βασιλείαν κτιστὴν εἶναι οἰηθῇς· φυσικαὶ γὰρ αὗταί εἰσιν ἐνέργειαι θεοῦ. Μηδὲ τὴν θεοποιὸν χάριν εἰς κτίσμα κατασπάσῃς, μὴ καὶ τὸν ἐκ φύσεως ἔχοντα καὶ παρέχοντα τὴν χάριν ταύτην αὐτῇ συγκατασπάσῃς. Μηδ' εἰκῇ τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν καθ' ἡμᾶς γενέσθαι δείξῃς· πῶς γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἠξίωσεν, εἰ μὴ μετέδωκε πνεύματος

[1] *I Timotei* 6, 15-16.

[2] Grigorie Teologul, *Cuvântul 40 (La sfântul Botez)* 41, PG 36, 417B.

[3] Literal: coeziunea; 'contactul'.

[4] Adică unirea totală a Lor şi, totodată, autentica Lor distingere ca ipostasuri desăvârşite.

[5] Adică: şi compunerea pe motivul deosebirii întreolaltă a Ipostasurilor.

[6] Adică: proprii firii, naturale; nezidite, aşadar.

[7] Sau: ca inexistente.

[8] Adică: nesuccedată de nimic altceva.

[9] «thearhie»: obârşie a [în]dumnezeirii; «agatharhie»: obârşie a binelui.

[în] lumina neapropiată»[1]. Așadar, de unde poți ajunge la suspiciunea de compunere a Dumnezeiescului, [și anume] din [realități] de firi/naturi diferite, de vreme ce [El] Se dovedește a fi în toate privințele singular?

Iar dintre Cele trei ipostasuri, Fiecare este desăvârșit și deosebit/distinct, [dar aceasta] în chiar negrăită unirea [Lor] cea mai presus de toată mintea și [de tot] cuvântul, și pe nici unul din Ele nu Îl va putea cineva gândi Singur, despărțit – mai înainte sau mai apoi – de Celelalte, ca să survină, astfel, compunerea; că zice: «nu apuc să mă duc cu mintea la Unul [dintre Ei], că Cei Trei îmi și strălucesc-împrejur»[2]. Prin urmare, unirea[3] și totodată desăvârșirea ipostasurilor[4] alungă și compunerea din unghiul acesta[5].

27 Așa[dar], înțelege-mi și păzește[-mi] simplitatea cea dumnezeiască, dar nu lepăda ieșirile/purcederile Lui firești[6] ca și cum nu ar fi[7], nici începută nu socoti [a fi] lumina cea neînserată și nemaiurmată [de nimic altceva[8]], nici nu spune [că sînt] două dumnezeiri și [două] thearhii și agatharhii[9], și anume zidite și nezidite (că [făcând tu] așa [atunci chiar vor fi] propriu-zis două); că amândouă fiind nezidite – [adică] și ființa, și lucrarea – nimic nu [le[10]] împiedică a fi una [singură], precum raza și soarele [sînt] o singură lumină. Nici însăși dumnezeire și împărăți[r]e a lui Dumnezeu nu îți închipuí [a fi vreuna] zidită; că lucrări firești[11] ale lui Dumnezeu sînt acestea. Nici nu coborî în rândul zidirii[12] de-dumnezei-făcătorul har[13] ca nu cumva – dimpreună [cu el] – [în rândul zidirii] să Îl cobori și pe Cel ce din fire are și dă harul acesta. Nici nu Îl arăta pe Fiul lui Dumnezeu a Se fi făcut precum noi fără rost; că pentru ce să Se mai fi făcut precum noi, de nu [ne-]a dat Duh sfânt, ci creatură? – mai

[10] Este vorba de dumnezeire şi de agatharhie (obârşia binelui).
[11] Adică proprii firii Lui.
[12] «în rândul zidirii»: la statutul de zidire.
[13] Harul îndumnezeitor, adică.

ἁγίου, ἀλλὰ κτίσματος, μᾶλλον δὲ εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας ἀντέδωκεν ἡμῖν τῆς σαρκός, ἣν ἐκ παρθένου προσλαβόμενος υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε; Μηδὲ κτισμάτων οἰκητήρια τοὺς τοῦ θεοῦ ναοὺς ποιήσῃς, τοὺς ἁγίους δηλαδή, μηδὲ σαυτὸν οὕτως ἄθλιον ἐργάσῃ, ὡς μὴ μόνον θείας καὶ θεοποιοῦ μεθέξεως ἀπέχειν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἀνέλπιδα τελεῖν, μηδὲ τὸν θεὸν οὕτως ἀδύνατον, ὥστε τὴν ἁγίαν αὐτοῦ μετάδοσιν μὴ δύνασθαι τοῖς λογικοῖς καθηραμένοις ἐνιέναι κτίσμασιν αὐτοῦ. Μᾶλλον δὲ μὴ ἀνούσιον καὶ ἀνυπόστατον αὐτὸν ποιήσῃς, ταῖς ἐνεργείαις ταὐτὸν αὐτὸν λέγων κατὰ πάντα, αἳ καθ' αὑτὰς ἀνούσιοι καὶ ἀνυπόστατοί εἰσιν, οὐκ οὐσίαι δηλονότι οὐδὲ ὑποστάσεις οὖσαι. Μηδὲ μεθεκτὴν ποιήσῃς τὴν ὑπερούσιον καὶ ὑπερώνυμον καὶ καθ' αὑτὴν ἀμέθεκτον καὶ ἀνέκφαντον οὐσίαν τοῦ θεοῦ πᾶν ἄκτιστον οὐσίαν λέγων. Μηδ' ἄλλος Εὐνόμιος ἀναφανῇς, κατ' ἐκεῖνον τὰ ὑποστατικὰ πάντα ὡς ἄκτιστα οὐσίας λέγων προφάσει τῆς ἁπλότητος τῆς θείας. Μηδὲ μονοθελήτης γένοιο, τὴν ἐπὶ Χριστοῦ θείαν φύσιν ἐνεργείας ἄμοιρον τιθείς. Μηδὲ Σαβέλλιος ἄλλος τρόπον ἕτερον τὰ ὀνόματα ἐπὶ θεοῦ πραγμάτων ἔρημα δοξάζων, ὡς καθ' ἑνὸς σημαινομένου πάντα, τῆς οὐσίας μόνης ἐκλαμβάνων. Μὴ σύ γε ταῦτα πάντα πάθοις, τὰς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ κτιστὰς ἀποφαινόμενος, ἐν διακένοις ἀναπλασμοῖς ἁπλότητος μηδαμῇ οὔσης μηδαμῶς, ἀλλὰ πίστευέ μοι τὸν αὐτὸν διαιρετὸν καὶ ἀδιαίρετον θεόν, ἡνωμένον ἐν τῇ διακρίσει καὶ ἐν τῇ ἑνώσει διακεκριμένον, ἀνεκφοίτητον ἑαυτοῦ ἐν ταῖς προόδοις καὶ ἐν τῇ ἀκινησίᾳ ἀεικίνητον, ἀμερῶς μεριζόμενον καὶ ὁλοσχερῶς μετεχόμενον κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος.

---

[1] Literal: asumându-Şi.

[2] Adică: fără de nădejdea de a avea vreodată parte de împărtăşirea de ea.

[3] Adică: nesubzistente ca ipostasuri, de sine stătătoare.

[4] Adică: toată realitatea necreată, orice realitate necreată.

[5] Adică: a fi cu putinţă de împărţit şi – deopotrivă – cu neputinţă de împărţit.

bine zis: de nu ne-a dat Duhul înfierii în locul cărnii pe care luându-o[1] din fecioară S-a făcut fiu al omului? Nici nu fă sălașuri de zidiri [a fi] templele/bisericile lui Dumnezeu, sfinții adică; și nici pe tine însuți nu te fă atât de ticălos încât nu doar să te depărtezi de dumnezeiasca și îndumnezeitoarea împărtășire, dar să și petreci fără de nădejdea ei[2], nici pe Dumnezeu [nu Îl fă], astfel, neputincios, încât sfânta Sa dare să nu o poată aduce în zidirile Lui cuvântătoare, în cele ce s-au curățit. Mai mult, nu cumva să Îl faci fără-de-ființă și fără-de-ipostas/nesubzistent[-în-ipostas] zicându-L [a fi] întru totul totuna cu lucrările, [lucrări] care, în ele însele, sînt fără-de-ființă și fără-de-ipostas/nesubzistente[-în-ipostas[3]], ele nefiind – de bună seamă – nici ființe, nici ipostasuri. Nici nu fă [cu putință] de împărtășit [zidirilor] ființa lui Dumnezeu cea mai presus de ființă și de nume și – în sine însăși – de neîmpărtășit și de nearătat [nimănui], [și anume] zicând [tu] că [nu altceva decât] ființă este tot neziditul [lucru][4]. Nici nu te arăta [a fi] alt Eunomiu, zicând, după [cum zicea] acela, că toate cele ipostat[n]ice – ca [unele ce sînt] nezidite – sînt ființe, pe motivul dumnezeiești simplități. Nici nu te fă monotelit, dumnezeiasca fire cea în Hristos socotindu-o nepărtașă de lucrare; nici alt Sabelie, într-alt chip, gândind că în Dumnezeu numele sînt goale de realitate, pe toate înțelegându-le a însemna unul și același lucru, și anume ființă și atât. Așadar, nu păți toate acestea, create declarând [tu a fi] lucrările lui Dumnezeu, întru deșarte[le tale] plăsmuiri ale unei simplități cu totul inexistente, ci crede-mi [unul și] același Dumnezeu [a fi deopotrivă] împărțit și neîmpărțit[5], unit în deosebire și – în[tru] unire – deosebit, neieșit din Sine în[tru] ieșiri/purcederi și – în[tru a Sa] nemișcare – pururea-mișcător, în chip neîmpărțit împărțindu-Se și pe de-a-ntregul împărtășindu-Se [zidirilor], în chipul razei soarelui[6].

---

[6] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 4, PG 3, 640D–641B.

28 Ἀλλὰ παρελθὼν αὖθις εἰς τὸ μέσον ὁ θεὸν ἕνα καὶ ἁπλοῦν εἴπερ τις κηρύξας μέγας Βασίλειος δειξάτω φανερῶς, ὡς οὐ διὰ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας σύνθετος ἔσται ὁ θεός. «Πῶς» γάρ, φησίν, «οὐκ ἀσύνθετος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἁπλοῦς; Οὐ γὰρ δὴ οἱ δεικτικοὶ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ τρόποι τὸν τῆς ἁπλότητος αὐτοῦ λόγον παραλυπήσουσιν· ἢ οὕτω γε πάντα, ὅσα περὶ θεοῦ λέγεται, σύνθετον ἡμῖν τὸν θεὸν ἀναδείξει. Καί, ὡς ἔοικεν, εἰ μέλλοιμεν τὴν τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἔννοιαν διασώζειν, ἢ οὐδὲν ἐροῦμεν περὶ θεοῦ πλὴν τὸ ἀγέννητον καὶ παραιτησόμεθα αὐτὸν ὀνομάζειν ἄφθαρτον, ἀναλλοίωτον, δημιουργόν, κριτὴν καὶ πάντα ὅσα νῦν εἰς δοξολογίαν παραλαμβάνομεν, ἢ δεχόμενοι τὰ ὀνόματα τί καὶ ποιήσομεν; Πότερον, εἰς τὴν οὐσίαν ἅπαντα φέροντες καταθήσομεν; Οὐκοῦν οὐ μόνον σύνθετον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοιομερῶν συγκείμενον αὐτὸν ἀποδείξομεν, διὰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑφ' ἑκάστου τῶν ὀνομάτων σημαίνεσθαι».

29 Ὅταν οὖν ἡμῶν ἀκούσῃς ἄλλο λεγόντων οὐσίαν καὶ ἄλλο ἐνέργειαν, τοῦτο διανοήθητι, ὡς ἄλλο καὶ ἄλλο λέγομεν τὸ ὑφ' ἑκατέρου τούτων σημαινόμενον, ὡς καὶ ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος. Καὶ πάλιν· «εἰ μὲν ὡς μέρος τῆς οὐσίας ἐλαμβάνομεν τὸ ἀγέννητον, εἶχεν ἂν χώραν ὁ λόγος, σύνθετον εἶναι τὸ ἐκ διαφόρων συγκείμενον· εἰ δὲ οὐσίαν τοῦ θεοῦ τὸ φῶς τιθέμεθα ἢ τὴν ζωὴν ἢ τὸ ἀγαθόν, ὅλον ὅπερ ἐστὶ ζωὴν ὄντα καὶ ὅλον φῶς καὶ ὅλον ἀγαθόν,

---

[1] Adică: multitudinea 'modurilor' lui Dumnezeu (*înfricoşător*, *de-oameni-iubitor* etc.).

[2] Literal: 'nu vatămă cuvântul simplităţii Lui'; în Migne în loc de *παραβλάπτουσιν* (vatămă) apare *παραλυπήσουσιν* ('întristează', stânjenesc).

[3] Adică: punându-le pe seama fiinţei.

[4] Adică: din părţi eterogene.

[5] *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 29, 640BC; vezi şi Marcu II, GA, p. 262-3.

[6] «denumirile acestea»: 'fiinţă' şi 'lucrări'.

28 Dar, venind iarăși de față marele Vasile ([că,] de este cineva care să fi propovăduit pe Dumnezeu [a fi] unul și simplu, [atunci negreșit că acesta este]), să [ne] arate limpede cum [că] Dumnezeu nu va fi – din pricina lucrărilor acestora – [și] compus. Că zice: «cum să nu fie necompus, [El], Cel simplu după ființă?; că modurile arătătoare ale însușirii lui Dumnezeu[1] nu vatămă simplitatea Lui[2]; că, [de nu e] așa, [atunci] toate câte se zic despre Dumnezeu compus a fi ni-L arată nouă pe Dumnezeu; încât, de bună seamă, dacă ținem a păstra ideea de simplitate și neîmpărțire a lui Dumnezeu, atunci ori nu mai spunem nimic despre Dumnezeu în afara faptului că e nenăscut – și încetăm a-L mai numi nestricăcios, neschimbător, faur, judecător și toate câte acum spre slavoslovire le zicem – ori, primind numele acestea, ce vom face?; toate aducându-le asupra ființei[3], cum i le vom atribui?; că nu doar compus Îl vom dovedi [a fi pe Dumnezeu], ci și constând din părți neasemănătoare[4], de vreme ce altceva înseamnă fiecare din numele acestea»[5].

29 Așadar, când ne auzi pe noi zicând că ceva este ființa și altceva lucrarea, aceasta să o ai în minte, [și anume] cum [că] ceva și altceva spunem [a fi] ceea ce înseamnă fiecare dintre [denumirile] acestea[6], cum și marele Vasile a zis. Și iarăși: «că[7], de socoteam nenăscut-ul[8] parte a ființei, atunci îndreptățit era cuvântul [ce zice] că compus este ceea ce constă din [lucruri] diferite; apoi, [și] de-am socoti ființă a lui Dumnezeu lumina (ori viața ori binele), [socotindu-L așadar] – în ceea ce este [El] – [a fi] Întreg viață (și Întreg lumină, și Întreg bine), atunci, de vreme ce [nu altceva decât]

[7] Pentru o mai bună înțelegere, notăm că pasajul din sfântul Vasile începe cu cuvintele: «iar la [învinuirea] aceea că – de nu socotim *lumina* [adică însușirea lui Dumnezeu de a fi lumină] totuna cu *nenăscut*-ul – atunci compus Se va dovedi Dumnezeu, aceasta avem a zice, [şi anume] că, de socoteam…».

[8] Adică: însuşirea lui Dumnezeu de a fi nenăscut.

παρεπόμενον δὲ ἔχει ἡ ζωὴ τὸ ἀγέννητον, πῶς οὐκ ἀσύνθετος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἁπλοῦς»; Καὶ πάλιν πρὸς τοὺς αὐτὸ τοῦτο τότε λέγοντας αἱρετικούς, ὅπερ οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν ἀρτίως, ὅτι ἁπλοῦς ὁ θεός, καὶ πᾶν ὅπερ ἂν αὐτοῦ ἀπαριθμήσῃς γνωστὸν τῆς οὐσίας ἐστί, φησὶν ὅτι «τοῦτο σόφισμά ἐστι μυρίας τὰς ἀτοπίας ἔχον· τοσούτων γὰρ τῶν ἀπηριθμημένων ὄντων, πότερον, μιᾶς οὐσίας ταῦτα ὀνόματα καὶ ἰσοδυναμεῖ ἀλλήλοις»; Καὶ πάλιν· «τὴν μεγαλειότητα τοῦ θεοῦ εἰδέναι λέγομεν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν, ἀλλ' οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν». Ὅταν οὖν ἀκούσῃς ἡμῶν λεγόντων ὅτι ἄλλο οὐσία καὶ ἄλλο δύναμις ἢ ἐνέργεια ἐπὶ θεοῦ, διὰ τοῦτο, τοῦτο γνῶθι λέγοντας ἡμᾶς· ὅτι ἡ μὲν δύναμις ἢ ἡ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ γινώσκεται ὁπωσδήποτε, ἡ δὲ οὐσία οὐ γινώσκεται παρ' οὐδενός.

30 Ὁ δὲ τῶν γνώσεων κύριος, ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν, ὁ καὶ τῆς σοφίας χορηγὸς καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής, «ἐν ᾧ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεώς εἰσιν ἀπόκρυφοι», «δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν, εἰς τό εἰδέναι ὑμᾶς, τίς ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύ-

[1] Adică: Cel simplu cu firea, simplu la fire, cu fire simplă.
[2] *Ibidem*; vezi şi David Disypatos, *Λόγος κατὰ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου* 45, r. 1307-1310, seria «Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται» 10, Tesalonic 1976.
[3] Literal: este cunoscut al firii.
[4] «fiinţe»: sau substanţe sau esenţe.
[5] Este vorba de atributele lui Dumnezeu, şi anume de faptul de a fi «înfricoşător şi iubitor de oameni şi drept şi ziditor, dinainte-ştiutor şi răsplătitor, măreţia şi pronia».
[6] *Epistola 234*, 1, PG 32, 868C–869A; ΒΕΠ 55, 283.

următor/atribut consecvențial îi este vieții nenăscut-ul, cum nu [va fi] necompus Cel simplu după fire[1]?»[2]. Și iarăși zice către ereticii care spuneau atunci întocmai același lucru cu cei ce ni se împotrivesc acum nouă – [și anume cum] că simplu este Dumnezeu și, în privința Lui, orice enumeri este însușire [ce dă cunoaștere]a ființei [Sale][3] – [zice, deci, iarăși] că: «[spusa] aceasta este un sofism plin de mii de absurdități; că atât de multe fiind cele enumerate, cum să fie acestea nume ale unei singure ființe[4] și [cum să fie] deopotrivă întreolaltă[5]?»[6]; și iarăși: «măreția lui Dumnezeu zicem [noi] a o ști – și puterea și înțelepciunea [Lui] –, iar nu însăși ființa [Lui]»[7]. Așadar, când ne auzi pe noi zicând, pe temeiul acesta, că – în Dumnezeu – ceva este *ființa* și altceva *puterea sau lucrarea*, cunoaște că aceasta o zicem, [și anume] că puterea (ori lucrarea) lui Dumnezeu se cunoaște de bună seamă, pe când ființa [Sa] nu se cunoaște de către nimeni.

30 Iar Domnul cunoașterilor[8], Cel ce îl învață pe om cunoaștere[a][9], dătătorul înțelepciunii[10] și îndreptătorul celor înțelepți[11], «întru Carele sînt tăinuite toate vistieriile înțelepciunii și cunoașterii»[12], «dea vouă duh de înțelepciune și de descoperire, întru cunoștința Lui, [și] ochi luminați ai inimii voastre, spre a cunoaște voi care este nădejdea chemării Lui, și care [este] bogăția slavei moștenirii Lui în sfinți, și care [este] covârșitoare mărimea puterii Lui întru noi – cei ce cre-

[7] *Ibidem*.
[8] Adică Dumnezeul cunoștințelor; *I Samuil* (sau *I Împărați*) 2, 3; *Cântările lui Moisi* (sau *Ode*) 3, 3.
[9] *Psalmii* 93, 10.
[10] Vezi *Iacov* 1, 5.
[11] În sensul de: Cel ce îi corijează pe cei înțelepți.
[12] *Coloseni* 2, 3.

ος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ» «τῷ δυναμένῳ ὑπερεκπερισσοῦ ποιεῖν ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν», ᾧ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[1] *Efeseni* 1, 17-20.
[2] *Efeseni* 3, 20

dem – după lucrarea stăpânirii tăriei Lui, pe care a lucrat-o în Hristos»[1], «Cela ce poate a face cu preaprisosire de[cât] cele ce cerem ori gândim, după puterea Sa cea lucrătoare în noi»[2], Căruia se cuvine slava în vecii vecilor. Amin.

La sfârşitul scrierii acesteia, Codicele A_mP are şi tetrastihul acesta:

Θεοκτίστου τοῦ Στουδίτου·

Φύλαξ πεφυκὼς ἀκριβὴς τῶν δογμάτων
τηλαυγλέσιν ἄριστα πνεύματος λόγοις
κλεινὸς Παλαμᾶς συκοφαντίας πάσας
δείκνυσι φρούδας καινὰς ὑθλοφωνίας.

adică, în acelaşi metru dodecasilabic,

[Ale] lui Teoctist Studitul:

Păzind cu acrívie dogmele sfinte,
cu strălucitoarele Duhului graiuri,
Palama alesul defăimarea toată
bârfă o vădeşte, în deşert vorbire.

DIALOGUL ORTODOXULUI CU VARLAAMITUL, RĂSTURNĂTOR – PARTE CU PARTE – AL RĂTĂCIRII VARLAAMITE

Scurtă introducere[1]

Titlul întreg al lucrării este «Dialog al Ortodoxului cu Varlaamitul, răsturnător[2] – parte cu parte – al rătăcirii varlaamite». În codice apare anonim, cu excepția unuia singur[3], care îl menționează ca autor pe Grigorie Palama. Tot anonim apare în codice și următorul dialog, al cărui titlu menționează, însă, numele interlocutorilor: «Al aceluiași dreptslăvitor Teofan dialog cu Teotim cel întors de la Varlaamiți». Întrucât după cuvintele «Al aceluiași» nu urmează virgulă, dialogurile au fost atribuite pasager lui Teofan al Niceii, mai apoi vădindu-se limpede că numele interlocutorilor sînt de fapt fictive, iar dialogurile sînt opera sfântului Grigorie Palama.

Perioada scrierii acestui prim dialogul se poate stabili avându-se în vedere, în primul rând, cele spuse în prologul lucrării, și anume că de curând au fost reluate acuzațiile[4], ținându-se cont – în al doilea rând – de al doilea dialog, care îl presupune pe primul, și socotind – în al treilea rând – faptul că dialogul-răspuns al lui Achindin este redactat în toamna lui 1342. Astfel, în dialogul al doilea ni se spune că adepții lui Achindin încă nu cutezau să scrie, iar răspunsul lui Achindin vine în toamna lui 1342; așadar, redactarea primului dialog poate fi plasată în primăvara lui 1342.

E lesne să presupus pentru care motiv sfântul Grigorie și-a pus în circulație scrierile acestea fără a le indica autorul. Scrierile sale anterioare provocaseră reacții furibunde, din cauza

[1] Text preluat din *Introducerea* profesorului P. Hristou (Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* Β', p. 55-58), ușor prescurtat.

[2] Literal: demontator.

[3] Este vorba de codicele Dion. 194.

[4] Se zice: «iarăși [ne] învinovățiți acum» (*Dialogul*... 1).

faptului că readuceau pe tapet chestiuni dogmatice, lucru interzis de către *Tomosul Sinodal* din 1341. Întrucât existau deja serioase indicii ale faptului că se urmărește alungarea lui Palama, acesta își publică, așadar, dialogurile anonim.

Numele interlocutorilor sînt fictive și simbolice. 'Teofan' indică de-Dumnezeu-arătarea, iar cel astfel numit propovăduiește vederea luminii dumnezeiești; personajul îl reprezintă, desigur, pe Palama însuși. 'Teotim' înseamnă de-Dumnezeu-cinstirea, marcându-se, adică, întoarcerea sa de la necinstirea-de-Dumnezeu, cea proprie dogmelor lui Varlaam. Personajul 'Teotim' întruchipează un varlaamit moderat; nu îl reprezintă pe Achindin, pentru că în final se dezice de opiniile lui Varlaam și ale lui Achindin. Desigur, părerile lui coincideau cu ale lui Achindin, fapt pentru care Achindin a luat dialogul ca adresat direct lui. Îl pomenește în multe rânduri, îl numește 'trâmbițatul dialog' și îl combate tot printr-un dialog, intitulat «Dialogul cacodoxului Palama cu Ortodoxul[1]», pe care îl redactează – cum am spus deja – în toamna lui 1342 și îl duce patriarhului Ioan Caleca. Un adept al lui Achindin, însă vechi prieten al lui Palama, îi aduce acestuia din urmă, de acum închis în palatul imperial, dialogul-răspuns al aceluia, probabil în decembrie 1343. Palama avea însă cunoștință de acesta de mai înainte; îi spune vizitatorului său că, deși s-a dezis de Varlaam, Achindin a dovedit acum că este cu adevărat varlaamit, și anume tocmai prin bănuiala aceasta a lui, cum că prin 'varlaamitul' pomenit în titlu autorul îl are în vedere pe el.

În prolog (paragrafele 1–3), ortodoxul îl provoacă pe varlaamit și amândoi convin să dialogheze doar din dragoste de adevărul cel din Dumnezeu. În cuprinsul propriu-zis al dialogului se arată că varlaamiții, contopind și confundând – în Dumnezeu – ființa și lucrarea, cad în ateism; apoi că, în ființă și lucrare,

[1] 'Ortodoxul' acesta este, desigur, achindinistul.

úna este dumnezeirea[1] (4–16) şi că unitarul lui Dumnezeu nu este desfiinţat de existenţa deosebirilor în Dumnezeu (17–29), iar după începutul cedării varlaamitului îi sînt lămurite acestuia, la întrebările sale, anumite puncte ale învăţăturii lui Palama (30–56). Dialogul este alcătuit cu preponderenţă de cuvintele ortodoxului; în rarele sale intervenţii, varlaamitul apare lipsit de îndrăznire, începe să cedeze încă de pe la mijlocul dialogului (paragraful 30), iar în cele din urmă îmbrăţişează definitiv ortodoxia, ortodoxul numindu-l 'frate' (57).

În epilog e mărturisit faptul că erau destui dintre cărturarii clerici superiori care nu se opuneau lui Varlaam şi lui Achindin. Aceasta se explică mai întâi prin faptul că doar de scurtă vreme se iscase în sânul Bisericii tulburarea lui Varlaam, apoi prin bogăţia şi influenţa susţinătoarei lui Achindin, şi anume a Irinei (Evloghia) Comnena, şi, în fine, prin confuzia politică. Tot aşa s-a întâmplat – zice – şi odinioară, în secolul al cincilea, când, datorită tulburării politice, Vasilisc chiar a izbutit să anuleze hotărârile Sinodului de la Calcedon, pe motiv că destul dogmatizaseră Părinţii cei de demult şi, deci, nu mai este nevoie de noi dogmatişti; întocmai argumentul adus împotriva lui Palama de către contemporanii săi.

[1] Formularea trebuie înţeleasă în felul în care înţelegem spusa că, în dumnezeire şi în omenire (adică omenitate), únul este Ipostasul Cuvântului.

4.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>

ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΜΕΤΑ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΕΡΟΣ ΑΝΑΣΚΕΥΑΖΟΥΣΑ ΤΗΝ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΙΔΑ ΠΛΑΝΗΝ

1 ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Μαθεῖν ἐβουλόμην παρ' ὑμῶν τῶν ζητούντων καὶ ἐπεκδικούντων τὰ λείψανα τοῦ συνοδικῶς ἐξεληλεγμένου κακοδόξου Βαρλαάμ, τίνα ἐστὶν ἃ κατ' ἐκεῖνον ἡμῖν αὖθις ἀρτίως ἐγκαλεῖτε.

ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΗΣ. Λέξω καὶ μάλα ἄσμενος. Ἐπὶ κάμοὶ πυθέσθαι πόθος, τίς ὑμῖν ἀπολογία γένοιτ' ἂν ἐφ' οὕτω φανεροῖς καὶ ἀνωμολογημένοις ἀτοπήμασι, πῶς δ' ἄρα καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἀντεγκαλεῖτε μηδὲν τοιοῦτον λέγουσιν· ἡμεῖς γὰρ ἓν ἄκτιστόν φαμεν, τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν τοῦ θεοῦ, τὰ δὲ παρ' αὕτὴν ἅπαντα κτιστά. Ὑμεῖς δὲ πολλὰ τὰ ἄκτιστα λέγοντες πολυθεΐᾳ περιπίπτετε σαφῶς· δύο τε θεότητας λέγοντες καὶ τὴν μὲν ὑπερκειμένην τὴν δὲ ὑφειμένην, καὶ τὴν μὲν μεθεκτήν,

---

[1] Literal: 'demontator'. [2] Sau căutaţi; sau cercetaţi.

[3] Adică: *revendicaţi* tezele cele rămase de la Varlaam, *încercaţi a le face* – din rele – *bune*.

[4] Fugit din Constantinopole după osândirea de către sinod, Varlaam mai este prezent aici doar prin tezele sale, cele îmbrăţişate de acoliţii săi; acestea îi sînt, astfel, *rămăşiţele* sale din cetatea lui Constantin, '*moaştele*' sale din Bizanţ. Imaginea aceasta a revendicării 'moaştelor' lui Varlaam – ca şi termenul *διάλεξις* (*vorbire*; redat de noi prin *dialog*) din titlul scrierii de faţă – par a trimite întrucâtva la cuvintele din *Iuda* 1, 9: «iară Mihail arhanghelul, când cu diavolul pricindu-se voroviia [*διελέγετο*], pentru trupul lui Moisí...» (*Biblia de la Bucureşti*, 1688).

4.

<A LUI GRIGORIE PALAMA>
DIALOGUL ORTODOXULUI CU VARLAAMITUL, RĂSTURNĂTOR[1] – PARTE CU PARTE – AL RĂTĂCIRII VARLAAMITE

1 ORTODOXUL. Aș dori să aflu de la voi, cei ce cereți[2] și răsbunați[3] rămășițele rău-slăvitorului Varlaam[4], celui sobornicește osândit[5], care sînt cele de care – urmând [voi] aceluia – iarăși ne învinovățiți acum.

VARLAAMITUL. [Îți] voi spune chiar foarte bucuros; că și eu poftesc [să aflu] ce cuvânt de apărare ați putea avea în privința unor așa de evidente absurdități[6] – și [de către toți] recunoscute [ca atare] – și cum de tocmai voi [cutezați să] întoarceți asupra noastră învinovățirea de acestea, când noi nu spunem nimic de acest fel. Pentru că noi susținem un singur [lucru] necreat, [și anume] triipostata[7] ființă a lui Dumnezeu, iar [pe] cele de pe lângă aceasta [le socotim a fi] – toate – create; pe când voi, multe zicând [a fi] cele nezidite, cădeți – vădit lucru – în politeism; și [zicând voi] că [există] două dumnezeiri – și [anume] una [fiind] superioară, iar cealaltă inferioară[8], și una [fiind] participabilă/

[5] Literal: dat în vileag – adică dovedit – a fi cacodox, adică rău-slăvitor.

[6] Pe care, adică, le susțineți.

[7] Sau: [cea subzistentă] în-trei-ipostasuri.

[8] Propriu-zis: una [fiind] *mai-presus-așezată*, iar cealaltă *coborâtă*; vezi Palama II, p. 296-7, nota 34.

τὴν δὲ ἀμέθεκτον, καὶ τὴν μὲν χορηγοῦσαν, τὴν δὲ χορηγουμένην, τήν τε οὐσίαν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν διαφέρειν λέγοντες ἀλλήλων, δύο θεοὺς πρεσβεύοντες ἐλέγχεσθε. Ἡμῖν δὲ οὐδὲν τοιοῦτο προσπεσεῖται· τὴν μὲν ἐνέργειαν ἓν καὶ ταὐτὸ καὶ ἀδιάφορον λέγουσι τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, θεότητα δὲ ἄκτιστον σέβουσί τε καὶ κηρύττουσι μίαν, ἁπλῆν, ἀόρατον, ἀμέθεκτον, ἀπερινόητον.

2 ΟΡΘΟΔ. Ὄντως ἡ κατ' εὐσέβειαν ἀλήθεια δυσθήρατον χρῆμα· κἂν μὴ ὡς τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον ἐκζητήσῃς, κατὰ Σολομῶντα φάναι τὸν σοφόν, οὐ μήποτε πορίσῃ ταύτην. Ἐγὼ δ' εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ὡμιληκὼς τυγχάνω τοῖς πατράσιν ἐκείνοις, οἳ θεοῦ συναιρομένου διὰ τῶν οἰκείων λόγων τὴν τοῦ Βαρλαὰμ ἐκείνου πλάνην ἐκ μέσου πεποιήκεσαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τῆς ἀληθείας χορηγῷ θεῷ θαρρήσας, πρός τε τὴν ὑπὲρ ἐκείνων ἀπολογίαν ἀποδύσομαι καὶ πρὸς ἔλεγχον τῆς ὑμῶν ἀντιλογίας, τῶν ἄμετρα μὲν ἐπ' εὐσεβείᾳ καυχωμένων καὶ τοὺς πολλοὺς ἐντεῦθεν συναρπάζειν πειρωμένων, οὐ μετρίως δὲ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀληθείας ἀποβουκολουμένων, μόνον εἰ μὴ πρὸς ἔριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν ἀκούειν τε καὶ λέγειν προαιρῇ.

ΒΑΡΛ. Οὕτω διαλεξόμεθα, ὡς ὑπὲρ τῆς ἐν θεῷ ἀληθείας διαλεγόμενοι καὶ ὡς αὐτῆς τῆς αὐτοαληθείας ἐφορώσης.

3 ΟΡΘΟΔ. Ὑπέρευγε· ταῦτα τοίνυν, ἐφ' οἷς ὡς μόνοι πλὴν ἡμῶν ἀσφαλῶς δοξάζοντες μέγα τι φρονεῖτε, παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἔγνωτε ἢ παρὰ τῶν ἁγίων ἐδιδάχθητε;

ΒΑΡΛ. Παρὰ τῶν ἁγίων· καὶ γὰρ εἰ βούλει, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκείνοις εἰρημένων πλῆθός σοι προήσομαι μαρτυριῶν κατὰ πάνθ' ὁμολόγων τοῖς ἐμοῖς.

---

[1] Literal: anevoie-de-vânat. [2] *Pilde* 2, 4.

[3] Dezbrăca-mă-voi – adică – pentru lupta în apărarea Părinților; este una din îndrăgitele metafore palestrice ale elenismului, pornindu-se de la imaginea luptătorilor de la întrecerile din antichitate, care se luptau dezbrăcați de haine și unși cu ulei.

împărtășibilă, iar cealaltă neparticipabilă/neîmpărtășibilă, și una [fiind] dătătoare, iar cealaltă [fiind] dată – și zicând că ființa și lucrarea lui Dumnezeu se deosebesc întreolaltă, sînteți dovediți a propovădui doi dumnezei. Despre noi, însă, nu se poate spune nimic de felul acesta, de vreme ce spunem că lucrarea este unul și același [lucru] cu ființa lui Dumnezeu – și nedeosebit [de aceasta] – și cinstim și propovăduim o [singură] dumnezeire necreată, [și anume] simplă, nevăzută, neparticipabilă, de neînțeles cu mintea.

2 ORT. Cu adevărat, lucru anevoie-de-aflat[1] e adevărul [cel] potrivit bunei-cinstiri[-de-Dumnezeu]; și de nu îl cauți precum [cauți] aurul și argintul (ca să zicem [și noi] după înțeleptul Solomón), nicicând nu îl vei dobândi[2]. Ci eu, măcar că [doar] puțin[ă vreme] m-am aflat tovarăș Părinților acelora care, ajutând Dumnezeu, prin cuvintele lor, rătăcirea lui Varlaam aceluia au scos-o afară din sânul Bisericii lui Hristos, îndrăznind [eu], însă, întru Dumnezeu, [întru] Însuși Dătătorul adevărului, dezbrăca-mă-voi[3] spre apărarea în cuvânt a acelora și spre răsturnarea împotrivă-grăirii voastre, a celor care – pe de o parte – nemăsurat vă lăudați cu buna-cinstire[-de-Dumnezeu] și, în chipul acesta, pe cei mulți a-i răpi vă străduiți, dar care – pe de alta – nu puțin v-ați răzlețit de adevărul [cel] potrivit bunei-cinstiri[-de-Dumnezeu]; doar de-ai binevoi nu spre ceartă a asculta și a vorbi, ci spre [a te face părtaș de] adevăr.

VARL. Așa vom vorbi, ca unii ce pentru adevărul cel din Dumnezeu vorbesc și care caută la însuși adevărul-în-sine.

3 ORT. Preabine. Așadar, acestea – cu care vă făliți cum că, dintre toți, doar voi le socotiți/cugetați fără-de-greș – de la voi înșivă le-ați cunoscut ori de la sfinți le-ați învățat?

VARL. De la sfinți; că, de voiești, îți voi pune în față și mulțime de mărturii din spusele acelora, întru toate conglăsuitoare cu ale noastre.

ΟΡΘΟΔ. Οὐκ ἔγωγε οἶμαι κατὰ πάντα. Τί δέ, οὐχὶ καὶ πᾶς κακόδοξος συμφθεγγομένους φαίη ἂν ἑαυτῷ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἁγίους; Τὸν δὲ Σαβέλλιον πόσας οἴει μαρτυρίας ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἔχειν προενέγκασθαι ὅτι ἓν ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, διὸ καὶ πολυθέους τοὺς μὴ κατ' αὐτὸν φρονοῦντας ἔλεγε; Πόσας δ' αὖθις τὸν Εὐνόμιον ὅτι ἓν ἐστι τὸ ἄκτιστον καὶ ἀσύγκριτον, διὸ καὶ τριθεΐτας ἐκάλει τοὺς μὴ ὡς αὐτὸς δοξάζοντας, ὡς καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἀπολογίαν συγγράψασθαι πρὸς τοὺς τριθεΐαν αὐτοῦ κατηγοροῦντας; Ἀλλ' ἐξηλέγχθησαν τῶν ἁγίων καταψευδόμενοι καὶ αὐτὸν τὸν ἕνα θεὸν ἀρνούμενοι. Ἕνα μὲν γὰρ κἀκεῖνοι τὸν ἐπὶ πάντων ἔλεγον θεόν, ἀλλ' οὐχ ὡς διὰ τῶν προφητῶν αὐτὸς ἑαυτὸν πολυτρόπως ἀπεκάλυψεν, οὐδ' ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ ὕστερον ἐμφανέστερον ἐγνώρισεν, οὐδ' ὡς διὰ τῶν τῆς εὐσεβείας κηρύκων τοῖς πέρασι πᾶσιν ἐφανέρωσεν. Οὕτω τοίνυν καὶ αὐτὸς ἀρτίως τοῦ θεοῦ «διδόντος λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου», τρανῶς ἐλπίζω παραστήσειν ὡς, εἰ καὶ ἓν ἄκτιστον καὶ μίαν θεότητα μόνοι πλὴν ἡμῶν λέγειν ἰσχυρίζεσθε, ἀλλ' οὐχ ὡς ὑπὸ τῆς θείας μεμυήμεθα γραφῆς. Διὸ οὐδὲ ἓν ἄκτιστον καὶ μίαν θεότητά φατε κυρίως, ἀλλὰ κατὰ κρημνοῦ πολυθεΐας κυβιστῶντες οὐκ αἰσθάνεσθε. Οἱ δ' ἀληθῶς καὶ ἀσφαλῶς μίαν θεότητα καὶ ἕνα σέβοντες ἄκτιστον θεὸν ἡμεῖς ἐσμεν κατὰ τὴν ἐκείνου μεγαλοδωρεάν.

4 Εἰπὲ γάρ μοι· οὐ πάσῃ φύσει πρόσεστι καὶ φυσικά, τῇ μὲν πλείῳ τῇ δὲ ἐλάττῳ;

ΒΑΡΛ. Ἔοικεν.

---

[1] Literal: cacodoxului.
[2] Literal: incomparabilul.
[3] Este vorba de Sabelie şi Eunomie.
[4] Literal: în multe moduri.
[5] Vezi şi *Evrei* 1, 1.
[6] Vezi *Efeseni* 6, 19; vezi şi *Iezechiil* 3, 26.

ORT. Ba eu socot că nu întru toate. Cum așa, oare rău-slăvitorului[1] – oricare ar fi el – nu i se pare că e împreună-glăsuitor cu sfinții dinaintea lui? Sabelie socotești câte mărturii din sfintele Scripturi a adus [cum] că [tot]una este 'Tatăl' și 'Fiul', pe temeiul cărora și politeiști spunea că sînt cei ce nu gândeau ca el? Și Eunomie, iarăși, câte [cum] că una/unul e neziditul și neasemănatul[2], pe temeiul cărora și 'triteiști' îi numea pe cei ce nu cugetau ca el, încât marele Vasile a trebuit și să scrie apologie către cei ce îl învinovățeau de triteism? Au fost însă dovediți[3] că mint asupra sfinților și [că] tăgăduiesc pe Însuși Dumnezeul Cel unul. Că și aceia spuneau că unul este Dumnezeul Cel peste toate, dar nu precum El, în multe chipuri[4], pe Sine Însuși S-a descoperit prin proroci, nici precum Tatăl, mai apoi, [și] mai învederat S-a făcut cunoscut [nouă] prin Fiul[5], nici precum prin propovăduitorii bunei-cinstiri[-de-Dumnezeu] S-a arătat tuturor marginilor [pământului]. Așadar, tot așa și eu, acum, 'dându-mi Dumnezeu cuvânt întru deschiderea gurii mele'[6], nădăjduiesc a înfățișa deslușit cum [că], deși susțineți că doar voi afirmați [că există] *un* [*singur* lucru] necreat și *o* [*singură*] dumnezeire, nu [le gândiți], însă, așa cum am fost învățați de dumnezeiasca Scriptură; drept care nici nu afirmați propriu-zis *un* [*singur* lucru] necreat și *o* [*singură*] dumnezeire, ci v-ați rostogolit în prăpastia politeismului fără a băga de seamă. Iar cei ce cu adevărat și [în chip] nealunecat cinstesc o singură dumnezeire și un singur Dumnezeu nezidit – [aceștia] noi sîntem, după mare darul Aceluia.

4 Că spune-mi: oare nu toată firea[7] are – proprii – și [însușiri] firești[8], una[9] mai mult, alta mai puțin?

VARL. Așa se pare.

---

[7] «toată firea»: orice fire [sau natură]; firea, oricare ar fi ea.

[8] Altfel zis: nu are orice natură și atribute naturale?

[9] Aici «una» și «alta» indică firile, adică naturile.

ΟΡΘΟΔ. Πρόσεστιν οὖν καὶ τῇ θείᾳ φύσει φυσικά τινα ἢ οὔ;
ΒΑΡΛ. Ἴσως οὐ προσείη ἄν· τοῦτο μὲν ὡς πασῶν ὑπερεξῃρημένῃ, τοῦτο δ' εἴπερ ἡ μὲν πλειόνων, ἡ δὲ ἐλαττόνων εὐμοιρεῖ, οὐκ ἀπεικότως ἂν εἴη τῇ θείᾳ φύσει μηδαμῶς προσεῖναι. Πλὴν ἀλλ' εἴ τινα τῶν ἁγίων ἔχεις δεῖξαι φανερῶς λέγοντα φυσικὰ τὴν θείαν ἔχειν φύσιν, δέχομαι.
ΟΡΘΟΔ. Ὁ μὴ λέγων φυσικὰ τὴν θείαν ἔχειν φύσιν οὐχ ὑπεραίρει ταύτην πάσης φύσεως, ἀλλὰ μηδαμῇ μηδαμῶς οὖσαν ἀποφαίνει· τὸ γὰρ μὴ ἔχον ὅλως φυσικὰ οὐχ ὑπεροχικῶς ἐστιν, ἀλλ' οὐδαμῶς. Πόθεν δ' ἂν καὶ χαρακτηρισθείη ὅλως εἶναι, μηδὲν ἔχον τῶν χαρακτηριζόντων, δηλαδὴ δεικνύντων; Ἀλλ' ἐπεὶ παρὰ τῶν πατέρων τοῦτο καίτοι φανερὸν ὄν, ὅμως θέλεις διδαχθῆναι, πάντων τοῦτο διαρρήδην ἀνομολογούντων, ἵνα μὴ τρίβωμεν τὸν χρόνον ἐν τοῖς ἀνωμολογημένοις, ἐκ κοινοῦ τοῦτο παραστήσω δόγματος. Δύο γὰρ φύσεις καὶ δύο φυσικὰ θελήματα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἔχειν διδασκόμεθα· τὸ μὲν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, τὸ δὲ τῆς θείας.
ΒΑΡΛ. Συντίθεμαι νῦν, ἀλλ' ἔχει τινὰ διαφορὰν τῆς φύσεως τὰ φυσικὰ ἐπὶ θεοῦ;
ΟΡΘΟΔ. Καὶ πάνυ γε.
ΒΑΡΛ. Τίνα ταύτην;
ΟΡΘΟΔ. Ὅτι τὸ φυσικὸν θέλημα τῆς φύσεώς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ περὶ τὴν φύσιν θεωρεῖται, τὴν φύσιν ἀρχὴν ἔχον καὶ οἷόν τινα ῥίζαν καὶ αἰτίαν, ὅθεν πρόεισιν. Οὐχ ἡ φύσις δὲ τοῦ φυσικοῦ θελήματος ἢ περὶ αὐτὸ θεωρηθείη ἂν αἰτίαν τοῦθ' ἑαυτῆς ἔχουσα καὶ προϊοῦσα παρ' αὐτοῦ. Πολλὰ δ' ἂν φαίη τις καὶ ἕτερα, καθ' ἃ διενήνοχε

[1] Dumnezeiasca fire, adică.
[2] Altfel zis: este transcendentă.
[3] «de toată firea»: de toate firile.
[4] Sau: există.
[5] Literal: caracterizat; şi anume ca făcând parte dintre cele existente.
[6] Adică: de către toţi recunoscute.
[7] Aparţine, adică, firii; ea e cea care ţine de firea dumnezeiască, nu invers.
[8] Adică: împrejurul voii fireşti.
[9] Pe voia firească, adică.

ORT. Prin urmare, dumnezeieștii firi îi sînt și ei [proprii] anumite [însușiri] firești ori nu?
VARL. Poate că nu; aceasta – pe de o parte – pentru că [ea[1]] e mai presus de toate [câte sînt][2], iar – pe de alta – pentru că dacă una [dintre firi] are parte de mai multe, iar alta de mai puține, nu e improbabil ca dumnezeieștii firi [însușirile acestea] să nu îi fie proprii nicidecum; dar, dacă ai de arătat pe vreunul dintre sfinți care să spună limpede că dumnezeiasca fire are [proprii anumite însușiri] firești, [atunci] primesc/accept.
ORT. Cel ce nu spune că firea dumnezeiască are [însușiri] firești nu o înalță pe aceasta mai presus de toată firea[3], ci [de fapt] afirmă că aceasta nu există nicidecum; pentru că *ceea ce nu are deloc [însușiri] firești* nu [e ceva ce] este[4] în chip mai presus [de cele ce sînt], ci [*ceva ce* – de fapt –] *nu este nicidecum*. Căci pe ce temei ar putea fi înfățișat[5] [cum] că există câtuși de cât, de vreme ce nu are nimic care să îl înfățișeze, adică să îl arate [că există]? Dar, pentru că de la Părinți vrei tu să te înveți lucrul acesta (măcar că e [ceva cu totul] limpede), de vreme ce toți [îl] mărturisesc sus și tare, ca să nu mai pierdem vremea cu lucruri de către toți mărturisite[6], din obștească dogmă îți voi înfățișa aceasta; că [de la Părinți] ne învățăm că două firi și două voi firești are Domnul nostru Iisus Hristos, [și anume] una a firii omenești, iar alta a celei dumnezeiești.
VARL. De acord, deocamdată; dar este – la Dumnezeu – vreo diferență între cele firești și fire?
ORT. Chiar foarte mare.
VARL. Și care [ar fi] aceasta?
ORT. [Aceea] că voia firească este a firii[7], iar [nu altcum decât] *din fire* și *împrejurul firii* este ea văzută [a fi], firea avându-și-o [ea] drept obârșie și ca pe o rădăcină și pricină de unde [pro]vine; că doar nu firea este văzută [a fi] *a voii firești* ori [a fi] împrejurul acesteia[8], avându-și-o pe aceasta[9] pricină sieși și purcezându-se dintr-însa. Și ar putea spune

τῆς φύσεως τὰ φυσικά· νῦν δὲ ἡμῖν καὶ τὰ εἰρημένα ἀποχρήσει.

ΒΑΡΛ. Τὸ θέλημα δ' ἄρα μόνον ἢ καὶ ἕτερα φυσικῶς πρόσεστι τῇ θείᾳ φύσει;

ΟΡΘΟΔ. Πλεῖστα· τήν τε γὰρ πρόγνωσιν φυσικῶς ἔχει ὁ θεός, ἕτερον οὖσαν παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Προγινώσκει μὲν γὰρ ἅπαντα, θέλει δὲ οὐχ ἅπανθ' ὅσα γίνεται· τόν τε ἔλεον καὶ τὴν κρίσιν, ἀλλήλων τε κἀκείνων διαφέροντα, καὶ ἁπλῶς, ἵνα κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εἴπω, «πάντα ὅσα ἔχει ὁ θεὸς φύσει ἔχει καὶ οὐκ ἐπίκτητα». Ταῦτα τοίνυν ἡμεῖς ἅπαντ' ἴσμεν ὄντα ἄκτιστα· κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν τὰ θεῖα Μάξιμον, «οὐ πρόσεστιν οὔτε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τι ἄκτιστον οὔτε τῇ θείᾳ φύσει τι κτιστόν». Ὑμεῖς δὲ διὰ ταῦθ' ἡμῶν κατηγοροῦντες ἢ κτιστὰ ταῦτ' οἴεσθε ἢ μηδαμῶς εἶναι. Καὶ εἰ μὲν κτιστά, κτίσμα τὸν θεὸν ποιεῖτε· κατὰ γὰρ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεῖον Ἰωάννην, «δεῖ κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά». Εἰ δὲ μὴ εἶναι φυσικά φατε, τὴν θείαν φύσιν ἀναιρεῖτε· κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν αὖθις Μάξιμον, «τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τῆς οὐσιώδους ἐνεργείας ἀναιρουμένης, πῶς θεὸς ἢ ἄνθρωπος ἔσται»; Ὥστε οὐχ ἓν ὑμεῖς λέγετε τὸ ἄκτιστον, ἀλλὰ οὐδέν. Ἡμεῖς δὲ ἓν κυρίως λέγομεν αὐτὴν τὴν θείαν φύσιν, ἣ τοιαῦτα φυσικὰ προϊσχομένη δι' αὐτῶν τοιαύτη δείκνυται.

---

[1] Altfel zis: fireşte; în chip firesc.

[2] Altfel zis: că Dumnezeu are [tot] în mod natural şi pre-cunoaşterea.

[3] «de acelea»: de dumnezeiasca pre-ştiinţă şi de voia dumnezeiască.

[4] «prin fire»: în mod natural, în chip firesc.

[5] Vezi, în urmă, nota 9, pagina 70.

[6] Literal: 'le ştim fiinde nezidite'.

[7] *Către Marin*, PG 91, 96A.

[8] Datorită celor multe nezidite dimprejurul dumnezeieştii firi.

[9] «acestea»: cele proprii firii dumnezeieşti, şi anume voia, pre-ştiinţa, mila, judecata etc.

[10] Altfel zis: trebuie [ca] cele fireşti să fie potrivite firilor; *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1056C.

cineva [încă] și multe altele din unghiul cărora cele firești se deosebesc de fire[a însăși]; acum, însă, și cele spuse ne sînt de ajuns.

5 VARL. Așadar, doar voia îi este [proprie] – în mod natural[1] – dumnezeiești firi, ori mai sînt și altele?

ORT. O mulțime; că și înainte-știința o are firește Dumnezeu[2], alt[cev]a fiind ea decât voia Sa; că pe toate le știe dinainte [de-a se face], dar nu [le și] voiește [pe] toate câte se fac; iar mila și judecata – deosebite șí întreolaltă, șí de față acelea[3] – și, într-un cuvânt (ca să spun ca marele Athanasie), «toate câte le are Dumnezeu – prin fire[4] le are, iar nu dobândite»[5]. Noi, așadar, nezidite le știm pe acestea toate[6] (că, după Maxim cel înțelept [în] cele dumnezeiești, «nici firii omenești nu îi este [propriu] ceva nezidit, nici dumnezeiești firi ceva zidit»[7]); voi, însă, învinuindu-ne [voi] pe noi datorită acestora[8], [neapărat că] ori zidite le socotiți pe acestea[9], ori nicidecum existente. Iar de [le socotiți] zidite, zidit [lucru] Îl faceți pe Dumnezeu; «pentru că» – după dumnezeiescul Ioan cel din Damasc – «potrivite firilor trebuie să fie cele firești»[10]. Iar de spuneți că [acestea] nu sînt firești dumnezeiești firi, [atunci] o desființați pe aceasta; că, iarăși, după dumnezeiescul Maxim, «desființându-se voia firească și lucrarea ființială, cum va mai fi[11] Dumnezeu sau om?»[12]. Încât voi spuneți nu că unul este neziditul, ci [că] niciunul [– din cele ce sînt – nu este nezidit]; pe când noi spunem că unul/una propriu-zis este firea dumnezeiască însăși, cea care, asemenea [lucruri[13]] firești având împrejurul ei[14], asemenea [lor[15]] prin acestea se arată [a fi].

[11] Cum – adică – va mai exista.
[12] *Către Marin*, PG 91, 96B; vezi și 201AB.
[13] «asemenea [lucruri]»: nezidite, adică.
[14] Literal: având (adică purcezând) înaintea ei.
[15] «asemenea [lor]»: nezidită, adică.

6 ΒΑΡΛ. Δύο δὲ θεότητας ἀκτίστους οὐ διαρρήδην λέγετε; Ἀλλ' ἡμεῖς μίαν ἄκτιστον θεότητά φαμεν.
ΟΡΘΟΔ. Ἡμεῖς περὶ τοιούτων λέγειν ἢ γράφειν τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐβουλήθημεν, ὑφ' ὑμῶν δὲ κατηγορεῖν ἐσπουδακότων ἀναγκαίως πρὸς ἀπολογίαν ἥκομεν. Τοῦ θεοῦ τοίνυν συνετίζοντος ἐροῦμεν καὶ περὶ θεότητος. Ἀλλ' ἐκεῖνο γενέσθω πρῶτον φανερόν, ὡς ἐπειδήπερ ὑμεῖς ἓν οὕτω τὸ ἄκτιστόν φατε, οὐ τινὰ μὲν ἐπεκδικεῖτε, τινὰ δ' οὔ, τῶν ὑπὸ τοῦ Βαρλαὰμ ἐκείνου κακῶς εἰρημένων περὶ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἅπαντα· καὶ τὸ φῶς γὰρ ἐκεῖνο, καθ' ὃ λάμψας ὁ κύριος ἐπ' ὄρους περιηύγασε τοὺς μαθητὰς κτιστὸν ἡγεῖσθε, καὶ τῷ συνοδικῷ ὑπόκεισθε ἀφορισμῷ· τοῦτο γὰρ τὸ φῶς ἡ σύνοδος ἐγγράφως ἄκτιστον ἐκήρυξε, καὶ τὴν θείαν φύσιν ὡς ἀόρατον παντάπασι καὶ ἀμέθεκτον ὑπερκεῖσθαι τῆς θέας ἐκείνης προσαπεφήνατο, καὶ τοὺς μὴ οὕτω φρονοῦντας ἀφώρισε καὶ ἀπεκήρυξε καὶ τοῦ τῶν χριστιανῶν τελέως, εἰ μὴ μεταμεληθεῖεν, ἐξέκοψε πληρώματος. Ὑμεῖς οὖν τὴν αὐτὴν κάν τούτῳ δόξαν ἔτ' ἐχοντες τῷ Βαρλαὰμ καὶ ταῖς αὐταῖς ὑποκείμενοι εὐθύναις, πρὸς ἐξαπάτην ἔναγχος τὴν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς τῆς ἐκκλησίας προεστῶτας ὑπεκρίθητε ὑπακοήν, καὶ τὸν Βαρλαὰμ παρρησίᾳ δολίως ἀπεβάλεσθε, τὴν ἐκείνου φεῦ κακοδοξίαν οἰκουροῦσαν ἔχοντες ἐν τῇ ψυχῇ καὶ πρὸς αὐτὴν κακούργως τοὺς πολλοὺς σφετεριζόμενοι.

7 Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ δύο θεότητας ἀκτίστους λεγόντων ἡμῶν κατηγορεῖτε, μίαν δὲ ὑμεῖς ἄκτιστόν φατε, ἣν λέγετε κτιστὴν θεότητα, τίνος ἐστὶ θεότης;

---

[1] Adică în înţelesul arătat în paragraful anterior: dumnezeirea e unul/una întrucât doar firea dumnezeiască e necreată, iar toate cele proprii firii dumnezeieşti (adică lucrările ei: voia, pre-ştiinţa, mila, judecata etc.) sînt create.

[2] Adică: din cele greşit teologhisite de către Varlaam.

6 VARL. Nu e limpede, atunci, că afirmați două dumnezeiri necreate? Pe când noi afirmăm o singură dumnezeire necreată.

ORT. Despre asemenea [lucruri] la început noi nu am vrut să vorbim ori să scriem; am ajuns însă [a o face și] a ne apăra, siliți de voi, cei ce v-ați sârguit a ne învinovăți/acuza; ci, înțelepțindu-ne Dumnezeu, spune-vom și despre dumnezeire. Dar mai întâi lucrul acesta să vă fie limpede, cum [că], de vreme ce *astfel*[1] afirmați voi a fi unul neziditul, [înseamnă că] nu doar pe unele din cele rău spuse de Varlaam[2] despre Dumnezeu le răsbunați/revendicați [voi] – iar pe altele nu –, ci pe toate; că și lumina aceea – de care strălucind Domnul în munte, i-a luminat-împrejur pe ucenici – [tot] creată o socotiți, încât stați sub sobornicească afurisanie[3]; pentru că [pe] lumina aceasta sinodul – în scris [chiar] – nezidită a propovăduit-o, iar [pe] dumnezeiasca fire, ca [pe] una ce este tuturora nevăzută și neîmpărtășită, a arătat-o a fi mai presus de vederea aceea[4]; iar pe cei ce nu astfel cugetă i-a afurisit și i-a înfierat și cu desăvârșire i-a tăiat – de nu se răzgândesc – de plíroma creștinilor. Voi, deci, încă și în privința aceasta aceeași părere cu Varlaam având-o și stând [așadar] sub aceleași osânde [cu el], [e limpede că doar] spre înșelare ați fățărit deunăzi ascultarea față de Biserică și față de întâi-stătătorii Bisericii și în chip viclean cu îndrăznire l-ați lepădat pe Varlaam, rea-slăvirea aceluia[5] – vai! – având-o zăcând în suflet și la aceasta mișelește trăgându-i pe cei mulți.

7 Dar, fiindcă ne învinovățiți și că afirmăm două dumnezeiri necreate, iar voi afirmați una [singură] nezidită, [vă întrebăm:] cea despre care voi spuneți că e creată, [aceasta] a cui dumnezeire este?

---

[3] Adică: sub condamnarea formulată de precedentul sinod anti-varlaamit de la Constantinopole.

[4] «vederea aceea»: vederea de care s-au împărtășit pe Tavor cei trei ucenici.

[5] Lit.: cacodoxia.

ΒΑΡΛ. Τῶν ἀνθρώπων ταὐτην φαμὲν τῶν θεώσεως μετειληφότων.

ΟΡΘΟΔ. Καὶ εἰ τῶν μετειληφότων, πόσῳ μᾶλλον τοῦ μεταδιδόντος· εἰς τοῦτο γάρ φησι πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιήσῃ τῆς οἰκείας θεότητος, καὶ εἰς τοῦτο ἐπεδήμησε τῇ γῇ. Καὶ καθάπερ πρὸς Ἁρμόνιόν φησιν ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, τούτου χάριν ὁ Χριστὸς τὴν ἡμετέραν ἀνελάβετο φύσιν, «ἵνα προσδέξηται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς υἱοθεσίαν καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν». Καὶ πάλιν· «μία τῇ φύσει ἡ καθαρότης, ἥ τε ἐν τῷ Χριστῷ καὶ ἡ ἐν τῷ μετέχοντι θεωρουμένη. Ἀλλ' ὁ μὲν πηγάζει, ὁ δὲ μετέχων ἀρύεται». Καὶ πάλιν· «ἕκαστον προσάξει τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος ὁ Χριστός, εἰ μηδὲν ἐπάγοιτο τῆς πρὸς τὸ θεῖον συμφυΐας ἀνάξιον». Ἡ γοῦν θεότης τοῦ πρὸς ἀλήθειαν τεθεωμένου τοῦ θεοῦ ἐστιν, ᾧπερ ἥνωται καὶ παρ' οὗ κατὰ χάριν τεθέωται, τὴν οἰκείαν φύσιν οὐκ ἀποβαλὼν καὶ ὑπὲρ φύσιν κατὰ τὴν χάριν γεγονώς· ἣν ὑμεῖς λέγοντες κτιστὴν κτίσμα τὸν θεὸν ποιεῖτε.

8 Περὶ δὲ τῆς ἐν Θαβὼρ ἐπιφανείσης δόξης, φησὶ Δαμασκηνὸς ὁ θεῖος· «ἐκ τῆς θεότητος ἡ δόξα φυσικῶς προϊοῦσα κοινὴ καὶ τοῦ σώματος διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ἐγίνετο ταυτότητα». Τὸ μὲν οὖν δεσποτικὸν ἐκεῖνο πρόσλημμα πᾶσαν εἶχε ταύτην, ἀλλ' οὐκ ἀμυδρῶς αὐτῆς μετεῖχε· τῶν δ' ἄλλων ὡς ἀπὸ δεξαμενῆς ἀρυομένων ἡ μέθεξίς ἐστιν· «ἐκ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ», φησίν,

---

[1] *II Petru* 1, 4.

[2] Grigorie al Nyssei, *Despre desăvârşire*, PG 46, 280B (scrisă către Olimpios, nu către Armonios).

[3] Lit.: o scoate din fântână.

[4] *Ibidem*, PG 46, 284D.

[5] *Ibidem*, PG 46, 277CD.

[6] «aceasta»: dumnezeirea.

[7] Lit.: făcându-se.

[8] Adică: în chip firesc, în mod natural.

[9] Comună, adică.

[10] Literal: datorită identităţii ipostasului.

[11] *Dogmatica* 3, 15, PG 94, 1057B.

VARL. Spunem că aceasta este a oamenilor care s-au împărtășit de îndumnezeire.

ORT. Iar de este a celor ce s-au împărtășit, cu cât mai mult [nu va fi] a Celui ce a dat-o [lor spre împărtășire]?; că [doar] spre aceasta – zice – ne-a făcut pe noi Dumnezeu, spre a ne face părtași de propria Sa dumnezeire[1]; și spre aceasta a venit pe pământ; și, după cum dumnezeiescul Grigorie al Nyssei zice către Armonios, pentru aceasta a luat Hristos asupră-Și firea noastră, [și anume] «ca pe [fiii] cei dezmoșteniți să îi primească spre înfiere și pe vrăjmașii lui Dumnezeu spre împărtășirea de dumnezeirea Sa»[2]. Și iarăși: «una este după fire[a ei] curăția pe care o vedem în Hristos și pe care o vedem în cel părtaș [de ea]; dar El o izvorăște, pe când cel părtaș se adapă [cu ea][3]»[4]. Și iarăși: «pe fiecare aduce-l-va Hristos la unirea cu dumnezeirea [Lui], [fără numai] de nu ar avea ceva nevrednic altoirii [lui] la [ceea ce este] dumnezeiesc»[5]. Astfel că dumnezeirea celui cu adevărat îndumnezeit [aceasta[6]] a lui Dumnezeu este, [a Celui] cu Care [el] s-a unit și de la Care după har s-a îndumnezeit, nelepădându-și firea, și ajungând[7] – după har – mai presus de fire; [dumnezeire] pe care zicându-o voi [a fi] creată, creatură Îl faceți pe Dumnezeu.

8 Iar despre slava cea în Tavor arătată dumnezeiescul Damaschin zice: «din dumnezeire slava firește[8] purcezându-se, obștească[9] și trupului s-a făcut, datorită unimii ipostasului[10]»[11]. Așadar, Stăpânească luarea aceea[12] întreagă o avea pe [slava] aceasta și nu [în chip] întunecat[13] se împărtășea de ea; pe când împărtășirea celorlalți e ca și cum [aceștia] ar lua [apă] dintr-un vas; că «din plinirea Lui[14]» – zice – «noi toți

[12] «Stăpânească luarea aceea»: firea omenească luată asupra Sa de Stăpânul; folosim aici formula românească consacrată de imnografie (vezi, de pildă, *Și acum* la Litia din 6 Decembrie).

[13] Sau nedesluşit, tulbure, estompat.

[14] «plinirea Lui»: realitatea aceea de care este El plin (altfel zis: de care este plină firea Lui omenească; dumnezeiasca slavă).

«ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν». Καὶ «λάμψουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος», ταὐτὸ δ' εἰπεῖν ὡς ὁ Χριστὸς ἔλαμψεν ἐπ' ὄρους, ὅταν ἐκεῖνος ἐκφανῇ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἄφραστον ἐκείνην ἔκφανσιν, ἧς τὸ προοίμιον δ' ἀμυδρᾶς αὐγῆς ἐν Θαβὼρ ὑπέδειξεν, ἔργῳ μυσταγωγῶν τὸ μέλλον. Ὅτι γε μὴν τοῦτο φῶς οὐ τοῦ προσκυνητοῦ σώματος ἁπλῶς, ἀλλὰ τῆς θεότητός ἐστι λαμπρότης, πρὸς τοῖς ἄλλοις θεολόγοις καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας ἔνθους μελῳδὸς παρίστησι Κοσμᾶς, τῷ Χριστῷ ψάλλων ἐπ' αὐτῆς· «τὴν ἀμαυρωθεῖσαν ἐν Ἀδὰμ φύσιν ἀπαστράψαι πάλιν πεποίηκας, μεταστοιχειώσας αὐτὴν εἰς τὴν σὴν τῆς θεότητος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα». Ὅτι δὲ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος ταύτην εἶναι δεῖ δοξάζειν τὴν θεότητα, πρὸς τοῖς ἄλλοις θεολόγοις καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας μηδὲν ἧττον τοῦ προτέρου θεῖος ᾠδικὸς Δαμασκηνὸς προτρέπεται ψάλλων ἐπ' αὐτῆς· «δεῦτέ μοι πείθεσθε λαοί, ἀναβάντες εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐποπτεύσωμεν νοῒ θεότητα ἄϋλον πατρὸς καὶ πνεύματος ἐν υἱῷ μονογενεῖ ἀπαστράπτουσαν».

9 Ἐπεὶ τοίνυν τοῦ θεοῦ ἐστι θεότης καὶ ἣν ὑμεῖς λέγετε κτιστήν, ὑμεῖς ἐστε κυρίως οἱ λέγοντες δύο εἶναι τοῦ θεοῦ θεότητας, οἱ τοσοῦτο διαφέρειν λέγοντες ἀλλήλων, ὡς μηδ' εἰς μίαν εἶναί ποτε ταύτας συνελθεῖν, καθάπερ Ἄρειός τε καὶ Εὐνόμιος, οἱ καὶ τὸν υἱὸν θεὸν λέγοντες, ἀλλὰ κτιστόν. Συκοφαντοῦντες οὖν καὶ καταψευδόμενοι ἡμῶν, τοῦθ' ὃ

---

[1] *Ioan* 1, 16. [2] *Matei* 13, 43. [3] Vezi *Coloseni* 3, 4.

[4] Vezi şi Vasile cel Mare, *Omilia la Psalmul 44*, PG 29, 400CD.

[5] Expresia *ἀμυδρά αὐγή* apare şi în *Slava* Stihoavnei Vecerniei de la 7 August (tradusă la noi prin *rază subţire*). Ceea ce se doreşte a ni se transmite este faptul că «zorile [acelea]» revărsate la Schimbarea la faţă a Domnului sînt zorile neînseratei zile ce va să fie; termenul «întunecate» arată estomparea – de către Mântuitorul – a luminii Sale pe Tavor, spre a nu pieri văzătorii ei, altfel zis adaptarea intensităţii ei la parametrii de receptare ai firii lor omeneşti.

[6] Altfel zis: cu fapta (nu cu gândul); adică realmente.

[7] Pe cei trei ucenici. [8] Literal: iniţiindu-i în.

am luat»[1] și «drepții vor străluci precum soarele»[2] (altfel zis precum Hristos a strălucit în munte) când Acela Se va arăta la negrăită arătarea aceea ce va să vie[3], a căreia începătură [sau pârgă] a dat-o [la iveală] în Tavor[4] prin zorile [acelea] întunecate[5], cu lucrul[6] aducând[u-i[7]] la mijirea a[8] ceea ce va să fie. Iar că [începătura/pârga] aceasta era nu doar lumină a închinatului [Său] trup, ci strălucire a dumnezeirii, o înfățișează – pe lângă ceilalți teologi – și Cosma, îndumnezeitul melod al Bisericii, cântând lui Hristos despre aceasta: «firea – cea întru Adam întunecată – iarăși o ai făcut a străluci, preschimbându-o pe ea întru slava dumnezeirii Tale și [întru] strălucirea»[9]. Iar că [pe] dumnezeirea aceasta trebuie să o socotim a fi și a Tatălui și a Duhului – pe lângă ceilalți teologi – [la aceasta] îndeamnă și Damaschin, cu nimic mai prejos dumnezeiescul cântăreț al Bisericii, cântând despre aceasta: «Veniți, ascultați mie, noroadelor, suindu-ne în muntele cel sfânt, să vedem cu mintea dumnezeirea fără-de-materie, a Tatălui și a Duhului, în Fiul Unul-născut strălucind»[10].

9 Prin urmare, dacă [dumnezeire] a lui Dumnezeu este și dumnezeirea despre care voi spuneți că este zidită, [atunci tocmai] voi sînteți cei ce spuneți propriu-zis că două sînt dumnezeirile lui Dumnezeu, cei care ziceți că într-atâta se deosebesc întreolaltă, încât nicicând nu este [cu putință] acestora a se împreuna întru una, precum [spuneau] Arie și Eunomiu, care ziceau că și Fiul este dumnezeu, dar creat. Așadar – pe nedrept defăimându-ne[11] și minținд asupra noastră – ceea ce voi [în chip] rău cugetați[12], [tocmai] aceea

[9] *Idiomelă* (a doua) la Stihoavna Vecerniei Schimbării-la-față (6 August); notăm că 'întru' marchează aici un instrumental; înțelesul este, așadar: preschimbându-o *prin* slava şi strălucirea dumnezeirii Tale.

[10] Vezi în Utrenia din 6 August, la Peasna a IX[a], al doilea tropar din Canonul al doilea.

[11] Literal: calomniindu-ne.

[12] Şi anume: reprezentarea diteistă a dumnezeirii.

κακῶς ὑμεῖς φρονεῖτε, καθ' ἡμῶν περιαγγέλλετε. Ἡ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀληθὴς διαφορὰ τοῦτό ἐστι σαφῶς· ὅτι τὴν θείαν χάριν ἡμεῖς μὲν ἄκτιστον, ὑμεῖς δὲ κτιστὴν φατε. Τοῦ κυρίου τοίνυν ἐλθόντος ἐπὶ γῆς καὶ κοινωνοὺς πεποιηκότος τοὺς ἀξίους κατὰ τὰς γραφὰς τῆς οἰκείας θεότητος, ὑμεῖς οἱ κτιστὴν λέγοντες τὴν προσγεγενημένην ταύτην τοῖς ἁγίοις χάριν τῆς θεότητος, ἢ τὴν πρὸς τὸν θεὸν τῶν ἁγίων κοινωνίαν καὶ ἕνωσιν ἀρνεῖσθε, ἢ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ θεότητα, ἧς κεκοινωνήκασιν οὗτοι κατὰ χάριν οἴεσθε κτιστὴν, καὶ οὕτω πάλιν κτίσμα τὸν θεὸν ποιεῖτε.

10 Φέρε δὴ τὴν μίαν ἐκείνην, ἣν ἄκτιστον λέγετε θεότητα, καὶ ἀόρατον λέγετε ἢ οὔ;

ΒΑΡΛ. Οὐκ ἀόρατον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπερινόητον καὶ ἀμέθεκτον· φησὶ γὰρ ὁ σοφὸς εἴπερ τις τὰ θεῖα Μάξιμος· «εἷς θεός, ὅτι μία θεότης· μονὰς ἄναρχος καὶ ἁπλῆ καὶ ὑπερούσιος καὶ ἀμερὴς καὶ ἀδιαίρετος», οὔτε νοητὴ οὔτε ὁρατὴ οὔτε μεθεκτή.

ΟΡΘΟΔ. Εὖγε· τὸ μὲν γὰρ περιῃρημένην τῶν καιριωτάτων προάγειν ὑμᾶς τὴν τοῦ ἁγίου ταύτην ῥῆσιν, ἔπειτα δειχθήσεται. Τὸ δὲ νῦν εἶναι κείσθω. Δοκεῖ δέ σοι φρονεῖν οὕτω καὶ διδάσκειν πάντας τοὺς ἁγίους;

ΒΑΡΛ. Καὶ πάνυ μὲν οὖν.

ΟΡΘΟΔ. Ὁ γοῦν ἀκριβὴς εἴπερ τις ἐν θεηγορίᾳ Βασίλειος τοῦθ' οὕτω πολλαχοῦ λέγων καὶ ἀεὶ φρονῶν, καὶ αὖθις ἔστιν οὗ φάσκων ὁ αὐτός, «κάλλος» τοῦ ὄντως δυνατοῦ, δηλονότι τοῦ θεοῦ, «ἡ νοητὴ αὐτοῦ καὶ θεωρητὴ θεότης· ἐκεῖνο γὰρ ὄντως καλόν, τὸ κατάληψιν πᾶσαν ἀνθρωπίνην καὶ δύναμιν ὑπερβαῖνον καὶ διανοίᾳ μόνῃ

[1] Acelaşi pasaj, în terminologie apuseană: 'cei care afirmaţi că creată este această graţie a divinităţii, [graţie] ce se face sfinţilor'.

[2] Literal: comuniunea.

[3] Adică: prin har.

[4] Adică: de-neînţeles şi de-neîmpărtăşit.

[5] Sau: unitate, monadă.

[6] Sau: neîmpărţită şi nedespărţită (altfel zis: im-parţială şi indivizibilă).

[7] *Capete teologice* 2, 10, PG 90, 1124D–1125A.

[8] Literal: de luat; adică: de sesizat, de perceput.

o trâmbițați despre noi, împotriva noastră. Iar deosebirea cea adevărată [a voastră] față de noi [e] limpede că aceasta este: noi spunem că dumnezeiescul har este nezidit, pe când voi [spuneți că e] creat. Deci, venind Domnul pe pământ și părtași propriei Lui dumnezeiri făcându-i – după [cum e scris în] Scripturi – pe cei vrednici, [ei bine,] voi, cei ce creat ziceți [că e] harul/darul acesta al dumnezeirii, [har/dar] ce se adaugă sfinților[1], ori tăgăduiți părtășia[2] – și unirea – cu Dumnezeu a sfinților, ori șí dumnezeirea lui Dumnezeu [cea] de care după har[3] s-au împărtășit aceștia o socotiți [tot] creată și, astfel, tot creat Îl faceți pe Dumnezeu.

Și să vedem acum dumnezeirea aceea – cea una – despre care voi spuneți că este necreată: șí nevăzută este ori nu?

VARL. Nu numai nevăzută, ci și ininteligibilă și neparticipabilă[4]; că spune înțeleptul (de este vreunul) [în] cele dumnezeiești Maxim: «unul [e] Dumnezeu, că una [e] dumnezeirea, unime[5] fără-de-început și simplă și mai-presus-de-ființă și fără-de-părți și de-neîmpărțit[6]»[7], nici inteligibilă, nici vizibilă, nici participabilă.

ORT. Bine (faptul că ciuntită [și lipsită] de [părțile] cele de căpătâi aduceți voi de față spusa aceasta a sfântului – [aceasta] o vom arăta mai apoi; acum, însă, să o lăsăm așa); și ți se pare că așa cugetă și [așa ne] învață toți sfinții?

VARL. De bună seamă că da.

ORT. Deci, Vasile cel ca nimeni altul cu acrivie în cuvântarea-de-Dumnezeu, lucrul acesta *așa* zicându-l în multe locuri și *așa* cugetându-l pururea, iarăși [îl] zice undeva, el însuși: «frumusețea» Celui cu adevărat puternic – a lui Dumnezeu, adică – «[este] înțeleasa [cu mintea] și văzuta dumnezeire a Sa; că acela este frumosul cel adevărat, [și anume] ceea ce covârșește toată omeneasca cuprindere [cu mintea] și putere, ceea ce doar de cugetare este cu putință de prins[8]»[9]; nu ți se pare că spune [cum] că a aceluiași

[9] *Omilia la Psalmul* 44, 5, PG 29, 400C; vezi și *Omilia la Psalmul* 29, 5, PG 29, 317B.

περιληπτόν»· οὐ δοκεῖ σοι τοῦ αὐτοῦ θεοῦ λέγειν εἶναι μὴ μόνον τὴν παντάπασιν ἀπερινόητον, ἀλλὰ καὶ τὴν νοητὴν θεότητα; Καὶ μὴ νοητὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ θεωρητήν· ἐπεὶ καὶ γράφων ἐφεξῆς φησιν· «εἶδον δὲ αὐτοῦ τὸ κάλλος Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐν τῷ ὄρει ὑπερλάμπον τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα, καὶ τὰ προοίμια τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατηξιώθησαν».

11 ΒΑΡΛ. Καὶ ποῦ τοῦτό φησιν ὁ μέγας Βασίλειος;

ΟΡΘΟΔ. Ἐν τοῖς ἠθικοῖς λόγοις, τὸν δαυϊτικὸν τεσσαρακοστὸν τέταρτον διασαφῶν ψαλμόν. Παρίτω δὲ τούτῳ συμφθεγγόμενος ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος· σέβων γὰρ καὶ οὗτος μίαν τῆς σεπτῆς τριάδος ἀόρατόν τε καὶ ἀπερινόητον θεότητα, εἶτα ὁ αὐτὸς ἔστιν οὗ φησι· «φῶς ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς, μικροῦ στερροτέρα καὶ ὀψεως». Ὁρᾷς ὅτι καὶ οὗτος οὐ μόνον ἀόρατον οἶδε τοῦ θεοῦ θεότητα, ἀλλὰ καὶ ὁρατήν, ἄκτιστον καὶ ταύτην οὖσαν, ἐπειδήπερ καὶ τὸ κατὰ ταύτην φῶς; Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ Χρυσόστομος πατὴρ ἀκτῖνα τοῦτο προσεῖπε τῆς θεότητος· «λαμπρότερος γάρ», φησίν, «ἑαυτοῦ ἐφαίνετο ὁ κύριος τῆς θεότητος παραδειξάσης τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς». Συμεὼν δὲ ὁ ἔνθεος μεταφραστὴς τὸν τῶν θεολόγων ἐξοχώτατον Ἰωάννην, «αὐτήν» φησί «τὴν τοῦ λόγου θεότητα παραγυμνωθεῖσαν» ἐπ' ὄρους «ἰδεῖν». Ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν θεοφόρων πατέρων ἀπαγγέλων κεφαλαιωδῶς, «ἐπειδή» φησί «πᾶς λογισμὸς διὰ φαντασίας αἰσθητῶν τινων εἰσέρχεται ἐν τῇ καρδίᾳ, τότε αὐγάζει

---

[1] *Omilia la Psalmul* 44, 5, PG 29, 400CD.

[2] Literal: mai tare.

[3] Grigorie Teologul, *In sanctum baptisma*, PG 36, 365A; loc citat şi în *Triade* 1, 3, 26; 2, 3, 21; 3, 1, 12 (a se vedea şi nota de la acest ultim loc, şi anume în Palama IV, p. 49-51); vezi şi *Întâiul cuvânt antiretic* al sfântului Marcu Evghenicul (în apărarea sfântului Grigorie Palama), în Marcu II, GA, p. 148-149.

[4] Dumnezeirea cea văzută, adică; dumnezeirea în 'latura' ei văzută.

[5] «lumina cea din unghiul acesteia»: lumina care face manifestă dumnezeirea, lumina dumnezeirii.

Dumnezeu este nu numai dumnezeirea cea cu totul de-neînțeles [cu mintea], ci și cea înțeleasă [cu mintea]? Și nu doar înțeleasă [cu mintea], ci și văzută; că, scriind mai departe, zice: «și au văzut frumusețea Lui Petru și fiii tunetului în munte, [frumusețe] strălucind mai presus decât strălucirea soarelui, și pârga slăvitei Lui [celei de a doua] veniri a o lua cu ochii s-au învrednicit»[1].

11 VARL. Și unde zice aceasta marele Vasile?

ORT. În cuvintele morale, limpezind al patruzecișipatrulea psalm daviticesc. Și vie de față – conglăsuind cu acesta – și marele întru cuvântarea-de-Dumnezeu Grigorie; că și acesta cinstind dumnezeirea cea una a cinstitei Treimi, cea nevăzută și de-neînțeles [cu mintea], mai apoi tot el zice undeva: «lumină [e] dumnezeirea cea arătată ucenicilor pe muntele cel mic, cea mai puternică[2] decât vederea»[3]. Vezi că și acesta nu doar nevăzută [a fi] știe dumnezeirea lui Dumnezeu, ci și văzută, și aceasta[4] fiind nezidită, de vreme ce nezidită este și lumina cea din unghiul acesteia[5]? Tot așa[6] și Părintele cel cu gura de aur a numit-o pe aceasta rază a Dumnezeirii; că zice: «mai strălucitor decât Sine Însuși Se arăta Domnul, dumnezeirea arătându-și razele ei»[7]. Iar Simeon, dumnezeiescul metafrast, spune despre Ioan, [despre] cel prea-ales dintre cuvântătorii-de-Dumnezeu, [cum] că «însăși dumnezeirea Cuvântului a văzut-o, dezgolită»[8], în munte. Dar și înfățișând el pe capete[9] cele ale de-Dumnezeu-purtătorilor părinți, zice că «de vreme ce tot gândul[10] [nu altcum decât] prin închipuirea[11] unor [lucruri] simțite [trupește] intră în inimă, [de bună seamă că abia] atunci îi răsare ei fericită

[6] «tot așa»: tot în sensul acesta.

[7] Parafrazare a pasajului *Către Theodor* 11, PG 47, 292; apare și în *Capete* (146) și în *Triade* (1, 3, 26; 2, 3, 21; 3, 1, 12).

[8] Simeon Metafrastul, *La Ioan Evanghelistul* 1, PG 116, 685D.

[9] Probabil: pe teme, tematic.

[10] Adică: oricare gând.

[11] Adică: reprezentarea.

αὐτὴν τὸ μακάριον φῶς τῆς θεότητος, ὅταν πάντη εὐκαιρήσῃ ἀπὸ πάντων καὶ ἀσχημάτιστος ἐκ τούτων γένηται», εἴπερ ἡ λαμπρότης ἐκείνη κατὰ στέρησιν πάντων τῶν νοημάτων παραφαίνεται τῷ καθαρῷ νοΐ. Ὅτι δὲ μὴ μόνον ὁρᾶται, ἀλλὰ καὶ μετέχεται τουτὶ τὸ φῶς ὑπὸ τῶν ὡς ἀληθῶς ἐποπτευόντων, δείκνυσιν ὁ λέγων, «ἄθλον ἀρετῆς θεὸν γενέσθαι καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ καταστράπτεσθαι τῆς ἡμέρας ἐκείνης υἱὸν γενόμενον, ἣ μὴ διακόπτεται ζόφῳ· ἄλλος γὰρ ταύτην ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπαστράπτων. Ὃς διηνεκὲς καὶ ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τὸ φῶς ἐμποιεῖ, καὶ αὐτοὺς τοὺς μετέχοντας τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἄλλους ἡλίους ἀπεργαζόμενος»· «λάμψουσι γάρ» φησὶ «καὶ οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος». Διὸ ἄδων Μητροφάνης ὁ θεῖος ᾠδικὸς «τρισσοφαοῦς», φησίν, «αἴγλης, ἀγαθέ, καὶ ἑνιαίας ἀστραπῆς θεότητος ἀπολαῦσαι καταξίωσον ἡμᾶς». Καὶ πάλιν· «ὁ κατ' οὐσίαν ἀθεώρητος λόγος ἄνθρωπος ὤφθης, τὸν ἄνθρωπον ἀνακαλούμενος πρὸς μετουσίαν τῆς σῆς θεότητος». Ὁρᾷς σαφῶς ὡς οὐ μόνον ἡ παντάπασιν ἀόρατος καὶ ἀπερινόητος καὶ ἀμέθεκτος θεότης, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῖς ἁγίοις μόνοις ἀπορρήτως ὁρατὴ καὶ νοητὴ καὶ μεθεκτὴ θεότης τοῦ θεοῦ ἐστιν; Ὑμεῖς οὖν οἱ τὴν ὑπὲρ νοῦν ταύτην

[1] Adică înțelesurile.

[2] Pasaj neidentificat; apare şi în paragraful 8 al dialogului următor.

[3] Grigorie Teologul, *Epistola* 178, PG 37, 293A (Saint Grégoire de Nazianze, *Lettres*, Paris, Les Belles Lettres, vol. 2, p. 11). Notăm că pasajul acesta apare la sfântul Grigorie Palama prima dată în *Triade* 3, 1, 34 (Palama IV, GA, 108-9), unit – ca şi aici – cu cel următor (cel din Grigorie al Nyssei), ca şi când ar forma un singur loc, atribuit lui Vasile cel Mare. Acest citat 'compilat' de sfântul Grigorie revine în scrierile sale, fiind preluat mai apoi, ca atare, şi de un Callist Anghelicudis (*Refutatio Thomae Aquinae* 492 în S. Papadopoulos, *Καλλίστου Ἀγγελικούδη κατὰ Θωμᾶ Ἀκινάτου*, Athena, 1970).

[4] Altul, adică, decât soarele zidit e soarele care dă naştere zilei aceleia neînserate.

[5] *Ioan* 1, 9.

[6] Literal: nesuccedată (de întuneric).

lumina dumnezeirii, [și anume] când va fi cu totul slobozită de la toate și se va face – astfel – fără-de-formă, fiindcă strălucirea aceea [nu altcum decât] prin lipsirea [de bună voie] de toate noimele[1] se arată minții curățite»[2]. Iar că lumina aceasta este nu doar văzută, ci și participată de către cei ce văd cu adevărat, [o] arată cela ce spune [că] «răsplata virtuții este [faptul de] a se face [omul] dumnezeu și a străluci [el de] lumina cea preacurată»[3], făcându-se fiu al zilei aceleia, [al celei] pe care «nu o curmă întunericul; că altul e soarele care o face pe aceea[4], [și anume] cel ce strălucește 'lumina cea adevărată'[5]; carele neîncetată și statornică[6] face lumina înlăuntrul celor vrednici, iar pe înșiși părtașii de lumina aceea [ca niște] alți sori îi face [a fi]; că și 'drepții' – zice – 'vor străluci ca soarele'[7]»[8]; drept care cântând Mitrofan, dumnezeiescul cântăreț, zice: «de strălucirea cea întreit-luminătoare și de fulgerarea cea una[9] a dumnezeirii a ne îndulci, Bunule, învrednicește-ne pe noi»[10]; și iarăși: «Cuvinte Cel nevăzut după ființă, [...] om Te-ai văzut[11] [...], pe om iarăși-chemându'l la împărtășirea dumnezeirii Tale»[12]. Vezi limpede cum [că] nu doar dumnezeirea cea cu totul nevăzută și de-neînțeles și de-neîmpărtășit, ci și cea sfinților (și numai lor) negrăit văzută și înțeleasă și împărtășită este [tot] dumnezeire a lui Dumnezeu? Prin urmare, voi, cei ce dumnezeirea și strălucirea aceasta a lui Dumnezeu cea mai presus-de-minte (că de se participă și se vede, [atunci] se și

[7] *Matei* 13, 43.

[8] Grigorie al Nyssei, *[Cuvânt] la Psalmul al VI-lea*, Gregorii Nysseni opera, vol. 5, Leiden, p. 198-190.

[9] Literal: cea unitară.

[10] Iosif Imnograful (deci nu Mitrofan), *Alt Canon pentru cei adormiți* (adică al doilea), la Utrenia Sâmbetei Glasului varis (adică al șaptelea), troparul al treilea de la Peasna a IV[a] (notăm că în original sfârșitul e altul, şi anume: «a se îndulci învrednicește-i pe cei mai-înainte-duși [din cele de aici]»).

[11] Adică: Te-ai văzut de către oameni.

[12] Mitrofan al Smirnei, *Canonul Treimic* de la Miezonoptica Duminicii Glasului al patrulea, *Bogorodișna* de la Peasna a VII[a].

τοῦ θεοῦ θεότητά τε καὶ λαμπρότητα—εἰ γὰρ μετέχεταί τε καὶ ὁρᾶται καὶ νοεῖται, ἀλλὰ κατὰ στέρησιν πάντων τῶν νοημάτων, ὡς ἀκήκοας, [καὶ] ὑπ' ἄκρας καθαρότητος ἀσχηματίστῳ καὶ ἀνειδέῳ γεγονυίᾳ τῇ καρδίᾳ τῶν ἁγίων ἀπορρήτως ἀναφαίνεται—ὑμεῖς οὖν οἱ ταύτην λέγοντες κτιστὴν οὐχὶ κτίσμα τὸν θεὸν ποιεῖτε φανερῶς;

12 Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ἄκτιστον λέγετε τοῦ αὐτοῦ θεότητα, σύνθετος ὑμῖν ἐστιν ὁ θεὸς καί, ἵν' οὕτως εἴπω, κτιστοάκτιστος, ἐκ δύο τῶν ἐναντιωτάτων, κτιστῆς καὶ ἀκτίστου συγκείμενος θεότητος· ἢ εἰ μὴ τοῦτ' ἀνέχεσθε λέγειν, ὡς καὶ ἀδυνάτου ὄντος τὸν αὐτὸν θεὸν κτιστὴν ἔχειν καὶ ἄκτιστον θεότητα, δύο θεοὺς σαφῶς ἐναντίως πρὸς ἀλλήλους ἔχοντας κινδυνεύετε πρεσβεύειν, τὸν μὲν ἄκτιστον, τὸν δὲ κτιστὴν κεκτημένον θεότητα. Ὑμεῖς οὖν ὄντες οἱ διθεΐαν αἰσχίστην περιφανῶς νενοσηκότες, ὡς κἀπὶ τῆς συνόδου τῆτες ἐφωράθητε, ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων πάντων ἕνα διὰ πάντων κηρυττόντων τὸν θεὸν τοῦτο καταψεύδεσθε· τὸν γὰρ αὐτὸν θεὸν ἔστι μὲν ὡς ὁρᾶσθαι καὶ νοεῖσθαι καὶ μετέχεσθαι, ἔστι δ' ὡς ἀόρατον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον καὶ ἀπερινόητον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν πανννόητόν τε καὶ ἀνεννόητον, καὶ ὁ μέγας Διονύσιος ἐθεολόγησε· τὸν αὐτὸν δ' εἶναι κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον θεόν, ὡς κτιστὴν τε καὶ ἄκτιστον ἔχοντα θεότητα, οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν.

13 ΒΑΡΛ. Ἡμεῖς ἐκ πάντων τούτων μίαν εἶναι συνάγομεν θεότητα.

ΟΡΘΟΔ. Ἀλλ' ὅρα μὴ τοῦθ' ὑμῖν ἀφορμὴ γίνεται τοῦ κακῶς τὴν μίαν τοῦ θεοῦ θεότητα συνάγειν ἢ διχοτομεῖν ἀθέσμως, ὧν θάτερον πᾶς τις δυσσεβεῖ, κακῶς

---

[1] Literal: extremă. [2] «[în chip] negrăit»: în mod negrăit.

[3] Notăm că formula «Dumnezeul Cel unul prin toate» e cea din *Efeseni* 4, 6.

[4] *Despre dumnezeieștile numiri* 2, 4, ed. De Gruyter, p. 127, r. 1.

[5] În greceşte termenul este ambivalent, iar autorul nostru va pendula între cele două sensuri, precum imediat vom vedea.

înțelege, dar [doar] prin lipsirea [de bună voie a minții] de toate noimele, precum ai auzit, [și doar] inimii sfinților – celei de către curăția desăvârșită[1] făcute fără-de-formă și fără-de-chip – se arată, [în chip] negrăit[2]), voi, așadar, cei ce spuneți că aceasta este creată, [oare] nu creatură Îl faceți – clar – pe Dumnezeu?

12 Întrucât, însă, vorbiți și de [o] dumnezeire necreată a Aceluiași, [iată că] pentru voi Dumnezeu este [ceva] compus și, ca să zic așa, creato-necreat, constând din două dintre cele mai contrare [lucruri], [și anume] din[tr-o] dumnezeire creată și [una] necreată; ori – dacă [totuși] nu îndurați a [auzi că] se spune așa [ceva], cu neputință fiind ca [unul și] același Dumnezeu să aibă dumnezeire creată și necreată – [atunci] sînteți în primejdia de a propovădui doi dumnezei, limpede [că] potrivnici întreolaltă. Așadar, [tocmai] voi fiind cei ce boliți [în chip] vădit de cel mai rușinos diteism (după cum și la sinod ați fost prinși [asupra faptului] anul acesta), mințiți [și aruncați vina] aceasta asupra noastră – și asupra tuturor sfinților – care Îl propovăduim pe Dumnezeu [a fi] unul prin toate[3]. Că [unul și] același Dumnezeu este, pe de o parte, cu putință de văzut și înțeles și participat și, pe de alta, [este] nevăzut și neparticipat și de-neînțeles, și, într-un cuvânt, deopotrivă *cu-totul-de-înțeles* și *de-neînțeles*[4], [aceasta] și marele Dionisie a teologhisit; dar [cum] că [unul și] același Dumnezeu este deopotrivă creat și necreat (de vreme ce are dumnezeire și zidită și nezidită), [aceasta] nicicând – până astăzi – nu s-a [mai] auzit.

13 VARL. Noi din toate acestea împreunăm/conchidem[5] a fi o [singură] dumnezeire.

ORT. Vezi, însă, [ca] nu cumva aceasta să vă ducă [nu la buna, ci] la reaua împreunare/conchidere a dumnezeirii celei una a lui Dumnezeu ori la neîngăduita [ei] despicare [în două]; că [negreșit] la una dintr-aceste două rele-cinstiri[-de-Dumnezeu] ajunge tot cel ce înțelege rău

ἐκδεχόμενος τὸ ἑνιαῖον τῆς θεότητος. Εἰσὶ δ' οἱ καὶ ἀμφοτέραις ἐκ τοῦ μίαν δῆθεν λέγειν περιπίπτουσι ταῖς ἐκ διαμέτρου δυσσεβείαις ταύταις. Μίαν οὖν ὑμεῖς ἐκ τούτων λέγοντες, ἆρα ταὐτὸ καὶ ἀδιάφορόν φατε τῇ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον ὁρατῇ καὶ νοητῇ, τὴν παντάπασιν ἀόρατόν τε καὶ ἀπερινόητον θεότητα, καὶ οὕτως ἐκ τούτων συνάγετε τὴν μίαν, ἢ τὴν μίαν ταύτην ἐκ κτιστῆς καὶ ἀκτίστου φατὲ συντεθειμένην εἶναι;

ΒΑΡΛ. Ἄπαγε, μὴ οὕτως ἡμᾶς ἀνοηταίνειν νόμιζε. Ἀλλ' ἐκ τῆς ὁρατῆς εἰς τὴν παντάπασιν ἀόρατον καὶ μόνην ἄκτιστον θεότητα τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἀναβιβάζομεν, καὶ οὕτω μίαν ἄκτιστον θεότητα πρεσβεύομεν, αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ.

14 ΟΡΘΟΔ. Καλῶς ἄρ' ὑμᾶς φθάσας διὰ βραχέων ἐστηλίτευσεν ὁ λόγος· ἰδοὺ γὰρ σαφῶς κτιστήν φατε τὴν ἐκφανεῖσαν ἐπ' ὄρους τοῦ Χριστοῦ δόξαν καὶ θεότητα. Καὶ ἀληθῶς, οἷς προαναπέφηνε περιπίπτοντες ἐλέγχεσθε, καὶ ταῖς κατὰ τοῦ Βαρλαὰμ ἐγγράφοις ἀποκηρύξεσιν ἔνοχοι διατελοῦντες δείκνυσθε. Τό γε μὴν ἐκ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀνάγεσθαι καὶ ἐκ τῶν ὁρατῶν κτισμάτων τὴν ἄκτιστον οὐσίαν καθορᾶν τῆς Εὐνομίου ἐστὶ παραφορᾶς. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης ἀμφότερα πολυειδῶς συμβαίνει, καὶ τὸ δυσσεβῶς συνάγειν καὶ τὸ ἀθέως κατατέμνειν τὴν μίαν τοῦ θεοῦ θεότητα. Διό φησιν ὁ Νύσσης θεῖος πρόεδρος· «ὁ ἀόρατος τῇ οὐσίᾳ ὁρατὸς ταῖς ἐνεργείαις γίνεται· οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἔν τισι τοῖς περὶ αὐτὸν ἰδιώμασι καθορώμενος». «Οὐδὲν δὲ ἐπίκτητον τῶν θείων ἰδιωμάτων, εἰ καὶ μὴ ταῦτα ἡ

---

[1] Literal: caracterul unitar al dumnezeirii.

[2] Adică: în sensul acesta.

[3] Această *parte înțelegătoare a sufletului* (*τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς*) nu este atât sediul discursivității, cât al vederii tărâmului netrupesc.

[4] În sensul acesta, adică.

[5] Corect, adică.

[6] Adică: în mod absolut ateu.

[7] *La Fericiri* 4, PG 44, 1296A.

unimea dumnezeirii[1]; ba sînt unii care, [pornind] de la a zice – chipurile – că una [singură] este [dumnezeirea], cad în amândouă rele-cinstirile acestea, diametral opuse. Una deci zicând voi [a fi] – [împreunată/adunată] din acestea – dumnezeirea, oare spuneți că cea cu totul de-nevăzut și de-neînțeles e totuna [cu] și nedeosebită de cea – după [cum o arată] marele Vasile – văzută și înțeleasă și așa[2] adunați/conchideți dintr-acestea pe cea una?; ori această 'cea una' ziceți că este compusă din [una] creată și [una] necreată?

VARL. Ferească [Sfântul], nu ne crede atât de lipsiți de minte!; ci, de la dumnezeirea cea văzută, la cea cu totul invizibilă și unica necreată ne înălțăm partea intelectivă/ înțelegătoare a sufletului[3] și așa[4] propovăduim/considerăm o [singură] dumnezeire necreată, [și anume] însăși ființa lui Dumnezeu.

14 ORT. Prin urmare, bine[5] v-a înfierat mai adineauri, pe scurt, cuvântul [meu]; pentru că iată cum ziceți limpede că zidită este slava – și dumnezeirea – lui Hristos cea arătată pe munte; și cu adevărat sînteți vădiți a cădea în cele sus pomenite și dovediți a cugeta cele de care [sobornicește] în scris a fost osândit Varlaam. Că a te înălța de la cele zidite la [însăși] ființa lui Dumnezeu și a vedea, [pornind] de la cele văzute, [însăși] ființa cea de-nevăzut – de sminteala lui Eunomiu ține [lucrul acesta]. Astfel că negreșit [vi] se întâmplă, [ba chiar] în mai multe chipuri, amândouă [lucrurile sus pomenite]: și [în chip] rău-cinstitor[-de-Dumnezeu] a împreuna/conchide dumnezeirea lui Dumnezeu cea una, și a o ciopârți/despica [în chip] cu totul fără-de-Dumnezeu[6]. Drept care zice al Nysei dumnezeiesc întâi-stătător: «Cel [de-]nevăzut după ființă, [cu putință de] văzut după lucrări Sa face; nu după ființă fiind [El] văzut, ci după oarecare însușiri dimprejurul Său»[7]; și «niciuna din dumnezeiești-le însușiri nu este dobândită, măcar că nu acestea e ființa

οὐσία ἐστίν». Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ὑμῖν ἄντικρυς τοῖς τὰ τοῦ Βαρλαὰμ φρονοῦσιν ἐν τοῖς *Πρὸς Εὐνόμιον* ἀντιφθεγγόμενος τἀκείνου προθεὶς γράφοντος, εἴπερ ἐκ τῶν δημιουργημάτων σκοπούμενός τις ἐκ τούτων εἰς τὰς οὐσίας ἀνάγοιτο, τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν υἱὸν εὑρίσκων ποίημα, τοῦ δὲ μονογενοῦς τὸν παράκλητον, «πῶς δυνατόν», φησίν, «ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὰς οὐσίας ἀναλογίζεσθαι ἐγὼ μὲν οὐχ ὁρῶ· δυνάμεως γὰρ καὶ σοφίας καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα. Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησιν, ἐνδεχομένου ποτὲ τὸν τεχνίτην μὴ πᾶσαν ἑαυτοῦ τὴν ἰσχὺν ἐναποθέσθαι ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλ' ὑφειμένοις πολλάκις ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῖς τόνοις χρήσασθαι. Εἰ δὲ καὶ ὅλην τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνακινήσειε, καὶ οὕτως ἂν ὑπάρχοι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀναμετρεῖσθαι, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν, ἥτις ποτέ ἐστι καταλαμβάνεσθαι». Τοῦτ' αὐτὸ καὶ ὁ θεσπέσιος διδάσκει Παῦλος· «τὰ ἀόρατα», γράφων, «τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης». Ἐπεὶ καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμος τοῦτ' ἐξηγούμενός φησιν· «οἱ τῶν ὄντων λόγοι προκαταρτισθέντες τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ, καθὼς οἶδεν αὐτός, ἀόρατοι ὄντες, οὓς καὶ ἀγαθὰ θελήματα καλεῖν τοῖς θείοις ἐστὶν ἔθος ἀνδράσιν, ἀπὸ τῶν ποιημάτων νοούμενοι καθορῶνται. Πάντα γὰρ τὰ ποιήματα τοῦ θεοῦ κατὰ φύσιν μετὰ τῆς δεούσης

[1] Vezi Chiril al Alexandriei, *Despre cea în Duh închinare* 9, PG 68, 608A.
[2] Adică: la esenţe, la substanţe.
[3] Altfel zis: sînt indicii.
[4] Sau: să îşi depună.
[5] Sau: toată facultatea.
[6] *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 29, 648AB.
[7] Notăm că aici termenul grecesc (tradus de noi prin [*dumne*]*zeime*) nu este *θεότης* (care vine de la *Θεός* şi ar însemna propriu-zis *dumnezeire*), ci *θειότης*, care vine de la filosofico-păgânul *τὸ Θεῖον* ('divinul', zeitatea) şi arată calitatea de a fi divin, de a fi 'zeiesc' ('zeitatea', 'zeirea'); în literatura patristică şi bisericească în general, termenul nu a indicat niciodată fiinţa lui Dumnezeu. Origen, de pildă, spune că Scriptura prin cuvântul

[dumnezeiască]»[1]. Iar marele Vasile de-a dreptul vouă – celor ce cugetaţi cele ale lui Varlaam – împotrivă-grăindu-vă în cele *Către Eunomiu*, adăugând [el] cele scrise de acela, [şi anume] cum că cineva, scrutându-le pe cele făurite, s-ar înălţa de la acestea la fiinţe[le însele[2]], aflându-L [astfel] pe Fiul [a fi] făptură a Celui nenăscut, iar pe Mângâietorul [făptură] a Celui Unul-Născut, zice: «eu unul nu văd cum [o fi] cu putinţă [ca cineva pornind] de la cele făurite să afle prin analogie fiinţele [adică esenţele sau substanţele]; pentru că făpturile sînt arătătoare[3] ale puterii şi înţelepciunii şi meşteşugului [faurului], nu ale înseşi fiinţei [lui]; şi nu înfăţişează neapărat însăşi toată puterea faurului [lor], pentru că se [prea] poate ca uneori meşteşugarul să nu îşi învistierească/pună[4] în lucrări toată tăria/vârtutea lui, ci – adesea – fără înteţire să purceadă la lucrurile meşteşugului [său]. Dar şi de şi-ar pune la lucru toată puterea[5], [chiar] şi aşa, [tot] vârtutea/tăria ar fi cea care i s-ar putea măsura după lucruri, iară nu fiinţa, care nicicând nu poate fi cuprinsă [cu mintea]»[6]. Întocmai lucrul acesta [ne] învaţă şi de-Dumnezeu-grăitorul Pavel, scriind că «cele nevăzute ale lui Dumnezeu, de la zidirea lumii – înţelegându-se din făpturi – se văd, [şi anume] veşnica Lui *putere şi [dumne]zeire*[7]»[8]. Că şi Maxim, cel mult [ştiutor] în cele dumnezeieşti, tâlcuind [spusa] aceasta, zice: «logosurile celor ce sînt, [logosuri] mai înainte de veci [pre]gătite în Dumnezeu, precum Însuşi ştie, nevăzute fiind [ele], pe care şi 'voi bune' obişnuiesc a le numi dumnezeieştii bărbaţi, se văd [întrucât sînt] înţelese din făpturi. Că toate făpturile lui Dumnezeu, după fire cu cuvenita ştiinţă [în chip] cunoscător de către noi scrutate[9],

---

θειότης numeşte slava Domnului (*Fragmenta ex commentariis in epistulam ad Ephesios* 15.15: «ἔοικεν ἡ θειότης αὐτοῦ ἰδίως κατὰ τὴν γραφὴν 'δόξα αὐτοῦ' ὀνομάζεσθαι») şi aplică termenul chiar şi ucenicilor Lui (*Contra Celsum* 2, 49, PG 11, 873C: «εἰσάγεται δε ἡ θειότης τοῦ Χριστοῦ καὶ θειότης των μαθητῶν αὐτοῦ»).

[8] *Romani* 1, 20. [9] Literal: contemplate; observate.

ἐπιστήμης γνωστικῶς ὑφ' ἡμῶν θεωρούμενα, τοὺς καθ' οὓς γεγένηνται λόγους κρυφίως ἡμῖν ἀπαγγέλλουσι, καὶ τὸν ἐφ' ἑκάστῳ ποιήματι θεῖον σκοπὸν ἑαυτοῖς συνεκφαίνουσι· καθὸ καὶ 'οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, καὶ τὸ στερέωμα τὴν τῶν χειρῶν ἀναγγέλλει ποίησιν'. Ἄϊδιος δὲ δύναμίς ἐστι καὶ θειότης ἡ συνεκτικὴ τῶν ὄντων πρόνοια καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἐκθεωτικὴ τῶν προνοουμένων ἐνέργεια». Μανθάνεις καὶ παρὰ Παύλου τοῦ θεοῦ θειότητα καὶ ἀΐδιον οὖσαν τὴν θέωσιν;

ΒΑΡΛ. Ἵν' ἐξείπω τἀληθὲς μηδὲν ὑποστειλάμενος, ἠμεῖς τοῦ μεγάλου Διονυσίου ῥῆσιν ἠκούομεν ὑμᾶς προβαλλομένους, ἀφ' ἧς καὶ ἀντιλέγειν εἴχομεν. Σὺ δὲ πάντας τοὺς ἁγίους ἀρτίως ὑμῖν ἔδειξας ὁμολογοῦντας. Ἴσθι γε μὴν ὡς οὐσίαν τοῦτ' εἶναι λέγομεν ἡμεῖς τὸ φῶς, εἴπερ ἄκτιστόν ἐστιν.

ΟΡΘΟΔ. Ἀλλά κἀντεῦθεν οὐδὲν ἧττον ἀθεΐᾳ τε καὶ διαθεΐᾳ περιπίπτετε δυσσεβεστάτῃ.

ΒΑΡΛ. Πῶς καὶ τίνα τρόπον;

ΟΡΘΟΔ. Ἐπεὶ φθάσαντες ἀπεφήνασθε μίαν ἄκτιστον εἶναι θεότητα, τὴν παντάπασιν ἀόρατον οὐσίαν τοῦ θεοῦ, κακῶς ἐκδεξάμενοι τὰς πατερικὰς φωνάς καὶ περιελόντες ταύτης ἅπαν φυσικόν, κἀντεῦθεν καὶ τὸ φῶς τῆς τοῦ κυρίου μεταμορφώσεως, ἅτε τοῖς ἠξιωμένοις ὁραθέν, εἶναι κτιστὸν συναπεφήνασθε, νῦν οὐσίαν εἶναι τοῦτο λέγοντες, ἢ τὸ αὐτὸ διατελεῖν φατε κτίσμα τε καὶ οὐσίαν τοῦ θεοῦ—ὃ γὰρ κτίσμα πρότερον,

---

[1] Literal: scop.

[2] *Psalmii* 18, 2.

[3] Altfel zis: care le ţine – laolaltă – în existenţă.

[4] *Către Thalassie* 13, PG 90, 293D–296A.

[5] Dumnezeirea aceasta poate fi înţeleasă, metonimic, a fi totuna cu harul – veşnic şi nezidit – îndumnezeirii.

[6] Adică: greşit.

[7] «zicerile părinteşti»: cuvintele Părinţilor.

[8] Fiinţei lui Dumnezeu.

ne vestesc într-ascuns logosurile după care au fost făcute și dau la iveală, odată cu ele însele, [și] dumnezeiescul rost[1] al fiecăreia dintre ele, astfel că și 'cerurile spun slava lui Dumnezeu, iar facerea mâinilor Lui o vestește tăria'[2]. Iar veșnică putere și [dumne]zeime este con-ținătoarea[3] pronie a celor ce sînt, [precum] și lucrarea îndumnezeitoare a celor proniate, cea din unghiul acesteia»[4]. Înveți [dar] și de la Pavel [dumne]zeimea lui Dumnezeu și că veșnică este îndumnezeirea[5]?

15 VARL. Ca să spun adevărul, neascunzând nimic, noi v-am auzit pe voi punând de față [o] zicere a marelui Dionisie, [zicere] de la care [pornind noi,] aveam [motiv de] a [vă] contrazice. Dar [ne-]ai dovedit acum că toți sfinții conglăsuiesc cu voi. Să știi însă că ființă spunem noi a fi lumina aceasta, de este necreată.

ORT. Dar și astfel cădeți – nu în mai mică măsură – în cel mai cumplit ateism și diteism.

VARL. Cum și în ce fel?

ORT. Fiindcă mai adineauri declarați că există o [singură] dumnezeire necreată, [și anume] ființa lui Dumnezeu cea cu totul de-nevăzut (rău[6] înțelegând voi zicerile părintești[7] și retezându-i/ciuntindu-i [acesteia[8]] tot ce îi este din fire[9]) și, [pornind] de aici, și lumina schimbării-la-față a Domnului – ca pe una văzută de cei vrednici – [și pe aceasta] o declarați a fi creată, zicând [voi] acum că aceasta[10] este ființă [a lui Dumnezeu], [înseamnă că] *ori* [unul și] același lucru [îl] arătați a fi, deopotrivă, și zidit, și ființă a lui Dumnezeu (pentru că ceea ce mai adineauri era zidit, acum susțineți că [Îi] este ființă, [în chip] cu totul fără-de-Dumnezeu[11]), *ori* afirmați două ființe ale lui Dumnezeu și două dumnezeiri: [pe de o

[9] Literal: tot firescul [lucru]; adică toate lucrările – şi, deci, însuşirile – pe care le are în mod natural.

[10] Adică: lumina de pe Tavor.

[11] Adică: în mod cu desăvârşire ateu.

νῦν οὐσίαν εἶναι ἰσχυρίζεσθε, παντάπασιν ἀθέως—ἢ δύο λέγετε οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ δύο θεότητας· ἣν πρότερον ἀόρατον ὑπάρχειν διετείνασθε, καὶ τὸ ἑωραμένον τοῦτο τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀποστόλων φῶς, ὃ νῦν οὐσίαν εἶναι διαβεβαιοῦσθε, εἴπερ ἄκτιστον.

16 ΒΑΡΛ. Ἔμοιγε νῦν ἐκεῖνο λίαν ἔπεισι θαυμάζειν, πῶς τῶν ἁγίων ὡς προαναπέφηνεν ὁρατὴν καὶ ἀόρατον λεγόντων τοῦ θεοῦ θεότητα, προσκυνεῖν θεότητα μίαν κοινῇ πάντες ἀνωμολογημένον ἔχομεν καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἁγίων παραδεδομένον. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον ἥνωται, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὁρατὸν ὁπηδήποτε καὶ ἀόρατον καὶ τἄλλ' ὅσα καὶ ὑμεῖς φατε διῃρημένη φαίνεται. Πῶς οὖν μία καὶ ἁπλῆ;

ΟΡΘΟΔ. Αὐτόθεν, ὦ βέλτιστε, τὸ πρὸς ἀλλήλας ἀχώριστον ἔχουσιν ἡ ἄκτιστος οὐσία καὶ ἡ ἄκτιστος ἐνέργεια· οὐ γὰρ ὦπταί ποτέ τις αὐτῶν τῆς ἑτέρας ἔρημος. Καὶ οὕτως ἐν οὐσίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ μία ἐστὶν ἄκτιστος θεότης, τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ σοφὸς τὰ θεῖα Μάξιμος εἰπών, ὅτι «μία θεότης ἄναρχος καὶ ἁπλῆ καὶ ὑπερούσιος καὶ ἀμερὴς καὶ ἀδιαίρετος», ἐπῆνεγκε· «πατὴρ γὰρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα ἡ θεότης. Καὶ εἷς θεός, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια πατρός, υἱοῦ καὶ πνεύματος». Ἡ δὲ μία αὕτη θεότης καὶ ὁ εἷς θεός, «ἀόρατος ὢν τῇ οὐσίᾳ ὁρατὸς ταῖς ἐνεργείαις γίνεται, ἔν τισι τοῖς περὶ αὐτὸν ἰδιώμασι καθορῶμενος» κατὰ τὸν Νύσσης θεορρήμονα Γρηγόριον, «οὐδὲν δὲ τῶν θείων ἰδιωμάτων ἐπίκτητον» κατὰ

---

[1] «predate de către sfinți»: transmisă pe calea tradiției sfinților.

[2] «după nezidit»: din unghiul însușirii de a fi nezidită.

[3] «așa»: dată fiind această 'firească' nedespărțire dintre nezidita ființă și nezidita lucrare.

[4] «ó dumnezeire»: o singură dumnezeire.

[5] *Capete teologice* 2, 1, PG 90, 1124D–1125A; *Capete felurite* 1, 5, PG 90, 1180A.

[6] «ún Dumnezeu»: un singur Dumnezeu.

parte] cea despre care adineauri susțineați din toate puterile că e de-nevăzut și [pe de alta] lumina aceasta cea văzută de ochii apostolilor, cea despre care acum ne încredințați că este ființă [a lui Dumnezeu], de [vreme ce] este necreată.

16 VARL. Pe mine aceea mă miră acum foarte, [și anume]: zicând sfinții – precum s-a spus mai înainte – văzută și nevăzută [a fi] ființa lui Dumnezeu, cum ne mai putem închina toți obștește unei singure dumnezeiri recunoscute și predate de către sfinți[1]?; că și de este unită după nezidit[2], însă după văzut și nevăzut – și după toate câte le mai ziceți voi – neapărat că se arată [a fi] împărțită/scindată. Așadar, cum [mai este] una și simplă?

ORT. De la sine – o, preabune [prietene] – au însușirea de a fi de-nedespărțit întreolaltă nezidita ființă și nezidita lucrare; că nicicând nu s-a văzut vreuna din ele deșartă de cealaltă; și *așa* este una în ființă și lucrare[3] nezidita dumnezeire a Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh. Acestea, dar, și Maxim înțeleptul [în] cele dumnezeiești zicându-le, [și anume] «că o dumnezeire[4] [ne este dumnezeirea cea] fără-de-început și simplă și mai-presus-de-ființă și fără-de-părți și de-nedespărțit»[5], a adăugat: «că Tată și Fiu și Duh sfânt [este] dumnezeirea; și un Dumnezeu[6], [și anume] Tatăl și Fiul și sfântul Duh; că una și aceeași este ființa și puterea și lucrarea Tatălui și a Fiului și a Duhului»[7]. Iar dumnezeirea aceasta cea una și Dumnezeul Cel unul, «de-nevăzut fiind după ființă[8], [cu putință de] văzut după lucrări se face, văzându-Se [de către zidiri] întru unele însușiri[9] dimprejurul Său», după [cum spune] de-Dumnezeu-grăitorul Grigorie al Nyssei[10]; dar «niciuna din dumnezeieștile însușiri nu

[7] *Capete teologice* 2, 1, PG 90, 1125AC.

[8] «după ființă»: literal 'cu ființa', 'prin ființă'; adică: din unghiul ființei.

[9] Altfel zis: fiind văzut în înțelesul că Îi sînt văzute unele însușiri dimprejurul Său.

[10] *La Fericiri* 4, PG 44, 1269A.

τὸν μακάριον Κύριλλον. Διὸ καὶ ὃ τὴν ἀρχὴν ὡς τοῦ θείου προήνεγκας αὐτὸς Μαξίμου, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐπὶ λέξεως ἐκεῖνος ἔγραψεν, ἀλλ' εὖ ἂν ἔχοι εὐσεβῶς νοούμενον· οὐ γὰρ ἐναντιοῦται τῷ ἐνιαίῳ τὸ διακεκριμένον τῆς θεότητος. Ὑμεῖς δὲ τοῦτο μὴ συνέντες εἰς κτιστὴν καὶ ἄκτιστον δυσσεβέστατα διερρήξατε τὴν μίαν θεότητα κατὰ μίμησιν Ἀρείου· καὶ οὗτος γὰρ μὴ συνεὶς τὴν κατὰ τὰς θείας ὑποστάσεις εὐσεβῆ διάκρισιν εἰς κτιστὸν καὶ ἄκτιστον τὸν ἕνα κατέτεμε θεόν.

17 Φέρε δέ σοι νῦν ἔτι περὶ τοῦ διακεκριμένου τῆς θεότητος ῥητέον. Ὕστερον δὲ καὶ ὅτι μία καὶ ἁπλῆ καὶ ἀμερὴς θεότης μὴ ἐκστᾶσα τῆς ὑπερφυοῦς ἁπλότητος διὰ τὴν κατὰ τὰς ἐνεργείας εὐσεβῆ διάκρισιν σὺν θεῷ δειχθήσεται. Λέγε μοι τοίνυν· ἔστιν ὄνομα τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ;

ΒΑΡΛ. Τοῦτο συμφώνως πάντες ἔφησαν οἱ θεολόγοι, ἀνώνυμον καὶ ὑπερώνυμον εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ.

ΟΡΘΟΔ. Ἀληθές· καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα τῆς οὐσιοποιοῦ τοῦ θεοῦ δυνάμεως ἐπωνυμίαν ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου μέγας ἔφη Διονύσιος, ὡς τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης προσηγορίαν ἰδίαν οὐδαμῶς ἐχούσης. Ἀλλ' ἐπεὶ τῆς θείας οὐσίας ἡ θεότης ὄνομα οὐκ ἔστι, τίνος ἄρ' ἔστι καὶ τί ποτε σημαίνει τοὔνομα; Μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τούτων ἀφέμενοι τοῦ πυνθάνεσθαι ἀλλήλων, ἀμφότεροι παρὰ τῶν ἁγίων διδαχθῶμεν. Φησὶ τοίνυν Γρηγόριος ὁ τῆς Νύσσης φανότατος φωστὴρ περὶ τῶν πνευματομάχων, ὅτι «φασὶ φύσεως εἶναι σημαντικὴν τὴν θεότητα. Ἡμεῖς δ' ἴσμεν ὅτι ἡ θεία φύσις ὄνομα σημαντικὸν

---

[1] Vezi *Despre cea în Duh închinare* 9, PG 68, 608A.

[2] Vezi *Capete despre dragoste* 3, 28, PG 90, 1025B. [3] Literal: acesta.

[4] Literal: despre deosebitul dumnezeirii; adică despre însuşirea ei de a se deosebi.

[5] Altfel zis: acea suprafiinţialitate, fiinţarea aceea cea mai-presus-de-fiinţare.

[6] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7, PG 3, 645A.

[7] Sau: a ne interoga reciproc.

[8] «însemnătoare»: pusă drept 'semn' înseşi firii dumnezeieşti.

este dobândită», după fericitul Chiril[1]; drept care spusa pe care însuți ai adus-o de față la început ca fiind a dumnezeiescului Maxim, măcar că nu așa a scris acela cuvânt cu cuvânt, dar [chiar și așa] este sănătoasă, de este înțeleasă în chip bine-cinstitor[-de-Dumnezeu]; că însușirea dumnezeirii de [a fi] unitară nu e contrară celei de a fi deosebită[2]. Pe când voi, nepricepând aceasta, în creată și necreată ați sfâșiat – [în chip] prearău-cinstitor[-de-Dumnezeu] – dumnezeirea cea una, întocmai ca Arie; că și acela[3], nepricepând bine-cinstitoarea[-de-Dumnezeu] deosebire cea după dumnezeiești le ipostasuri, în creat și necreat L-a tăiat pe Dumnezeul Cel unul.

17 Și hai să mai vorbim acum – încă – despre deosebirea dumnezeirii[4]; iar mai apoi îți vom arăta – cu [ajutorul lui] Dumnezeu – [și] că una și simplă și fără-părți este dumnezeirea, bine-cinstitoarea deosebire [cea] după lucrări nescoțându-O din simplitatea mai-presus-de-ființă. Spune-mi, dar: este nume ființei lui Dumnezeu?

VARL. Lucrul acesta unanim l-au spus toți teologii, [cum] că fără-de-nume și mai-presus-de-nume este ființa lui Dumnezeu.

ORT. Adevărat; că însuși numele de 'ființă' [nu] este [altceva decât] denumire a puterii de-ființă-făcătoare a lui Dumnezeu, după cum a spus marele Dionisie cel din Areopag, mai-presus-de-ființa aceea[5] neavând nicidecum numire proprie [ei][6]. Dar dacă numele de 'dumnezeire' nu este al dumnezeieștii ființe, atunci al cui este numele [acesta] și ce anume înseamnă [el]? Și hai – mai bine – să încetăm a ne iscodi întreolaltă[7] și să învățăm amândoi de la sfinți și despre [lucrurile] acestea. Zice, așadar, Grigorie al Nyssei luminător prealuminos despre pnevmatomahi [cum] că «zic [ei] că a firii [dumnezeiești] este însemnătoare[8] [numirea de] 'dumnezeire'; pe când noi știm că dumnezeiasca fire nu are nume însemnător [...], ci și dacă i se spune cumva – ori de

οὐκ ἔχει· ἀλλ' εἴ τι καὶ λέγεται εἴτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας εἴτε παρὰ τῆς θείας γραφῆς, τῶν περὶ αὐτήν τι ἀποσημαίνει· αὐτὴ δὲ ἡ θεία φύσις ἄφραστός τε καὶ ἀνεκφώνητος μένει, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν. Οὐκοῦν οὐ τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν ἡ τῆς θεότητος προσηγορία παρίστησι». Θεότης οὖν κυρίως ἡ τοῦ θεοῦ θεατικὴ δύναμις, τό τε πάντ' εἰδέναι καὶ τὸ πάντα ἐφορᾶν προνοούμενον ἁπάντων. Λέγεται δὲ θεότης καὶ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ὀνομαζομένη, καθάπερ ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ παρίστησι. Διὸ καὶ Γρηγορίων ὁ θεολογικώτατός φησιν· «ἑνὶ φωτὶ περιαστράφθητε κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος».

18 Τὸ αὐτὸ δ' ἂν εὕροις καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων θείων ὀνομάτων. Διὸ καὶ Διονύσιος ὁ τούτων ἐξόχως ὑμνῳδὸς ἀρχόμενος τὴν τοῦ ὄντος θεωνυμίαν ἐξυμνεῖν, «οὐκ ἐκφράσαι», φησίν, «ὁ λόγος τὴν αὐτοϋπερούσιον ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τῆς αὐτοϋπερουσίου θεότητος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν ἐν ἀποκρύφοις, ὡς τὰ λόγιά φησιν, ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ

[1] Amintim că, potrivit *Dicționarului Explicativ al limbii Române* (1958-1966), *glas* înseamnă – în primul rând – *cuvânt*; vezi, însă, și sensul pe care *φωνή* (*glas/sunet*) îl are la un Ioan Damaschinul în *Dialectica* 5, Damaschin I, GA, p. 44-54.

[2] Amintim că unii Părinți leagă – etimologic – numele de *Θεός/θεότης* (*Dumnezeu/dumnezeire*) de verbul *θεάομαι* (*a vedea*); vezi *Triade* 3, 2, 10 (Palama IV, GA, p. 152-3); vezi și Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 1, 9, PG 94, 838A.

[3] *Despre dumnezeirea Fiului și a Duhului*, PG 46, 573D–576A.

[4] Grigorie al Nyssei, *Antireticul către Eunomiu* 3, 10, PG 45, 888D.

[5] Literal: 'dar [e] numită [așa] – după pricină – [pornindu-se] de la lucrarea sa'; adică: dumnezeiasca ființă e numită 'dumnezeire' doar printr-o metonimie, doar ca pricină a lucrării aceleia a ei, a celei numite cu numele de 'dumnezeire'.

[6] «de ó lumină»: de o singură lumină.

către obiceiul omenesc, ori de către dumnezeiasca Scriptură – [numele] acela însemnează ceva din cele împrejurul ei; pe când, în sine însăşi, dumnezeiasca fire rămâne negrăită şi neglăsuită, fiind mai presus de toată arătarea ei prin glăsuire[1]; [...] aşadar nu firea Duhului, ci puterea Lui văzătoare[2] o înfăţişează denumirea de 'dumnezeire'»[3]. Aşadar, dumnezeire este, propriu-zis, puterea văzătoare a lui Dumnezeu, [adică faptul de] a şti toate şi a căuta asupra a toate, purtând grijă de toate, cu pronia [Sa][4]; şi se numeşte 'dumnezeire' şí fiinţa lui Dumnezeu, dar [e] numită [aşa] din unghiul pricínii, [adică pornindu-se] de la lucrarea sa[5], precum acelaşi [cuvântător-de-Dumnezeu] o înfăţişează altundeva; drept care şi preacuvântătorul-de-Dumnezeu dintre numiţii [cu numele de] Grigorie zice: «de ó lumină[6] v-aţi strălucit-împrejur, [iar aceasta o zic] din unghiul fiinţei, adică al dumnezeirii»[7].

18 Şi vei vedea că întocmai stau lucrurile şi cu celelalte numiri dumnezeieşti; drept care şi Dionisie, prealesul imnolog al acestora[8], începând a lăuda [în imne] numirea-lui-Dumnezeu [cea cu numele] de 'ceea-ce-este', «cuvântul [nostru]» spune «nu făgăduieşte să dea glas[9] celei însăşi-mai-presus-de-fiinţă[10] bunătăţi şi fiinţe şi vieţi şi înţelepciuni a dumnezeirii celei însăşi-mai-presus-de-fiinţă, celei mai presus de toată bunătatea şi dumnezeirea şi fiinţa şi viaţa şi înţelepciunea, celei (precum cuvintele [Scripturii o] spun) mai-presus-aşezate întru cele ascunse, ci laudă – din unghiul covârşirii [proprii ei] – arătata pronie[11] cea de-bine-făcătoare, [numind-o] 'bunătate' şi 'pricínă a toate cele bune', şi, [numind] 'ceea-ce-este' şi 'viaţă' şi 'înţelepciune', pricína cea de-fiinţă-făcătoare şi de-viaţă-făcătoare

[7] *La sfânta lumină (Cuvântul 39)* 11, PG 36, 345C.
[8] Literal: imnologul prin excelenţă al acestora.
[9] Altfel zis: nu are pretenţia să exprime...
[10] Altfel zis: autosuprafiinţialei.
[11] «arătata»: descoperita, 'manifestata'.

πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ, καὶ ὂν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν, τὴν οὐσιοποιὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ σοφοδότιν αἰτίαν, τῶν οὐσίας καὶ ζωῆς καὶ νοῦ καὶ λόγου καὶ αἰσθήσεως μετειληφότων». Ὑμεῖς οὖν οἱ τὴν ἑτέραν λέγοντες κτιστήν – ἐπεὶ τὴν οὐσίαν οὐκ ἂν εἴποιτε, τὴν καὶ πᾶσαν φωνῆς σημασίαν ὑπερβαίνουσαν ὡς ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένην –, οὐκοῦν αὐτὴν τὴν κυρίως κατὰ τοὺς πατέρας λεγομένην τοῦ θεοῦ θεότητα, δηλαδὴ τὴν θεατικὴν καὶ θεοποιὸν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν κτιστὴν λίαν δυσσεβῶς φατε, καὶ ἡμῖν τοῖς εὐσεβῶς ἄκτιστον κηρύττουσιν αὐτὴν ἐπανίστασθε κακῶς· οὐ γὰρ ἄλλων ἄλλας παρακτικὰς θεότητας ἤτοι οὐσίας λέγομεν ἡμεῖς ὑπερεχούσας καὶ ὑφειμένας, ἀλλ' ἑνὸς θεοῦ τὰς ὅλας ἀγαθὰς ἐκφάνσεις καὶ προόδους καὶ τὰς εὐσεβῶς ἐξυμνουμένας θεωνυμίας, τοῦ ὄντος ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ πᾶσαν ἔκφανσιν καὶ πάντα ὕμνον ὑπ' ἀγγέλων ἁγίων καὶ ἀνθρώπων προσαγόμενον.

19 ΒΑΡΛ. Ἐκεῖνό μοι δεῖξον· πῶς μία καὶ παρ' ὑμῖν αἱ διάφοροι θεότητες;

ΟΡΘΟΔ. Ἔτι πρὸ τῆς τοῦ ἐνιαίου ἀποδείξεως τἄλλα παρεὶς τῶν ἀτοπημάτων, οἷς περιπίπτειν κινδυνεύετε μὴ κατὰ τὰς γραφὰς θεολογοῦντες, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατ' αὐτὰς θεολογοῦσιν ἀντιλέγοντες, μίαν μηδεμίαν ὑπερβολὴν ἐλλείπουσαν ἐξελέγξω ἀτοπίαν.

ΒΑΡΛ. Τίνα ταύτην;

---

[1] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 1, PG 3, 816C; vezi, de pildă, *Psalmii* 17, 13 («pusu-Şi-a întunericul *ascunziş* al Său»; vezi şi *Epistola a II[a] către Varlaam* 13).

[2] Cum s-a spus, termenul de *dumnezeire* înseamnă propriu-zis *lucrarea* – fiinţei dumnezeieşti – cea văzătoare şi îndumnezeitoare; doar prin metonimie are şi sensul de *fiinţa* dumnezeiască însăşi; astfel, 'cealaltă dumnezeire' pomenită aici de sfântul Grigorie este, aşadar, cea propriu-zisă, cea cu înţelesul de *lucrare*.

[3] Sau: transcende.

și de-înțelepciune-dătătoare a celor ce s-au împărtășit de ființă și de viață și de minte și de logos/cuvânt/rațiune și de simțire»[1]. Voi, așadar, cei ce [de bună seamă nu despre dumnezeirea aceasta, ci despre] cealaltă[2] spuneți că este creată (că doar nu ați spune [a fi creată] ființa [lui Dumnezeu,] care, fiind mai-presus-așezată întru cele ascunse, e dincolo de[3] toată însemnarea prin glăsuire), așadar, [despre] însăși cea de Părinți [în chip] propriu-zis numita dumnezeire a lui Dumnezeu, adică [despre] puterea Lui văzătoare și de-dumnezei-făcătoare, [ei bine, voi] și [despre] arătata pronie cea de-bine-făcătoare spuneți, [în chip] foarte rău-cinstitor[-de-Dumnezeu], că este creată, și nouă, celor ce [în chip] bine-cinstitor nezidită o propovăduim pe aceasta, vă împotriviți [în chip] rău[4]; că «nu vorbim despre felurite dumnezeiri» – adică ființe [dumnezeiești] – «producătoare de alte [dumnezeiri], superioare și inferioare, ci [spunem că] ale unui [singur] Dumnezeu sînt toate bunele arătări[5] și purcederi/ieșiri și [toate] numirile [Lui cele în chip] bine-cinstitor cântate [în imne]»[6], a Celui ce este mai presus de tot numele și de toată arătarea și de toată cântarea adusă de îngerii cei sfinți și de oameni.

19 VARL. Aceea arată-mi-o [însă]: cum [mai pot fi] și la voi[7] una diferitele dumnezeiri?

ORT. [Îngăduie-mi însă,] mai înainte de dovedirea[8] unitarului [dumnezeirii], lăsând [eu] deoparte celelalte absurdități în care vă primejduiți a cădea teologhisind [voi] nu după Scripturi, doar pe una să o mai dau în vileag, care întrece orice măsură.

VARL. Și care ar fi aceasta?

---

[4] Adică: în mod greșit.

[5] Sau manifestări.

[6] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 2, PG 3, 816CD.

[7] «la voi»: în cadrul dogmelor voastre.

[8] Sau demonstrarea.

ΟΡΘΟΔ. Οὐ πᾶν τὸ αἴτιον καθὸ αἴτιον τοῦ αἰτιατοῦ ὑπέρκειται, καὶ τὸ μὴ κατὰ τοῦτο ὑπερκείμενον οὐδ' αἴτιον αὐτοῦ δύναιτ' ἂν ὑπάρχειν;

ΒΑΡΛ. Οὕτως ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ «ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ μείζων τῷ αἰτίῳ», τἄλλα πάνθ' ὁμότιμος ὑπάρχων, καθάπερ καὶ Γρηγόριός φησιν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος.

ΟΡΘΟΔ. Οὐ Γρηγόριος μόνον, ὦ 'γαθέ, ἀλλὰ καὶ Βασίλειος ὁ μέγας, «τάξει μέν» φησί «δεύτερος ὁ υἱὸς τοῦ πατρός, ὅτι ἀπ' ἐκείνου· καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῷ εἶναι πατέρα αὐτοῦ, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν πατέρα· φύσει δὲ οὐκέτι δεύτερος, ὅτι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία». Ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὴ ὑπερκείμενον οὐδ' αἴτιον, οὐκ ἀόρατος δὲ μόνον καὶ ἀνώνυμος καὶ ἀμέθεκτος, ἀλλὰ καὶ ὀνομαζομένη καὶ μετεχομένη καὶ ὁρατὴ θεότης τοῦ θεοῦ τοῖς πατράσιν εἴρηται, κατηγοροῦντες ἡμῶν ὅτι τὴν ἑτέραν, ἤτοι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ὡς αἰτίαν τε καὶ χορηγὸν ὑπερκεῖσθαι τῆς ἐξ αὐτῆς χορηγουμένης ἀπορρήτου χάριτος καὶ τῆς ὀνομαζομένης θεατικῆς δυνάμεως—καὶ τοῦτο κατὰ τοὺς πατέρας—λέγομεν, ὑμεῖς οὐκ εἰς αἰτίαν ταύτην ἀνάγετε τὸ δῶρον τὸ θεοποιόν. Τοιγαροῦν δύο λέγετε τὰ αἴτια καὶ δύο θεότητας ἀλλήλων ἀντιδιηρημένας, καὶ δύο ἀρχὰς ποιεῖτε καὶ διθεΐα ὡς ἀληθῶς ἀσεβεστάτη περιπίπτετε.

---

[1] «toată pricina»: pricina, oricare ar fi ea.

[2] «din unghiul acesta»: din perspectiva raportului *pricină/pricinuit* (altfel zis: *cauză/cauzat*).

[3] «a lui»: a ceea ce este pricinuit; a cauzatului.

[4] Adică: deopotrivă.

[5] *Cuvântul 29 (Al treilea [cuvânt] teologic. Despre Fiul)* 15, PG 36, 93B.

[6] Adică: din unghiul ordinii.

[7] Literal: de la Acela.

[8] Adică: după rang.

[9] Prin Fiul, adică; întrucât doar El Îi este Fiu la modul absolut, ca Fiu Unul-Născut.

[10] *Împotriva lui Eunomiu* 3, PG 29, 656A.

[11] Adică: cel dat de ea.

ORT. Pricína toată[1], tocmai întrucât este pricínă, nu este oare mai presus de [ceea ce este] pricinuit [de către ea], iar ceea ce – din unghiul acesta[2] – nu este mai presus, [ei bine, aceea] nici pricină a lui[3] nu va putea fi?
VARL. Așa este; că și «Tatăl este mai mare decât Fiul [nu altcum decât] din unghiul pricinii», întru toate celelalte [privințe] fiindu-I de-o-cinste[4], precum spune și Grigorie cel de-un-nume cu teologia[5].
ORT. Nu doar Grigorie, o, bunule [prieten], ci și Vasile cel Mare zice că «după rând[6] este al doilea Fiul după Tatăl, [pentru] că este din Acela[7], și după vrednicie[8], [pentru] că – fiindu-I Tată – Îi este obârșie și pricínă și că [doar] prin El[9] [e cu putință] venirea și aducerea [noastră] la Tatăl; dar după fire nu mai este al doilea, [pentru] că una [singură] e dumnezeirea în Fiecare [dintre Ei]»[10]. Prin urmare, fiindcă, pe de o parte, ceea ce nu este mai presus [de ceva] nu poate fi nici pricină [a aceluia] și fiindcă, pe de altă parte, dumnezeirea lui Dumnezeu a fost numită – de către Părinți – nu doar de-nevăzut și de-nenumit și de-neîmpărtășit, ci și numită și împărtășită și văzută, [atunci,] învinuindu-ne [voi] că [despre] cealaltă, adică [despre] ființa lui Dumnezeu, noi spunem, tot după Părinți, ca [despre o] pricină și dătătoare [a harului], că este mai presus de negrăitul har cel dat din ea[11] și de numita putere văzătoare, [înseamnă, așadar, că] voi nu la pricina aceasta înălțați[12] îndumnezeitorul dar al lui Dumnezeu[13]. Prin urmare, două pricini afirmați, și două dumnezeiri despărțite și potrivnice întreolaltă[14], și faceți [să fie] două obârșii [de dumnezeire] și cu adevărat în preanecinstitor[-de-Dumnezeu] diteism căderi.

[12] Despre *înălțarea* (*'raportarea'*, *anafora*-ua) aceasta, pomenită şi în *Despre dumnezeieştile lucrări* 20 (vezi Palama IV, p. 356-7), a se vedea nota noastră din Palama II, p. 132 (nota 42).
[13] Altfel zic: că nu pe aceasta o socotiți a fi cauza darului îndumnezeitor.
[14] Termenul aristotelic «ἀντιδιῃρημέναι (despărţite şi potrivnice întreolaltă)» indică o dihotomie, o distincţie opoziţională, contrastivă ontologic.

20 ΒΑΡΛ. Καὶ τίς τῶν πατέρων ὑπερκεῖσθαι τῆς ἀκτίστου χάριτος τὴν ἄκτιστον οὐσίαν ἔφη; Δύο γὰρ λέγοντας αὐτοὺς παρήγαγες, ὑπερκειμένην δὲ καὶ ὑφειμένην οὔπω.
ΟΡΘΟΔ. Συνετῶς δεῖ κατακούειν τῶν λεγομένων, εἰ βούλεταί τις ἐφικνεῖσθαι τῆς ἐν τούτοις ἀληθείας. Σὺ δ' οὐκ ἐπιγνόντι ἔοικας τὴν δύναμιν τῶν εἰρημένων ἄρτι. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω προηγάγομεν τὸν μέγαν Διονύσιον καὶ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον λέγοντας τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀνώνυμον, ὡς ὑπερώνυμον καὶ πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν ὑπερβαίνουσαν, πάντα δὲ τὰ λεγόμενα ἐπὶ θεοῦ τῶν περὶ αὐτὴν τι ἀποσημαίνειν, καὶ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν θεατικὴν τοῦ θεοῦ κυρίως δύναμιν δηλοῦν. Λέγεσθαι δὲ καὶ τὴν ὑπερώνυμον οὐσίαν τοῦ θεοῦ θεότητα, ἀλλ' οὐ κυριωνύμως. Τοῦ γοῦν ὀνομαζομένου τὸ ὑπερώνυμον ὑπέρκειται, καὶ ἡ οὐσία τῶν περὶ αὐτὴν ἁπάντων ὑπερτέρα. Διὸ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, «τὸ θεὸς εἶναι» φησί «δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως». Καὶ ὁ Νύσσης αὖθις· «εἰ τὰ κρίματα τοῦ θεοῦ ἐξερευνηθῆναι οὐ δύναται καὶ αἱ ὁδοὶ οὐκ ἐξιχνιάζονται καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελία πάσης ὑπέρκειται τῆς ἀπό στοχασμῶν εἰκασίας, πόσῳ μᾶλλον κατὰ τὸ ἄφραστον καὶ ἀπροσπέλαστον ἄνω καὶ ὑψηλότερόν ἐστιν αὐτὸ τὸ θεῖον τῶν περὶ αὐτὸ νοουμένων». Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, «αἱ δὲ ἐνέργειαι» φησί «τοῦ πνεύματος τίνες; Ἄρρητοι μὲν διὰ τὸ μέγεθος, ἀνεξαρίθμητοι δὲ διὰ τὸ πλῆθος. Πῶς γὰρ νοήσωμεν τὰ τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, τίνες ἦσαν αὐτοῦ πρὸ τῆς νοητῆς κτίσεως ἐνέργειαι, πόσαι δὲ αἱ ἀπ' αὐτοῦ περὶ τὴν κτίσιν χάριτες, τίς δὲ ἡ πρὸς τοὺς αἰῶνας τοὺς ἐπερχομένους δύναμις;

---

[1] Propriu-zis: una (fiind) *mai-presus-aşezată*, iar cealaltă *coborâtă*; vezi, mai sus, nota de la paragraful 1. [2] Vezi, mai sus, paragraful 17.
[3] Literal: este superioară. [4] *Dialog cu Macedonianul* 1, 14, PG 28, 1313A.
[5] *Antiretic către Eunomiu* 3, 1, PG 45, 604B. [6] Ale Duhului, adică.
[7] Adică: de dinaintea aducerii la fiinţă a zidirii celei înţelese cu mintea, celei inteligibile, celei nemateriale, celei netrupeşti.

20 VARL. Și care dintre Părinți a spus că nezidita ființă stă mai presus de harul nezidit? Că i-ai pomenit cum că ar vorbi despre două [dumnezeiri], dar nu despre una superioară și cealaltă inferioară[1].

ORT. Cu pricepere trebuie să asculți cele spuse, de vrei să răzbați la adevărul dintru ele; că nu pari – [până] acum – a-ți fi dat seama de înțelesul celor grăite; că mai adineauri i-am adus de față pe marele Dionisie și pe dumnezeiescul Grigorie al Nyssei zicând [ei], pe de o parte, că ființa lui Dumnezeu este fără-de-nume, ca una ce este mai-presus-de-nume și dincolo de toată însemnarea prin glăsuire, și, pe de alta, că toate cele spuse în privința lui Dumnezeu însemnează ceva din cele dimprejurul acesteia, și că numele de 'dumnezeire' nu firea, ci – [în chip] propriu-zis – puterea văzătoare a lui Dumnezeu o arată[2]; și că și ființei lui Dumnezeu celei mai-presus-de-nume i se [mai] spune 'dumnezeire', dar nu [în chip] propriu-zis. Astfel că ceea ce este mai-presus-de-nume stă mai presus de ceea ce este numit, iar ființa este deasupra[3] tuturór celor dimprejurul ei; drept care și zice marele Athanasie că «[faptul de] *a fi Dumnezeu* este [ceva] secundar firii»[4]; și al Nyssei, iarăși: «dacă judecățile lui Dumnezeu nu e cu putință a le cerceta, și neurmate sînt căile Lui, și făgăduința bunătăților covârșește toată închipuirea cea prin gânduri, cu atât mai mult va fi Dumnezeiescul – din unghiul negrăitului și neapropiatului [Său] – [mai] înalt și mai sus decât cele înțelese [a fi] împrejurul Său»[5]; iar marele Vasile zice: «iar lucrările Duhului care sînt? – negrăite după mărime, nenumărate după mulțime; cum, dar, le-am înțelege pe cele dincolo de veacuri, [și anume] care erau lucrările Lui[6] de dinaintea zidirii celei înțelese[7] și câte [sînt] harurile de la El[8] [venite] împrejurul zidirii și care [e] puterea [Lui] cea spre veacurile ce au să vină?; [...] încât și de-ai înțelege [cu mintea] ceva de dincolo de veacuri, și [lucrul] acela este

[8] Adică: darurile de la El.

Ὥστε κἂν τι νοήσῃς τῶν αἰώνων ἐπέκεινα, καὶ τοῦτό ἐστι τοῦ Πνεύματος κατωτέρω». Τῆς οὖν θεότητος, δηλαδὴ τῆς προαιωνίου θεατικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τοῦ τὰ πάντα εἰδότος πρὸ γενέσεως θεοῦ, ἣν κατωτέρω μὲν τοῦ Πνεύματος ὁ μέγας εἴρηκε Βασίλειος, δευτέραν δὲ τῆς φύσεως ὁ μέγας Ἀθανάσιος, τῆς κυρίως θεότητος προσαγορευομένης, τῆς περὶ τὴν θείαν φύσιν οὔσης, ὡς ὁ Νύσσης ἀπεφήνατο Γρηγόριος, ταύτης οὖν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ ἡ ὑπερώνυμος, ἡ ἀνεκφώνητος, περὶ ἣν αἱ προαιώνιαί εἰσι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, θεότης ἀπὸ τῆς οἰκείας ἐνεργείας καὶ αὕτη ὀνομαζομένη, πῶς οὐκ ἂν ὑπερκειμένη εἴη; Δεῖ δὲ καὶ τὸν μέγαν Διονύσιον προαγαγεῖν· οὗτος γὰρ τῶν ἄλλων ἐμφανέστερον καὶ τὴν θέωσιν λέγει τοῦ θεοῦ θεότητα καὶ ταύτης ὑπερκειμένην τὴν οὐσίαν, ἀσφαλῶς ἅμα καὶ σαφῶς καὶ σοφῶς καὶ εὐσεβῶς· ἐν γὰρ τῷ *Περὶ θείων ὀνομάτων*, «θεότητα» φησί «φαμὲν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν πάντων ὑπεράρχιον καὶ ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, μεθεκτῶς δὲ τὴν ἐκδιδομένην ἐκ θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν, ἧς τὰ μετέχοντα ἔνθεά ἐστί τε καὶ λέγεται». Γράφων δὲ *Πρὸς Γάϊον*, πῶς ὑπὲρ θεαρχίαν καὶ ἀγαθαρχίαν ὁ θεός ἐστιν, «εἰ θεότητα» φησί «νοήσαις τὸ θεοποιὸν καὶ ἀγαθοποιὸν δῶρον, καθ' ὃ θεούμεθα καὶ ἀγαθυνόμεθα· καὶ γὰρ εἰ τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ τοῦ θεοῦσθαι τοῖς

---

[1] *Despre Duhul Sfânt* 19, PG 32, 156D–157A; acelaşi citat e pomenit de sfântul Grigorie şi în *Capete* 68, *Despre dumnezeieştile lucrări* 21, *Epistole* 4, 7; 7, 7.

[2] Fiinţa lui Dumnezeu, cea doar metonimic numită 'dumnezeire'.

[3] Lucrarea Lui văzătoare (şi îndumnezeitoare), în mod propriu-zis numită 'dumnezeire'.

[4] Despre dumnezeirea *cea mai presus* şi *cea coborâtă* vezi *Epistola a III[a] către Achindin* 6, Palama II, GA, p. 296-7.

[5] Adică: şi numeşte îndumnezeirea 'dumnezeire a lui Dumnezeu', şi arată că fiinţa Lui e mai presus de aceasta.

[6] Literal: îndumnezeite.[7] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 953D–956A.

mai prejos decât Duhul»[1]. Prin urmare, față de dumnezeirea (adică [față] de văzătoarea putere – și lucrare – cea mai-înainte-de-veci a lui Dumnezeu, a Celuia ce toate le știe dinaintea facerii [lor, putere și lucrare] despre care marele Vasile a zis că e mai prejos decât Duhul, iar marele Athanasie [că e] secundară firii), deci, față de dumnezeirea cea propriu-zis numită [astfel, adică 'dumnezeire'], cea care este împrejurul dumnezeiești firi (precum Grigorie al Nyssei a spus-o), așadar, față de [una ca] aceasta, ființa lui Dumnezeu cea mai-presus-de-nume, cea de-neglăsuit, împrejurul căreia sînt puterile și lucrările cele dinainte-de-veci, cea numită – și ea – 'dumnezeire' [dar doar pornindu-se] de la lucrarea sa proprie, cum să nu fie [aceasta din urmă[2]] mai presus [față de aceea[3]][4]? Și trebuie să îl aducem de față și pe marele Dionisie; că acesta – mai lămurit decât [toți] ceilalți – și îndumnezeirea o numește 'dumnezeire a lui Dumnezeu', și ființa [Lui o arată a fi] mai presus de aceasta[5], [în chip] nealunecat și – deopotrivă – limpede și înțelept și bine-cinstitor [de Dumnezeu]; zice, dar, în *Despre dumnezeiești-le numiri*: «*dumnezeire* numim – pe de o parte – din unghiul obârșiei și Dumnezeiescului și pricinii, obârșia – și pricina – cea una a tuturora, cea mai-presus-de-obârșie și mai-presus-de-ființă; iar – pe de altă parte – din unghiul împărtășirii, puterea dată de la Dumnezeu Cel de neîmpărtășit, îndumnezeirea-însăși, [cea] prin care cele părtașe de ea sînt – și se numesc – 'dumnezeiești'[6]»[7]. Și scriindu-i lui Gaius [care întrebase] «cum[8]» Dumnezeu «e mai presus de obârșia dumnezeirii și de obârșia bunătății[9]», zice [că] «[vei înțelege] de vei socoti *dumnezeire* și bunătate *darul cel îndumnezeitor* și îmbunător[10], [dar] după care[11] ne îndumnezeim și ne în-bunăm; că dacă [nu altceva decât darul] aceasta este obârșia îndumnezeirii celor îndum-

[8] Adică în ce mod. [9] Altfel zis: de thearhie şi de agatharhie.
[10] Literal: de-dumnezeu-făcător şi de-bine-făcător.
[11] Adică: prin care, din unghiul căruia, pe calea căruia.

θεουμένοις, ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος καὶ τῆς οὕτω λεγομένης θεότητός ἐστιν ἐπέκεινα».

21 ΒΑΡΛ. Ἀλλὰ ταύτην τὴν θεότητα σχέσιν οὗτος καὶ μίμησιν ἐκεῖ φησι· διὸ ἡμεῖς ταύτην λέγομεν κτιστήν.

ΟΡΘΟΔ. «Ἀμίμητον μίμημα» ταύτην ὠνόμασεν· ὥστ' οὐ μᾶλλον μίμησις ἢ ἀμιμησία· οὔκουν κτιστή γε παρὰ τοῦτο. Σχέσιν δὲ δηλοῖ πολλὰ τῶν τοῦ θεοῦ· καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ βασιλεία, ἥτις καὶ ἡμῖν ἐπήγγελται, σχέσις τίς ἐστιν ἄκτιστος οὖσα. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος, ὡς «ἔστι τι πρᾶγμα ὑπὲρ αἰῶνας ἡ τοῦ θεοῦ βασιλεία· οὐ γὰρ θέμις ἦρχθαι ἢ φθάνεσθαι ὑπὸ αἰώνων τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν. Ταύτην δὲ πιστεύομεν εἶναι τὴν τῶν σωζομένων κληρονομίαν». Ἀλλὰ καὶ ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Δαμασκηνὸς πολλὰ τῶν ἐπὶ θεοῦ λεγομένων σχέσιν δηλοῦν ἐδίδαξεν· ὧν οὐδὲν ἂν φαίη τις κτιστὸν νοῦν ἔχων. Σχέσιν δ' ἀκούων ἐπὶ τῶν τοιούτων μὴ φυσικὴν τῶν εὐμοιρηκότων οἰκειότητα νομίσῃς, ἀλλὰ τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ὑπερφυεστάτην μέθεξιν. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐπῆγαγε τῶν μετεχόντων εἶναι ταύτην, ἀλλ' οὐχὶ τῶν πρὸς ταύτην πεφυκότων. Καὶ γὰρ διὰ τῆς τοιαύτης ἐν πνεύματι μεθέξεως μίμημα καὶ ὁμοίωμα τοῦ θεοῦ γίνονται οἱ ἅγιοι ὑπερφυές· κατὰ δὲ τὸν θεῖον Μάξιμον εἰπεῖν, «εἰκόνες ζῶσαι

---

[1] «astfel»: în sensul de obârşie a îndumnezeirii.

[2] *Epistola a II*[a] *(Către Gaius/Caius)*, PG 3, 1068A–1069A: «Cum Cel ce este dincolo de toate este mai presus şi de obârşia dumnezeirii şi de obârşia bunătăţii? [Vei înţelege] de vei socoti *dumnezeire* şi *bunătate* lucrul însuşi al darului îmbunător şi îndumnezeitor şi cea de-neimitat imitaţie a Celui mai presus de dumnezeire şi de bunătate, [dar] după care ne îndumnezeim şi ne îmbunăm; că dacă [darul] aceasta devine obârşie a îndumnezeirii şi îmbunării celor îndumnezeiţi şi îmbunaţi, [atunci] Cel mai presus de toată obârşia este dincolo şi de astfel numita *dumnezeire* şi *bunătate* – [numită şi înţeleasă] ca *obârşie a îndumnezeirii* şi *obârşie a îmbunării* – în măsura în care Cel de neimitat şi dezlegat [de toate] este mai presus de imitări şi legături, [precum] şi de cele ce imită şi de cele ce se împărtăşesc».

[3] Tot acolo. [4] Pe motiv că Areopagitul ar fi numit-o 'imitare', adică.

[5] *Capete teologice* 2, 86, PG 90, 1165A.

nezeiți, [atunci] Cel mai presus de toată obârșia este dincolo și de astfel[1] numita *dumnezeire*»[2].

21 VARL. Dar el spune acolo că această dumnezeire este relație și imitare; drept care noi spunem că aceasta este creată.
ORT. [Ba] a numit-o «de-neimitat imitație»[3]; încât nu este în mai mare măsură *imitare* decât *neimitare*; prin urmare nu se poate spune că – pe motivul acesta[4] – este creată. Apoi, pe de altă parte, pe multe din cele ale lui Dumnezeu le arată a fi relație; că și însăși împărăția lui Dumnezeu, pe care și nouă ne-a făgăduit-o, este [tot] o anumită relație, nezidită [însă] fiind [ea]; pentru că zice dumnezeiescul Maxim: «împărăția lui Dumnezeu este [de bună seamă] o anume realitate mai presus de veacuri; că nu se cade a zice că împărăția lui Dumnezeu a început [oarecând] ori că i-o iau înainte veacurile; aceasta, deci, credem [noi] a fi moștenirea [dată] celor ce se mântuiesc»[5]. Dar și Damaschinul cel înțelept [în] cele dumnezeiești [ne-]a învățat [că] multe din cele spuse în privința lui Dumnezeu[6] arată [o] relație; și nimeni n-ar spune – de are minte – că ceva dintre acestea e creat. Și auzind[u-l tu pe] 'relație' spus în cazul acestora, nu socoti [că înseamnă] *naturală* legătură [cu Dumnezeu] a celor ce au parte [de El/de relația aceasta], ci [că înseamnă] cea – prin Duhul – cu-totul-mai-presus-de-fire împărtășire; drept care [el] însuși[7] a și adăugat [că relația] aceasta este a celor ce se împărtășesc, nu a celor cărora le este dat a fi spre aceasta[8]; că [doar] printr-o astfel de împărtășire, întru Duhul, se fac sfinții [– așa zicând –] imitație mai-presus-de-fire a lui Dumnezeu și [mai-presus-de-fire lucru] asemenea Lui și (ca să spunem ca dumnezeiescul Maxim) «icoane vii ale lui

---

[6] Sau 'spuse [a fi] la Dumnezeu'; adică cele dimprejurul Lui (τὰ περὶ αὐτόν).

[7] Literal: 'acesta'; Damaschinul, adică (vezi *Dogmatica* 1, 9, PG 94, 836A; despre relație vezi, de pildă, *Dialectica* 51 în Damaschin I, GA, p. 146 şi urm.).

[8] «cele cărora le este dat a fi spre [relația] aceasta»: dumnezeieştile lucrări nezidite, cele dimprejurul dumnezeirii, adică bunătatea, pronia etc.

Χριστοῦ, καὶ ταὐτὸν αὐτῷ μᾶλλον κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα». Ὑπερφυὴς ἄρα καὶ ἡ σχέσις αὕτη. Διὸ καὶ ἄσχετον εὑρήσεις παρὰ τῶν πατέρων τὴν τῆς θεώσεως ὠνομασμένην χάριν, ὡς μὴ ἔχουσαν τὴν οἱανοῦν ἐν τῇ φύσει δύναμιν. Πῶς δ' ἄρα καὶ ἡ θεαρχία, ἡ ἀγαθαρχία, ἡ θέωσις, ἡ αὐτοθέωσις, ἡ τοῦ θεοῦ θεότης, ἡ αὐτοθεότης τοῖς κτιστοῖς συναριθμοῖτο ἄν;

22 ΒΑΡΛ. Οἶδα κἀγὼ τὸν ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντορα τοιούτοις ἐξυμνοῦντα προσρῄμασιν αὐτήν, καὶ θείαν δύναμιν καὶ πρόνοιαν καλοῦντα ταύτην. Ἀλλ' οἶδα καὶ ὑποστάτην αὐτῆς εἰρηκότα τὸν θεόν, καὶ οὐ μόνον ταύτης, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοζωῆς καὶ τῶν παραπλησίων. Διὸ καὶ ὡς τοῦ θείου πυνθανομένου Τιμοθέου γράφει πρὸς αὐτόν· «τί δὲ φῄς, τὸ αὐτοεῖναι λέγομεν ἢ τὴν αὐτοζωήν, καὶ ὅσα ἄλλα ἀπολύτως καὶ ἀρχικῶς εἶναι, καὶ ἐκ θεοῦ πρώτως ὑφεστηκέναι τιθέμεθα». Λέγοντες οὖν ἡμεῖς ἐκτίσθαι πρὸς θεοῦ, ἅπερ οὗτος ὑφεστηκέναι φησὶν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ὧν ὑποστάτην τίθεται θεόν, ἆρ' οὐ ταὐτὰ τῷ μεγάλῳ φρονοῦμεν κατὰ τοῦτο;

ΟΡΘΟΔ. Ἥκιστα· διαπεπτώκατε γὰρ τῆς ἀσφαλοῦς ἐκείνου καὶ θείας διανοίας ἐς τὰ μάλιστα.

23 ΒΑΡΛ. Πῶς καὶ τίνα τρόπον;

---

[1] *Ambigua*, PG 91, 1253D.

[2] După cum mai-presus-de-fire este împărtăşirea sfinţilor de Duhul.

[3] Vezi Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 5, PG 3, 644A.

[4] Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, PG 91, 1237AB; vezi şi Triade 3, 1, 26 (Palama IV, p. 84-5); vezi, de asemenea, şi Filothei Kokkinos, *Împotriva lui Gregoras. Cuvântul 10. Cum că nerelaţională şi inimitabilă îi este firii omeneşti dumnezeiasca dare* (literal: *dumnezeiescul har*) *şi îndumnezeire*, ed. D. Kaimakis, Thessalonic 1983, p. 372-3.

[5] Sau îndumnezeirea-în-sine.

[6] Sau dumnezeirea-în-sine.

[7] Pe tema aceasta a suportului ontologic sfântul Grigorie vorbeşte şi în *II Varlaam* 31 (Palama II, GA, p. 246-7), *Triade* 3, 2, 13 şi 25 (Palama IV, GA, p. 158-161 şi 184-5).

[8] Altfel zis: existenţă-în-sine (sau existenţă-de-sine, cum traduce părintele Stăniloae).

Hristos; ba [chiar] mai mult decât [ceva] asemenea [Lui]: [se fac] totuna cu El, după har»[1]. Prin urmare şi relaţia aceasta[2] este [ceva] mai-presus-de-fire, drept care şi 'nerelaţional' vei afla numit de către Părinţi harul îndumnezeirii[3], ca unul ce nu are în fire[a zidită] nici o putere/facultate [primitoare a lui][4]. Cum, deci, thearhia [adică obârşia îndumnezeirii], agatharhia [adică obârşia binelui], îndumnezeirea, însăşi-îndumnezeirea[5], dumnezeirea lui Dumnezeu, însăşi-dumnezeirea[6], [cum] să se numere [acestea] între cele create?

22 VARL. Ştiu şi eu că de-Dumnezeu-arătătorul din Areopag o laudă pe aceasta cu asemenea denumiri şi că o numeşte dumnezeiască putere şi pronie; dar ştiu şi că Îl numeşte pe Dumnezeu 'subzistător'/suport [ontologic] al ei, şi nu doar al ei, ci şi al vieţii-în-sine şi a celorlalte de felul acesta[7]; drept care, întrebat de dumnezeiescul Timotei, scrie acestuia: «dar, la urma urmei – zici –, ce numim [noi] fiinţare-în-sine[8] ori viaţă-în-sine ori toate [acestea] câte le gândim a fi[9] [în chip] dezlegat şi obârşitor[10] şi care şi-au luat subzistenţa – mai întâi ele – din Dumnezeu[11]?»[12]. Aşadar, zicând noi că au fost create de către Dumnezeu, acestea despre care el[13] spune [clar] că şi-au luat subzistenţa din Dumnezeu şi cărora li-L afirmă pe Dumnezeu [a le fi] suport [ontologic], oare nu acelaşi lucru cu marele [Dionisie] îl cugetăm în privinţa aceasta?

ORT.] Câtuşi de puţin; pentru că aţi căzut – departe foarte – de la nealunecat şi dumnezeiesc cugetul aceluia.

23 VARL. Cum şi în ce fel?

---

[9] Sau a exista.

[10] Altfel zis: în mod absolut şi originar.

[11] Altfel zis: 'şi care Îl au pe Dumnezeu – în mod primar [sau originar] – suport [ontologic]'.

[12] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 953C.

[13] Dionisie, adică.

ΟΡΘΟΔ. Ὅτι τὸ ὑφεστηκέναι τὴν ὕπαρξιν δηλοῖ μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως. Ταῦτ' ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν κτιστῶς ὄντων καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτίστως ἐκ θεοῦ ῥηθείη ἄν. Ἔνθεν τοι καὶ Βασίλειος ὁ μέγας ἐπ' ἀμφοτέρων ἐχρήσατο τῇ λέξει γράφων ἐν τοῖς *Ἀντιρρητικοῖς*· «ὁ γὰρ τετοκὼς βώλους δρόσου οὐχ ὁμοίως τάς τε βώλους καὶ τὸν υἱὸν ὑπεστήσατο». Κέχρηται δὲ ταύτῃ κἀπὶ τῶν ἀκτίστων μόνων· «'πνεῦμα γάρ φησι στόματος θεοῦ', ἵνα μὴ τῶν ἔξωθέν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνῃς, ἀλλ' ὡς ἐκ θεοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχον δοξάζῃς». Ἀλλαχοῦ δ' αὖθις περὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος θεολογῶν ἐνθέως, «τοῦτο» φησί «τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑφεστάναι». Πολλαχοῦ δὲ τῶν οἰκείων λόγων καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ὑπόστασιν ὀνομάζει τὴν τοῦ υἱοῦ προαιώνιον ὕπαρξιν. Οἱ τοίνυν δι' οὐδὲν ἕτερον τὰς θείας ἐκείνας δυνάμεις κτιστὰς εἶναι ἀποφαινόμενοι, ἢ ὅτι καὶ τούτων ὑποστάτις ἐστὶν ἡ πάντων αἰτία, τάχ' ἂν ἡμῖν διὰ τὰ τοιαῦτα προσρήματα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα κτιστὸν ἀποδείξαιεν; Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο συνιδεῖν ἐδυνήθησαν, ὡς τῶν ὑπὸ θεοῦ ἐκ μὴ ὄντων προηγμένων οὐδὲν ἀπολύτως καὶ ἀρχικῶς εἶναι δύναιτ' ἄν, ὃ ταῖς θείαις δυνάμεσιν ὁ μέγας ἐκεῖνος προσεμαρτύρησεν.

24 Ἀλλ' οὐδὲ «αὐτοεῖναι» ἢ «αὐτοζωὴ» κληθείη πώποτ' ἄν τι τῶν κτιστῶς ὄντων τε καὶ ζώντων· μεθέξει γὰρ τούτων

[1] *Iov* 38, 28.

[2] *Contra lui Eunomiu* 2, 3, PG 29, 624A. Semnalăm că paragraful de față și cel următor urmează îndeaproape paragrafului *Triade* 3, 2, 18. Notăm, iarăși, că în manuscrise *ὑπεστήσατο* (a dat subzistență) alternează cu *ἐτεκνώσατο* (a născut); citatul apare în *Tomosul sinodal* din 1351 (PG 151, 744B), dar Nichifor Grigorás a contestat autenticitatea variantei citate, fapt pentru care Palama a alcătuit o epistolă 'către cel ce a întrebat' *Despre spusa lui Vasile*.

[3] *Psalmii* 32, 6.

[4] Lit.: să Îl judeci.

[5] *Omilia la Psalmul 32*, 4, PG 29, 333B.

ORT. [Pentru] că [acel] 'și-au luat subzistența' arată doar existența, nu și modul existenței; astfel că [el] se poate spune și în privința celor ce sînt din Dumnezeu [în chip] zidit, și în privința celor ce [în chip] nezidit sînt [din El]; drept aceea și Vasile cel Mare a folosit [acest] cuvânt în amândouă [privințele], scriind în *Antiretice*: «'Cel ce a născut bulgări de rouă'[1], [Acesta] nu într-același chip a dat subzistență [adică este suport ontologic] și bulgărilor, și Fiului»[2]; îl folosește, însă, și doar în privința celor nezidite, că zice: «[I s-a zis] 'Duhul gurii lui Dumnezeu'[3], ca să nu Îl gândești[4] [a fi] între cele din afara [lui Dumnezeu] și între zidiri, ci să Îl socoți din Dumnezeu avându-Și subzistența»[5]; iar altundeva, iarăși, despre Același Duh teologhisind [el] întru Dumnezeu, «acesta» zice «Îi este semnul însușirii celei din unghiul subzistenței [proprii], [și anume faptul de] a fi cunoscut prin Fiul și [faptul de] a subzista din Tatăl»[6]. Dar și Grigorie Teologul – în multe [locuri] din cuvintele sale – numește 'subzistență/ipostas' existența cea dinainte de veci a Fiului[7]. Așadar, cei ce din pricína a nimic altceva nu spun că dumnezeiești puteri acelea sînt create, fără numai din pricína faptului că și acestora le este suport [ontologic tot] Pricína a toate, [aceștia,] datorită denumirilor de felul acesta[8], creatură [a fi] ni L-ar demonstra pe Fiul ori pe Duhul Sfânt? Și nici măcar aceea nu au putut pricepe, [și anume] cum [că] nimic din cele de Dumnezeu aduse din neființă[9] [la ființă] nu poate exista[10] [în chip] dezlegat și obârșitor[11], [lucru] pe care acolo marele acela [Dionisie] l-a mărturisit [a fi propriu] dumnezeieștilor puteri.

24 Dar nici nu s-ar putea numi vreodată *ființare-în-sine*[12] ori *viață-în-sine* ceva din cele ce sînt și viețuiesc [în chip] zidit;

---

[6] *Epistola 38*, 4, PG 32, 329C.

[7] Vezi *Cuvântul 20*, 6, PG 35, 1072C; *Cuvântul 42*, 16, PG 36, 477AB şi altele.

[8] Vezi cazurile tocmai enumerate.

[9] Literal: din cele ce nu sînt.

[10] Literal: nu ar putea fi.

[11] Altfel zis: în mod absolut şi originar.

[12] Sau: existență-de-sine.

ἕκαστον ἔστι τε καὶ ζῇ. Πῶς οὖν αὐτοζωὴ ἔσται τὸ ζωῆς μετέχον; Πῶς δὲ τὸ μετεχόμενον ἀλλ' οὐ μετέχον ἄλλου κτίσμα, τῶν κτισμάτων πάντων μετοχῇ τὸ εἶναι σχόντων; Τὸ δ' ἔτι μεῖζον εἰς ἀπόδειξιν ὡς ἄκτιστοί εἰσιν αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι τοῦ θεοῦ, ὅτι καὶ καθ' ὑπεροχὴν μὴ οὔσας ὁ αὐτὸς προσείρηκεν αὐτάς. Εἰπὼν γὰρ «τὰς ἐκδιδομένας ἐκ θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὰς δυνάμεις», ἐπήγαγεν· «ὧν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα καὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ ἔνθεα καὶ ἔστι καὶ λέγεται», πάντως ὡς τῶν δυνάμεων ἐκείνων οὐσῶν ὑπὲρ τὰ ὄντα· «πάντων γάρ τῶν μετεχόντων, ὡς μὴ μετοχῶν ὄντων, ἀρχὴν τοῦ εἶναι σχόντων, τὰ μεθεκτὰ»—ταὐτὸ δ' εἰπεῖν αἱ μετοχαὶ καὶ αἱ δυνάμεις αὗται—οὐδέποτε τοῦ εἶναι ἤρξαντο κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον. Καίτοι κατὰ τὸν αὐτὸν «καὶ τῶν μεθεκτῶν πάντων ἀπειράκις ἀπείρως ὁ θεὸς ὑπερεξῄρηται». Πολλὴν δ' ἂν ἴδοις ἐξετάζων τὴν διαφορὰν ἐν τοῖς μετέχουσιν αὐτῶν, ἣν εἴσεταί τις ἀσφαλῶς τοῖς ἀρτίως ἐξενηνεγμένοις τοῖς ἡμετέροις πατράσιν ἐντυχὼν συγγράμμασιν.

25 ΒΑΡΛ. Ἐκεῖνό μοι ἀξιῶ σαφήνισον· πῶς δύο θεοτήτων διαφόρων οὕτω παρὰ τῶν ἁγίων, καθάπερ ἀνεφάνη, λεγομένων, μίαν φαμὲν ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος προσκυνεῖν θεότητα;

ΟΡΘΟΔ. Ἔδει μέν σοι παραστῆσαι νῦν ὡς καὶ λατινόφρονές εἰσιν οἱ τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ πνεύματος

[1] «acestea»: cele ce [în chip] zidit există şi vieţuiesc.
[2] Literal: ceea ce.
[3] Literal: acesta; Dionisie, adică.
[4] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 956A.
[5] Acest «care» le indică pe cele ce se împărtăşesc de ceva.
[6] «împărtăşiri»: lucruri (adică realităţi) date spre împărtăşire (cuiva).
[7] *Capete teologice* 1, 48, PG 90, 1100CD şi 1, 50, PG 90, 1101B.
[8] «cele împărtăşibile»: cele date spre împărtăşire, cele participate de către cele ce sînt.
[9] *Capete teologice* 1, 49, PG 90, 1101A; vezi şi *Triade* 3, 2, 7-8 (Palama IV, GA, p. 144-151) şi *Despre dumnezeieştile lucrări* 41 (*ibidem*, p. 396-399).

[pentru] că fiecare dintre acestea[1] [nu altcum decât] prin împărtășire este și viețuiește; cum, dar, să fie *viață-în-sine* cel ce[2] se împărtășește de viață? Și cum să fie [lucru] zidit ceea ce – fără a se împărtăși [la rându-i] de [nimic] altceva – se dă spre împărtășire [celorlalte], de vreme ce toate cele zidite [tocmai] prin împărtășire își au faptul de a fi? Apoi, dovadă și mai mare că nezidite sînt puterile acelea ale lui Dumnezeu [este aceea] că – în înțeles de covârșire/depășire – acela[3] a spus despre ele și că *nu sînt*; că zicând «puterile proniatoare date [nouă] din Dumnezeu Cel de-neîmpărtășit», a adăugat: «de care împărtășindu-se cele ce sînt (fiecare în felul ei propriu), [acestea din urmă] sînt – și se și numesc – și 'fiinde' (adică '[cele] ce sînt'), și vii, și îndumnezeite»[4], puterile acelea fiind – adică – mai presus de cele ce sînt; pentru că *cele împărtășite de către* toate cele care se împărtășesc [de ceva] ([și] care[5] nu sînt împărtășiri[6], de vreme ce își au început al faptului lor de a fi) – adică *împărtășirile și puterile însele* – nicicând nu și-au început faptul de a fi, după [cum spune] dumnezeiescul Maxim[7]; măcar că, după același [Maxim], «Dumnezeu e de nesfârșite ori nesfârșit mai presus de toate cele împărtășibile[8]»[9]. Iar de cercetezi, vei vedea că este mare deosebire între cei ce se împărtășesc de acestea[10], [deosebire] pe care fără-de-greș o poate afla cineva citind scrierile acum date la iveală de către Părinții noștri.

25 VARL. Aceea, rogu-te, lămurește-mi-o: [nu altcum decât] în înțelesul acesta (după cum s-a văzut) zicând sfinții că sînt două dumnezeiri diferite, cum [mai e cu putință să] zicem – în privința sfintei Treimi – că ne închinăm unei singure dumnezeiri?

ORT. Ar trebui să îți înfățișez acum că și latinofroni[11] sînt cei ce spun că îndumnezeitorul dar al Duhului este creat;

[10] Este vorba despre deosebirea între, pe de o parte, făpturile ce se împărtăşesc de harul nezidit al lui Dumnezeu (adică sfinții) şi, pe de altă parte, restul făpturilor.

[11] Adică: cugetători de cele ale latinilor; sau: latinofreni.

λέγοντες κτιστήν. Ἐπεὶ δ' ἐπίκεισαι τοῦ μοναδικοῦ τῆς θεότητος τὸν λόγον ἀπαιτῶν, μία τῶν τριῶν προσώπων, ὦ τάν, ὑπάρχει ἡ θεότης, καὶ οὐδείς ποτ' ἄλλως εἶπε ζῆν εὐσεβῶς προῃρημένος. Ὅπως δὲ τῷ ἐνιαίῳ τὸ διακεκριμένον ταὐτης οὐ προσίσταται, σαφῶς καὶ σοφῶς καὶ συντόμως παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου μάθοις ἄν. Οὗτος γὰρ πρὸς τὸν ἰατρὸν Εὐστάθιον γράφων, προδιορισάμενος ὡς κυρίως μὲν ἐποπτικῆς ἢ ἐνεργητικῆς δυνάμεως ἔνδειξιν ἡ τῆς θεότητος προσηγορία φέρει, κατ' αἰτίαν δὲ λέγεται καὶ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ θεότης, καὶ τρανῶς πρότερον οὕτω δείξας τὸ διάφορον τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας, εἶτά φησιν· «ἀλλ' εἴτε τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ φαίη τις θεότητα, μία τῶν τριῶν ἡ φύσις· εἴτε τὴν ἐνέργειαν ὀνομάσει τις θεότητα, μία τῶν τριῶν προσώπων ἡ ἐνέργεια». Οὕτω μίαν θεότητα προσκυνοῦμεν τρισυπόστατον, ἀλλ' οὐχ ὡς χάριτος καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἄμοιρον, ὡς εἶναι ταὐτὸν καὶ ἀπαράλλακτον τῇ προόδῳ τοῦ θεοῦ τὸ ἀνεκφοίτητον καὶ τῇ κρυφιότητι τὸ ἐκφανές (τοῦτο γὰρ παραφρονούντων λέγειν)· ὥσπερ δὲ δύναμιν καὶ σοφίαν κοινὴν πατρός, υἱοῦ καὶ πνεύματός φαμεν, λέγομεν δὲ καὶ δύναμιν καὶ σοφίαν τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ἀλλὰ αὐθυπόστατον, μίαν δ' ὅμως σέβομεν ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω καὶ προσκυνητῆς τριάδος σοφίαν καὶ δύναμιν—ἥ τε γὰρ ἐνυπόστατος τοῦ θεοῦ δύναμίς τε καὶ σοφία μία, εἴτε τὴν κοινὴν εἴποι τις τῶν τριῶν ὑποστάσεων, μία καὶ αὐτή ἐστιν—, οὕτω καὶ θεότητα τῶν τριῶν μίαν προσκυνοῦμεν· ἣν γὰρ ἂν εἴποις, μία τῶν τριῶν ἐστιν· ἡ

[1] Altfel zis: despre *unimicul* dumnezeirii.
[2] Adică: una singură este.
[3] Adică Persoane.
[4] Adică: în perspectiva cauzală, prin metonimie.
[5] *Epistola 198*, 8, PG 32, 696AC.
[6] Adică: în înțelesul acesta.
[7] Adică: [subzistentă] în-trei-ipostasuri.
[8] Însuşirea Lui, adică, de a rămâne în El Însuşi.
[9] Adică: însuşirea Lui de a Se arăta zidirii; sau: ceea ce – din El – se arată lumii zidite.

dar, fiindcă stăruieşti cerând[u-mi] cuvânt despre caracterul singular al dumnezeirii[1], [îţi spun:] úna este[2] – o, omule – dumnezeirea celor trei Feţe[3] şi nimeni, alegând a trăi [în chip] binecinstitor [de Dumnezeu], nu a spus vreodată altcum. Iar că însuşirea ei de a fi deosebită nu stă împotrivă celei de a fi unitară/unită, [aceasta în chip] limpede şi înţelept şi [pe] scurt o poţi învăţa de la marele Vasile. Că scriind acesta *Către Efstathie doctorul*, deslușind cum [că] denumirea de 'dumnezeire' arată *propriu-zis* puterea [asupră] văzătoare şi lucrătoare, şi [că doar] *din unghiul pricinii*[4] i se spune 'dumnezeire' şí fiinţei lui Dumnezeu şi, mai întâi, arătându-i astfel limpede deosebirea dintre fiinţă şi lucrare, mai apoi zice: «dar, de firii lui Dumnezeu i-ar zice cineva 'dumnezeire', úna este firea Celor trei; iar de lucrarea o numeşte cineva 'dumnezeire', úna este lucrarea celor trei Feţe»[5]. *Aşa*[6] ne închinăm unei singure dumnezeiri triipostate[7], [şi anume:] nu ca şi cum ar fi nepărtaşă de har şi putere şi lucrare, încât [să se ajungă] să fie totuna neieşitul [din Sine al] lui Dumnezeu[8] cu ieşirea/purcederea Sa, [precum] şi arătatul [Său][9] cu ascunzimea [Lui][10] (că a spune [una ca] aceasta – al celor ieşiţi din minţi [este]), ci, după cum spunem [că] *obştească* [este] puterea şi înţelepciunea Tatălui şi a Fiului şi a Duhului, dar [totodată] şí *Fiului* Îi zicem 'Putere şi Înţelepciune a Tatălui'[11], însă de-sine-subzistentă, dar [nimic nu ne împiedică să] cinstim – în preaînalta şi închinata Treime – o singură înţelepciune şi putere (că úna este enipostat[ic]a/în-ipostas-subzistenta Putere şi Înţelepciune a lui Dumnezeu; iar de cineva o numeşte [aşa[12]] pe cea obştească celor trei Ipostasuri, [tot] una este şi aceasta), tot aşa ne închinăm unei singure dumnezeiri a Celor trei; că pe [ori]care [dintre cele două[13]] ai numi-o [aşa[14]], [tot] una este

[10] Adică: însuşirea Lui de a fi ascuns.
[11] *I Corinteni* 1, 24.
[12] «aşa»: înţelepciune şi putere.
[13] «oricare din cele două»: fiinţa sau lucrarea.
[14] «aşa»: dumnezeire.

μὲν οὐσία αὐθύπαρκτός τε καὶ παντάπασιν ἀπερινόητος, ἡ δὲ δύναμις περὶ αὐτὴν οὖσα φυσικῶς καὶ νοουμένη παρ' ἡμῶν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ἀπὸ τῶν ποιημάτων, λεγομένη τε καὶ ὑμνουμένη καταλλήλως ἐκ τῶν προηγμένων ἐκ μὴ ὄντων, καὶ συνεστηκότων καὶ βελτιουμένων κατ' αὐτήν, ὡς προνοητική, δημιουργική τε καὶ θεουργική, θεωρός τε καὶ ἔφορος ἁπάντων· «δυνάμεως γάρ», φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, «καὶ σοφίας καὶ τέχνης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα».

26 ΒΑΡΛ. Ἀλλ' ὑμεῖς καὶ τὴν κοινὴν ταύτην θεουργικὴν δύναμιν καὶ χάριν ἐνυπόστατόν φατε.

ΟΡΘΟΔ. Ἀλλ' οὐχ ὡς αὐθυπόστατον, ἄπαγε· καὶ κατὰ τοῦτο μέντοι τοῖς πατράσιν ἑπόμενοι· τὸ γὰρ φῶς τῆς θεοποιοῦ χάριτος ἐνυπόστατον ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς ὑμεῖς κακῶς νοεῖτε. Ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ἐνυπόστατον πολυσήμαντός ἐστι φωνή, καθάπερ καὶ τὸ ἀνυπόστατον, οὐχ ὡς αὐθυπόστατον ἐνυπόστατόν φασι τὴν τῆς θεώσεως χάριν, ἀλλ' ὡς παραμένουσαν οἷς ἂν ἐγγένηται, καὶ μὴ καθάπερ ἀστραπῆς τε καὶ βροντῆς φύσις γινομένην ἐν τῷ φθείρεσθαι, καὶ τῇ φανερώσει παρ' αὐτὰ συνδιαλυομένην· «οἷς γὰρ ἄν», φησίν, «ἐπιλάμψῃ, διηνεκὲς καὶ ἀδιάδοχον τὸ φῶς ἐμποιεῖ». Ἀλλὰ γὰρ τῷ ἐνιαίῳ τῆς θεότητος ἔτι προσδιατρίψωμεν. Τί γάρ, οὐ πνεῦμα ἡμῖν σεπτόν ἐστι τὸ τῆς τριάδος ἕν; Ἀλλὰ πνεῦμά φαμεν καὶ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, ἥτις κοινὴ ἐστι πατρός, υἱοῦ καὶ

[1] Adică: în mod natural.
[2] Literal: [pornind] de la făpturi.
[3] Literal: din cele ce nu sînt.
[4] Literal: după ea; adică: conform ei.
[5] *Împotriva lui Eunomiu* 2, 32, PG 29, 648A.
[6] Literal: har; am preferat termenul occidental şi pentru că este feminin (ca şi 'puterea' cu care este împerecheat aici).
[7] Adică: nu în înţelesul greşit pe care îl daţi voi termenului (cel de 'subzistent-ca-ipostas').
[8] Reamintim că, potrivit *Dicţionarului Explicativ al limbii Române* (1958-1966), *glas* înseamnă – în primul rând – *cuvânt*.
[9] Polisemantic, adică.

cea a Celor trei, ființa [fiind] de-sine-subzistentă și cu totul de neînțeles [cu mintea], iar puterea fiind [în chip] firesc[1] împrejurul ei și [fiind] înțeleasă de noi – pe cât ne este cu putință – din făpturi[2], și numită și [în cântări] lăudată [în chip] potrivit din cele aduse [la ființă] din neființă[3] și alcătuite și îmbunătățite prin ea[4], ca [una ce este] proniatoare, făuritoare și de-dumnezei-lucrătoare, văzătoare și veghetoare asupra a toate; că «ale puterii» – zice marele Vasile – «și ale înțelepciunii și ale meșteșugului – nu ale ființei înseși – sînt arătătoare făpturile»[5].

26 VARL. Dar voi spuneți că și această comună putere și grație[6] de-dumnezei-lucrătoare este enipostaziată, adică subzistentă-în-ipostas.

ORT. Nu însă ca [una ce ar fi] de-sine-subzistentă, fereasă Sfântul!; dar [o spunem] și în privința aceasta următori făcându-ne Părinților; că subzistentă-în-ipostas spun aceia [a fi] lumina harului îndumnezeitor; dar nu cum rău înțelegeți voi[7], ci, fiindcă 'enipostat'/'subzistent-în-ipostas' este un glas[8] cu mai multe înțelesuri[9], precum și 'anipostat/fără-de-ipostas', [aceia] spun că harul îndumnezeirii este 'enipostat'/'subzistent-în-ipostas' nu ca [despre unul ce ar fi] subzistent-de-sine, ci ca [despre] unul ce dăinuie în cei la care vine[10], și nu – după cum [e] firea fulgerului ori a tunetului – arătându-se spre a înceta [numaidecât de-a mai fi] și pierind totdeodată cu arătarea; că zice «neîncetată și statornică[11] face lumina»[12] în cei în care strălucește. Să mai zăbovim, însă, asupra unitarului dumnezeirii. Cum așa, cinstitul Duh nu ne este oare unul din Treime? Dar [tot] 'duh' numim și harul Duhului, [har] care obștesc[13] este Tatălui și

[10] Vezi și *Triade* 3, 1, 9; pentru diferite înțelesuri ale termenul *enipostat/subzistent-în-ipostas* vezi Leontie din Bizanț, *Sholii* 7, 2, PG 86 1240CD; Anastasie Sinaitul, *Călăuză* 2, PG 89, 61 AB; Maxim Mărturisitorul, *Către Marin*, PG 91, 149BC.

[11] Literal: nesuccedată [de întuneric].

[12] Vezi, mai sus, paragraful 11. [13] Comun, adică.

πνεύματος· πνεῦμα δέ ἐστι καὶ αὐτὸς ὁ ἐν τριάδι προσκυνούμενος θεός. Ἆρ' οὖν παρὰ τοῦτο κωλυθησόμεθα ἓν πνεῦμα προσκυνεῖν καὶ κατηγορήσει τις ἡμῶν ὡς προσκυνητὰ πολλὰ πνεύματα λεγόντων;

ΒΑΡΛ. Οὐδαμῶς.

27 ΟΡΘΟΔ. Οὕτω τοίνυν θεότητα εἰδότες λεγομένην καὶ τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν, μιᾶς οὐδὲν ἧττον θεότητός ἐσμεν θεραπευταί. Καὶ πνεύματα γὰρ ἑπτὰ ὁ Ἡσαΐας εἶπεν, ἃ καὶ ὀφθαλμοὺς θεοῦ ἑπτὰ ἕτερος προφήτης. Ταῦτα δὲ φυσικῶς ἐνεῖναί φησιν ὁ θεῖος Μάξιμος ὡς θεῷ τῷ υἱῷ καὶ λόγῳ τοῦ θεοῦ. Καθάπερ οὖν τὰ ἑπτὰ πνεύματα τὸ μοναδικὸν τοῦ πνεύματος οὐκ ἀναιρεῖ—πρόοδοι γάρ εἰσι καὶ ἐκφάνσεις καὶ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ ἑνὸς ἁγίου πνεύματος—, οὕτω καὶ τῷ διηρημένῳ τῆς θεότητος τὸ μοναδικὸν αὐτῆς οὐκ ἀναιρεῖται· μία γάρ ἐστι τῶν τριῶν ὑποστάσεων θεότης, ἤτοι φύσις καὶ οὐσία ὑπερούσιος, ἁπλῆ, ἀόρατος, ἀμέθεκτος, παντάπασιν ἀπερινόητος. Εἰ δέ τις ἄλλη τῶν ἐνεργειῶν παρὰ τῶν ἁγίων λέγοιτο θεότης, εἴτε μία εἴτε δύο εἴτε πλείους—καὶ γὰρ καὶ τὸ πανταχοῦ εἶναι ἀπὸ τοῦ θεῖν καὶ οἱονεὶ φθάνειν πανταχόσε θεότητα ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν· καὶ τὸ μηδαμοῦ εἶναι ἀπὸ τοῦ θέοντα, ὥσπερ διαφεύγειν πανταχόθεν· ἥ τε τοῦ θεοῦ λαμπρότης, ἣν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ τοῦ ὄρους εἶδον, ἧς καὶ νῦν ὡς ἐν ἀρραβῶνος μέρει κἀπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος οἱ ἅγιοι τελεώτερον μεθέξουσι, θεότης λέγεται ἀπὸ τοῦ αἴθειν, δηλονότι λάμπειν· καὶ ἡ καθαρτικὴ δύναμις ἀπὸ τοῦ αἴθειν, τουτέστι καίειν τε καὶ ἀναλίσκειν πᾶσαν μοχθηρίαν· τό τε γινώσκειν ἅπαντα παρὰ τὸ θεᾶσθαι πάντα τὸν θεὸν

[1] Aici 'închinate' înseamnă, desigur, 'cinstit prin închinare'.
[2] *Isaia* 11, 1.
[3] *Zaharia* 3, 9; 4, 10.
[4] Adică: prin/din fire, în mod natural.
[5] *Către Thalassie* 63, PG 90, 672C.
[6] «împărăţitul ei»: însuşirea ei de a prezenta – aşa zicând – distincţii.

Fiului și Duhului; și [tot] duh este și Dumnezeu Însuși, Cel în Treime închinat. Așadar, oare aceasta ne va împiedica a ne închina unui singur Duh și ne va [putea] învinovăți cineva că am vorbi despre [mai] multe duhuri închinate[1]?

VARL. Nicidecum.

27 ORT. Așadar, în înțelesul acesta știind noi [a fi] numită 'dumnezeire' și ființa lui Dumnezeu, și lucrarea lui Dumnezeu, sîntem – cu nimic mai puțin – slujitori ai dumnezeirii celei una. Că și Isaia a pomenit de șapte duhuri[2], pe care alt proroc i-a numit 'ochi ai lui Dumnezeu'[3], iar dumnezeiescul Maxim spune că acestea [*în chip*] *firesc*[4] sînt în Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, Dumnezeu fiind El[5]. Prin urmare, după cum cele șapte duhuri nu desființează singularul Duhului (că purcederi sînt – și arătări și puteri și lucrări – ale unui singur Duh sfânt), [tot] așa nici singularul dumnezeirii nu e desființat de către împărțitul ei[6]; că una este dumnezeirea celor trei Ipostasuri, adică firea și ființa [cea] mai-presus-de-ființă, simplă, de-nevăzut, de-neîmpărtășit, cu totul de-neînțeles. Iar dacă vreo alta dintre lucrări ai afla-o numită de sfinți 'dumnezeire', fie una, fie mai multe (că, de la θεῖν [a alerga] și, deci, de la a ajunge pretutindeni, și [faptul de] *a fi* [*Dumnezeu*] *pretutindenea* [își] are denumirea de 'θεότης' [dumnezeire][7]; iar [faptul de] *a nu fi nicăierea* [și-o are tot] de la ὁ θέων [Cel ce aleargă], pentru că [alergând] scapă peste tot [simțirii făpturilor]; iar *strălucirea lui Dumnezeu* – pe care și Apostolii au văzut-o în munte, de care sfinții și acum [se împărtășesc] în parte, ca de o arvună, și în veacul viitor se vor împărtăși mai desăvârșit – se numește 'θεότης' [dumnezeire] de la αἴθειν [a arde], adică a străluci; și *puterea curățitoare* [și-o are tot] de la αἴθειν [a arde], adică a aprinde și a mistui prin foc toată ticăloșia[8]; iar [faptul de] *a ști toate* [și-o are] de la a vedea [θεᾶσθαι] Dumnezeu toate

[7] Ioan Damaschin, *Dogmatica* 1, 9, PG 94, 836B–837A; și Grigorie Teologul, *Cuvântul 30 (Al 4-lea Teologic)* 18, PG 36, 128A. [8] Tot acolo.

πρὶν γενέσεως αὐτῶν· καὶ τὸ προνοεῖν ἀπὸ τοῦ ἐφορᾶν, καὶ πρὸς τούτοις τὸ θεοποιεῖν—, ταῦτα τοίνυν ἅπαντα πρόοδοί εἰσι καὶ ἐκφάνσεις καὶ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι τῆς μιᾶς θεότητος ἐκείνης, φυσικῶς προσοῦσαι ταύτῃ καὶ ἀναφαιρέτως. Ἃς ὁ ἀφελὼν ἐκείνης καὶ εἰς κτίσμα κατασπάσας κἀκείνην συγκατέσπασε, μᾶλλον δὲ αὐτὸς τὸ πρὸς ἐκείνην σέβας ἐζημίωται κατὰ τὸν τοῦθ' οὕτω, φεῦ, πεποιηκότα τε καὶ πεπονθότα Βαρλαάμ, καὶ ὑμᾶς τοὺς αὐτῷ φοιτήσαντας κἀπὶ τῶν θείων αὐτῷ κεχρημένους διδασκάλῳ.

28 ΒΑΡΛ. Καὶ πῶς ἔνιοι τῶν κεκληρωμένων τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τῶν τε ἐσχολακότων περὶ λόγους, οὔτ' ἐκείνῳ πρώην οὔθ' ἡμῖν ἀρτίως ἀντιλέγουσιν;

ΟΡΘΟΔ. Ἄνοια καὶ ἀπόνοια, πονηροὶ γεννήτορες πονηροτέρων αἱρέσεων· ὅταν γάρ τις ἕνια τῶν θείων ἀγνοῶν, ἔπειτ' οὐ μόνον ἥκιστα πείθηται τοῖς εἰδόσιν, ἀλλὰ καὶ τούτοις ἐπανιστάμενος ᾖ, πλανᾷ μὲν πρῶτον ἑαυτὸν αὐτός, ἔπειτα τοὺς ἑπομένους πάντας. Πλείους δ' ἄρ' ἀρτίως, ἐπεὶ «πάντες σχεδὸν τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ». Καὶ τὰ ἀνὰ χεῖρας σφίσιν, εἴτε λόγοι εἴτε ἀξιώματα, κἂν ἱερὰ τυγχάνῃ, πορισμὸν βίου καὶ τῆς παρ' ἀνθρώπων δόξης ἀφορμὰς ποιοῦνται. Τίνι δὴ τούτων μέλει τῶν τοιούτων, καὶ ταῦτα τῆς ἡν ὑμεῖς, ἅτε μὴ παρὰ τῆς ἀληθείας ἔχοντες τὸ δύνασθαι, τῆς ἑαυτῶν συμμορίας προεστήσασθε ὄνομά τε δυναστείας καὶ συρφετὸν πλούτου περιβεβλημένης, καὶ κατὰ

[1] Vasile cel Mare (Evagrie Ponticul), *Epistola 8*, 11, PG 32, 265A; Chiril al Alexandriei, *Despre Treime* 11, PG 77, 1145B; Ioan Damaschin, ca mai sus.

[2] Prin pronia Sa, adică.

[3] Literal: a căuta la, a supraveghea; Grigorie al Nyssei, *Către Eunomiu* 2, PG 45, 960C.

[4] «toate acestea»: faptul de a fi pretutindenea, de a nu fi nicăieri, strălucirea lui Dumnezeu, puterea curăţitoare, faptul de a şti toate, pronia faţă de toate şi faptul de a îndumnezei pe părtaşii de El.

[5] Sau manifestări.

dinainte de facerea lor[1]; iar [faptul] *a purta grijă* de toate[2] de la a privi[3]; pe lângă acestea [se mai numește 'θεότης', adică 'dumnezeire'] și τὸ θεοποιεῖν, adică [faptul de] *a îndumnezei*); prin urmare, toate acestea[4] sînt purcederi/ieșiri și arătări[5] și puteri și lucrări ale uneia dumnezeirii aceleia, ce țin de ea [în chip] firesc și de-neluat [de la ea][6]; pe care smulgându-i-le cineva și aruncându-le în rândul zidirilor, și pe aceea a aruncat-o [între acestea] sau, mai bine zis, s-a păgubit pe sineși de cinstirea [potrivit a i se da] ei, așa cum – vai! – a făcut și a pătimit Varlaam și [așa cum faceți] și voi, cei ce ați ucenicit lângă el și pe el l-ați avut de dascăl în cele dumnezeiești.

28 VARL. Atunci cum de unii dintre clericii Bisericii lui Hristos, dintre cei ce se îndeletnicesc cu cărturăria[7], nici aceluia nu i s-au împotrivit mai înainte, nici nouă acum?

ORT. Lipsa de minte și sminteala[8] – [iată] relele născătoare ale mai-relelor erezii; că, atunci când cineva pe unele din [lucrurile] cele dumnezeiești neștiindu-le, mai apoi nu doar că nu dă câtuși de puțin crezare celor ce [le] știu, dar se și pune împotrivă acestora[9], mai întâi [că] se înșeală el pe sine însuși și, mai apoi, [îi înșeală] și pe toți ce urmează lui – iar acum pe mulți, de vreme ce mai toți «[pe] ale lor caută, nu [pe] ale lui Hristos Iisus»[10], iar cele ce le au – fie cărturăria, fie vredniciile[11], și sfinte să fie ele – le fac pricini de agonisire lumească[12] și de slavă de la oameni; cui, dar, să-i mai pese de unele ca acestea[13], mai ales că cea pe care voi (așadar nu de la Adevăr[ul] având puterea [ce o aveți]) ați pus-o căpetenie a haitei/cetei voastre e împodobită cu

[6] «de-neluat [de la ea]»: cu înțelesul din *Luca* 10, 42 ('imposibil de deposedat').

[7] Literal: cu cuvintele; adică: cu discursurile, cu ştiinţele.

[8] Adică: prostia şi demenţa.

[9] Adică: celor ce știu.

[10] *Filipeni* 2, 21.

[11] Altfel zis: ştiinţa şi rangul.

[12] Adică: sursă de bani.

[13] Adică: de astfel de chestiuni dogmatice.

τὸν Σιρὰχ ἑτοίμης οὔσης «ἀνθιστάναι τὴν ὁλκήν», καὶ μάλιστα κατὰ τὸν τῆς πολιτικῆς συγχύσεως καιρόν, ὃν ὡς ἔρμαιον ὑμεῖς εὕρεσθε, καθάπερ οἱ τὰ Σεβήρου ποτὲ τοῦ δυσσεβοῦς καὶ Εὐτυχοῦς τοῦ δυστυχοῦς νοσοῦντες; Οὗτοι γὰρ ἐπαναστάντος Ζήνωνι Βασιλίσκου τοῦ τῆς πενθερᾶς αὐτῷ Βερίνης ἀδελφοῦ, καὶ τῶν πραγμάτων ἐς τὰ μάλιστα συγκεχυμένων, ἅτε τοῦ βασιλέως τηνικαῦτα τῆς ἀρχῆς ὑπεκστάντος τῷ τυράννῳ σχεδὸν ἀκονιτί, καιροῦ λαβόμενοι, τὴν ἐν Χαλκηδόνι θείαν σύνοδον ἀνασκευάζουσι καὶ πρόγραμμα γενέσθαι πείθουσιν, ἐγκελευόμενον μεθ' ὅτι πλείστης ἐξουσίας ἀναθεματίζεσθαι μὲν τὸν Τόμον τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐν ἁγίοις Λέοντος, ὃν ὡς κανόνα εὐσεβείας ἥ τε κατὰ Χαλκηδόνα καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος ἐδέξατο, ἀμφότεραι οὖσαι τῶν ἑπτά, καὶ ἡ μὲν τὸν τῆς τριάδος, ἡ δὲ τὸν τῆς τετράδος ἐκπληροῦσα τόπον ἐν αὐταῖς, τά τε συγγεγραμμένα Κυρίλλῳ τῷ θείῳ καὶ δι' αὐτῶν κεκυρωμένα περὶ τῶν κατ' αὐτὰς κεκινημένων κατακαίεσθαι οὗ ἂν εὑρεθῶσιν. Ἡ δὲ πρόφασις ἥτις καὶ ὑμῖν ἀρτίως· ἱκανὰ γάρ φησι τὰ τῶν ἁγίων καὶ οὐ δεῖ καινὰ δογματίζειν καὶ προσδιατάττεσθαι διερευνωμένους τὰ μὴ χωρητὰ τοῖς πλείοσιν. Ἆρ' οὐχὶ καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἐπὶ τῆς νυνὶ συγχύσεως ἀνελάβεσθε σπουδήν; Ἀλλὰ γὰρ ἐπανῄξει ταχέως καὶ παρρησιάσεται, σὺν θεῷ δ' ὁ λόγος,

[1] Este vorba despre împărăteasa Irina Evloghia Comnena; vezi scurta introducere, p. 118.

[2] *Iisus Sirah* 8, 2; Biblia de la 1688: «Nu te pricí cu omul bogat, ca nu cândai va birui [el] cumpăna ta» (adică: nu cumva el – cu bogăția lui – să încline balanța în favoarea lui); Biblia de la Blaj (1795): «Nu te pricí cu omul bogat, să puie asupra ta cumpăna»; Biblia de la 1914: «Nu te pricí cu omul bogat, ca nu cândva să puie asupra ta cumpăna». Semnalăm faptul că, din păcate, actuala variantă oficială ortodoxă nu mai pomenește de nici o cumpănă a balanței, ci doar de greutatea bogatului ('Nu te certa cu omul bogat, ca nu cumva să fie mai greu decât tine'), astfel că – după corectorii acestei ediții – pasajul palamit s-ar traduce: '[Irina Comnena] este gata a fi mai grea'.

nume împărătesc și cu grămadă de bogăție[1], pe care – după [cum spune] Sirah – este gata 'a o pune în cumpănă împotriva [vrăjmașilor ei]'[2], mai ales la vremea aceasta tulbure[3], care v-a căzut pleașcă, ca oarecând celor ce boleau de cele ale rău-cinstitorului [de] Sever și rău-norocitului [de] Eutihie[4]. Că aceștia (răsculându-se – asupra lui Zinon – Vasilisc, fratele Verinei, [adică] al soacrei aceluia, și împrejurările fiind cu totul tulburi, încât împăratul a fost pe atunci îndepărtat de la putere de către tiran aproape fără de luptă), găsind [ei] bun prilej, răstoarnă [cele hotărâte de] dumnezeiescul Sinod de la Calcedon și [îl] înduplecă a hotărî să se dea anatemei cu toată puterea *Tomosul* celui întru sfinți Leon al vechii Rome – [tomos] pe care îl primiseră drept canon al bunei-cinstiri [de Dumnezeu] Sinodul de la Calcedon și cel de dinaintea lui, de la Efes[5], amândouă [sinoadele] acestea fiind între cele șapte, și anume al treilea și al patrulea –, iar scrierile dumnezeiescului Chiril și cele prin acestea pecetluite în privința celor discutate la ele[6] să se ardă oriunde s-ar găsi, sub pretextul pe care și voi îl invocați acum; că ziceau: «îndeajuns sînt cele ale sfinților și nu trebuie dogmatizate și rânduite chestiuni noi de vreunii care să cerceteze amănunțit lucrurile pe care cei mai mulți nu le înțeleg». Oare nu aceeași sârguință ca aceia ați luat-o și voi asupra voastră în tulburarea cea de acum[7]? Degrab întoarce-Se-va însă – cu [ajutorul

[3] Literal: în perioada [aceasta] de confuzie politică.

[4] În greceşte numele Σεβήρος (*Sever*) consună cu σέβος (*cinste, cinstire*), iar *Εὐτύχιος* înseamnă *bine-norocit*; alegându-le epitetele de față, sfântul Grigorie ține seama de eşuarea dogmatică a celor doi, dar şi de numele lor.

[5] Este vorba – după cât se pare – de epistola dogmatică pe care papa Leon a trimis-o în 449 lui Flavian al Constantinopolei, devenită fundament al învățăturii dogmatice expuse la Sinodul al IV-lea.

[6] «la ele»: la Sinoadele de la Efes şi Calcedon.

[7] Adică: 'Oare nu pentru acelaşi lucru ca şi aceia vă sârguiți şi voi, în tulburarea cea de acum?'.

μετὰ τῆς εἰρήνης καὶ ἡ ἀλήθεια· καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς «ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ».

ΒΑΡΛ. Εἰρήνης καὶ ἀληθείας τίς οὐκ ἐφίεται; Μὴ τοίνυν ἡμῶν ὡς ἐπιχαιρόντων ταῖς ταραχαῖς καταψεύδου.

29 Τοῦτο δέ μοι φράσον· οὐχὶ καὶ ἀκοῦσαι ἀπρεπὲς δύο τινὰς θεότητας πρεσβεύειν;

ΟΡΘΟΔ. Καὶ τίς ὃς τοῦτο λέγει; Οὐδὲ γὰρ οἱ πνεῦμα λέγοντες καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν καὶ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος ἑπτὰ καλοῦντες πνεύματα, δύο ἢ πολλὰ πνεύματα πρεσβεύουσιν. Οὕτως οὐδ' οἱ θεότητα προσειρηκότες καὶ τὴν τοῦ θεοῦ θεοποιὸν χάριν θεολόγοι, καὶ τῶν ἄλλων ἐνίας τῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν, καὶ οἱ τοῖς ἁγίοις ἐκείνοις ἡμεῖς ὁμολογοῦντες, δύο ἢ πολλὰς θεότητας πρεσβεύομεν, ἀλλὰ μίαν, ἧς ἡ χάρις καὶ αἱ ἐνέργειαι. Εἰ δ' οἱ κατήγοροι τῶν εὐσεβῶς καὶ φρονούντων καὶ λεγόντων τοῦτο τοῖς πλήθεσι περιαγγέλλουσιν, ἀποσταῖμεν διὰ τοῦθ' ἡμεῖς τῆς πρὸς τοὺς σεπτοὺς πατέρας ἀσφαλοῦς ὁμολογίας; Ἄπαγε· καὶ οἱ μονοφυσῖται γὰρ τοὺς δύο φύσεις λέγοντας ἐπὶ Χριστοῦ δύο σέβειν τοῦ θεοῦ υἱοὺς ἐσυκοφάντουν. Σαβέλλιός τε καὶ Ἄρειος, Ἀέτιός τε καὶ Εὐνόμιος καὶ ὅσοι κατ' αὐτοὺς τριθεΐαν ἐνεκάλουν τοῖς καὶ τὸν υἱὸν θεὸν ἀληθινὸν κηρύττουσιν, ὡσδαύτως καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, διθεΐτας δὲ σκώπτοντες ὠνόμαζον

[1] Întrucât în scrierile Părinților nu se folosesc majuscule pentru Dumnezeu și Persoanele Treimii, expresia «întoarce-Se-va Cuvântul» înseamnă totodată și 'întoarce-se-va cuvântul', va reveni – adică – libertatea de expresie, cea îngrădită de antiisihaști, susținuți de puterea politică.

[2] Imaginea este – poate – legată de *Iisus Sirah* 6, 11: «și asupra slugilor tale va îndrăzni».

[3] Aluzie și la numele *Irinei* Comnena, care înseamnă *pace*, dar – ni se dă de înțeles – nu pacea pe care o dă Adevărul-Hristos; și nici pacea lumească, dat fiind războiul civil ce îl îmbrățișa aceea.

[4] Este vorba despre pacea cetății (încetarea războiului civil) și despre adevărul Bisericii (încetarea eresului antiisihast). De asemenea, «pacea și adevărul» pot fi citite și 'Pacea și Adevărul', ca denumiri ale Cuvântului (vezi mai sus nota 1).

lui] Dumnezeu – Cuvântul[1] și îndrăzni-va [asupra slugilor][2], [și] dimpreună cu pacea[3] și adevărul[4] [va veni]; că «Însuși este Dumnezeu, Cel ce poruncește mântuirile lui Iacóv»[5].

VARL. Pace și adevăr – cine nu dorește? Nu mințí, așadar, asupra noastră, ca și când ne-am bucura de tulburări[le acestea]. Aceasta, însă, spune-mi: nu e necuviincios [lucru] și numai când auzi de 'propovăduirea/închinarea a două dumnezeiri'?

29 ORT. Și cine este cel ce spune aceasta? Că nici cei ce numeau 'duh' și ipostasul însuși al Duhului, și harul [adică darul] Său – ba chiar și lucrările Duhului le numeau 'șapte duhuri' – nu se închinau la/propovăduiau două sau mai multe Duhuri; [tot] așa și de-Dumnezeu-cuvântătorii ce numesc 'dumnezeire' și îndumnezeitorul har al lui Dumnezeu, și unele din celelalte lucrări ale lui Dumnezeu, și noi cei ce conglăsuim cu sfinții aceia[6] nu ne închinăm la/propovăduim două sau mai multe dumnezeiri, ci una, [cea] ale căreia [și] sînt harul și lucrările [acestea]. Iar dacă pârâșii noștri – ai celor ce și cugetăm, și grăim [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu] – trâmbițează în stânga și-n dreapta lucrul acesta[7] celor mulți, [oare] ne-om depărta noi, pentru aceasta, de la nealunecată [împreună] mărturisirea [cea dimpreună] cu cinstiții Părinți? Ferească [Sfântul]!; că și monofiziții pe cei ce vorbeau despre două firi în Hristos îi pârau [în chip] mincinos[8] cum că ar cinsti doi fii ai lui Dumnezeu. Iar Sabelie și Arie, Aétie și Eunomiu – și câți [mai sînt] ca ei – de triteism îi învinovățeau pe cei ce Îl propovăduiau pe Fiul [a fi] Dumnezeu adevărat; și la fel și cu Duhul lui Dumnezeu;

---

[5] *Psalmii* 43, 5.

[6] Literal: cei ce mărturisim sfinților acelora; adică: cei ce îi recunoaștem pe sfinții aceia ca atare.

[7] «lucrul acesta»: că ne-am închina la/am propovădui două sau mai multe dumnezeiri.

[8] Adică: îi calomniau.

τοὺς περὶ τὸν υἱὸν μόνον ὑγιαίνοντας οἱ κατ' ἄμφω νοσοῦντες. Τί οὖν; Ἆρα παρητήσαντο τῶν τοῦ εὐσεβοῦς ἐν διαφόροις καιροῖς δόγματος ἀντεχομένων οἱ μὲν λέγειν δύο φύσεις τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ, οἱ δὲ θεὸν ἄκτιστον τόν υἱόν τε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, ὡς ἂν μὴ διθεΐαν ἢ τριθεΐαν ἐγκληθῶσι παρὰ τῶν κακῶς φρονούντων; Οὔμενουν. Οὕτως οὐδ' ἡμεῖς ἂν ἐκσταίημέν ποτε τῆς πρὸς τοὺς πατέρας συμφωνίας διὰ τὰς ἐνίων τῶν νῦν ἐρεσχελίας, ὡς μὴ καὶ τὴν θεοποιὸν τοῦ θεοῦ χάριν καὶ ἐνέργειαν ἄκτιστον κατ' αὐτοὺς θεότητα καλεῖν. Καὶ ταῦτα τοσούτων καὶ οὕτω πονηρῶν αἱρέσεων ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀθετήσεως κρατυνομένων.

30 ΒΑΡΛ. Ἀλλ' οἱ μὴ πειθόμενοι ταύτην ἄκτιστον ὑπάρχειν—ἐμοὶ γάρ, ἵνα τἀληθῆ λέγω, τῶν σῶν ἀκούσαντι λόγων δοκεῖς λέγειν ἀληθῆ—, φασὶ τοίνυν οἱ κτιστὴν λέγοντες τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ ἐνέργειαν, ὡς ἡ μὲν ἄκτιστος χάρις καὶ ἐνέργεια ταὐτόν ἐστι καὶ ἀδιάφορον τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ. Διὸ καὶ ὑπ' ἐνίων ἐρωτώμενοι, εἰ κτιστὴν φασι τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλουσι τοὺς φάσκοντας αὐτὴν κτιστήν, ἐκείνην ἐπὶ νοῦν ἔχοντες τὴν ταὐτὸν οὖσαν καὶ ἀδιάφορον τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, ἥτις δ' ἂν εἴη χάρις ἢ ἐνέργεια διαφέρουσα καθ' οἱονδήποτε τρόπον τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ, κτίσμα ταύτην λέγουσι, τὸν δὲ μὴ οὕτω λέγοντα σύνθετόν φασι τὸν θεὸν ποιεῖν ἐξ οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας θείας.

ΟΡΘΟΔ. Οἱ λέγοντες ἐπὶ θεοῦ ἀδιάφορον τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν οὐκ οὐσίαν φασὶν αὐτὸν ἔχειν καὶ ἐνέργειαν, ἀλλ' ἐνέργειαν μόνην ἢ οὐσίαν μόνην. Εἰ γὰρ μὴ ἔχει ταῦθ' ἡντινοῦν διαφοράν, πῶς τοῦτό τε κἀκεῖνο λέγουσιν ἔχειν τὸν θεόν, εἰ μὴ ἄρα ὀνόματα κενὰ προσεῖναι τῷ

[1] Adică: greşit.
[2] Părinţii, adică.
[3] Literal: har şi lucrare.
[4] Literal: har şi lucrare.
[5] Ca ei, adică.

și 'diteiți' îi numeau, în batjocură, pe cei ce doar în privința Fiului [erau] sănătoși [în teologhisire] – [ei,] cei bolnavi în amândouă privințele. Ce, dar? Au lepădat oare – dintre cei ce în felurite vremi au ținut bine-cinstitoarea dogmă – unii [faptul de] a vorbi despre două firi ale înomenitului Dumnezeu, iar ceilalți a numi Dumnezeu nezidit pe Fiul și pe Duhul lui Dumnezeu, ca nu cumva să fie învinuiți de diteism ori triteism de către cei ce rău cugetau[1]? [Tot] așa nici noi nu ne vom depărta vreodată de la conglăsuirea cu Părinții din pricina flecărelilor de acum ale unora, încât să nu mai numim – după [cum numesc] ei[2] – și îndumnezeitoarea dare și lucrare[3] a lui Dumnezeu 'dumnezeire nezidită'; mai ales că din [faptul de] a nu o numi astfel pe aceasta [răsar și] se întăresc atâtea – și așa de rele – erezii.

30 VARL. Dar cei ce nu dau crezare faptului că aceasta este nezidită (că mie unul, ca să spun drept, ascultând cuvintele tale, îmi pare că spui adevărul), zic [ei] așadar – cei ce spun că creată este îndumnezeitoarea dare și lucrare[4] a lui Dumnezeu – că, pe de o parte, necreata dare și lucrare este totuna cu ființa lui Dumnezeu și nedeosebită de aceasta; drept care și întrebați fiind – de unii – dacă spun [ei oare] că zidit este harul lui Dumnezeu, i-au și supus anatemei pe cei ce ar spune că acesta este zidit, pe aceea avându-o în minte, [și anume] pe darea și lucrarea cea totuna cu ființa lui Dumnezeu; iar pe orice dare și lucrare deosebită în vreun chip de ființa lui Dumnezeu o numesc creată, iar cel ce nu zice așa[5] – zic ei – compus Îl face pe Dumnezeu, [compus] din dumnezeiasca ființă și lucrare.

ORT. Cei ce spun că la Dumnezeu lucrarea e nedeosebită de ființă, [aceștia de fapt] nu spun că El are ființă și lucrare, ci ori doar lucrare, ori doar ființă. Că dacă între acestea nu este nici un fel de deosebire, cum [de] zic [ei] că Dumnezeu [o] are [pe] aceasta și [pe] aceea[6], dacă nu cumva Îi

[6] «aceasta şi aceea»: ființă şi lucrare.

θεῷ ταυτί φασιν, ἄμοιρα πραγμάτων; Οὐκοῦν τῇ ταυτολογίᾳ τοὺς ἀκροωμένους ὡς ἀμφότερα δοξάζοντες παρακρουόμενοι, ἐπ' ἀληθείας τὸν θεὸν αὐτοὶ δοξάζουσιν οὐσίαν ἀνενέργητον ἢ ἐνέργειαν ἀνούσιον.

ΒΑΡΛ. Οὐσίαν ἐνεργῇ φασιν εἶναι τὸν θεόν, ἐνέργειαν δὲ μὴ ἔχειν ἄλλην παρὰ τὴν οὐσίαν, ἵνα μὴ σύνθετος εἴη.

31 ΟΡΘΟΔ. Σκέψαι δὴ μὴ ψιλὸν ἦχον ῥήματος χαρίζονται αὐτῷ τὸ ἐνεργές, κλέπτειν κἂν τούτῳ τοὺς προσδιαλεγομένους μηχανώμενοι· φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος· «ὡς οὐκ ἔστιν ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως, οὕτως οὐδὲ ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνεργείας ἐστίν». Οὗτοι τοίνυν ἀνελόντες τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ διά τοῦ λέγειν ἀδιάφορον εἶναι τῇ οὐσίᾳ ταύτῃ συναλείψαντες, πεποιήκεσαν τὸν θεὸν οὐσίαν ἀνενέργητον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ θεοῦ τελέως ἀνεῖλον καὶ ἄθεοι γεγόνασιν ἐν τῷ κόσμῳ· «τῆς γὰρ θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἀναιρουμένης οὔτε θεὸς ἔσται οὔτε ἄνθρωπος» ὁ αὐτὸς Μάξιμός φησιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα πρὸς ἀθεΐαν διαπίπτειν τὸν ἀδιάφορον ἐπὶ θεοῦ λέγοντα τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας τὴν ἐνέργειαν· ἀπὸ γὰρ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ὅτι ἔστι μόνον ὁ θεὸς γινώσκεται. Τῷ τοίνυν ἀθετοῦντι τὰς θείας ἐνεργείας καὶ μὴ ὁμολογοῦντι τὴν πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν διαφορὰν ἀναγκαίως ἕψεται τὸ ἀγνοεῖν εἶναι τὸν θεόν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου πολλαχοῦ τῶν λόγων ἀποφηναμένου «μηδεμίαν ἐνέργειαν αὐθυπόστατον ὑπάρχειν», οἱ μηδὲν διενηνοχέναι λέγοντες τῆς ἐνεργείας τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὸν Σαβέλλιον τῇ δυσσεβείᾳ ὑπερέβαλον· ὁ μὲν γὰρ ἀνυπόστατον

---

[1] Literal: nepărtaşe de realităţi.
[2] Termenul are aici sensul din logică.
[3] Fiinţa şi lucrarea, adică.
[4] *Către Marin*, PG 91, 200C.
[5] Literal: ardicând, suprimând.
[6] «acesteia»: fiinţei.
[7] Adică: faptul de a exista Dumnezeu.
[8] Vezi *Efeseni* 2, 12.
[9] *Ibidem*, PG 91, 96B; vezi şi 201AB.

pun lui Dumnezeu – astfel – nume goale, nepărtașe de lucruri[1]? Așadar, prin tautologie[2] păcălindu-i pe cei ce îi ascultă cum [că] le-ar socoti pe amândouă[3] [ca existente], de fapt ei Îl socot pe Dumnezeu ființă nelucrătoare ori lucrare fără-de-ființă.

VARL. Ființă lucrătoare spun [ei] că este Dumnezeu, dar neavând [vreo] altă lucrare decât [cea totuna cu] ființa, ca nu cumva să fie compus.

31 ORT. Ia gândește-te dacă nu [cumva tot] sunet gol de înțeles este [acest] 'lucrător' pe care I-l atribuie Lui, uneltind [ca] și prin aceasta să îi înșele pe cei cu care vorbesc; că spune dumnezeiescul Maxim: «cum nu este [cu putință] a exista [ceva] fără [a avea] existență, [tot] așa nu este [cuiva] cu putință nici a lucra fără [a avea] lucrare»[4]. Aceștia, deci, desființând[5] dumnezeiasca lucrare și – de vreme ce ei spun că e nedeosebită de ființă – identificându-o/asimilându-o acesteia[6], L-au făcut pe Dumnezeu ființă nelucrătoare. Și nu doar atât, ci au desființat cu desăvârșire și faptul de a [mai] fi Dumnezeu[7] și au ajuns [a fi] fără-de-Dumnezeu în lume[8]; «că desființându-se lucrarea dumnezeiască și omenească, nici Dumnezeu nu mai este, nici om», zice același Maxim[9]; astfel că, neapărat[10], în ateism cade cel ce spune că la Dumnezeu lucrarea este nedeosebită de ființă; că doar din lucrările Sale cunoaștem noi că este Dumnezeu[11]; așadar, celui ce leapădă lucrările lui Dumnezeu și nu mărturisește deosebirea lor de ființă, neapărat că [acestuia] îi va urma [faptul de] a nu cunoaște de [mai] este Dumnezeu. Dar și marele Vasile în multe locuri din cuvintele sale zicând că «nu există nici o lucrare de-sine-subzistentă»[12], cei ce spun că ființa lui Dumnezeu nu se deosebește cu nimic de lucrare, [aceștia] până și pe Sabelie l-au întrecut în reaua-cinstire [de Dumnezeu]; că

[10] Lit.: în mod necesar.

[11] Altfel zis: că există Dumnezeu.

[12] Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 689C.

ἐποίει τὸν υἱόν τε καὶ τὸ πνεῦμα μόνον, οἱ δὲ ἀνυπόστατον ποιοῦσι τὴν τρισυπόστατον οὐσίαν τοῦ θεοῦ.

32 ΒΑΡΛ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι καί τινας προτείνονται ῥήσεις τῶν ἁγίων ἓν λεγούσας τὴν οὐσίαν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν. Ἆρ' οὖν καὶ οἱ ἅγιοι τοῖς αὐτοῖς παρὰ τοῦτο περιπίπτουσιν ἀτόποις;

ΟΡΘΟΔ. Οὔμενουν.

ΒΑΡΛ. Τίνα τρόπον;

ΟΡΘΟΔ. Ὅτι ἓν ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ ἀδιάφορον, τουτέστι ταὐτὸ καὶ οὐ ταὐτὸ κατὰ διαφόρους τρόπους. Διὸ ποτὲ μὲν εὑρήσεις ταὐτό, ποτὲ δ' ἄλλο λέγοντας ὡς ἀμφοτέρων ὄντων. Καὶ τοῦθ' ἡμεῖς εἰδότες, ὅταν ἀκούσωμεν αὐτῶν ταῦτα ταυτιζόντων καὶ τὴν διαφορὰν οὐκ ἀγνοοῦμεν. Ὅταν δ' αὖθις ἐκείνων διαιρούντων, ἡμεῖς ἴσμεν ἀλλαχόθεν καὶ τὴν ἕνωσιν. Ὁ δὲ μὴ ταῦθ' οὕτω κατανοῶν καὶ προσιέμενος ἀντιπεριστήσεται κατ' αὐτὸς αὑτοῦ τοῖς ἐκ διαμέτρου περιπίπτων κακοῖς, ὡς Σαβέλλιος εἶχε πρὸς τὸν Ἄρειον. Ὁ μὲν γὰρ ἀκούων τὸ μεῖζον ἐπὶ τοῦ πατρὸς οὐκ ἀλλαχόθεν συνεώρα καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ὁμότιμον. Σαβέλλιος δὲ τὸ ἓν ἀκούων τὴν τοῦ αἰτίου πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ διαφορὰν οὐκ ἐνενόει τρανῶς ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ τῶν θεοπνεύστων γραφῶν κηρυττομένην.

33 ΒΑΡΛ. Καὶ πῶς ὁ Νύσσης φανότατος φωστὴρ Γρηγόριος «ἀκτίστου πρὸς ἄκτιστον μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν» ἀπεφήνατο;

ΟΡΘΟΔ. Ἥι ἄκτιστα τὰ ἄκτιστα πρὸς ἄλληλα διαφορὰν οὐκ ἔχει. Κατὰ δὲ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν μὴ πρὸς ἄλληλα ταῦτα διαφέρειν, Σαβελλίου λέγειν ἢ τῆς καθ' Ἕλληνας ἔστιν ὡς πολυαρχίας· ἢ γὰρ ἀρχαὶ πολλαὶ πολλῶν ὄντων ἀγενήτων τε καὶ ἀναιτίων ἢ μία παντάπασίν ἐστι,

---

[1] «[ei spun] *totuna* şi *nu totuna* în chipuri deosebite»: perspectiva din care ei spun că *sînt totuna* este alta decât perspectiva din care spun că *nu sînt totuna*.

[2] Sau: le abordează.

[3] Literal: în rele diametral opuse.

[4] Arie, adică.

[5] Literal: din El.

[6] *Către Eunomiu* 1, PG 45, 369A.

acela nesubzistent[-în-ipostas] făcea doar pe Fiul și pe Duhul, pe când aceștia nesubzistentă[-în-ipostas] fac [însăși] cea în-trei-ipostasuri ființă a lui Dumnezeu.

32 VARL. Dar aceia pun de față și oarece ziceri ale sfinților, [ziceri] care spun că unu/una este ființa și lucrarea lui Dumnezeu. Oare și sfinții cădeau – din pricina [că au zis] aceasta – în aceleași absurdități?

ORT. De bună seamă că nu.

VARL. În ce chip?

ORT. Întrucât aceia spun că sînt unu/una, dar nu nedeosebite; adică [ei spun] *totuna* și *nu totuna* în chipuri deosebite[1]; drept care îi vei afla uneori zicând că sînt totuna, alteori [zicând] că se deosebesc, amândouă [spusele] fiind [adevărate]. Și știind noi aceasta, când îi auzim că le identifică/asimilează (întreolaltă), nici deosebirea [dintre ele] nu ne este necunoscută; iar când – iarăși – aceia le despart, noi știm – pe de altă parte – și unirea [lor]. Iar cel ce nu așa le înțelege pe acestea și [nu așa] se apropie de ele[2], va veni singur asupra sa însuși căzând în rele cu totul potrivnice întreolaltă[3], cum era Sabelie față de Arie; că auzind acesta[4] *mai-mare*-le spus în privința Tatălui, nu vedea – pe de altă parte – și [că Acesta este] *una* [cu Fiul] și *de-o-cinstire* [cu Acela]; iar Sabelie auzind [că sînt] *una*, nu pricepea și deosebirea dintre Pricinuitor și Cele Pricinuite de El[5], cea limpede vestită în multe alte locuri ale de-Dumnezeu-însuflatelor scripturi.

33 VARL. Dar cum de-a zis al Nyssei luminător prealuminos Grigorie [că] «nici o deosebire nu este între nezidit și nezidit»[6]?

ORT. În înțelesul că nezidite fiind, neziditele [Ipostasuri] nu au nici o deosebire întreolaltă; dar a zice că acestea nu se deosebesc întreolaltă din unghiul pricinii și pricinuitului – a lui Sabelie este [spusa] aceasta; ori ține de poliarhia[7] cea după socotința Elinilor; că [ceea ce reiese este faptul că] ori

[7] «poliarhie»: concepția ce presupune mai multe principii (*ἀρχαί*; adică obârșii) care ar sta la originea lumii.

μηδὲ τοῦ ἀκτίστου υἱοῦ πρὸς τὸν ἄκτιστον πατέρα καθ' ὑπόστασιν ἢ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν ὅλως διαφέροντος. Πρὸς δὲ τούτῳ δεῖ σκοπεῖν καὶ περὶ τίνος ὁ λόγος καὶ τί ποτ' ἄρ' ἐκεῖνο τὸ ἄκτιστόν ἐστιν, οὗ μηδεμίαν ἔφη τις εἶναι πρὸς τὸ ἄκτιστον διαφοράν. Εἰ μὲν γὰρ περὶ θείων ἐνεργειῶν ἢ θείων ὑποστάσεών ἐστιν ὁ λόγος, οὐκ ἔσθ' ὅπως ἂν εἴη τοῖς εὐσεβέσιν ἐναρίθμιος ὁ μὴ πρὸς ἀλλήλας τε καὶ τὴν οὐσίαν διαφέρειν ταύτας λέγων, ὅτι μὴ τὸν τρόπον ὃν εἰρήκαμεν. Εἰ δὲ περὶ τῆς θείας ὑπερουσιότητός ἐστιν ὁ λόγος, καθάπερ ἄρα καὶ τῷ Νυσσαέων φωστῆρι Γρηγορίῳ, τὸ «μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν» μὴ κατὰ τὸ ἄκτιστον μόνον ἐκληπτέον, ἀλλὰ κατὰ πάντα· μία γὰρ οὐσία θεία μηδεμίαν διαφορὰν ἐπιδεχομένη καθ' αὑτήν. Τὸ γὰρ ἕν, ἢ ἕν, ἀδιαίρετόν ἐστι παντάπασι.

34 ΒΑΡΛ. Σφόδρα μοι δοκεῖς κἀν τούτῳ τῆς ἀληθείας ἐς τὸ ἀκριβὲς καταστοχάσασθαι καὶ οὐκ οἶμαί τινα τῶν εὐσεβεῖν ἐθελόντων ἀπειθεῖν· οἷς γε μὴν προὔργου τὸ ἀντιλέγειν πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐπιλελοίπασιν αἱ συνηγοροῦσαι ῥήσεις· ἔτι γὰρ ἔχουσιν αἷς ἐρειδόμενοι μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας οὐσίας τὴν ἀκτιστον ἐνέργειάν φασιν.

ΟΡΘΟΔ. Φασὶν οὖν ὡς οὐκ ἔχει θείαν ἐνέργειαν ἡ θεία φύσις· πλὴν γὰρ αὐτῆς οὐδέν, εἰ μηδὲν μηδαμῇ διενήνοχεν αὐτῆς. Πρόφερε δ' ὅμως εἰς ἐξέτασιν ὅτιπερ ἔτι τῶν ἐκείνοις λεγομένων ἰσχύν τινα νομίζεις ἔχειν.

---

[1] Adică: din unghiul ipostasurilor sau din unghiul relației cauză~cauzat.

[2] Primul «ori» introduce, așadar, concepția poliarhică; cel de al doilea pe cea sabeliană.

[3] Cuvântul «acestea» indică – deopotrivă – și dumnezeiești lucrări și dumnezeiești Ipostasuri.

[4] Vedem aici ceea ce spuneam în nota anterioară: și dumnezeiești Ipostasuri Se deosebesc atât întreolaltă, cât și de dumnezeiasca ființă (altceva fiind Ele decât dumnezeiasca ființă), și dumnezeiești lucrări se deosebesc atât întreolaltă, cât și de dumnezeiasca ființă (altceva fiind ele decât dumnezeiasca ființă).

[5] Cel înfățișat la începutul paragrafului, adică.

[6] Adică: trebuie înțeles.

sînt mai multe obârșii, mai multe fiind [deci] cele nefăcute și nepricinuite, ori una a toate, nici Fiul Cel nezidit nedeosebindu-Se deloc – după ipostas sau după pricină și pricinuit[1] – de neziditul Tată[2]. Pe lângă aceasta, trebuie văzut și despre ce este cuvântul și ce anume este acel nezidit despre care cineva zice că nu are nici o deosebire față de [alt] nezidit. Că dacă despre dumnezeiești lucrări ori despre dumnezeiești ipostasuri este cuvântul, atunci nu e cu putință a se număra între cei binecinstitori [de Dumnezeu] cela ce nu spune că acestea[3] sînt deosebite întreolaltă și [sînt deosebite] de ființă[4]; fără numai în înțelesul pe care tocmai l-am spus[5]. Iar dacă despre dumnezeiasca [ființă cea] mai-presus-de-ființă este cuvântul – precum și îi este lui Grigorie, luminătorului Nyssei – [atunci] «[faptul de] a nu fi nici o deosebire» trebuie luat[6] [ca pe unul spus] nu doar în privința neziditului [ei][7], ci în privința a toate; că una este[8] ființa dumnezeiască, neîngăduind în sinea ei nici o deosebire; pentru că unul – ca unu [ce este] – este cu totul de-neîmpărțit.

34 VARL. Foarte îmi pari și în [privința] aceasta a gândi cu acrivie adevărul; și nu socot că cineva din cei ce voiesc a[-L] binecinsti [pe Dumnezeu] nu [ți-]ar da crezare; celor ce, însă, le convine a vă grăi-împotrivă, [acestora] nu le-au lipsit zicerile ajutătoare[9]; că mai au încă [destule] pe care se sprijină și spun că lucrarea necreată nu se deosebește cu nimic de ființa dumnezeiască.

ORT. Zic [ei], așadar, cum [că] dumnezeiasca fire nu are dumnezeiască lucrare; că nimic nu există în afară de ea, de [vreme ce] nimic nu se deosebește – nicidecum – de ea[10]. Adu-mi, dar, spre cercetare – din cele spuse de ei – ce [mai] crezi tu că are vreo tărie/putere.

---

[7] «în privința neziditului»: în privința însușirii de a fi nezidită (este vorba de dumnezeiasca supraființialitate).

[8] «una»: una singură.

[9] Literal: zicerile ce pledează în favoarea lor (verbul *a lipsi*, cel folosit aici, este cel din *Psalmii* 54, 11: «n-a lipsit din ulițele ei camătă și vicleșug»).

[10] Este concluzia pe care antiisihaștii o trăgeau din pomenitul citat din sfântul Grigorie al Nyssei.

ΒΑΡΛ. Τοῦ Δαμασκηνοῦ πατρός, «τὸ θεῖον ἁπλοῦν ἐστι» γράφοντος «καὶ ἀσύνθετον· τὸ δὲ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον σύνθετόν ἐστιν. Εἰ οὖν τὸ ἄκτιστον καὶ ἄναρχον καὶ ἀσώματον καὶ ἀγαθὸν καὶ δημιουργικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα οὐσιώδεις διαφορὰς εἴποιμεν ἐπὶ θεοῦ, τὸ ἐκ τοσούτων συγκείμενον οὐχ ἁπλοῦν ἔσται, ἀλλὰ σύνθετον». Τοῦτο τοῦ Δαμασκηνοῦ γράφοντος πατρὸς ἀδιάφορον ἐκεῖνοί φασι λέγειν εἰκότως τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν θείαν ἐνέργειαν, ἵνα μὴ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων σύνθετον τὸν θεὸν ποιήσωσι. Ταῦτ' ἄρα καὶ πᾶν τὸ διαφέρον τῆς θείας οὐσίας ὁπωσδήποτε κτιστὸν ἡγοῦνται, καὶ ὑμῖν ὡς διαφορὰν εἰσάγουσιν ἐπὶ θεοῦ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας ἀντιλέγουσιν.

35 ΟΡΘΟΔ. Καλῶς ἔχειν οἶμαι καὶ ἐπ' αὐτῶν εἰρῆσθαι νῦν, ὃ καὶ πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους ὁ κύριος εἶπεν, ὅτι «πλανῶνται μὴ εἰδότες τὰς γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ»· ταύτην γὰρ ἠθετήκασι τελέως παραπλήσια πράξαντές τε καὶ παθόντες Σαβελλίῳ καὶ Ἀρείῳ καὶ τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτοὺς τῶν πονηρῶν αἱρέσεων προστάταις. Τούτων γὰρ ἕκαστος οὐκ ἐν πᾶσι τῇ θεοπνεύστῳ πεπιστεύκασι γραφῇ· μορίων δέ τινων ταύτης ἀντεχόμενοι καὶ πρὸς τἆλλα τὰς ἀκοὰς ὥσπερ βεβυσμένας κεκτημένοι, κατὰ τῆς ἀνωμολογημένης ἐκ πάντων μιᾶς εὐσεβείας φρενοβλαβῶς ἐχώρησαν, ἀντιπαρατάξαντες ἀλλήλαις τὰς τῶν ἁγίων καὶ τοῦ πνεύματος φωνάς, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀποσπασθεῖσιν ἐκείνοις παραχρώμενοι καὶ παρερμηνεύοντες αὐτὰ καὶ κατὰ τῶν εὐσεβῶν προφέροντες. Ἔδει γὰρ τὸν Σαβέλλιον ἀκούσαντα παρὰ τῶν ἁγίων, ὡς οὐκ ἔστιν ἕτερος θεὸς ὁ υἱὸς παρὰ τὸν πατέρα, ζητεῖν προσακοῦσαι καὶ

[1] *Dogmatica* 1, 9, PG 94, 833B–836A.
[2] *Matei* 22, 29.
[3] La puterea lui Dumnezeu, adică.
[4] Literal: particule ale ei.
[5] «de toate»: de toate locurile Scripturii.
[6] Adică: abuzând.
[7] Adică: scoase din context.
[8] După ființă Fiul nu este alt Dumnezeu decât Tatăl.

VARL. [Păi, spusa] Părintelui celui din Damasc, care scrie că «simplu e Dumnezeiescul, și necompus; pe când ceea ce este alcătuit din [constituente] multe și diferite, [aceasta] compus este; așadar, dacă [însușirile de a fi] nezidit și neobârșit [sau fără-de-început] și netrupesc și bun și făuritor și cele asemenea vom spune că sînt – la Dumnezeu – deosebiri ființiale, [atunci] ceea ce constă dintr-atâtea nu va putea fi simplu, ci compus»[1]. Aceasta scriind-o Părintele cel din Damasc, aceia spun că, bineînțeles, nedeosebită este dumnezeiasca ființă de dumnezeiasca lucrare, ca nu cumva să Îl facă pe Dumnezeu [alcătuit] din [constituente] multe și deosebite. Astfel că și tot [lucrul] ce se deosebește în vreun fel de dumnezeiasca ființă [ei îl] socot creat și grăiesc împotriva voastră, cum că introduceți deosebire în Dumnezeu, [și anume cea] între ființă și lucrare.

35 ORT. Nu e greșit – socot – a spune acum și despre aceștia ce a spus Domnul către saduchei, [și anume] că «rătăcesc, neștiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu»[2]; că nu au luat câtuși de puțin seama la aceasta[3], făcând – și pățind – asemenea lui Sabelie și Arie și întâistătătorilor relelor erezii celor de dinainte și de după ei; că fiecare dintre aceștia nu întregii de-Dumnezeu-însuflate scripturi dădeau crezare, ci ținând doar anumite părticele ale acesteia[4] și față de celelalte astupându-și auzul, nebunește s-au năpustit asupra binecinstirii celei una [și] pe toate mărturisite[5], învrăjbind întreolaltă zicerile Părinților și ale Duhului și greșit slujindu-se[6] de cele [din Scriptură] de către ei [înșiși] rupte[7] și răstălmăcindu-le și aducându-le împotriva bine-cinstitorilor [de Dumnezeu]. Că trebuia ca Sabelie, auzind [el] de la sfinți cum [că] Fiul nu este alt Dumnezeu decât [Dumnezeul Care este] Tatăl[8], să caute a auzi și a afla dacă [nu cumva] în alt chip este altul [decât Tatăl][9]; și ar fi auzit că [da, și

[9] Adică: dacă nu cumva, dintr-o altă perspectivă, Fiul este alt Dumnezeu decât [Dumnezeul Care este] Tatăl.

μαθεῖν, εἴπερ ἄλλον τρόπον ἕτερός ἐστιν· ἤκουσε γὰρ ἂν ὅτι καθ' ὑπόστασιν. Ὁ δὲ πρὸς τὰς τοῦτο κηρυττούσας ῥήσεις τῶν ἁγίων καθάπερ ἐκκεκωφημένος συστολὴν πρῶτος κακῶς ἐπενόησε θεότητος, ἀδιάφορον παντάπασιν ἀποφηνάμενος πατέρα καὶ υἱόν. Οὕτω τοίνυν καὶ τούτους ἀκούσαντας ἀρτίως τοῦ Δαμασκηνοῦ πατρός, ὅτι «τὸ ἄκτιστον καὶ ἀγαθὸν καὶ ἀϊώνιον καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ λέγομεν διαφορὰς οὐσιώδεις ἐπὶ τοῦ θεοῦ», ζητεῖν ἐχρῆν καὶ πῶς δεῖ λέγειν καὶ φρονεῖν περὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ μὴ τὰς ἄλλας περὶ τούτων αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων παραγραψαμένους ῥήσεις καινοτομεῖν αὖθις συναλοιφὴν καὶ περιτομὴν καὶ συστολὴν θεότητος τῆς Σαβελλίου μὴ ἀποδέουσαν, λέγοντας ταῦτά τε καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν θείαν ἀδιάφορον τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον οὐδ' Ἄρειος ἀπόπτυστος ἂν ἦν, εἰ μετὰ τῆς ἐπὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ διαφορᾶς ἐνηχεῖτο στέργων καὶ τὴν ἕνωσιν. Οὐ γὰρ ἂν τὸν ἀπ' ἀρχῆς συνόντα τῷ πατρὶ τοῖς ἀρχὴν εἰληφόσι συνηρίθμει, καθάπερ εἰς κτίσμα κατασπῶσιν οὗτοι νῦν τὰς περὶ θεὸν ἀπαρχῆς οὔσας ἐνεργείας, ἡνίκ' ἂν ἔστιν ὡς διενηνοχέναι πύθωνται τῆς θείας φύσεως. Καίτοι τὴν σύνθεσιν, ἣν οὗτοι προφασιζόμενοι τοιαύταις δυσσεβείαις περιπίπτουσιν, ἴδοι τις ἂν ἐκτελουμένην μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ διαφέρειν λέγειν τῆς θείας οὐσίας τὰ περὶ αὐτὴν φυσικῶς θεωρούμενα. Πρὸς γὰρ τοὺς Εὐνομιανούς, σύνθετον κἀκείνους τὸν θεὸν παρὰ τοῦτο λέγοντας, φησὶν ὁ θεῖος Κύριλλος· «εἰ σύνθετον οἴεσθε γίνεσθαι θεὸν διὰ τὸ φύσιν ἔχειν καὶ κρίσιν, ἤτοι θέλησιν, ὁρᾶτε καὶ τοῦτο· ἔχει τὸ γεννᾶν ὁ πατὴρ φυσικῶς, ἔχει καὶ τὸ κτίζειν δι' υἱοῦ δημιουργικῶς καὶ οὐ παρὰ τοῦτο σύνθετός ἐστι· μιᾶς γὰρ φύσεως τὰ τοιαῦτα

[1] «aceasta»: faptul că, după ipostas, Fiul este alt Dumnezeu decât Tatăl.
[2] *Loc. cit.*
[3] Literal: cum se cade.
[4] Adică: dumnezeiasca lucrare, oricare ar fi ea.
[5] «se văd [cu mintea]»: discursiv sau nediscursiv.
[6] Adică: acelaşi raţionament se poate aplica şi în cazul…

anume] după ipostas. Dar el, ca un surd la ale sfinților ziceri ce propovăduiau aceasta[1], a fost cel dintâi care a născocit în chip rău contragere a dumnezeirii, declarând că Fiul este cu totul nediferit de Tatăl. [Tot] așa, deci, și aceștia, auzind [ei] acum de la Părintele cel din Damasc că «neziditul și bunul [adică bunătatea] și veșnicul și cele asemenea [acestora] nu spunem [că] la Dumnezeu [sînt] deosebiri ființiale»[2], trebuia [ca și aceștia] să caute și ce se cade[3] a spune și a cugeta despre acestea, iar nu a șterge/tăia acestuia și celorlalți părinți celelalte ziceri despre acestea și a născoci/inventa – iarăși – contopire și ciuntire și contragere întru nimic mai prejos de cea a lui Sabelie, zicând [ei] că acestea – și toată dumnezeiasca lucrare[4] – sînt nediferite de ființa lui Dumnezeu. Într-același chip, deci, nici Arie nu ar fi ajuns vrednic-de-scuipat dacă, dimpreună cu deosebirea dintre Tatăl și Fiul, ar fi dat glas și unirii [dintre Ei], [și pe aceasta] îmbrățișând-o; că nu L-ar mai fi numărat în rândul celor ce și-au avut început pe Cel dintru început împreună-fiitor cu Tatăl; după cum și aceștia aruncă în rândul zidirilor lucrările cele dintru început fiitoare împrejurul lui Dumnezeu, când iscodesc ei dacă se deosebesc de dumnezeiasca fire. Deși compunerea – pe care pretextându-o aceștia, cad în asemenea învățături rău-cinstitoare [de Dumnezeu] – se poate vedea săvârșită mai degrabă de către [faptul de] a spune că cele ce [în chip] firesc se văd [cu mintea][5] împrejurul dumnezeiești ființe nu se deosebesc de aceasta. Că zice dumnezeiescul Chiril către Eunomieni (care și aceia spuneau că – datorită aceluiași lucru – Dumnezeu este compus): «dacă socotiți că Dumnezeu ajunge compus datorită faptului de a avea [El] *fire* și *judecată*, adică voire, [atunci] luați aminte și la aceasta: Tatăl are, [în chip] firesc, [faptul de] a naște, dar [îl] are și pe cel de a zidi – [în chip] făuritor – prin Fiul, și nu este – pe motivul acesta – compus; că unele ca acestea sînt rodul firii celei una; și același cuvânt[6] se poate

καρπός. Ὁ δὲ αὐτὸς κρατήσει λόγος ἐπί τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀφθάρτου καὶ ἀοράτου καὶ ὅσα πρόσεστι τῇ θείᾳ φύσει». Καὶ πάλιν· «εἰ ὅπερ ἂν ὑπάρχῃ μόνῳ τῷ θεῷ, τοῦτο πάντως αὐτοῦ ἔσται καὶ οὐσία, ἐκ πολλῶν ἡμῖν οὐσιῶν συγκείσεται· πολλὰ γάρ ἐστιν, ἃ μόνῳ μὲν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχει, ἑτέρῳ δὲ τῶν ὄντων οὐδενί. Καὶ γὰρ βασιλεὺς καὶ κύριος καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀόρατος καὶ πρὸς τούτοις ἕτερα μυρία περὶ αὐτοῦ λέγουσιν αἱ θεῖαι γραφαί. Εἰ τοίνυν ἕκαστον τῶν αὐτῷ προσόντων ἐν οὐσίας τάξει κείσεται, πῶς οὐκ ἔσται σύνθετος ὁ ἁπλοῦς; Ὅπερ ἐστὶν ἐννοεῖν ἀτοπώτατον». Ἕξεις μὲν οὖν καὶ ἐπιτηδειότητας οὔθ' ἡμεῖς ἔφημεν οὔτε παρὰ τῶν πατέρων ἐδιδάχθημεν ἐπὶ θεοῦ, ἀλλ' οὐδ' οὐσιώδεις διαφοράς, ἐπεὶ μηδὲ πολλὰς οὐσίας θείας. Τῆς δὲ μιᾶς καὶ ἁπλῆς οὐσίας, τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς τριάδος ἐνεργείας εἶναι πλείστας καὶ ἀκτίστους πάσας ὑπὸ τῶν πατέρων μεμυήμεθα. Καὶ σὺ τοίνυν, εἰ θέλεις εὐσεβεῖν, «τὸ ἄκτιστον καὶ ἄναρχον καὶ ἀγαθὸν καὶ αἰώνιον καὶ τὰ τοιαῦτα» μήτε διαφορὰς οὐσιώδεις ἐπὶ θεοῦ λέγε, μήτε ποιότητας, ἀλλὰ μηδὲ οὐσίας, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ὡς ὁ αὐτὸς Δαμασκηνὸς καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ μέγας Ἀθανάσιος πάντα τὰ τοιαῦτα ἀπαριθμησάμενοι οὐ φύσις ταῦτά ἐστί φασιν, ἀλλὰ περὶ τὴν φύσιν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος καὶ ἐνεργείας οὐκ ἐνυποστάτους ταῦτα προσηγόρευσε τοῦ πνεύματος ἀϊδίως αὐτῷ προσούσας. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, «εὐεργέτην» φησί «καὶ κριτήν, ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα μαθόντες ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν· τοῦ δὲ ἐνεργοῦντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγνῶναι δυνάμεθα».

[1] *Tezaure* 7, PG 75, 100AB.
[2] Literal: nici unei alteia din cele ce sînt.
[3] Literal: e de ordinul ființei/substanței; este – adică – ființă/substanță.
[4] *Ibidem*, 31, PG 75, 444BC. [5] Literal: am fost inițiați de către părinți.
[6] *Dogmatica* 1, 9, PG 94, 833B–836A.
[7] *Dialog despre Treime*, PG 28, 1144D–1145A.

spune și în privința bunătății și nestricăciunii și nevăzutului și a toate câte țin de dumnezeiasca fire»[1]. Și iarăși: «dacă ceea ce este [propriu] doar lui Dumnezeu Îi este numaidecât și ființă [adică substanță], atunci [El] va consta dintr-o multitudine de ființe [adică substanțe]; că multe sînt cele ce doar Lui Îi sînt proprii după fire, și nici unei altei făpturi[2]; că 'împărat' și 'domn' și 'nestricăcios' și 'nevăzut' Îl numesc dumnezeieștile Scripturi, și alte mii [de lucruri] pe lângă acestea; așadar, dacă fiecare dintre însușirile acestea ale Lui stă pe treapta ființei[3], cum nu va fi compus Cel simplu? – ceea ce este cu totul absurd să o gândim»[4]. Așadar, despre habitudini și aptitudini – la Dumnezeu – nici noi nu am vorbit, nici de la părinții noștri nu am învățat; dar nici despre deosebiri ființiale, că [doar] nu sînt mai multe ființe dumnezeiești. Dar că multe sînt lucrările ființei celei una și simple a sfintei și închinatei Treimi și [că] toate [sînt] nezidite, [aceasta negreșit că] am fost învățați de către părinți[5]. Și tu, deci, acum, de voiești bine-a-cinsti [pe Dumnezeu], «[însușirile de a fi] nezidit și neobârșit [sau fără-de-început] și bun și veșnic și cele asemenea» nici deosebiri ființiale – la Dumnezeu – nu le numi, nici calități; dar nici ființe, ci [socoate-le a fi] în jurul ființei, [după] cum același Damaschin[6] și, înainte de el, marele Athanasie, înșirându-le de toate acestea, nu fire spun că sînt ele, ci [că sînt] în jurul firii[7]. Iar marele Vasile le-a numit pe acestea și lucrări ne-enipostat[nic]e[8] ale Duhului, care Îi sînt [proprii în chip] veșnic; iar altundeva, iarăși, zice: «de-bine-făcător și judecător, și bun și drept, și toate câte [mai sînt] de felul acesta învățându-le [în privința lui Dumnezeu], [nu altceva decât] deosebirile lucrărilor [le] învățăm; pe când firea Celui ce lucrează nu o putem cunoaște nicidecum prin înțelegerea lucrărilor [Lui]»[9].

---

[8] Literal: nu enipostat[ic]e; în sensul că nu subzistă – fiecare dintre ele – ca ipostas aparte; vezi *Împotriva lui Eunomiu* 4, PG 29, 689C.

[9] Vasile cel Mare, *Epistola 189*, 8, PG 32, 696A.

36 Ὅτι μέντοι καὶ ἄκτιστα ταῦθ' ἐστι καὶ ἀδιάφορα τῆς οὐσίας οὐκ ἔστι, καθάπερ οὗτοι διατείνονται, καὶ ἀφ' ὧν νῦν προῄνεγκας αὐτῶν κατάδηλον· αὐτὸ γὰρ τὸ ἄναρχον καὶ ἄκτιστον κτιστὸν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ οὐσία. Τὸ μὴ ὂν τοίνυν οὐσία πῶς ἀδιάφορον ἔσται τῆς οὐσίας; Τάχα δ' οὗτοι καὶ αὐτὸ τὸ ἄκτιστον καὶ ἄναρχον οὐκ ὀκνήσουσιν ἢ οὐσίαν εἶναι λέγειν θείαν, καθάπερ ὁ Εὐνόμιος τὸ ἀγέννητον, ἢ κτιστὸν ὅτι μὴ οὐσία; Ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ αἰώνιον καὶ τὸ ἀγαθὸν τῷ ἀκτίστῳ καὶ ἀνάρχῳ συντεταγμένα καὶ ἄκτιστα καὶ οὐκ οὐσίαν εἶναι λέγομεν. Καὶ τί λέγω τὸ αἰώνιον καὶ τὸ ἀγαθόν; Αὐτὸ γὰρ τὸ ἁπλοῦν, δι' ὃ πάνθ' οὗτοι τὰ φυσικῶς προσόντα τῷ θεῷ μηδὲν διαφέρειν τῆς θείας φύσεώς φασι, καὶ ἄκτιστον ἴσμεν καὶ φύσιν τοῦ θεοῦ οὐκ ἴσμεν ὄν· «οὐ γὰρ δὴ φύσις αὐτῷ ἡ ἁπλότης», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος. Καίτοι ποιητὴς ὑπάρχων ὁ θεὸς τῶν ἐν νοῖς τε καὶ σώμασιν ἁπλοτήτων φυσικῶν, ὡς ἐνέργειαν ἔχει τὴν ἁπλότητα προσοῦσαν φυσικῶς. Ὁ αὐτὸς δὲ θεολόγος καὶ τὸν υἱὸν ἀρχὴν εἰπών, «ἀλλ' οὐ τοῦτο φύσις

---

[1] Dumnezeieştile lucrări, adică.

[2] «neobârşitul şi neziditul»: însuşirile dumnezeieştii fiinţe de a fi fără-de-început şi nezidită.

[3] Adică despre însuşirea lui Dumnezeu de a fi nenăscut.

[4] «şi nezidite şi nu fiinţă»: şi nezidite, fără însă a fi fiinţă.

[5] Adică: toate însuşirile/atributele Lui naturale.

[6] *Cuvântul 38 (La Teofanie)* 7, PG 36, 317D–320A; *Cuvântul 45 (La sfântul Paşte)* 3, PG 36, 628B.

[7] Adică: al simplităţilor naturale.

[8] Treimea 'propusă' acolo de sfântul Grigorie Nazianzineanul (vezi *Oratio 42*, 15, PG 36, col. 476, r. 10-17) este: *Ceea-ce-este-fără-de-început* (sau 'Neobârşitul'; adică Tatăl), *Începutul* (sau Obârşia; adică Fiul), *Ceea-ce-este-dimpreună-cu-Începutul* (sau Ceea-ce-este-dimpreună-cu-Obârşia; adică Duhul). Locul este citat de sfântul Grigorie Palama şi în *Capetele naturale, teologice, morale şi practice* 124 (PG 151, 1208B): «ἄναρχον καὶ ἀρχὴ καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, εἷς Θεός· [...] οὔτε ἡ ἀρχὴ, τῷ ἀρχὴ εἶναι, τοῦ ἀνάρχου διείργεται· οὐ γὰρ φύσις αὐτῷ ἡ ἀρχή, ὥσπερ οὐδ᾽ ἐκείνῳ τὸ ἄναρχον· περὶ γὰρ τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα φύσις; adică: «*Ceea-ce-este-fără-de-început* şi *Începutul* şi

36 Iar [faptul] că acestea[1] nu sînt nici zidite, dar nici nedeosebite de ființă – cum stăruie aceștia – e limpede și din înseși cele ce le-ai adus acum [de față]; pentru că însuși neobârșitul și neziditul[2] [negreșit că] zidit nu este, dar nici ființă [nu este]; așadar, ceea ce nu este ființă cum să fie nedeosebit de ființă? Cumva aceștia nu se dau înapoi nici [de la] a spune că însuși neziditul și neobârșitul sînt dumnezeiască ființă (cum [spunea] Eunomie [că este] nenăscutul[3]) ori că sînt ceva zidit, [pentru] că nu sînt ființă? Noi însă spunem că veșnicul și bunătatea sînt șí împreună-rânduite cu neziditul și neobârșitul, șí nezidite și nu ființă[4]. Și ce zic [eu] de veșnic și de bunătate? – că simplul însuși [adică însăși simplitatea] (din pricina căruia spun aceștia că toate câte Îi sînt [în chip] firesc lui Dumnezeu[5] nu diferă cu nimic de dumnezeiasca fire) nezidit îl știm [a fi] și, totodată, nu fire a lui Dumnezeu [îl știm a fi]; «că doar nu fire Îi este simplitatea», zice de-Dumnezeu-cuvântătorul Grigorie[6]; [și] deși Dumnezeu este făcător al fireștilor simplități[7] [celor] din minți și din trupuri, [totuși] ca lucrare are simplitatea, [și anume ca pe una] ce Îi este [proprie în chip] firesc. Iar același cuvântător-de-Dumnezeu 'Obârșie/Început' numindu-L pe Fiul[8],

---

Ceea-ce-este-dimpreună-cu-Începutul – un [singur] Dumnezeu [sînt]; [...] nici Începutul – prin [faptul de] a fi Început – nu Se desparte de Ceea-ce-este-fără-de-început; că [Începutului] nu fire Îi este faptul de a fi Început, precum nici Aceluia [– adică Tatălui –] faptul de a fi fără-de-început; că *nu fire* sînt [însușirile] acestea, ci [sînt] *împrejurul firii*» (semnalăm că, din nefericire, în acest punct traducerea românească din *Filocalie* este inexactă, iar nota ce o interpretează e neîntemeiată; vezi *Filocalia* VII, București 1977, p. 508, cu nota 789); locul este citat de asemenea și în *Cuvinte despre purcederea Duhului sfânt* 1, 23 și 24 (ed. Hristou, vol. I, p. 52). În apărarea dogmei ortodoxe despre purcederea doar din Tatăl a sfântului Duh, același loc îl citează și Ghenadie Sholarul (*Despre purcederea Duhului sfânt* 1, 3 și 4; 2, 4; M. Jugie, L. Petit și X. A. Siderides, *Oeuvres complètes de Georges-Gennadios Scholarios*, vol. 2, Paris 1929, p. 150, r. 19 și p. 183, r. 3 și, respectiv, p. 434, r. 4) și Marcu Evghenicul în *Capete silogistice împotriva Latinilor despre purcederea din Tatăl a Duhului sfânt* 1, L. Petit, *Marci Eugenici Metropolitae Ephesi opera anti-unionistica*, 10/2 (*Concilium Florentinum documenta et scriptores* A. Rome 1977): 60-107.

αὐτῷ ἡ ἀρχή», φησίν, «ὥσπερ οὐδὲ τῷ ἀνάρχῳ τὸ ἄναρχον». Καίτοι τῶν ἐν ἑκάστῳ φυσικῶν ἀρχῶν δημιουργὸς ὑπάρχων ὁ θεὸς ὡς ἐνέργειαν ἔμφυτον ἔχει τὴν ἀρχήν.

37 Πολλαχόθεν ἄρα δῆλον ὡς οὐκ ἔστιν οὐσία τοῦ θεοῦ ἡ ἄκτιστος ἐνέργεια. Λεχθείη δ' ἂν οὐσία ὡς οὐσιοποιὸς καὶ φύσις ὡς φυσικῶς προσοῦσα τῷ θεῷ, καὶ τοῦτο κατὰ τοὺς θεολόγους· «φύσις γάρ» φησί «τῷ θεῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν». Διαστέλλειν δὲ τὰς σημασίας ἑκάστου τῶν ὀνομάτων ἀναγκαῖον τὸν ἐφικνεῖσθαι τῆς ἀληθείας ἐφιέμενον. Ἡμῖν γὰρ ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένης ὑπερουσιότητος· ταύτης γὰρ διαφέρειν τὰς θείας ἐλλάμψεις καὶ ἐνεργείας ἰσχυριζόμεθα. Μενούσης γὰρ αὐτῆς ἀμεθέκτου καὶ ἀνεκφάντου καὶ ἀνωνύμου παντάπασι διὰ τούτων ὁ θεὸς πολυτρόπως γνωρίζεταί τε καὶ μετέχεται, μηδαμῶς χωριστῶν ὑπαρχουσῶν ἐκείνης. Ἐν οὐσίᾳ γὰρ καὶ ἐνεργείᾳ εἷς ἐστι θεός· ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

38 ΒΑΡΛ. Ἀπόχρη καὶ περὶ τούτων. Δεῖ δέ σε καὶ πᾶν ἄλλο σκῶλον ἐκποδὼν ποιεῖσθαι λύοντα τὰς ἀντιθέσεις πάσας· οὕτω γὰρ ἂν εἴης τὸ κράτος κατὰ κράτος ὑπὲρ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀληθείας ἀνελόμενος.

ΟΡΘΟΔ. Τί λέγεις; Τὴν ψυχὴν θῆσομεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τοῦ θεοῦ συναιρομένου, καὶ καμεῖν περὶ τὸν λόγον οὐ θελήσομεν;

---

[1] *Cuvântul* 42, 15, PG 36, 476A.

[2] Adică în înțelesul că este proprie firii Lui (nu că ar fi sădită de cineva în El, desigur).

[3] Prin metonimie, aşadar.

[4] «[în chip] firesc»: în mod natural.

[5] Modul folosirii – în cazul dumnezeieştii lucrări – a denumirilor de *ființă* şi *fire*.

[6] Literal: 'a produce'.

[7] Adică *a scăpa*.

[8] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 19, PG 3, 716C.

[9] Lit.: semnificația.

[10] «mai-presus-de-ființa»: ființa cea mai presus de ființă, 'suprafiinţarea', 'supraființialitatea'.

«dar nu fire Îi este aceasta, [și anume] obârșia/începutul», zice, «după cum nici Neobârșitului [adică Celui fără-de-început] neobârșitul [adică însușirea de a fi fără-de-început]»[1]. Deși Dumnezeu este faurul fireștilor începuturi/obârșii din fiecare [câte sînt], [totuși] ca [pe o] lucrare în-săditá/înnăscută[2] are începutul [acesta]/obârșia [aceasta].

37 Așa că din multe locuri e limpede că nu ființă a lui Dumnezeu este nezidita lucrare [a Sa]. Și 'ființă' i se poate zice [doar] ca [uneia ce este lucrare] de-*ființă*-făcătoare[3], iar 'fire' [doar] ca [uneia ce] Îi este [proprie] lui Dumnezeu [în chip] *firesc*[4]; iar aceasta[5] o spunem [nu de la noi înșine, ci] după cuvântătorii de Dumnezeu; că zice: «fire [Îi] este lui Dumnezeu [faptul de] a aduce [la ființă[6]] și a mântui[7]»[8]. Dar cel ce poftește a răzbate la adevăr trebuie [neapărat] să deosebească/distingă înțelesul[9] fiecăruia dintre [aceste] nume. Iar cuvântul nostru ne este despre mai-presus-de-ființa[10] cea mai-presus-[de-toate]-așezată întru cele ascunse; că [nu alta decât] aceasta este cea față de care spunem noi[11] că se deosebesc dumnezeieștile luminări/străluciri și lucrări; că ea rămânând cu totul neîmpărtășită/neparticipată și nearătată/nemanifestată și nenumită, [nu altcum decât] prin acestea este Dumnezeu [în chip] felurit cunoscut și împărtășit/participat, nicidecum fiind ele despărțite de aceea; că, în ființă și lucrare, un [singur] Dumnezeu este[12]: Tatăl și Fiul și Duhul Cel sfânt.

38 VARL. Destul și despre acestea; trebuie, însă, acum să înlături și altă piedică și să risipești, astfel, toate împotrivirile; că [doar] așa vei putea birui cu totul [luptându-te] pentru adevărul bine-cinstirii [de Dumnezeu].

ORT. Ce spui?; sufletul ni-l vom jertfi pentru adevăr, ajutând Dumnezeu, și a ne osteni cu cuvântul nu vom voí?

---

[11] Literal: susținem.

[12] Altfel zis: măcar că există cele două unghiuri, al ființei şi al lucrării, (şi măcar că există Cele trei Ipostasuri), totuşi, există un singur Dumnezeu.

ΒΑΡΛ. Πῶς οὖν ὁ μέγας Βασίλειος ἓν φησι πάντα σημαίνειν τὰ ἐπὶ θεοῦ λεγόμενά τε καὶ νοούμενα, γράφων ἐν τῇ *Πρὸς Εὐστάθιον ἐπιστολῇ*, ὅτι «πάντα τὰ θεοπρεπῆ νοήματά τε καὶ ὀνόματα ὁμοτίμως ἔχει πρὸς ἄλληλα τῷ μηδὲν παρὰ τὴν τοῦ ὑποκειμένου διαφωνεῖν σημασίαν; Οὐ γὰρ ἐπ' ἄλλο τι ὑποκείμενον χειραγωγεῖ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ προσηγορία, ἐφ' ἕτερον δὲ ἡ τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ δικαίου· ἀλλ' ὅσαπερ ἂν εἴποις ὀνόματα, ἓν διὰ πάντων τὸ σημαινόμενόν ἐστι. Κἂν θεὸν εἴπῃς, τὸν αὐτὸν ἐνεδείξω, ὃν καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ἐνόησας». Ἐν δὲ τοῖς *Πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικοῖς*, «καὶ οὕτως ἄν τις» φησί «τῶν ὀνομάτων ἕκαστον ἐφοδεύων ποικίλας εὕροι τὰς ἐπινοίας ἑνὸς τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῖς πᾶσιν ὑποκειμένου».

39 ΟΡΘΟΔ. Ταῦτ' οὐδὲ σκῶλά ἐστιν, εἰ μὴ καὶ τὸ τῆς ἡμέρας φῶς ἀβλεψίας πρόξενον, ὅτι ταῖς γλαυξὶ γίνεται τοιοῦτον διὰ τὴν ἐκ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν ἐξίτηλον ἀντίληψιν. Ἀλλ' ὢ τῆς ἐπηρείας τοῦ πονηροῦ· τὸ μὲν γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις μὴ καταστοχάζεσθαι τῆς διανοίας τοῦ γράφοντος γένοιτ' ἄν τινος ἀφυΐας ἢ διανοίας οὐκ ἐφιστάσης καλῶς. Τὸ δὲ καὶ εἰς τὴν ἐναντίαν ἀποβουκολεῖσθαι δόξαν τῆς τοῦ πονηροῦ πνεύματος ἐνεργείας σαφῶς ἐξῆπται, σαφὴς ἀντιπαράταξις ὂν πρὸς τὴν τῶν ἁγίων σπουδὴν καὶ μηχανή τις ἐπ' αὐτοὺς στρέφειν ἐπιχειροῦσα τὰ παρ' αὐτῶν ἀφειμένα πρὸς τὸν ἀντικείμενον βέλη. Τάχα καὶ νῦν οἷά τινες οὗτοι δήμιοι περιεστᾶσιν αὐτοὺς ἀκρωτηριάζοντες καὶ στρεβλοῦντες τὴν ἐν συγγράμμασι γλῶττάν τε καὶ χεῖρα καὶ τὸν νοῦν αὐτόν, κἂν ἐκεῖνοι τῶν τοιούτων ἐπηρειῶν διατελοῦσι κρείττους, οὐ τὴν γνώμην μόνον, ἣν καὶ τότε

---

[1] «una înseamnă»: unul şi acelaşi lucru.

[2] Literal: întru nimic nefiind ele în dezacord; altfel zis: convergând.

[3] Adică: un singur lucru.

[4] Adică: unul este semnificatul tuturor denumirilor.

[5] *Epistola 189*, 5, PG 32, 689BC.

[6] Am zice: aspecte, laturi, însuşiri; pentru mai mare acrivie vezi, însă, *Dialectica* 65, Damaschin I, GA, p. 191.

VARL. Cum, deci, marele Vasile spune că una înseamnă[1] toate cele în privința lui Dumnezeu spuse și înțelese, scriind [el] în scrisoarea *Către Efstathie* că «toate lui-Dumnezeu-potrivitele înțelesuri și numiri [adică nume] sînt – întreolaltă – de-o-cinste, cu totul conglăsuind ele[2] din unghiul însemnării subiectului/substratului»?; «că» [– zice –] «nu la vreun alt subiect/substrat duce denumirea de 'bun' și la altul denumirea de 'înțelept' și cea de 'puternic' și de 'drept', ci, oricâte [astfel de] nume ai da, una[3] este ceea ce se însemnează prin toate [acestea][4]; că și 'dumnezeu' de-ai zice, Îl arăți pe Același pe Care Îl înțelegi și prin restul numelor»[5]; iar în *Antireticele* către Eunomiu zice [că] «și, astfel, luând cineva pe rând pe fiecare din [aceste] nume, poate afla felurite înțelesuri[6] ale – după ființă – unuia [și aceluiași] subiect/substrat al tuturor [numelor acestora][7]»[8].

39 ORT. [Bine,] dar acestea nici nu sînt piedici, [fără numai] dacă nu [cumva] și lumina zilei este pricinuitoare nevederii; că [doar] bufnițelor le este așa, datorită stinsei simțiri celei din ochii lor. Ci, o, bântuială a vicleanului; că a nu gândi – în unele ca acestea[9] – [care este] cugetul celui ce scrie, [lucrul aceasta] i s-ar [putea] întâmpla vreunuia lipsit de minte ori cugetării ce nu ia aminte bine; dar a [i-l] și abate la înțelesul potrivnic, [lucrul acesta] e limpede că vine din lucrarea duhului celui viclean, [ne]fiind [nimic altceva decât] punere împotrivă la sârguința sfinților și șiretlic de a întoarce asupra lor săgețile cele de ei aruncate asupra potrivnicului. Așa și aceștia acum, ca niște călăi, îi împresoară pe [sfinții] aceștia, tăindu-le și sucindu-le limba – cea din scrieri[le lor] – și mâna și însăși noima [din scrierile lor], măcar că aceia sînt mai presus de astfel de încercări, nu doar cu cugetul [lor] (pe care și atunci[10] neschimbat și l-au ținut, [deși] prinși în încercările acelea), ci

[7] Adică: unul și același este – din unghiul ființei – subiectul tuturor numelor acestora.

[8] *Împotriva lui Eunomiu* 1, 7, PG 29, 525B.

[9] Sau: în astfel de chestiuni.

[10] «atunci»: când au scris cele ce au scris.

διετήρησαν ἄτρεπτον οἱ ταῖς ἐπηρείαις ἐκείναις ἐνσχεθέντες, ἀλλὰ καὶ τἆλλα πάντα· καὶ γὰρ ἀσφαλεῖς. Ἔξεστι δὴ τῷ βουλομένῳ πρὸς αὐτοὺς ἀνατείνειν τὸ τῆς διανοίας ὄμμα καὶ ἀθρεῖν ἐν τούτοις τὰς ἀδιαστρόφους ἐννοίας· κατὰ γὰρ τὸ σολομώντειον ἔπος «πάντα εὐθέα ἐστὶ τοῖς νοοῦσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὑρίσκουσι γνῶσιν». Ὁ μὲν γὰρ μέγας Βασίλειος τῶν θείων ὀνομάτων «τὰ μὲν σχέσεως εἶναι» φησί «τὰ δὲ ἀξίας, τὰ δὲ ἐνεργείας, σημαντικὸν δ' οὐσίας οὐδέν». Οὗτοι δὲ πᾶν τοὐναντίον λέγειν αὐτὸν συκοφαντοῦσιν, ὡς οὐδὲν τῶν ἐπὶ θεοῦ λεγομένων ὀνομάτων, ὃ μὴ τὸ αὐτὸ σημαίνει καὶ τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ σημαντικόν. Καὶ ὁ μὲν τῆς Εὐνομίου κακοδοξίας δείκνυσι ταύτην εἶναι τὴν φωνήν. Ἔστι μὲν οὖ τῶν πρὸς ἐκεῖνον Ἀντιρρητικῶν καὶ τὴν τοῦτο σαφῶς δηλοῦσαν ἐκείνου ῥῆσιν προτιθείς, ἔστι δ' οὗ συνάγων ὡς ἀτοπωτάτην ἐκ τῶν ἐκείνῳ δεδογμένων· φησὶ γάρ· «εἰ μὲν οὐδὲν ὅλως κατ' ἐπίνοιαν ὁ Εὐνόμιος θεωρεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ ἀνθρωπίναις τὸν θεὸν σεμνύνειν προσηγορίαις, πάντα ὁμοίως οὐσίαν ὁμολογήσει τὰ ἐπιλεγόμενα τῷ θεῷ. Καὶ εἰ ταῦτα πάντα πρὸς ἓν σημαινόμενον τείνει, ἀνάγκη πᾶσα ταὐτὸν ἀλλήλοις δύνασθαι τὰ ὀνόματα, ὡς ἐπὶ τῶν πολυωνύμων. Καὶ ταύτης τί ἂν γένοιτο τῆς συγχύσεως ἀτοπώτερον, ἀφελόμενον τὴν ἰδίαν ἑκάστου τῶν ὀνομάτων σημασίαν ἀντινομοθετεῖν τῇ τε κοινῇ χρήσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ πνεύματος»; Καὶ πάλιν· «εἴπερ εἰς τὴν οὐσίαν φέροντες ἅπαντα τὰ θεῖα ὀνόματα καταθήσομεν, οὐ μόνον σύνθετον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοιομερῶν συγκείμενον τὸν θεὸν ἀποδείξομεν, διὰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ὑφ' ἑκάστου τῶν ὀνομάτων σημαίνεσθαι». Ταῦτα

[1] Literal: cunoaştere; filosoficeşte vorbind: gnoza.
[2] *Pilde* 8, 9.
[3] Sau ranguri.
[4] *Epistola 189*, 8, PG 32, 696A.
[5] Sfântul Vasile, adică.
[6] Lit.: de cacodoxia.
[7] Literal: nu consideră cu puterea sa speculativă absolut nimic (în privinţa lui Dumnezeu).

și cu toate celelalte; [și aceasta pentru] că sînt nealunecați; iar cel ce voiește a-și înălța către ei ochiul cugetului poate vedea înțelesurile [lor] cele de nestrâmbat; căci, după solomoneasca zicere, «toate sînt oable celor ce înțeleg, și drepte celor ce află cunoștință[1]»[2]. Că marele Vasile zice: «dintre numele dumnezeiești unele sînt [nume] de *relații*, altele de *vrednicii*[3], altele de *lucrări*; iar arătător al ființei nu este nici unul»[4]; pe când aceștia îl defaimă cum că ar zice tocmai pe dos, [și anume] cum [că], dintre numele spuse în privința lui Dumnezeu, nu ar fi nici unul care să nu însemn[ez]e același lucru [cu celelalte] și să nu fie arătător al ființei [Lui]. Pe când acesta[5] arată că spusa aceasta ține de reaua-slăvire[6] a lui Eunomiu; și, în *Antireticele* către acela, uneori [chiar ne] pune dinainte zicerea aceluia [cea] care arată limpede lucrul acesta, alteori o conchide din părerile aceluia, înfățișând-o a fi cu totul absurdă; că zice: «dacă Eunomiu nu ia nicidecum aminte cu gândul [său] la ceva[7], [și anume] ca nu [cumva] să pară că cu denumiri omenești Îl cinstește pe Dumnezeu, [atunci neapărat] va recunoaște/mărturisi [că] ființă [sînt] – deopotrivă – toate cele ce se spun în privința lui Dumnezeu; iar dacă toate acestea tind a însemna un singur lucru[8], atunci neapărat că toate numele [acestea] au același înțeles/sînt deopotrivă, ca în cazul polionimelor/celor cu multe nume; și ce poate fi mai absurd decât confuzia aceasta, [și anume decât faptul de] a șterge înțelesul propriu al fiecărui nume, în răspăr cu uzajul comun și cu învățătura Duhului?»[9]. Și iarăși: «dacă toate dumnezeiești[le] nume le vom aduce asupra ființei, [atunci] nu doar compus Îl vom dovedi pe Dumnezeu, ci și constând din părți neasemănătoare[10], de vreme ce altceva însemnează fiecare din numele acestea»[11]. Acestea și altele ca

[8] Literal: tind către un singur semnificat.

[9] *Împotriva lui Eunomiu* 1, 8, PG 29, 528BC.

[10] Adică: din părți eterogene.

[11] *Împotriva lui Eunomiu* 2, 29, PG 29, 640C; vezi – mai sus – şi *Despre dumnezeiasca şi îndumnezeitoarea împărtăşire* 28; vezi şi Marcu II, GA, p. 262-3.

καὶ τὰ τοιαῦθ' οὕτω φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος. Οἱ δὲ τἀναντία προσμαρτυροῦντες αὐτῷ καὶ ἡμῖν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀντικείμενοι παραπλήσιόν τι ποιοῦσιν, ὥσπερ ἂν εἴ τις τὰ τοῦ σκότους ἴδια προσεμαρτύρει τῷ φωτί, σκοτεινὸς ὢν περὶ τὸ φῶς αὐτός.

40 Ὁ μέντοι μέγας ἐκεῖνος πολλάκις εἰρηκὼς ὅτι «μανία σαφὴς μὴ ἴδιον σημαινόμενον ἑκάστῳ τῶν θείων ὀνομάτων ὑποβεβλῆσθαι λέγειν», καὶ διὰ τοὺς τοιούτους λόγους ὡς πολυθεΐαν εἰσάγων ὑπὸ τῆς Εὐνομίου κακοφροσύνης ἐγκληθείς—καθάπερ καὶ ἡμεῖς καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπὸ τῶν ἀρτιφανῶν τούτων Εὐνομιανῶν—ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ἡμῶν ἀπολογούμενος, εἰ καὶ «πάντα» φησί «τὰ θεοπρεπῆ ὀνόματα» παρὰ τὴν ἑαυτῶν σημασίαν πολλὰ καὶ διάφορα, καὶ διαφόρους ἔστιν ὡς ἐπιδέχεται λόγους, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἐφ' οὗ λέγεται καὶ οὗ ἐστιν ὀνόματα, ὅς ἐστιν ὁ θεός, «ὁμοτίμως ἔχει πρὸς ἄλληλα· οὐ γὰρ ἐπ' ἄλλον καὶ ἄλλον θεὸν χειραγωγεῖ τούτων ἕκαστον, ἀλλ' ἕνα διὰ πάντων θεὸν ὁ ταῦτα λέγων ἐνδείκνυται». Κἂν τῇ μετ' αὐτὴν ῥήσει διδάσκων, πῶς εἷς περὶ ὃν ἐκεῖνα πάντα τὰ ὑπὸ τῶν ὀνομάτων σημαινόμενα, «κατὰ τὴν οὐσίαν» φησίν, ὡς «ἑνός» ὄντος «κατ' αὐτὴν τοῦ πᾶσιν ἐκείνοις ὑποκειμένου»· καθάπερ γὰρ φησὶν «ὁ σῖτος ἕν τι πρᾶγμα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ὤν, πρὸς τὰς ἐπιθεωρουμένας αὐτῷ ποικίλας ἰδιότητας ἐξαλλάσσει τὰς κλήσεις καὶ σπόρος γινόμενος καὶ καρπὸς καὶ τροφή, καὶ ὅσα γίνεται τοσαῦτα ὀνομαζόμενος, παραπλησίως καὶ ὁ κύριος· ἔστι μὲν καθ' ἑαυτὸν ὅ,τι

[1] Literal: semnificat aparte.
[2] *Ibidem*, 2, 29, PG 29, 640C.
[3] Literal: denunțat.
[4] Literal: după semnificația lor.
[5] Adică: diferite; felurite.
[6] Adică: *numiri* diferite, *titluri* diferite, '*etichete*' diferite; vezi *Despre dumnezeieștile lucrări* 4 (Palama IV, GA, p. 324-5); vezi și Marcu II, GA, p. 283.
[7] *Epistola 189* 5; PG 32, 689BC; este, de fapt, o parafrazare a locului citat mai sus, la paragraful 38, căreia se datorează și mica incoerență logică a pasajului ('numele primesc cuvinte felurite').

acestea așa le zice marele Vasile; iar cei ce pun pe seama lui cele pe dos [decât acestea] și ni se pun nouă împotrivă în privința lucrurilor acestora [ei bine, aceștia] fac asemenea celui care pune pe seama luminii însușirile întunericului, lipsit fiind el de lumină.

40 Așadar, marele acela [Vasile] în multe rânduri zicând că «e curată nebunie a spune că nici unul din dumnezeiești le nume nu are înțeles aparte[1]»[2] și, din pricina a astfel de cuvinte, învinovățit fiind el[3] de către de-rele-gânditorul Eunomiu cum [că] introduce politeism (precum și noi [sîntem învinuiți acum] – și din aceeași pricină – de către nou-iviții Eunomieni aceștia), grăind în apărarea sa ([dar] și a noastră), zice [că] «toate numele lui-Dumnezeu-cuvenite», deși sînt – după ceea ce înseamnă[4] – multe și deosebite[5] și [deși] se întâmplă să primească cuvinte deosebite[6], însă, datorită Celui asupra Căruia sînt spuse și ale Căruia nume [și] sînt, Care [nu] este [altul decât] Dumnezeu, «sînt – întreolaltă – de-o-cinste; că nu la vreun alt și alt dumnezeu duce fiecare dintre ele, ci, prin toate, [pe] un [singur] Dumnezeu [Îl] arată cel ce le rostește pe acestea»[7]. Și învățându-ne [el] în spusa de după [spusa] aceasta cum [anume[8]] este unul Cel împrejurul Căruia sînt toate cele însemnate de către numele [acestea], zice [că nu altcum decât] «după ființă», întrucât «únul[9]» este «– după aceasta[10] – subiectul/substratul tuturor acelora»[11]; și zice că precum «grâul, un singur lucru[12] fiind el după ipostas, își schimbă numirile după feluritele însușiri pe care vedem că le are și, făcându-se [el] *bob/sămânță* ori *rod* ori *hrană* – ori câte se mai face – cu tot atâtea nume este numit, așijderea și Domnul, pe de o parte, este în Sine Însuși ceea ce este [El] după fire, dar, pe de

[8] «cum [anume]»: în ce mod.

[9] Adică: unul singur.

[10] Adică: din unghiul acesteia, din cel al ființei.

[11] *Împotriva lui Eunomiu* 1, 7, PG 29, 525B.

[12] Sau: o singură realitate; una și aceeași realitate.

ποτὲ κατὰ τὴν φύσιν ἐστί, ταῖς δὲ τῶν ἐνεργειῶν διαφοραῖς συνονομαζόμενος οὐ μίαν ἐπὶ πάντων ἴσχει προσηγορίαν, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἔννοιαν τὴν ἐξ ἐνεργείας ἐγγινομένην ἡμῖν μεταλαμβάνει τὸ ὄνομα». Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ταύτῃ τὸν Εὐνόμιον ἤσχυνεν, ἐπιλαμβάνεσθαι τοῦ μεγάλου πειρώμενον γράφων· «τί οὖν ὁ λόγος ἡμῶν διὰ τῶν εἰρημένων ἐλέγχεται ὁ εἰπὼν δυνατὸν εἶναι πολλὰς ἐφαρμόζεσθαι προσηγορίας κατὰ τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἐνεργούμενα σχέσιν ἑνὶ κατὰ τὸ ὑποκείμενον ὄντι τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ ὁ σῖτος, εἷς ὤν, ἐκ τῶν ποικίλων περὶ αὐτοῦ νοημάτων διαφόροις ἐπωνυμίαις ἐπιμερίζεται;». Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος πολλὰς καὶ διαφόρους εἰπὼν προόδους τοῦ θεοῦ καὶ τούτων εἶναι τὰς παρ' ἡμῶν ἐξυμνουμένας πολλὰς καὶ διαφόρους θεωνυμίας, εἶτά φησι· «καὶ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο τούτων ἑκάστην εἶναι, ἀλλ' ὡς ἑνὸς θεοῦ τούτων ἁπασῶν οὐσῶν»· νοῦς γάρ ἐστι καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἑκάστη· καὶ κριτὴς ἐστι καὶ προνοητὴς τῶν ὑποδεεστέρων ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν ὑπόκειται ταῖς τοιαύταις ἐνεργείαις πάσαις εἷς ὑπάρχων κατ' αὐτήν· ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος νοῦς ἐπακτὸν ἔχει τὸ φρονεῖν, τῷ πείρᾳ τινὶ μαθεῖν ἢ διδασκαλίᾳ, ταὐτὸ δ' εἰπεῖν παθεῖν, γινόμενος τοιοῦτος· ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἐκ τῶν παθημάτων· προσλαμβάνει γὰρ οὐδέν· ἀλλ' ἀεὶ

[1] Literal: din lucrare. [2] *Ibidem*, 1, 6–7, PG 29, 524B–525A.
[3] Sau: a se aplica. [4] Literal: relația.
[5] *Către Eunomiu* 2, 353, PG 45, 1029A. [6] Adică: diferite.
[7] Adică: dumnezeiești numiri, nume date lui Dumnezeu.
[8] Adică: altei și altei realități.
[9] *Despre dumnezeiștile numiri* 5, 2, PG 3, 816D–817A; locul este citat perifrastic.
[10] Pentru mai multe amănunte vezi *Despre dumnezeiștile lucrări* 5, Palama IV, p. 326-7. [11] Adică: 'proniator'. [12] «ea»: mintea.
[13] Înțelesul frazei ar fi: nu altceva decât ființa minții este subiectul (literal: 'sub-zăcătorul'; adică substratul) lucrărilor ei; ființa e cea care *zace sub* toate aceste lucrări; iar ființa este una; deci una este și mintea.

alta, numit fiind [El] după deosebirile lucrărilor, nici una din denumiri nu le desființează pe celelalte, ci [fiecare] își ia numele după fiecare înțeles iscat în noi de lucrare[a cu pricina][1]»[2]. Cu [zicerile] acestea, așadar, și dumnezeiescul Grigorie al Nyssei l-a rușinat astfel pe Eunomiu – pe cel ce se apucase a se pune împotrivă marelui [Vasile] – scriind: «cum, așadar, prin cele spuse, să se vădească [a fi] greșit cuvântul nostru, cel ce spune că este cu putință a se da[3] *multe* denumiri (după deosebirile [întreolaltă ale] lucrărilor și [după] legătura[4] [Lui] cu cele lucrate) *Unuia* (după subiect/substrat) Fiului lui Dumnezeu, precum și grâul, únul fiind, de diferite denumiri are parte, după feluritele înțelesuri ale [cuvântu]lui [acestuia]?»[5]. Iar marele Dionisie, zicând [el] că multe și deosebite[6] sînt ieșirile/purcederile lui Dumnezeu și că ale acestora sînt multele și deosebitele theonimii[7] cele de către noi cântate [în imne], mai apoi spune: «și nu a altui și altui [lucru[8]/dumnezeu] este fiecare din [numirile] acestea, ci ale unuia [și aceluiași] Dumnezeu fiind toate acestea»[9]. Că *minte* este și fiecare dintre *științe*[10]; și judecător și purtător-de-grijă[11] al celor mai prejos [de ea] este mintea omenească; dar, totodată, [nu altcum decât] *după ființă* se supune ea tuturor lucrărilor celor de felul acesta, una fiind [ea[12]] *după aceasta*[13]. Așadar, mintea noastră [nu altcum decât] adăugat[14] are [faptul de] a cugeta[15], prin [faptul de] a învăța/a afla (din cercare ori din învățătură) – adică prin [faptul de] a pătimi[16] – ajungând [ea să fie] așa[17]; pe când

[14] Dobândit adică.

[15] Vezi în *Dogmatica* sfântului Ioan Damaschinul (*Dogmatica* 36, 941CD–944A) cum sufletul, trecând prin *νόησις* (înțelegere), *ἔννοια* (concept) și *ἐνθύμησις* ('enthymeză'), abia mai apoi ajunge la această *φρόνησις* ('cugetare', în înțelesul, mai degrabă, de chibzuire).

[16] În viziunea limbii grecești, *experiența* unui lucru ori *învățătura* sînt lucruri pe care sufletul/mintea, primindu-le, le 'pătimește', patima neavând aici nicidecum înțeles negativ. Altfel zis: în procesul de educație mintea este pasivă, 'întipărindu-se' de cele ce învață.

[17] «așa»: cugetătoare, chibzuitoare.

τοιοῦτος ὢν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν ἡμῖν δείκνυται τοιοῦτος· οὐχ ὁ πατὴρ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ταῦτά ἐστιν ὁ υἱός, ὡς τἄ αὐτὰ ἔχων καὶ αὐτὸς χωρὶς τῶν καθ' ὑπόστασιν ἰδίων, ὡσδαύτως καὶ τὸ πνεῦμα. Καὶ τοίνυν καθάπερ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἀόρατος αἰσθήσει καὶ ἀσώματος ὑπάρχων, ὅτι μηδεμίαν ἐπιδέχεται κατ' αὐτὰ πρόσληψιν ἢ μείωσιν, οὐκ ἔστι διὰ ταῦτα σύνθετος, οὕτως ὁ θεὸς ἀγαθός, σοφός, προνοητής ὢν ἐξ ἀϊδίου καὶ μηδεμίαν κατ' αὐτὰ προσιέμενος μεταβολήν, παρὰ ταῦτα σύνθετος οὐκ ἂν λεχθείη. Τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον καὶ τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ οὕτως ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ἡμῶν ἀπολογεῖται, κἂν οἱ μὴ συνορᾶν δυνάμενοι τὸν ἐν τοῖς εἰρημένοις νοῦν καθ' ἑαυτῶν προφέροντες καθ' ἡμῶν οἴωνται προάγειν.

41 ΒΑΡΛ. Ἀλλ' οἱ τὴν ἐπὶ τῶν τοιούτων διαφορὰν μὴ προσιέμενοι καὶ τὸν Εὐνόμιον προβάλλονται παραγγέλλοντα μὴ πείθεσθαι τοῖς ἑνοῦσι τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν καὶ ὡς συμφθεγγομένους ὑμᾶς ἐκείνῳ κατακρίνουσιν.

ΟΡΘΟΔ. Εὐνόμιος ἐνέργειαν ἔλεγε τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, καὶ τοὺς ἑνοῦντας αὐτὸν ἐκείνῳ κατ' οὐσίαν ἐβδελύττετο, βδελυρίας ὢν ὡς ἀληθῶς ἀνάμεστος αὐτός. Ὥστ' οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος· ἡμῖν γὰρ περὶ τῶν κοινῶν πατρός, υἱοῦ καὶ πνεύματος θείων δυνάμεών τε καὶ ἐνεργειῶν ὁ λόγος. Ἀλλὰ καὶ κτιστὴν ἔλεγεν ὁ Εὐνόμιος ἣν δήποτ' ἔλεγεν ἐνέργειαν, τὴν δ' οὐσίαν μόνην ἄκτιστον καὶ πᾶν ἄκτιστον οὐσίαν. Πῶς οὖν οὐχ ὑπεναντίος ἐκεῖνος τῇ τ' ἀληθείᾳ καὶ ἡμῖν εἰς τὸ δεῖξαι ἄκτιστον

---

[1] Adică: afară de însuşirile ipostatice; şi anume: (faptul de a fi) *nenăscut* (propriu Tatălui), *născut* (propriu Fiului), *purces* (propriu Duhului).

[2] Adică: din unghiul dobândirii faptului de a cugeta, în urma experienţei directe a lucrurilor ori în urma învăţăturii.

[3] Adică: simţurilor trupeşti.

[4] Literal: neadmiţând.

[5] E vorba de citatele pomenite în paragraful 38.

[6] Adică: deosebirea – în Dumnezeu – a fiinţei de lucrare, conform distincţiei – sau precizării – făcute de sfântul Grigorie în privinţa spuselor sfântului Vasile.

Dumnezeu nu din [astfel de] patimi [îl are] (că nimic nu I se adaugă), ci pururea fiind așa, din lucrări[le Sale] ni Se arată [nouă] a fi așa; [și] nu doar Tatăl, ci și Fiul și Duhul Cel sfânt; că toate câte le are Tatăl, acestea este și Fiul, întrucât pe aceleași le are și El (afară de cele proprii din unghiul ipostasului [de Tată][1]), așijderea și Duhul. Și, prin urmare, precum mintea noastră, nici o umflare ori micșorare nesuferind ea din unghiul acestora[2] (nevăzută fiind ea simțirii[3] și netrupească), nu este – din pricina acestora – compusă, [tot] așa nici despre Dumnezeu, din veșnicie fiind bun [și] înțelept [și] purtător-de-grijă și nici o schimbare nesuferind [El][4] din unghiul acestora, nu se poate spună că – din pricina acestora – este compus. Așa stau lucrurile și cu cele ale marelui Vasile[5] și așa se apără el pe sine (și pe noi), măcar că cei neînstare a vedea înțelesul celor [de el] spuse (punându-le, de fapt, de față împotriva lorușî) își închipuie că împotriva noastră le-au adus.

41 VARL. Dar cei ce nu primesc deosebirea acestora[6], [aceștia] și pe Eunomiu îl pun de față, care poruncește să nu se dea crezare celor ce unesc ființei lucrarea, și vă osândesc cum că ați conglăsui cu acela.

ORT. Eunomiu numea 'lucrare a Tatălui' [nu pe altceva decât] pe Fiul, scârbindu-se de cei ce îl uneau după ființă pe Acesta Aceluia, cu adevărat plin de scârbă fiind el până peste cap; așa că nu pe noi ne privește cuvântul [acesta al lui]; pentru că noi vorbim [nu despre Fiul, ci] despre obștești[7] dumnezeiești puteri și lucrări ale Tatălui, Fiului și Duhului. [Bine,] dar Eunomiu zicea și că zidită este [lucrarea] cea pe care o numea el lucrare și [că] singură ființa este necreată și [că] tot ce e necreat este [neapărat] ființă. Cum, deci, nu e acela potrivnic adevărului și nouă, celor ce ne luptăm să dovedim că lucrare nezidită – iar nu ființă – este dumnezeiasca strălucire? Și, iarăși, cum nu este cu adevărat conglăsuitor

[7] Comunele, adică.

ἐνέργειαν τὴν θείαν ἔλλαμψιν, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν εἶναι ποιουμένοις τὸν ἀγῶνα; Πῶς δ' οὐχὶ τοὐτοις ὡς ἀληθῶς συμφθέγγεται τοῖς διασπῶσιν ἐκεῖθεν καὶ εἰς κτίσμα κατασπῶσι τὴν διαφέρουσαν ὁπωσδήποτε τῆς θείας οὐσίας ἔλλαμψίν τε καὶ ἐνέργειαν καὶ πᾶν ἄκτιστον οὐσίαν ὡς ἐκεῖνος δογματίζουσι; Τί δέ, καὶ τὸν Σαβέλλιον ἐροῦμεν καλῶς ἑνοῦν, ἐπειδήπερ Εὐνόμιος κατακρίνει τοὺς ἑνοῦντας; Οὔμενουν· ἔστι γὰρ καὶ ἑνοῦν κακῶς τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, καθάπερ οἱ τῷ Βαρλαὰμ ἑπόμενοι, καὶ διακρίνειν εὐσεβῶς, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ Εὐνόμιος. Καίτοι κἂν τὸν υἱὸν ἐνέργειάν τις τρόπον ἕτερον εἴπῃ τοῦ πατρός, ἓν καὶ οὐχ ἕν ἐστι μετὰ πατρός, τὸ μὲν τῇ οὐσίᾳ, τὸ δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν. Ἡμῖν δὲ περὶ κοινῆς ἐνεργείας πατρός, υἱοῦ καὶ πνεύματος ὁ λόγος, ἀφ' ἧς γινώσκομεν ὅ,τι ἐστὶν ὁ θεός.

42 ΒΑΡΛ. Ταύτας τὰς ἐνεργείας, ἐξ ὧν ὁ θεὸς γινώσκεται, φανερῶς ἐκεῖνοι τίθενται κτιστάς· καὶ ἁπλῶς τὸν ἀέρα, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ τὰ τοιαῦτα, ταύτας ἰσχυρίζονται τὰς ἐνεργείας εἶναι. Φασὶ γὰρ ἐκ τῶν κτισμάτων μόνων τὸν θεὸν γινώσκεσθαι· τὴν δ' ἄκτιστον ἐνέργειαν ἐπίσης εἶναι τῇ οὐσίᾳ καὶ ἄγνωστον, οὖσαν ἐκείνῃ κατὰ πάντα τὴν αὐτήν.

ΟΡΘΟΔ. Ἐπεὶ τοίνυν οὗτοι πᾶσαν ἐνέργειαν, ἥτις οὐχ ἡ αὐτὴ καὶ ἀδιάφορός ἐστι τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, κτιστὴν εἶναι ἀποφαίνονται, φέρ' ἡμεῖς ἀρτίως, ἵνα μὴ μηκύνωμεν, δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων ἐντρέψωμεν αὐτοὺς καὶ ἀπελέγξωμεν κακῶς φρονοῦντας. Ἐντρεπέτω τοίνυν αὐτοὺς ὁ πολὺς καὶ μέγας Βασίλειος γράφων ἐν τοῖς *Ἀντιρρητικοῖς*· «πῶς οὐ καταγέλαστον τὸ δημιουργικὸν οὐσίαν εἶναι λέγειν,

[1] «de acolo»: de tărâmul neziditului, de sfera necreatului.
[2] Adică: greşit.
[3] Adică: în alt înţeles decât o făcea Eunomiu.
[4] «cea dintâi»: faptul de a fi *una* cu Tatăl.
[5] «cealaltă»: faptul de a fi *nu una* cu Tatăl.

cu aceştia, [şi anume] cu cei ce rup de acolo[1] şi aruncă pe treapta zidirii [toată] strălucirea şi lucrarea ce se deosebeşte în vreun fel de dumnezeiasca fiinţă şi dogmatizează – ca acela – că tot ce e necreat este [neapărat] fiinţă? Cum aşa, [oare] şi despre Sabelie vom spune că uneşte bine, [şi anume] pe motiv că Eunomiu îi osândeşte pe cei ce unesc? Nicidecum; pentru că se poate şí să uneşti [în chip] rău[2] fiinţei lucrarea, [adică] precum cei ce urmează [acum] lui Varlaam, şí să le deosebeşti [în chip] binecinstitor [de Dumnezeu], nu ca Eunomiu. Totuşi, şí de L-ar numi cineva – în alt chip [însă][3] – pe Fiul 'lucrare a Tatălui', [El] este *una* şi [totodată] *nu una* cu Tatăl, cea dintâi[4] după fiinţă, iar cealaltă[5] după ipostasuri; pe când nouă cuvântul ne este despre obştească lucrare a Tatălui, Fiului şi Duhului, [lucrare] după care[6] cunoaştem [cum] că este Dumnezeu[7].

42 VARL. Lucrările acestea, [cele] din care Se cunoaşte Dumnezeu [de către noi], vădit [că] aceia le socotesc create şi susţin – limpede – că acestea sînt aerul [adică văzduhul], pământul, marea şi cele de felul acesta; [pentru] că ei spun [cum] că doar din zidiri Îl cunoaştem pe Dumnezeu, iar [despre] lucrarea nezidită [spun că] este deopotrivă/totuna cu fiinţa şi [că este] de-necunoscut, fiind – întru toate [privinţele] – [una şi] aceeaşi cu aceea.

ORT. Fiindcă aceştia declară că zidită este toată lucrarea care nu este una cu fiinţa lui Dumnezeu şi nediferită [de aceasta], hai [şi] noi acum – ca să nu [mai] lungim cuvântul – să îi ruşinăm cu unul dintre sfinţi[8] şi să îi dăm în vileag cum că rău cugetă [lucrurile acestea]. Ruşineze-i pe ei, dar, marele Vasile, cel mult [ştiutor al celor dumnezeieşti], care scrie în *Antiretice*: «cum nu e de tot râsul a zice că fiinţă este [puterea] făuritoare, [şi] tot fiinţă [puterea] de-grijă-purtătoare

[6] Adică: din unghiul căreia, prin care.

[7] Altfel zis: că există Dumnezeu.

[8] Aducând şi noi – adică – de faţă spusele sfântului.

τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν, τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως, καὶ ἁπαξαπλῶς πᾶσαν ἐνέργειαν οὐσίαν τίθεσθαι»; Ἆρ' οὖν οὐ μακρῷ καταγελαστότερος ἂν εἴη ὁ τὸ δημιουργικὸν τοῦτο, τὸ προνοητικόν τε καὶ προγνωστικόν, ὡς ἐνεργείας μὲν ὄντα θείας, τῆς δ' αὐτοῦ οὐσίας ἕτερα, τιθέμενος κτιστά; Φεῦ! Ὅσης ἀσεβείας ὅσας ἐνέπλησαν ψυχάς, ὡς ἐκ δεξαμενῆς τῆς ἑαυτῶν ἀντλοῦντες οἱ πρὸς κτίσμα κατασπῶντες τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν διαφορὰν εἰδότων ἀκτίστου οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας ὡς δυσσεβῶν κατεπαιρόμενοι καὶ πολυθέων· δι' ἑκάστης γὰρ ἐνεργείας κτίσμα τὸν θεὸν ποιοῦσι καὶ εἰς αὐτοὺς ἄντικρυς ὑβρίζουσι τοὺς τοῦ θεοῦ ἁγίους. Ἡμεῖς δ' ἔτ' ἀκούσωμεν τοῦ θεοφάντορος· «τὴν μεγαλειότητα τοῦ θεοῦ εἰδέναι λέγομεν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν πρόνοιαν, ᾗ ἐπιμελεῖται ἡμῶν, καὶ τὸ δίκαιον αὐτοῦ τῆς κρίσεως· οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν». Εἰπάτωσαν τοίνυν οἱ καινοὶ θεολόγοι· τί τούτων ἀήρ, τί δὲ γῆ, τί δὲ θάλασσα; Γινωσκόμενα γὰρ παρ' ἡμῶν διενηνόχασι τῆς οὐκ ἀκτίστου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπερινοήτου παντάπασιν οὐσίας τοῦ θεοῦ. Ἀλλ' ἐχώμεθα τῶν ἐφεξῆς· μικρὸν γὰρ προϊών, «αἱ μὲν γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ» φησί «ποικίλαι, ἡ δὲ οὐσία ἁπλῆ». Ἤκουσας καὶ ἄλλην διαφορὰν πρὸς τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τῶν ἀκτίστων τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν; Καὶ πάλιν· «ἡμεῖς δὲ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τὸν θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα», δηλονότι τῶν αὐτῷ προειρημένων· τῆς σοφίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς μεγαλειότητος, τῆς ἀγαθότητος, τῆς

[1] *Împotriva lui Eunomiu I*, 8, PG 29, 528B; vezi şi *Triade* 3, 2 9 (Palama IV, p. 150-3); locul este citat şi de Marcu Evghenicul în antireticele scrise în apărarea sfântului Grigorie Palama (Marcu II, GA, p. 118-119).

[2] *Epistola 234*, 1, PG 32, 868C; vezi, mai sus, *Despre dumnezeiasca şi îndumnezeitoarea împărtăşire* 29.

[3] Este vorba de cele înşiruite: măreţia lui Dumnezeu, puterea Lui şi înţelepciunea şi bunătatea şi pronia şi dreptatea.

[adică proniatoare], și cea dinainte-cunoscătoare la fel, și, într-un cuvânt, toată lucrarea ființă a o socoti?»[1]. Prin urmare, oare nu și mai de tot râsul este cel ce [puterea] acesta făuritoare – [precum] și pe cea de-grijă-purtătoare și cea dinainte-cunoscătoare – le socotește zidite, [și anume] pe motiv că sînt lucrări dumnezeiești, dar sînt deosebite de ființa lui [Dumnezeu]? Vai, de câtă necinstire[-de-Dumnezeu] atâtea suflete au umplut – din [însuși] puțul lor scoțându-o – cei ce în rândul zidirii aruncă neziditele lucrări ale lui Dumnezeu și se năpustesc asupra celor ce au știință de deosebirea dintre nezidita ființă și [nezidita] lucrare, ca asupra unor rău-cinstitori[-de-Dumnezeu] și politeiști?; că – prin fiecare lucrare – zidire Îl fac pe Dumnezeu și îi hulesc – de-a dreptul – pe înșiși sfinții lui Dumnezeu. Noi, însă, iarăși să îl auzim pe arătătorul-de-Dumnezeu: «măreția lui Dumnezeu zicem [noi] a o ști, și puterea și înțelepciunea și bunătatea și pronia [Lui], cea prin care ne poartă de grijă, și dreptatea judecății Lui; [iar] nu însăși ființa [Lui]»[2]. Zică, dar, noii [aceștia] de-Dumnezeu-cuvântători: care dintre acestea[3] e aer și care este pământ și care este mare? Că, de vreme ce sînt cunoscute de către noi, [atunci e limpede că] se deosebesc de ființa lui Dumnezeu cea nu doar nezidită, ci și cu totul de-neînțeles. Să vedem, însă, cele ce urmează[4]; zice, dar, puțin mai departe: «că lucrările Lui sînt felurite[5], pe când ființa – simplă»[6]. Vezi [deci] și altă deosebire a neziditelor lucrări ale lui Dumnezeu de ființa [Lui cea] nezidită? Și iarăși: «iar noi spunem că [nu altcum decât] din lucrări Îl cunoaștem pe Dumnezeul nostru; și nu pretindem a ne apropia de ființa Lui»[7]; adică din cele ce le-a pomenit mai devreme: înțelepciunea, dreptatea, măreția, bunătatea,

[4] În scrierea sfântului Vasile, adică.
[5] Altfel zis: variate.
[6] *Ibidem*, 1, PG 32, 869A.
[7] Vasile cel Mare, *Epistola 234*, 1, PG 32, 869A; vezi și *Despre dumnezeieștile lucrări* 19 și 39 (Palama IV, p. 354-5 și 390-1).

προγνωστικῆς, τῆς δημιουργικῆς, τῆς προνοητικῆς ἐνεργείας καὶ δυνάμεως καὶ τῶν παραπλησίων. Ἆρ' ἔστι τούτων τι κτιστόν; Τί δὴ τὸ ἐπαγόμενον, «αἱ μὲν γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος»; Τίνα τῶν στοιχείων ἢ τῶν ἐκ τούτων συγκειμένων ἢ καὶ συνδουμένων φυσικῶς καταβαίνει ἄνωθεν; Ἀλλὰ πόθεν τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας αὖθις ἀλλ' οὐχὶ τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τοῦ θεοῦ γινώσκομεν, ἄκουσον πάλιν τοῦ αὐτοῦ· «δυνάμεως» γάρ φησι «καὶ σοφίας καὶ τέχνης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα· καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησιν». Οἱ γοῦν ταὐτὸ παντάπασι λέγοντες ταῖς ἀκτίστοις ἐνεργείαις τὴν ἄκτιστον οὐσίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταύτην κατ' αὐτὰς καταληπτὴν καὶ μεθεκτήν, ὡς ἔοικεν, ἡγοῦνται.

43 ΒΑΡΛ. Τὸν θεὸν ἀμερῆ ὄντα καὶ ἁπλοῦν ὅλον φασὶ μετέχεσθαι παρὰ τῶν μετεχόντων. Ὥστε καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ μετέχει τὰ μετέχοντα. Εἰ δὲ μή, μεριστὸς ἔσται ὁ θεὸς κατ' ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν μετεχόμενος.

ΟΡΘΟΔ. Τί οὖν ἔτι μεσσαλιανοὺς ἐκτρέποιτ' ἄν τις, εἰ μὴ καὶ τοὺς νῦν ἐκείνοις ὁμοδόξους; Ἐκείνων γὰρ ἄντικρύς ἐστι τὸ παραλήρημα τουτί, τοὺς εἰς ἄκρον τῆς κατ' αὐτοὺς ἀρετῆς ἐληλακότας τῆς οὐσίας μετεσχηκέναι τοῦ θεοῦ. Νῦν δ' ἀναπεφήνασιν οἱ καὶ τὴν κακόνοιαν ταύτην ὑπερβαλέσθαι φιλοτιμούμενοι, καὶ τῶν πατέρων ἀλογήσαντες διαρρήδην λεγόντων κατ' οὐσίαν εἶναι τὸν θεὸν πᾶσι παντάπασιν ἀμέθεκτον, ἑτέρῳ δὲ τρόπῳ

---

[1] *Ibidem*, 869AB; vezi şi *Despre dumnezeieştile lucrări* 19 şi 39 (Palama IV, p. 390-1).

[2] Adică: dintre elementele constitutive ale lumii, care, în antichitate, erau cele patru (apa, pământul, focul şi aerul).

[3] Altfel zis: constituite din acestea.

[4] Pe Vasile cel Mare, adică.

[5] Altfel zis: sînt indicii.

[6] *Împotriva lui Eunomiu* 2, PG 29, 648AB; vezi, mai sus, paragrafele 14 şi 25.

puterea și lucrarea mai-înainte-cunoscătoare, făuritoare, proniatoare și cele de felul acesta. Oare este vreuna dintre acestea zidită? Și [apoi] ce te faci cu ceea ce adaugă: «că lucrările Lui [sînt cele ce] coboară la noi, pe când ființa Lui rămâne neapropiată»[1]. Care [deci] dintre stihii[2] – sau dintre cele alcătuite din acestea[3] sau și dintre cele în chip firesc unite – *coboară* de sus? Dar auzi-l tot pe el[4] [spunând] de unde cunoaștem noi – iarăși – neziditele *lucrări* ale lui Dumnezeu, iar nu nezidita ființă [a Sa]; că «făpturile» – zice – «sînt arătătoare[5] ale puterii și înțelepciunii și meșteșugului [faurului], iar nu ale însești ființei [lui]; și nici nu înfățișează neapărat toată puterea faurului [lor]»[6]. Astfel că cei ce spun că nezidită ființa lui Dumnezeu este cu totul totuna cu neziditele [Lui] lucrări, [aceștia,] precum se vede, și pe aceasta[7] o socot [a fi], după acestea [adică din unghiul acestora[8]], cuprinsă [cu mintea] și împărtășibilă [zidirilor].

43 VARL. [Mai] zic [aceștia] că Dumnezeu, fără-de-părți fiind și simplu, [nu altcum decât] întreg Se participă de către [zidirile] cele ce se împărtășesc [de El]; încât cele părtașe [de El] se împărtășesc și de ființa și de lucrarea Lui; iar de nu, [atunci] împărțit va fi Dumnezeu, dacă după lucrare – nu după ființă – Se participă.

ORT. Ce, dar, [oare] se mai scârbește cineva [cu adevărat] de messalieni, de nu se scârbește și de cei ce sînt acum de-un-cuget cu aceia? Că [nu a altora decât] a acelora este aiureala asta [cum] că cei ce au ajuns la piscul virtuții – a celei în puterea lor[9] – se împărtășesc de ființa lui Dumnezeu. Iar acum s-au ivit cei ce și răutatea[10] aceasta râvnesc/ se zbat a o întrece, și pe Părinți îi nesocotesc, pe cei ce spun limpede că după ființă Dumnezeu este tuturora cu totul

[7] Pe ființa nezidită, adică.

[8] Din unghiul dumnezeieștilor lucrări.

[9] Expresia «ἄκρον τῆς κατ' αὐτοὺς ἀρετῆς (piscul virtuții, a celei în puterea lor)» poate însemna, deopotrivă, și 'piscul a ceea ce ei socot virtute'.

[10] Lit.: perversitate.

μεθεκτὸν γίνεσθαι, τοῖς πᾶσι μεθεκτὸν τοῦτον οὗτοι κατ' οὐσίαν τίθενται. Καὶ ἡ πρόφασις ὡς εὐπρεπής· «ἵνα μὴ μερισμόν» φησί «πάθῃ θεὸς κατά τι μὲν μετεχόμενος κατά τι δ' οὔ». Ἆρ' οὖν μεριστὸν ἔδειξεν αὐτὸν ὁ μικρὸν ἀνωτέρω φήσας εἰδέναι τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν σοφίαν, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν;

ΒΑΡΛ. Ἄπαγε· καὶ γὰρ ὁ τὸν θεὸν ἀσφαλῶς ἁπλοῦν κηρύξας ὁ μέγας ἐστὶ Βασίλειος.

44 ΟΡΘΟΔ. Τὴν οὖν ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν οὐσίαν γινώσκοντες αὐτοῦ, τὸ τῆς ἁπλότητος αὐτοῦ ὑπερφυὲς οὐ λυμαινόμεθα. Τῆς δὲ ἐνεργείας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας μετέχοντες, μεριστὸν τὸν ἀμερῆ ποιοῦμεν; Ἀκήκοας δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦτο λέγοντος, ὡς «αἱ μὲν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαι ποικίλαι, ἡ δὲ οὐσία ἁπλῆ». Καθάπερ οὖν ποικιλλόμενος κατὰ τὰς ἐνεργείας κατ' οὐσίαν οὐ ποικίλλεται οὐδὲ μερίζεται, οὕτω καὶ μετεχόμενος κατὰ τὰς ἐνεργείας μεθεκτὸς οὐκ ἔσται κατὰ τὴν οὐσίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ποικίλως ὁ θεὸς μετέχεται—διαφόρως γὰρ τῶν ὄντων ἕκαστον αὐτοῦ μετέχει—, κατὰ τὰς ἐνεργείας ἄρα καὶ μεθέξομεν αὐτοῦ, καθ' ἃς δήπου καὶ ποικίλλεται. Κατ' οὐσίαν δὲ οὐ μεθέξομεν αὐτοῦ· καὶ γὰρ κατ' αὐτὴν καθ' οἱονδήτινα τρόπον ἥκιστα ποικίλλεται. Οὐ μήν, ἀλλὰ καὶ γινώσκομεν αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν. Πόσον δ' ἂν γνοίημεν ἑκάστης τούτων; Πῶς γὰρ πεπερασμένη γνῶσις τὴν ἀπειρίαν ἐκείνην περιλήψεται, μᾶλλον δὲ τὰς ἀπειρίας τῆς σοφίας ἐκείνης, τῆς δυνάμεως, τῆς ἀγαθότητος; Ἀλλὰ «καὶ ἐν αὐτῷ» φησί «τῷ ὄρει θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται, τὸ μέν τι καταβαίνων

---

[1] Adică: vreo divizare.

[2] Altfel zis: 'divizat îl facem pe Cel nedivizat?'.

[3] *Epistola 234*, 1, PG 32, 869A.

[4] Adică: variind.

[5] Altfel zis: că fiecare făptură Se împărtăşeşte de El în felul ei, diferit de celelalte.

de-neîmpărtășit și [că doar] într-alt chip Se face împărtășit; [ei bine,] aceștia Îl declară împărtășit după ființă tuturora; iar pretextul este cuviincios; «ca nu cumva» – zice – «Dumnezeu să pătimească vreo împărțire[1], dintr-o parte împărtășindu-Se [zidirilor], iar dintr-alta nu». Nu cumva împărțit/divizat L-a arătat [a fi] cel ce a spus puțin mai sus că [ceea ce] se cunoaște [este] puterea Lui și bunătatea și înțelepciunea, iar nu ființa?

VARL. Ferească [Sfântul]! Că [nu altul decât] marele Vasile este cela ce, în chip nealunecat, L-a propovăduit pe Dumnezeu [a fi] simplu.

44 ORT. Așadar, lucrarea cunoscându-I-o (iar nu ființa), nu vătămăm mai-presus-ul-de-fire al simplității Lui. Și, împărtășindu-ne de lucrarea Lui (iar nu de ființă), [oare] împărțit Îl facem pe Cel fără-de-părți[2]? Și tot pe el l-ai auzit zicând și aceasta: «că lucrările lui Dumnezeu sînt felurite, pe când ființa – simplă»[3]. Așadar, precum felurindu-Se[4] după lucrări, după ființă nu Se felurește, nici [nu] Se împarte, tot așa și împărtășindu-Se după lucrări [zidirilor], nu va fi împărtășit [adică participat] după ființă. Iar fiindcă și [în chip] felurit Se împărtășește Dumnezeu [zidirilor] (că în chip deosebit se împărtășește de El fiecare din cele ce sînt[5]), atunci nu altcum decât după lucrări ne împărtășim de El, [lucrări] după care Se și felurește; iar după ființă nu ne împărtășim de El, că după aceasta nu Se felurește în nici un chip, câtuși de puțin. Și nu doar atât; ci [spunem, apoi, că] Îi și cunoaștem bunătatea și puterea și înțelepciunea; [dar] cât cunoaștem din fiecare dintre acestea? Căci cum cunoașterea [noastră cea] mărginită ar [putea] cuprinde nemărginirea aceea (mai bine zis nemărginirile înțelepciunii aceleia și puterii și bunătății)? Că [și] zice: «în [unul și] același munte Dumnezeu Se închipuie oamenilor[6]; pe de o parte, pogorându-Se [El] din

[6] Verbul φαντάζεται (*Se închipuie*; odinioară tradus prin *a Se năluci*) este dificil de redat pe românește; deși este pomenită aici o închipuire, aceasta nu stă sub semnul irealului și inconsistenței ontologice; dimpotrivă.

αὐτὸς τῆς οἰκείας περιωπῆς, τό δὲ ἡμᾶς ἀνάγων ἐκ τῆς κάτωθεν ταπεινώσεως, ἵνα χωρηθῇ μετρίως γοῦν γενητῇ φύσει καὶ ὅσον ἀσφαλὲς ὁ ἀχώρητος».

45 Πῶς οὖν μετρίως χωρούμενος ὅλος μετέχεταί τε καὶ χωρεῖται; Πῶς δὲ μετρίως μὲν χωρούμενος εἰσάπαν δὲ μένων ἀχώρητος οὐ μερίζεται; Πῶς δὲ βραχείᾳ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀκτῖνι ὡμιληκὼς ὁ Παῦλος ἀναγέγραπται; Τό βραχὺ πῶς ὅλον; Πῶς δὲ κατά τι μὲν φαινόμενον, κατά τι δ' οὔ, μὴ μεριστόν; Τί δ' οἱ παρ' αὐτῷ τῷ Παύλῳ μερισμοὶ τοῦ πνεύματος; Πῶς δ' οὐχὶ τό πλήρωμα, ἀλλ' «ἐκ τοῦ Χριστοῦ πληρώματος» κατὰ τὸν θεολογικώτατον λαμβάνομεν τῶν ἀποστόλων, ἀμερίστου παντάπασιν ὑπάρχοντος; Πῶς δ' «ἐπὶ πᾶσαν σάρκα» μὴ τό πνεῦμα, ἀλλ' «ἀπό τοῦ πνεύματος ἐκχεῖται» τοῦ θεοῦ; Πῶς δ' ἐπὶ τὸ Θαβώριον οἱ τῷ Ἰησοῦ συναναβάντες ἀμυδράν, ἀλλ' οὐχ ὁλόκληρον εἶδον ἐκείνου τῆς θεότητος αὐγήν; Καλῶς ἄρ' εἶπεν ὁ μέγας Βασίλειος ὅτι, «αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ θεοῦ ποικίλαι, ἡ δὲ οὐσία ἁπλῆ». Καὶ πάλιν· «τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεσι». Ταῦτα γὰρ πάντα τῶν τοῦ θεοῦ ἐνεργειῶν ἐστι· κατὰ ταύτας γὰρ τοῦ θεοῦ μετέχομεν μετρίως καὶ κατὰ ταύτας ὁρῶμεν καὶ νοοῦμεν τοῦτον ἀμυδρῶς, κἂν ὁ μὲν μᾶλλον ὁ δ' ἧττον, καὶ ὁ μὲν διανοίᾳ ὁ δὲ θεοειδεῖ δυνάμει, κατά

[1] Semnalăm că – precum şi în alte locuri – 'smerenie' înseamnă aici 'stare jalnică', neavând nici o valenţă pozitivă, ba dimpotrivă.

[2] Altfel zis: pe potriva firii noastre şi pe cât îi este ei neprimejdios.

[3] *In sanctum pascha* PG 36, 637B; locul este citat de sfântul Grigorie Palama şi în alte rânduri (*Triade* 2, 3, 9, Palama III, p. 460-1; *Epistole* 5, 6, Hristou II, p. 402).

[4] Altfel zis: aşa stând lucrurile, pentru ce nu îl acuzaţi şi pe Teolog că Îl divide pe Dumnezeu?

[5] Grigorie Teologul, *La sfânta lumină* (*Cuvântul 39*) 9, PG 36, 344B; vezi şi *Fapte* 9, 3 şi 22, 6.

[6] Adică: însuşirea de 'mic', cea a razei împărtăşite lui Pavel pe drumul Damascului.

[7] Adică divizibil. [8] *I Corinteni* 12, 4–6. [9] *Ioan* 1, 16.

piscul Său și, pe de alta, înălțându-ne pe noi din smerenia cea de jos[1], pentru ca Cel Neîncăput încăput să Se facă firii muritoare, cu măsură și cât [este] nevătămător[2]»[3].

45 «*Cu măsură*» așadar «încăput făcându-[ni]-Se» [zicând acela], cum [de voi ziceți că] *întreg* [ni] Se împărtășește și [*întreg*] încape [în noi]?; apoi, *cu măsură* încăput făcându-[ni]-Se și, totodată, *cu totul* neîncăput rămânând [El], cum de nu Se împarte[4]? Și cum [se face că] despre Pavel s-a scris că «s-a făcut părtaș [doar] de [o] *mică* rază a luminii celei mari»[5]?; *mic*-ul [acesta[6]] cum să fie [totuna cu] *întreg*[-ul]?; iar ceea ce pe de o parte este arătat, iar pe de alta nu, cum [se face că] nu este [ceva] împărțit[7]? Și ce [te faci cu] împărțirile Duhului, cele de către același Pavel pomenite[8]? Și cum de nu luăm [*tot*] plinul lui Hristos, ci [doar] «*din* plinul Său» (după [cum spune] preacuvântătorul-de-Dumnezeu dintre Apostoli[9]), când [El] este cu totul neîmpărțit[10]? Și cum de «peste tot trupul» Se varsă nu 'Duhul', ci '*din* Duhul' lui Dumnezeu[11]? Și cum [se face că,] pe Tavor, cei [acolo] suiți împreună cu Iisus au văzut *nedeslușită/întunecată* – și nu *întreagă* – raza dumnezeirii Aceluia[12]? Bine[13] a zis, așadar, marele Vasile că «lucrările lui Dumnezeu sînt felurite, pe când ființa – simplă»[14]; și, iarăși, [că] Duhul sfânt [este] «simplu cu ființa, felurit cu puterile»[15]. Că toate [spusele] acestea despre dumnezeieștile lucrări sînt [spuse]; că [nu altcum decât] după acestea[16] ne împărtășim de Dumnezeu cu măsură și [nu altcum decât] după acestea Îl vedem – și Îl înțelegem – [în chip] întunecat/nedeslușit, măcar că unul mai mult, iar altul mai puțin, și [că] unul cu cugetarea, iar

[10] Sau indivizibil. [11] *Ioil* 3, 1.

[12] Vezi, de pildă, *Slava* Stihoavnei Vecerniei din 7 August; vezi și *Despre dumnezeieștile lucrări* 34, Palama IV, p. 380-1.

[13] Adică: corect. [14] *Epistola 234*, 1, PG 32, 869A.

[15] *Despre sfântul Duh* 9, 22, PG 32, 108C.

[16] După dumnezeieștile lucrări, adică; altfel zis: din unghiul lucrărilor, prin lucrări.

λόγον τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος μεταλαγχάνων τε τούτων καὶ περὶ τούτων διανοούμενος κἀκ τούτων ἀναλογιζόμενος τὸν κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτον παντάπασι καὶ ἀπερινόητον. Ὅλος δ' ὅμως ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων ὁ θεὸς μετέχεσθαί τε καὶ νοεῖσθαι λέγοιτ' ἂν καλῶς κατ' εὐσεβῆ διάνοιαν· ἀμερίστως γὰρ μερίζεται, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα τὸ θεῖον. Ἀλλ' οὐδὲ μέρος μέν τι αὐτοῦ ἐστιν ἡ ἀγαθότης, μέρος δ' ἡ σοφία, μέρος δ' ἕτερον ἡ μεγαλειότης ἢ ἡ πρόνοια. Ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἀγαθότης καὶ ὅλος σοφία καὶ ὅλος πρόνοια καὶ ὅλος μεγαλειότης· εἷς γὰρ ὢν οὐ πρὸς ἑκάστην τούτων συνδιατέμνεται, ἀλλὰ πρὸς ἑκάστην ὅλος οἰκείως ἔχει, καὶ δι' ἑκάστης ἐνιαίως καὶ ἁπλῶς καὶ ἀμερῶς, ὅλος παρὼν καὶ ἐνεργῶν πανταχοῦ γνωρίζεται.

46 Οὕτως ὅλου τοῦ θεοῦ μετέχουσιν οἱ τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ μετέχοντες, ἀλλ' οὐχ ὅτι καὶ τῆς οὐσίας καθ' αὑτὴν αὐτοῦ τῆς ἀμεθέκτου καὶ ἁπλῆς καὶ ἀμεροῦς μετέχομεν, καὶ ταῦθ' ὁμοῦ πάντες καὶ διαφόρως ἕκαστος. Ἔτι οἱ οὕτω νομίζοντες μετέχεσθαι ὅλον τὸν θεόν, ὡς ἐφ' ἑκάστου τῶν μετεχόντων μηδενὸς τῶν τῷ θεῷ προσόντων ἀμεθέκτου λειπομένου, συμφύρουσι καὶ ἀναλύουσι τἄ πάντ' εἰς ἕν· μᾶλλον δ' εἰς οὐδὲν ἕκαστον τῶν ὄντων φέροντες, ἐκ μέσου πάνθ' ἁπαξαπλῶς ποιοῦνται, τὸ ἐν ἑκάστῳ ἓν ἀνηρηκότες, καὶ σύγχυσιν ἀδιάκριτον ἐμποιήσαντες, μᾶλλον δὲ ἐννοήσαντες κακῶς τοῖς οὖσιν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα μετέχει τοῦ θεοῦ—καὶ γὰρ οὐδενὸς

[1] De dumnezeieştile lucrări.
[2] Adică: prin analogie cu acestea reprezentându-şi-L (pe Dumnezeu).
[3] «din lucrările acestea»: prin împărtăşirea (cuiva) de lucrările acestea.
[4] Adică: unul singur.
[5] Adică: nu Se taie, fragmentează, îmbucătăţeşte.
[6] Adică: în înţelesul acesta, în accepţiunea aceasta.
[7] «aşa»: în înţelesul că, în accepţiunea că.
[8] Amintim că în viziunea filosofică antică, fiecare din câte sînt are existenţa 'asigurată' de către faptul de a fi un *unu*, adică de a participa la unitate.

altul cu puterea cea dumnezeiască, fiecare după felul curăţirii sale împărtăşindu-se de acestea[1] şi cugetând despre acestea şi dintr-acestea socotindu-L[2] pe Cela ce după fiinţă este cu totul de neîmpărtăşit şi de neînţeles [cu mintea]. Dar [cum] că din lucrările acestea[3] Dumnezeu Se împărtăşeşte *întreg* şi [*întreg*] Se [şi] înţelege [din ele] – [aceasta] s-ar putea spune [şi] în chip bine-cinstitor de Dumnezeu; că [nu altcum decât în chip] neîmpărţit Se împarte Dumnezeiescul, iar nu precum corpurile. Şi, pe de altă parte, bunătatea nici nu este parte a Sa, încât [altă] parte să îi fie şi înţelepciunea, iar altă parte măreţia ori pronia; ci *întreg* este bunătate şi *întreg* înţelepciune şi *întreg* pronie şi *întreg* măreţie; că unul fiind[4], nu Se divide[5] după fiecare dintre acestea, ci întreg este – în chip propriu – fiecare din acestea şi, prin fiecare dintre acestea, [în chip] unitar şi simplu şi neîmpărţit Se cunoaşte *întreg* [a fi] de faţă şi a lucra pretutindenea.

46 Aşa[6] se împărtăşesc de Dumnezeu întreg cei ce se împărtăşesc de lucrarea lui Dumnezeu, iar nu [în înţelesul] că ne-am împărtăşi şí de fiinţa Lui în sine, de cea de neîmpărtăşit şi simplă şi neîmpărţită; mai ales că ar însemna şi că ne-am împărtăşi toţi laolaltă, dar fiecare în chip deosebit. Mai mult, cei ce cred că aşa[7] Se împărtăşeşte Dumnezeu întreg – [şi anume în înţelesul că] fiecăruia dintre cei ce se împărtăşesc nu îi [mai] rămâne neîmpărtăşit nimic din cele ce îi sînt proprii lui Dumnezeu – [aceştia] le amestecă şi le topesc pe toate întru una/*unu*; ba mai bine zis, întru niciuna/nimic prefăcând [ei] pe fiecare din cele ce sînt, le desfiinţează laolaltă pe toate, desfiinţând *unul* [cel] din fiecare [câte sînt][8] şi punându-ne de faţă o amestecătură în care nu se mai distinge nimic[9]; mai bine zis: rău înţelegându-le[10] pe cele ce sînt. Că de vreme ce toate se împărtăşesc de Dumnezeu (că de niciuna [din câte sînt] nu S-a depărtat Cel ce

[9] Literal: 'făcând [o] confuzie indistinctă'.

[10] Adică: reprezentându-şi-le greşit.

ἀφέστηκεν ὁ συνιστὰς τὸ πᾶν—, τῶν δὲ μετεχόντων ἕκαστον ὅλου μετέχει τοῦ θεοῦ—μερίζεται γὰρ ἥκιστα τὸ ἀμερές—, τὸ δ' ὅλου τοῦ θεοῦ μετέχον κατ' αὐτοὺς οὐδενὸς στέρεται τῶν τοῦ θεοῦ, οὐ τὰ μὲν ἄζωα τῶν ὄντων ἔσται, τὰ δὲ ἄλογα, τὰ δὲ ἄϋλα πνεύματα ἤ τι τῶν ἁπάντων ἕτερον, ἀλλὰ πάντα καὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ λογικά, νοερά τε καὶ πνευματικά, καὶ τὰ ἀντιδιηρημένα ἅμα· εἰ γάρ τί τινος τούτων ἀμοιρεῖ, οὐχ ὅλου μετέχει τοῦ θεοῦ. Φροῦδα τοίνυν τὰ πάντ' ἔσται κατ' αὐτοὺς δι' ἀλλήλων ἀναιρούμενα.

47 Ἵν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, τὰ μὲν αἰσθητὰ μόνον μετέχει μὲν καὶ ὅλου μετέχει τοῦ θεοῦ ὡς ἀμεροῦς, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶναι μόνον· τῆς δὲ ζωοποιοῦ τοῦ θεοῦ δυνάμεως οὐ μετείληχεν οὐδ' ὁπωσοῦν, ἵνα μὴ τῆς αὐτῶν ἰδιότητος ἀνῃρημένης, οὐρανὸς αὐτὸς ἐκ μέσου γένοιτο, καὶ τῶν ὑπ' οὐρανὸν ἁπάντων ἡ κρηπίς, ἤ τῶν στοιχείων δηλονότι τετρακτὺς καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἄψυχά τε καὶ ἀναίσθητα. Τὰ δὲ κατ' αἴσθησιν μόνην πεφυκότα ζῆν μετέχει

[1] Adică: şi existente.

[2] Zice sfântul Ioan Damaschinul (*Dialectica* 42, GA, p. 126-7): «Χρὴ γινώσκειν, ὡς ἀδύνατόν ἐστιν ἐκ δύο οὐσιῶν ἤγουν φύσεων μίαν φύσιν σύνθετον γενέσθαι· ἀδύνατον γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ ἅμα τὰς ἀντιδιῃρημένας συστατικῶς ὑπάρξαι διαφοράς (trebuie ştiut că nu se poate ca din două fiinţe/substanţe – adică firi/naturi – să se facă o singură fire/natură compusă, căci nu se poate ca deosebirile/distincţiile împărţite opoziţional să existe constitutiv în mod simultan într-unul şi acelaşi lucru)». Nota de acolo: «ἀντιδιῃρημέναι διαφοραί sînt în gândirea aristotelică deosebirile/distincţiile mutual exclusive în virtutea cărora se face diereza oricărui gen, adică împărţirea lui în specii, în care aceste deosebiri/distincţii se regăsesc distribuite conform exclusivităţii mutuale care le caracterizează (v. Aristotel, *Topicele* 143a36-144b1-2)».

[3] Adică: dintre cele ce îi sînt [proprii] lui Dumnezeu.

[4] Adică: cele simţite şi atât, regnul mineral; acestea sînt pomenite şi în *Triade* 3, 2, 23 (Palama IV, p. 178-9).

[5] Altfel zis: cele nevii se împărtăşesc doar de lucrarea dumnezeiască cea *de-fiinţă-făcătoare* (οὐσιοποιὸς ἐνέργεια); părtăşia lor de Dumnezeu este doar din unghiul faptului lor de a fi, de a exista.

a alcătuit totul), iar fiecare din cele ce se împărtășesc se împărtășește de întreg Dumnezeu (că nicidecum nu Se împarte/îmbucătățește Cel neîmpărțit/fără-de-părți), iar ceea ce se împărtășește de întreg Dumnezeu – după socotința lor – nu e lipsit de nimic din cele ale lui Dumnezeu, [atunci,] dintre cele ce sînt, nu vor mai fi [unele] nevii și [altele] necuvântătoare și [altele] duhuri nematerial[nic]e – ori ceva deosebit de toate [celelalte] –, ci toate [vor fi deopotrivă] și fiinde[1] și vii și cuvântătoare și înțelegătoare și duhovnicești, iar toate cele împărțite opozițional [vor fi prezente] simultan[2]; că dacă ceva [din cele ce sînt] nu are parte de ceva dintre acestea[3], [atunci înseamnă că] nu se [mai] împărtășește de întreg Dumnezeu. Prin urmare toate vor fi fără rost – după socotința acestora – desființându-se unele pe altele.

47 Așadar, ca să nu se întâmple aceasta, [spunem:] e adevărat că cele doar simțite[4] se împărtășesc de Dumnezeu – și se împărtășesc de întreg Dumnezeu, de vreme ce este fără-de-părți –, dar [se împărtășesc] doar din unghiul faptului de a fi[5]; iar de puterea lui Dumnezeu cea de-viață-făcătoare nu s-au împărtășit nicicum, ca nu cumva desființându-se însușirea lor[6], cerul însuși să piară și [dimpreună cu el] temelia tuturora celor de sub cer, adică pătrimea stihiilor și neînsuflețitele și nesimțitoarele cele dintru ele alcătuite[7]. Iar cărora le este dat a trăi doar după simțire/din unghiul simțirii[8], [acestea] se împărtășesc – datorită acesteia – de întreg Dumnezeu (Cel [în chip] neîmpărțit împărtășit întru toate [privințele]), dar nu și [în chip] cuvântător/rațional sau înțelegător[9], ca nu cumva cuvântătoare să se facă

[6] Adică: specificul fiecăruia; unicitatea.

[7] «cele dintru ele alcătuite»: cele alcătuite din cele patru elemente fundamentale sus-pomenite.

[8] Adică: necuvântătoarele.

[9] «în chip cuvântător/rațional și înțelegător»: prin vreo latură rațională sau nematerială, din unghiul unei eventuale însușiri raționale sau nemateriale.

μὲν δι' αὐτὴν ὅλου τοῦ ἀμερῶς μετεχομένου παντάπασι θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λογικῶς ἢ νοερῶς, ὡς ἂν μὴ λογικά γένοιντο τὰ ἄλογα· οὐ μὴν ὅτι μὴ καὶ λογικῶς μετέχει οὐχ ὅλου μετέχει τοῦ θεοῦ. Τὰ δὲ λογικῶς ἢ νοερῶς τοῦ θεοῦ μετέχοντα οὐ πάντα καὶ πνευματικῶς, ἵνα μὴ καὶ οἱ πονηροὶ θεῖοι καὶ πνευματικοὶ διατελῶσιν ὄντες, ἔτ' ἐπὶ τῆς πονηρίας μένοντες. Οὕτω τοίνυν καὶ οἱ θεῖοι καὶ πνευματικοὶ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας μετέχοντες τοῦ θεοῦ μετέχουσι καὶ ὅλου τοῦ θεοῦ. Ὅλου μέν, ἐπειδήπερ διὰ τῆς οἰκείας χάριτος ἐνιαίως καὶ ἁπλῶς καὶ ἀμερῶς ὅλος ὁ θεὸς παρὼν καὶ ἐνεργῶν ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτῶν γνωρίζεται· τῆς οὐσίας δ' ἥκιστα μετέχουσιν, ἐπεὶ μηδὲ φύσει θεοὶ διατελοῦσιν ὄντες.

48 Ἔτι κατὰ τοὺς νομίζοντας τῶν τοῦ θεοῦ πάντων μετέχειν ἕκαστον τῶν μετεχόντων, ἐπειδήπερ ἀμερής, οὐδεὶς τῶν πνεύματος ἁγίου μετόχων γεγονότων ἑνὸς ἢ δύο χαρισμάτων τεύξεται τοῦ πνεύματος, ἀλλ' οὐδενὸς ἀφέξεται πάντ' ἔχων, ὡς ὅλου τοῦ πνεύματος μετέχων. Πῶς οὖν φησιν ὁ Παῦλος, «ᾧ μὲν δίδοται λόγος σοφίας, ᾧ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων»; Καὶ πάλιν· «μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν»; Οὐκοῦν οὐχ ὁ πάντ' ἔχων, ἀλλ' ὁ καὶ ἑνός μετέχων ὅλου τοῦ πνεύματος ὡς ἀμεροῦς μετέχει. Τῆς τοῦ θαυματοποιεῖν τοιγαροῦν δυνάμεως ἢ τοῦ τῶν ἰαμάτων χαρίσματος μετεσχηκώς τις ὅλου μετέχει τοῦ πνεύματος, κἂν μὴ τῆς σοφίας τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων εὐμοιρῇ, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μεμέρισται τὸ πνεῦμα τὸ

[1] Adică: cele ce se împărtăşesc de Dumnezeu şi din unghiul însuşirii raţionale – ori nemateriale – primite de la El.

[2] Adică: nu toate se împărtăşesc şi de Duhul Său; folosim aici majuscula spre a trimite mai simplu la Duhul lui Dumnezeu.

[3] Vezi şi *Despre îndumnezeitoarea împărtăşire* 9 şi, mai jos, *Teofan* 30.

[4] Adică: dumnezei prin fire, dumnezei din fire.

cele necuvântătoare; iar [faptul] că nu se împărtășesc și [în chip] cuvântător nu înseamnă că nu se împărtășesc de întreg Dumnezeu. Iar cele ce [în chip] cuvântător/rațional sau înțelegător se împărtășesc de Dumnezeu[1], [acestea] nu toate se împărtășesc [de El] și [în chip] Duhovnicesc[2], ca nu cumva și răii să fie dumnezeiești și Duhovnicești [chiar] rămânând întru răutate. Prin urmare, [tot] așa se împărtășesc de întreg Dumnezeu și cei dumnezeiești și Duhovnicești: de harul lui Dumnezeu împărtășindu-se [ei], iar nu de ființa lui Dumnezeu[3]; *de întreg* [Dumnezeu], fiindcă, prin harul [adică darul] Său, [în chip] unitar și simplu și neîmpărțit, Dumnezeu Se cunoaște *întreg* [a fi] de față și [*întreg*] a lucra întru aceștia și prin aceștia; iar de ființă nu se împărtășesc câtuși de puțin, de vreme ce nu sînt *dumnezei cu firea*[4].

48 Apoi, după cei ce își închipuie că, întrucât [Dumnezeu] e fără-de-părți, fiecare din cei ce se împărtășesc [de El] se împărtășește [numaidecât] *de toate* ale lui Dumnezeu, [înseamnă că] dintre cei părtași de Duhul sfânt nimeni nu va fi părtaș [doar] de unul sau două daruri ale Duhului, ci nimeni nu va rămâne nepărtaș de toate, de vreme ce este părtaș de *întreg* Duhul. Așadar, cum de [mai] zice Pavel că «unuia se dă prin Duhul cuvântul înțelepciunii, iar altuia cuvântul cunoașterii, întru același Duh; iar altuia darurile tămăduirilor, altuia lucrările puterilor»[5]; și iarăși: «nu cumva toți sînt apostoli?; nu cumva toți sînt proroci?; nu cumva toți vorbesc în limbi?; nu cumva toți tâlcuiesc?»[6]. Așadar, nu cel ce are toate [darurile Duhului], ci cel ce e părtaș măcar de unul [dintre ele, acela] este cel ce se împărtășește de întreg Duhul, ca de [unul ce este] neîmpărțit; că, împărtășindu-se cineva de puterea facerii-de-minuni ori de darul tămăduirilor, de întreg Duhul se împărtășește, măcar că nu are parte de înțelepciunea Duhului și de celelalte daruri; și nu înseamnă că, din pricina aceasta, Duhul sfânt S-a divizat;

[5] *I Corinteni* 12, 8-9.

[6] *I Corinteni* 12, 29-30.

ἅγιον· ἂν δὲ μὴ καὶ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος μετάσχῃ, μερισμόν τινα πείσεται τὸ θεῖον; Ὅτου δὲ χάριν οὐ πάντ' ἔχει τὰ τοῦ πνεύματος ὁ μετεσχηκὼς τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, ὁ Χρυσόστομος ἐρεῖ πατήρ· «οὐ πάντα γάρ» φησί «λαμβάνει τις, ἵνα μὴ φύσιν εἶναι τὴν χάριν νομίσῃ», ὃ κακῶς φρονεῖν ἐοίκασι, μᾶλλον δὲ καὶ φανερῶς φασιν ὑπεναντίως τοῖς ἐν πνεύματι θεολογοῦσιν οἱ τῶν τοῦ θεοῦ πάντων καὶ αὐτῆς τῆς οὐσίας μετέχειν ἀξιοῦντες. Ἡμεῖς δ' ἴσμεν ὡς οὐδ' αὐτῆς τῆς προφητικῆς δυνάμεως ἢ τῆς ἰαματικῆς ἢ ἄλλης ἡστινοσοῦν ἐνεργείας τοῦ πνεύματος ἁπάσης μετείληχεν ὁ μετασχών, καὶ ὅμως ὅλου μετέχει τοῦ κατ' οὐσίαν ἀμεθέκτου καὶ ἀμεροῦς παντάπασι θεοῦ διὰ τὴν μετρίαν μετοχὴν τῆς χάριτος, ἀμερίστως αὐτῆς ἐν τῷ μετέχεσθαι μεριζομένης. «Εἰ γὰρ τοῦ πυρὸς μετέχοντες», κατὰ τὸν αὐτὸν αὖθις φάναι, «καὶ ταῦτα σώματος ὄντος, καὶ μερίζομεν καὶ οὐ μερίζομεν αὐτό, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς ἐξ ἀσωμάτου οὐσίας»;

49 Ἀλλ' ὁρᾷς ὅτι τῆς θείας ἐνεργείας, ἀλλ' οὐ τῆς οὐσίας μετέχομεν, καὶ ὡς ἀμερίστως μερίζεται ἡ ἐνέργεια ἧς μετέχομεν; Διὸ πάλιν ὁ αὐτός φησι θεολόγος, ὅτι «τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἡ γραφὴ ποτὲ μὲν πῦρ, ποτὲ δὲ ὕδωρ καλεῖ, δεικνῦσα ὅτι οὐκ οὐσίας ταῦτα ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας». Διευκρινῶν δὲ τὸ περὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ τῷ βαπτιστῇ καὶ προδρόμῳ εἰρημένον, ὅτι «οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα», «πνεῦμα», φησίν, «ἐνταῦθα

[1] Literal: 'or, de nu se împărtăşeşte şi de fiinţa Duhului, oare împărţire/fragmentare/divizare/îmbucătăţire va pătimi Dumnezeiescul?'.

[2] *Despre sfântul Duh* 3, PG 52, 817.

[3] «aceasta»: faptul de a se împărtăşi de *întregul* Dumnezeu.

[4] Adică: cu măsură, potrivit treptei lui.

[5] Harul, adică.

[6] Adică: luăm din el – aprinzând ceva – şi el nu se îmbucătăţeşte, nici se împuţinează.

[7] *Omilia a XIV^a^ la Ioan 1*, PG 59, 91-92 (Hrisostom XIII, GA, p. 249).

tot așa nici Dumnezeiescul nu va pătimi divizare din pricină că nu se împărtășește [cineva] și de ființa Duhului[1]. Iar pentru ce anume cel ce s-a împărtășit de harul Duhului nu are toate ale Duhului – [aceasta] o va spune Părintele cel cu gura de aur; că zice: «nu [pe] toate [le] ia cineva, ca nu cumva să creadă *că fire este harul*»[2], [tocmai] ceea ce, după cum se vede, [în chip] rău [o] cred (mai bine zis: o și spun răspicat împotriva celor ce teologhisesc în Duhul) cei ce susțin că ne împărtășim de toate ale lui Dumnezeu, [până] și de însăși ființa [Lui]. Noi însă știm că nici [măcar] de întreagă puterea aceasta proorocească a Duhului – ori [de întreagă] lucrarea [Lui] vindecătoare sau oricare alta – are parte cel ce se împărtășește, și se împărtășește – totuși – de *întreg* Dumnezeu Cel după ființă cu totul neîmpărtășit și fără-de-părți, [și aceasta[3]] datorită măsuratei[4] împărtășirii lui de har, [în chip] neîmpărțit împărțindu-se el[5] în împărtășire[a de către acela]; «că dacă până și în cazul focului», ca să zicem după același [Părinte], «corp [material, adică,] fiind el, împărtășindu-ne [adică slujindu-ne] de el, și îl împărțim, și nu îl împărțim[6], cum să nu se întâmple aceasta în cazul lucrării, ba încă a lucrării celei [purcese] din ființa netrupească[7]?»[8].

49 [De]ci vezi că de dumnezeiasca *lucrare* – nu *ființă* – ne împărtășim și că [nu altcum decât în chip] neîmpărțit se împarte lucrarea de care ne împărtășim? Drept care, iarăși, același de-Dumnezeu-cuvântător zice că «harul [adică darul] Duhului Scriptura îl numește când foc, când apă, arătând că nu ale ființei [dumnezeiești] sînt numirile acestea, ci ale lucrării»[9]. Și lămurind spusa despre Domnul Iisus a Botezătorului și Înaintemergătorului [cum] că «nu cu măsură dă Dumnezeu Duhul»[10], zice: «'Duh' numește

[8] Ioan Gură-de-aur, *Omilia 14 la Ioan*, PG 59, 91–92.

[9] Ioan Hrisostom, *Omilii la Ioan* 32, PG 59, 183; şi continuă: «că Duhul, nevăzut fiind [El] şi în-chip-de-unul [adică uniform], [negreşit că] nu S-a alcătuit din ființe [adică substanțe] diferite»; vezi şi *Despre dumnezeieştile lucrări* 32 şi 46, Palama IV, p. 376-7 şi 408-9. [10] *Ioan* 3, 34.

τὴν ἐνέργειαν λέγει· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ μεριζομένη· εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια ἀμέτρητος πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία». Ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος καὶ ἐνεργείας τῆς αὐτῆς γίνεσθαι τῷ θεῷ τοὺς ἁγίους φησί, δεῖγμα δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτῶν ἢ δι' αὐτῶν ἐπιτελούμενα θαύματα. Τῆς αὐτῆς δὲ οὐσίας γενέσθαι τι τῷ θεῷ καὶ ἐννοῆσαι ἀσεβές, εἰ καὶ τοῦθ' οὕτω φαίνονται δοξάζοντες οἱ κατὰ μεσσαλιανοὺς μετέχεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ νομίζοντες.

50 ΒΑΡΛ. Ἓν ἔτι μοι λῦσον ἐμφανέστερον καὶ πάντα σοι πείθομαι.

ΟΡΘΟΔ. Τὸ ποῖον ἕν;

ΒΑΡΛ. Πῶς οὐκ ἔστι σύνθετος ὁ θεὸς καὶ οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν ἀΐδιον ἔχων;

ΟΡΘΟΔ. Σχεδὸν καὶ τοῦτο διὰ τῶν εἰρημένων λέλυται· κατ' οὐσίαν γάρ ἓν καὶ ἁπλοῦν ἐστι τὸ θεῖον· τὸ δ' ἓν τοῦτο πρὸς πάντα τὰ πρεπόντως παρ' ἡμῶν περὶ αὐτὸ νοούμενα ὅλον οἰκείως ἔχει, μὴ πρὸς ἕκαστον τούτων μεριζόμενον· ὅλον γὰρ ἀγαθότης καὶ ὅλον σοφία καὶ ὅλον δικαιοσύνη καὶ ὅλον δύναμις νοεῖται παρ' ἡμῶν· οὐχ ὅτι οὐδ' ὅτε νοεῖται τοιοῦτο γινόμενον, ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον ἐξ ἀϊδίου, καὶ ἡμῖν ὑστερογενέσιν οὖσι διὰ τῶν αὐτοῦ ποιημάτων ἐκφαινόμενον. Ὅτι μὲν γὰρ ἀγαθότητι προαγαγεῖν κεκίνηται τὸ πᾶν, γεγόναμεν ἐν περινοίᾳ· καὶ ὅτι δυνατῶς ἔχων πάντως ἐξετέλεσε, καὶ ὡς ἐν σοφίᾳ συνεστήσατο καὶ προνοίᾳ συνέχει καὶ διοικεῖ. Τί δέ ποτε τὸ ἓν ἐκεῖνο κατ' οὐσίαν, καὶ τί ποτ' ἂν ὀνομασθείη κυρίως κατ' αὐτὴν τὸ προάγον καὶ διεξάγον ἐν ἀπορρήτῳ σοφίᾳ καὶ δυνάμει καὶ ἀγαθότητι τὸ πᾶν, οὐδέπω καὶ τήμερον ἐπέβαλεν οὐδείς.

---

[1] *Omilii la Ioan* 30, 2, PG 59, 174.

[2] Vezi *Către Marin*, PG 91, 33AB şi *Ambigua*, PG 91, 1076C.

[3] Adică: din unghiul fiecăruia dintre acestea; prin fiecare dintre acestea.

[4] Altfel zis: celor ulterior veniţi la existenţă.

[5] Vezi nota 3, pagina 148.

[6] Din unghiul fiinţei, adică.

[7] Lit.: produce.

aici lucrarea [Duhului]; că aceasta e cea care se împarte; iar dacă lucrarea este nemăsurată, cu atât mai mult ființa»[1]. Iar dumnezeiescul Maxim spune și că sfinții se fac de-o-lucrare cu Dumnezeu[2], iar dovadă [sînt] și minunile cele de către ei – și prin ei – săvârșite. Iar a se face c[in]eva de-o-ființă cu Dumnezeu – [lucru] necinstitor [de Dumnezeu] este și numai a gândi [aceasta]; măcar că și aceasta (precum se vede) o cugetă cei ce cred – ca Messalienii – că [și] ființa lui Dumnezeu [ni] se împărtășește.

50 VARL. Încă una mai lămurește-mi și îți voi da crezare întru toate.

ORT. Care anume?

VARL. Cum de nu este compus Dumnezeu, și ființă și lucrare veșnică având [El]?

ORT. Păi și aceasta s-a cam lămurit prin cele [mai sus] spuse. Că, după ființă, una/unul este Dumnezeiescul, și simplu; iar *unul* acesta este – întreg – propriu tuturor celor ce în chip cuviincios le înțelegem noi [a fi] împrejurul lui, neîmpărțindu-se [el] după fiecare dintre acestea[3]; că îl înțelegem [a fi] întreg bunătate și întreg înțelepciune și întreg dreptate și întreg putere; [și] nu devenit astfel [*pentru*] *că* este înțeles [a fi astfel], nici *când* este înțeles [a fi astfel], ci [pentru] că astfel este [el] din veșnicie, iar nouă, celor de mai apoi[4], prin făpturile sale ni s-a arătat [a fi astfel]. Că, pe de o parte, am cunoscut că din bunătate S-a mișcat [Dumnezeiescul] spre a aduce totul [din neființă la ființă]; și că, negreșit, puternic fiind [El], a săvârșit [aceasta]; și că întru înțelepciune a întemeiat [totul] și întru purtarea Sa de grijă [îl] con-ține[5] și [îl] chivernisește. Dar, pe de altă parte, ce anume este după ființă *unul* acela, și cum s-ar numi în chip propriu din unghiul acesteia[6] ceea ce, întru nespusă înțelepciune și putere și bunătate, aduce[7] totul [din neființă la ființă] și [îl] călăuzește/chivernisește – [aceasta] nimănui, până în ziua de astăzi, nu i-a fost dat [să o afle].

51 Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων τοῦ νῦν ζητουμένου σοι πορίσασθαι τὴν λύσιν. Σὴν δ' ὅμως χάριν καὶ ἕτερ' ἄττα προσεροῦμεν, δεικνύντες ὡς ταῖς τῶν δυνάμεων ὑπερφυέσι καὶ παντοδαπαῖς ἁπλότης μᾶλλον ἢ διπλόη σύντροφος· ἐνέργειαν γὰρ ἐνταυθοῖ τῶν λόγων πάντως τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἐτυγχάνομεν καλοῦντες. ΒΑΡΛ. Τοῦτο καὶ αὐτὸς συνῆκα τοῖς προειρημένοις ἐμπεριειλημμένον. Ὁ γὰρ μέγας Βασίλειος ποῦ μὲν εἰπὼν ὅτι «ἡ μὲν οὐσία τοῦ θεοῦ ἁπλῆ, αἱ δὲ ἐνέργειαι ποικίλαι», ποῦ δ' ὅτι «τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλοῦν τῇ οὐσίᾳ ποικίλον ταῖς δυνάμεσιν», ἔδειξεν ὡς ἐνεργείας τὰς δυνάμεις λέγει. Καὶ πρὸς τὸν ἰατρὸν δὲ Εὐστάθιον γράφοντα προήνεγκας αὐτὸν δεδειχότα πρότερον ὡς οὐκ οὐσίας, ἀλλ' «ἐποπτικῆς ἢ ἐνεργητικῆς δυνάμεως ἔνδειξιν ἡ προσηγορία φέρει τῆς θεότητος»· εἶτ' ἐπενεγκόντα μίαν εἶναι τῶν τριῶν προσώπων, εἴτε τὴν φύσιν εἴτε τὴν ἐνέργειαν ὀνομάζει τις θεότητα· κἀνταῦθα γὰρ ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν τὸ αὐτὸ προσεῖπεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ Ἀρείου Πάγου θεοφάντωρ «δύναμιν» προσηγόρευσε τὴν θεουργὸν χάριν, ἣν ὁ Χρυσόστομος πατὴρ ἐκάλεσεν ἐνέργειαν.

52 ΟΡΘΟΔ. Ἄκουσον αὖθις καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος ὁριστικῶς, «ἐνέργειά ἐστιν ἡ δηλωτικὴ πάσης οὐσίας δύναμις, ἧς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὄν». Ἐπεὶ τοίνυν δύναμίς ἐστιν, ἣν ἀΐδιον ἐνέργειαν καλοῦμεν τοῦ θεοῦ, εἰ τὸ ἔχον δύναμιν σύνθετον ἔσται δι' αὐτὴν,

---

[1] Literal: 'de hatârul tău'. [2] Adică dualitatea.
[3] *Epistola 234*, 1, PG 32, 869A. [4] *Despre sfântul Duh* 9, 22, PG 32, 108C.
[5] *Epistola 189*, 8, PG 32, 696A. [6] *Ibidem, loc. cit.*
[7] Vezi *Despre dumnezeieştile numiri* 8, 1, PG 3, 889B şi urm. [8] *Loc. cit.*
[9] «ce arată fiinţa»: care face fiinţa a fi manifestă, care o vădeşte în afară, care o semnalează. [10] «ea»: fiinţa.
[11] Adică: doar nefiinţa nu are lucrare, adică putere văditoare în afară.
[12] Pasajul acesta, adesea invocat în controversele isihaste (de pildă, de către Filothei Kókkinos şi Iosif Kalóthetos), corespunde cu Grigorie

51 Așadar, și de la cele [deja] spuse poți căpăta dezlegarea nedumeririi tale de acum; dar, de dragul tău[1], vom mai spune alte câteva, arătându-ți cum [că], puterilor celor mai-presus-de-fire și de-tot-felul, tovarășă le este mai degrabă simplitatea, decât îndoimea[2]; [pentru] că, de bună seamă, 'lucrare' numim aici puterea lui Dumnezeu.

VARL. Aceasta am priceput-o și eu însumi, în cuvintele dinainte; pentru că marele Vasile, zicând ba că «ființa lui Dumnezeu este simplă, pe când *lucrările* – felurite»[3], ba că «Duhul sfânt este simplu cu ființa [și] felurit cu *puterile*»[4], se dovedește că [nu altceva decât] puterile le numește 'lucrări'; și [tot] pe el l-ai adus de față scriindu-i lui Efstathie doctorul și dovedindu-i, mai întâi, că «nu a ființei, ci a *puterii* văzătoare sau lucrătoare este arătătoare denumirea de 'dumnezeire'»[5]; mai apoi conchizând/adăugând că «fie de firea [dumnezeiască] o numește cineva 'dumnezeire', fie de *lucrarea*, [tot] una e dumnezeirea Celor trei Fețe/Persoane»[6]; că și aici [unul și] același lucru l-a numit și lucrare, și putere. Dar și de-Dumnezeu-arătătorul cel din Areopag, 'putere' a numit harul [adică darul] de-dumnezei-lucrător[7], [har] căruia Părintele cel cu gura de aur i-a zis 'lucrare'[8].

52 ORT. Ascultă, iarăși, și pe marele Vasile zicând, ca definiție, că «lucrarea este puterea ce arată ființa[9] – oricare ar fi ea[10] –, [putere] de care lipsit este doar ceea-ce-nu-este[11]»[12]. Prin urmare, fiindcă putere este cea pe care o numim lucrare veșnică a lui Dumnezeu, dacă ceea ce are putere ar fi [ceva] compus datorită acesteia[13], atunci Dumnezeiescul ar

---

al Nyssei, *Tractatus ad Xenodorum* (la F. Diekamp, Analecta patristica, în *Orientalia Christiana Analecta* 117, p. 14-15) şi Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 37, PG 94, 949B. Prima parte («lucrarea este puterea ce arată ființa, oricare ar fi ea») apare ca atare la Maxim Mărturisitorul, *Către Marin* PG 91, 280D, precum şi la Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 37 şi *Despre două voințe în Hristos* 34, PG 95, 172A.

[13] Adică: datorită puterii (sau facultății) pe care o are; datorită faptului că posedă putere.

παντὸς μᾶλλον σύνθετον τὸ θεῖον εἴη ἄν. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἕκαστον τινῶν μὲν εὐμοιρεῖ δυνάμεων, πλειόνων δ' ἀμοιρεῖ· ὁ δὲ θεὸς παντοδύναμος ὑπάρχων οὐδεμιᾶς ἀμοιρεῖ δυνάμεως. Εἰ τοίνυν διὰ τὰς δυνάμεις πρόσεστιν ἡ σύνθεσις, οὐδὲν ἄρα συνθετώτερον θεοῦ. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ εἶναι σύνθετον διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις καὶ τῶν ὄντων ἕκαστον, ὥστε καὶ τῶν σωμάτων πλείους ἔχει δυνάμεις τῶν μᾶλλον συνθέτων τὰ ἁπλούστερα· τῶν γὰρ τεσσάρων στοιχείων ἐν σώμασιν ἁπλούστερον οὐδέν. Τίς οὖν καλεῖται παμμήτωρ; Οὐχ ἡ γῆ, χωρὶς τῶν ὁμοστοίχων, τἄλλα μικροῦ πάντα παρ' ἑαυτῆς προάγειν κατὰ τὸ θεῖον δυναμένη πρόσταγμα; Πῶς οὖν ἡ πλείους ἔχουσα δυνάμεις ἁπλουστέρα, εἴγε ταῖς δυνάμεσιν ἕπεται ἡ σύνθεσις; Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς γεωργίας ἔνι διδαχθῆναι, ὡς πολυδύναμα τῶν σωμάτων μᾶλλον τὰ ἁπλούστερα. Τὴν γὰρ κόπρον οὐκ ἐπιτιθέασιν ἀκατέργαστον ταῖς πρασιαῖς· ὅταν δὲ πεφθεῖσα διὰ χρόνου πρὸς τὸ ἀκριβῶς ἁπλοῦν ἐπαναλύσῃ, τότε λαχάνοις καὶ φυτοῖς παντοίοις ὑποβάλλουσιν οἱ τοῦ γεωργεῖν ἐπιστημόνως ἔχοντες, ὡς πρὸς πάντα πεφυκυῖαν καὶ πάντα δυναμένην τρέφειν. Ὁρᾷς κἀκ τῶν σωμάτων ὡς πολυδυναμώτερα τὰ ἁπλούστερα;

53 Τοῦτο δ ' ἴδοις ἂν κἀπὶ τῶν ἀσωμάτων ἐξετάζων. Καὶ πάντα γε μὴν τὰ νοερὰ πλειόνων εὐμοιρεῖ δυνάμεων καὶ μειζόνων ἢ τὰ σώματα· τῷ τε πεφυκέναι καὶ διὰ σωμάτων ἐνεργεῖν διπλασίους ἑαυτῶν ποιεῖται τὰς

[1] Adică: dintre zidiri. [2] În cazul corpurilor, adică.

[3] Este vorba de cele patru elemente constitutive ale lumii trupeşti, pomenite şi mai sus (pământul, apa, focul, aerul).

[4] Semnalăm că în greceşte pământul (*γῆ*) este de genul feminin. De asemenea, dacă, în româneşte, gândim cuvântul '*Gaia*' a fi legat nu de *gaie* (pasăre), ci de *Γῆ~Gaia* (zeiţă foarte probabil moştenită de greci de la cele mai vechi culturi din spaţiul carpato-balcanic), atunci expresia '*παμμήτωρ* [*γῆ*]' ar putea fi echivalată cu neaoşul '*mama Gaia*'.

[5] «toate celelalte»: toate celelalte corpuri, adică trupuri.

fi compus, [ba chiar] în mai mare măsură decât orice altceva. Că fiecare [din cele ce sînt] are parte [doar] de unele din puteri, iar de cele mai multe nu; pe când Dumnezeu, a-tot-puternic fiind, nu e lipsit de nici o putere. Prin urmare, dacă datorită puterilor se ivește compunerea, atunci nimic nu e mai compus decât Dumnezeu. Dar, [dimpotrivă,] fiecare dintre cele ce sînt[1] e atât de departe de [faptul de] a fi – datorită puterilor celor [sădite] în el – compus, încât [se poate vedea că,] până și în cazul celor trupești[2], cele ce sînt mai simple au mai multe puteri decât cele ce sînt mai compuse; că, între cele trupești, nimic nu e mai simplu decât cele patru stihii[3]; și cine, dar, este numită 'mumă-a-toate'?; [oare] nu pământul[4] – fără stihiile deopotrivă lui – cela ce, din sine, le poate aduce [la ființă], după dumnezeiasca poruncă, pe mai toate celelalte[5]? Așadar, cum [se face] că cel ce are mai multe puteri este mai simplu, dacă puterilor le urmează compunerea[6]? Dar [până] și de la lucrul pământului[7] [îi] e [cuiva] cu putință a învăța [faptul] că, dintre corpuri, multipotente sînt – mai degrabă – cele ce sînt mai simple; că bălegarul nu ne[pre]lucrat se pune în grădini; ci când, cu timpul, [făcându-se una cu pământul] ajunge cu desăvârșire simplu, [abia] atunci cei ce au știința lucrării pământului îl pun dedesubt la tot felul de legume și verdețuri, că dat îi este tuturora a se potrivi și pe toate a le hrăni. Vezi că [până] și dintre corpuri [tot] cele [ce sînt] mai simple sînt mai multipotente?

53 Iar lucrul acesta îl vei vedea – de cercetezi – și în cazul celor netrupești; că, de bună seamă, cele înțelegătoare au parte – toate – de mai multe și mai mari puteri decât [au parte] trupurile/corpurile; iar prin aceea că li s-a dat și a lucra prin mijlocirea trupurilor, îndoite li se fac puterile. Dar într-atât

[6] Altfel zis: dacă – în cazul a ceva din cele ce sînt – existența puterilor implică compunerea.

[7] «de la lucrul pământului»: de la meşteşugul agriculturii.

δυνάμεις. Ἀλλὰ τοσοῦτόν ἐστιν ἁπλᾶ μᾶλλον τῶν σωμάτων, ὡς μηδὲ σύγκρισιν ἐπιδέχεσθαι κατὰ τοῦτο πρὸς αὐτά. Εἰ τοίνυν τὰ πολυδυναμώτερα καὶ ἁπλούστερα, τὸ παντοδύναμον καὶ ἁπλούστατον· καὶ τοῦτ' ἂν εἴη τὸ κυρίως ἁπλοῦν καὶ πάσης συνθέσεως ἀπηλλαγμένον. Ἡ γὰρ σύνθεσις ἐξ ἀδυναμίας, ὡς εἰπεῖν, ἐστίν· ἐκ γὰρ τοῦ μὴ δύνασθαι καθ' ἑαυτό τι τῶν γενητῶν μονοειδῶς καὶ ἀμιγῶς παντάπασιν εἶναί τε καὶ ὑφεστάναι, τῆς πρὸς ἕτερον ἐξ ἀνάγκης δεῖται συμπλοκῆς, διὸ κἀν τῇ γενέσει σύνθετον εὐθὺς ἀπετελέσθη.

54 ΒΑΡΛ. Καλῶς ἔχειν ὁ λόγος μοι δοκεῖ· καὶ γὰρ καὶ τὸ εἶναι πρὸ τῶν γενητῶν τὴν ὕλην ἀναιρεῖ. Ἀλλὰ τὰ μὲν σώματα, κἂν μὴ διὰ τὰς ἐν ἑαυτοῖς δυνάμεις σύνθετά τις εἴπῃ, σωματοειδεῖς τε φέρουσι ποιότητας καὶ σχεδὸν φανερῶς ἐξ οὐσιῶν διαφόρων σύγκειται· τὸ γὰρ πάντα ἐν πᾶσι μεμίχθαι καλῶς ἔχειν ἐν μόνοις τοῖς αἰσθητοῖς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον σύνθετα ταῦτα εἰκότως ἐστί τε καὶ λέγεται. Τῶν δ' ἀγγέλων καὶ τῶν λογικῶν ψυχῶν τίνα τις ἂν ἐπινοήσειεν ἑτέραν σύνθεσιν, εἰ μὴ διὰ τὰς προσούσας αὐτοῖς ἐκ φύσεως δυνάμεις;

ΟΡΘΟΔ. Ἔχουσι δυνάμεις, ἃς δῆποτ' ἔχουσιν, ἄγγελοί τε καὶ ψυχαί, ἀλλ' οὐχὶ διὰ ταύτας σύνθετοι πεφύκασιν, ἀλλ' ὅτι κατὰ ταύτας μᾶλλον πάσχουσιν ἢ ἐνεργοῦσι. Καθ' ἃς τοίνυν πάσχουσι, φανεροὶ γίνονται συνθέσεως οὐκ ἀμοιροῦντες· ἀποτίθενται γὰρ ἄγνοιαν, ἀφ' ἧς πρότερον προσούσης τῶν συνθέτων ὑπῆρχον δι' αὐτήν, προσλαμβάνονταί τε γνῶσιν, δι' ἣν προσθήκην τοῖς

[1] «aceasta»: ceea ce este a-tot-puternic şi prea-simplu.
[2] «de toată compunerea»: de orice compunere.
[3] Este vorba de orice lucru venit la existenţă prin geneză.
[4] Adică: uniform.
[5] Sau: chiar de la facerea ei.
[6] Adică: de a exista ceva.
[7] Sau: 'corpo-forme'.
[8] Sau: 'din substanţe diferite'.
[9] Adică: doar în înţelesul acesta.

sînt de simple față de trupuri/corpuri, încât nici nu suportă – din unghiul acesta – comparație cu ele. Dacă, așadar, cele [ce sînt] mai multipotente sînt [totodată] și mai simple, [atunci] ceea ce este omnipotent/a-tot-puternic va fi [totodată] și prea-simplu; și [nu altceva decât] aceasta[1] va fi *ceea ce este simplu* [*în chip*] *propriu-zis* și este izbăvit de toată compunerea[2]. Căci compunerea – așa zicând – [nu din altceva decât] din neputință vine; că, din pricina desăvârșitei neputințe a făpturii[3] de a fi și a subzista de sine în-chip-de-unul[4] și neamestecat, are neapărată nevoie de împletirea cu altceva; drept care și este compusă dintru însăși facerea ei[5].

54 VARL. Drept îmi pare cuvântul; că doar și [faptul de] a fi [ceva[6] de] mai înaintea făpturilor desființează [putința] materia[lității aceluia]. Trupurile, însă, chiar de nu le-ar numi cineva compuse datorită puterilor din ele, [totuși] poartă [asupra lor] calități trupești-la-chip[7] și – am zice – aproape evident [că] sînt alcătuite din ființe deosebite[8]; că [faptul de] 'a fi toate – cu totul – amestecate' îmi pare a fi spus în chip drept doar în privința celor simțite [trupește]; și [nu altcum decât] în felul acesta[9] [spunem că] acestea, bineînțeles, sînt – și sînt numite – compuse. Dar în privința îngerilor sau sufletelor cuvântătoare ce compunere ar putea gândi cineva în afară de cea datorată puterilor ce le sînt [proprii] din fire?

ORT. Îngerii și sufletele au [de bună seamă] puterile pe care le au, dar nu din pricina acestora[10] sînt compuși, ci [pentru] că din unghiul acestora/după acestea mai degrabă *pătimesc* decât *lucrează*. Așadar, pătimind [ei[11]] din unghiul acestora, vădiți sînt că nu sînt nepărtași compunerii; că [de pildă] leapădă necunoașterea[12] – datorită căreia, fiindu-le [ea proprie] mai înainte, erau între cele compuse din pricina ei – și dobândesc cunoașterea, datorită adaosului acestuia

[10] Adică: nu datorită faptului că le au.

[11] «ei»: îngerii şi sufletele.

[12] Altfel zis: ignoranţa.

συνθέτοις ἂν εἶεν ἐναρίθμιοι. Καὶ τῶν φαύλων ἀγγέλων ἢ ψυχῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ σύνθεσις ὁρᾶται. Ὁ δὲ θεὸς ἐνεργῶν μόνον κατὰ τὰς θείας ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάσχων, μόνος ὄντως ἁπλοῦς ἐστιν ὑπερφυῶς, οὐ μείωσιν, οὐκ αὔξησιν, οὐκ ἀπόθεσιν, οὐ πρόσληψιν ὅλως ὑπομένων. Οὕτω παντοδύναμος ὑπάρχων ἁπλούστατός ἐστιν ἁπάντων.

Ἔτι κατ' οὐσίαν μὲν οὐδὲν τρέπεται τῶν τοιούτων ἀσωμάτων, εἰ μή τις αὐτὸ τὸ ἦρχθαι καὶ γενέσθαι τροπὴν φαίη κατ' οὐσίαν. Κατὰ δὲ προαίρεσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἢ τὸ βέλτιον φαίνεται τρεπόμενα. Τὸ δὲ τρεπόμενον, μὴ κατ' οὐσίαν δέ, δείκνυσι πρότερον μὲν σύνθετον ὑπάρχον, ἐξ ἧς ἀρετῆς ἢ κακίας ἐλάττονος ἢ μείζονος ἀπεγένετο, πρότερον προσούσης τῇ οὐσίᾳ, νῦν δὲ σύνθετον ὑπάρχον, μεθ' ἧς δήπου συνεγένετο προσειλημμένης ἔξωθεν. Τὸ δὲ ἐνεργοῦν μόνον, ἀλλ' οὐκ ἀλλοιούμενον οὐδὲ προσλαμβάνον ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἑαυτοῦ οὐδ' ὁτιοῦν, πῶς ἂν εἴη διὰ τὰς ἐνεργείας σύνθετον; Οὕτως ἁπλοῦν τὸ θεῖον καὶ παντοδύναμον.

55 Ἔτι πᾶς μὲν ἄγγελος ἁπλοῦς, καὶ πᾶσα λογικὴ ψυχὴ τὸν ἴσον τρόπον ἢ ἐγγύς· ἁπλότης δὲ οὐδὲν αὐτῶν· μεθέξει γάρ εἰσιν ἁπλᾶ καὶ πρὸς τὰ σώματα ἢ τὰ ἐξ ἀσωμάτου τε καὶ σώματος συγκείμενα παραβαλλόμενα. Καὶ πῇ μὲν ἁπλᾶ, πῇ δ' οὔ, διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς ἕξεις καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς ἐκ τούτων ἀλλοιώσεις. Ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἀπὸ συγκρίσεώς ἐστιν ἁπλοῦς, οὐδ' ἀπὸ μεθέξεως· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καταλλήλως παρ' ἑαυτοῦ μεταδιδοὺς ἑκάστῳ

[1] Adică: în înțelesul acesta, datorită faptului acestuia.
[2] E vorba despre îngeri şi suflete.
[3] Sau: prefacere.
[4] Adică: schimbare din unghiul ființei, modificare ființială.
[5] Sau: 'după optare', după opțiune.
[6] Literal: [nu altcum decât] *după alegere* se arată schimbați spre mai rău sau mai bine.
[7] «cea»: virtute sau răutate.

numărându-se de acum între cele compuse; iar în privința îngerilor răi – și a sufletelor de același fel – compunerea se vede a fi [săvârșită] pe dos. Pe când Dumnezeu *doar lucrând* din unghiul puterilor Sale, [adică] *nu și pătimind*, doar El fiind cu adevărat simplu [în chip] mai presus de fire, nesuferind – câtuși de puțin – nici scădere/împuținare și nici creștere/sporire, nici lepădare [a ceva] și nici dobândire, așa[1], omnipotent/a-tot-puternic fiind, e [totodată] cel mai simplu dintre toate.

Mai mult: *după ființă* nimeni din netrupeștile de felul acesta[2] nu se schimbă (fără numai dacă nu cumva însuși faptul de a[-și] fi început [existența] și a fi fost făcut [prin geneză] l-ar numi cineva 'schimbare[3] după ființă'[4]); ci [nu altcum decât] *după alegere*[5] se schimbă [ele] spre mai rău sau mai bine[6]; iar ceea ce se schimbă, dar nu după ființă, se vădește a fi fost – *mai înainte* – compus, [și anume] cu virtutea sau răutatea (mai mică sau mai mare) cea de care s-a despărțit și care îi era [proprie] ființei [lui], iar *acum* [tot] compus [se vădește] a fi, [și anume] cu cea[7] cu care s-a unit, dobândindu-o dinafară. Pe când ceea ce *doar lucrează*, dar nu se schimbă, nici nu dobândește ceva din cele dinafara sa, cum să fie compus din pricina lucrărilor? Astfel [că] simplu este Dumnezeiescul, și omnipotent/a-tot-puternic.

55 Mai mult, tot îngerul[8] este simplu și – la fel sau aproape la fel – și tot sufletul cuvântător; dar nici unul dintre acestea[9] nu *este* simplitate; că [nu altcum decât] prin împărtășire sînt simple, și [doar] comparate cu corpurile/trupurile sau cu cele ce constau din netrupesc și trupesc; și într-o privință sînt simple, într-alta nu, [și anume] din pricina deprinderilor/habitudinilor dintr-însele și a patimilor și schimbărilor [venite] din acestea. Pe când Dumnezeu nu prin comparare [cu ceva] este simplu, nici prin împărtășire; că [tocmai] El este Cel ce, potrivit [fiecăruia],

[8] «tot îngerul»: îngerul, oricare ar fi el; toți îngerii.

[9] «acestea»: îngerii și sufletele.

τῆς ἁπλότητος. Ὥστ' οὐ μόνον ἁπλοῦς κυρίως μόνος, ἀλλὰ καὶ ἁπλότης. Τοῦτο δ' ἴδοις ἂν κἀπὶ πάσης θεωνυμίας ἐξαιτάζων· οὐ γὰρ μόνον ζῶν καὶ σοφὸς καὶ ἀγαθός, ἀλλὰ καὶ ἀγαθότης καὶ σοφία καὶ ζωή, πᾶσι πάντων αἴτιος ὑπάρχων καὶ πάντα προέχων ἀϊδίως καὶ πάντα δυνάμενος παρ' ἑαυτοῦ δωρεῖσθαι. Δικαιοσύνη μέντοι σωστικῇ σύμμετρον ἑκάστῳ καὶ κατὰ καιρὸν προϊσχόμενος τὴν χορηγίαν ὡς ἁπάντων πρύτανις. Οὕτως ἁπλοῦν ἡμῖν κυρίως μόνον τὸ θεῖον καὶ παντοδύναμον.

56 Ἐπεὶ δ' οὐ μετὰ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως παντοδύναμον τὸ θεῖον, οὐχ ἡ οὐσία μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις ἄκτιστοι αὐτοῦ, καὶ τοὺς διὰ τοῦτο μεμηνότας καθ' ἡμῶν ἴσθι τοῖς πονηροῖς κτίσμασι συντεταγμένους. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ θεοποιὸς χάρις, ἣ καὶ αὕτη παρὰ τῶν ἁγίων θεότης ὀνομάζεται, μία τῶν τοιούτων δυνάμεών ἐστιν, ἀναγκαίως ἄκτιστος καὶ αὕτη, καὶ «ἀπηλλοτριώθησαν αὐτῆς, ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς οἰκείας, ἐλάλησαν ψευδῆ» οἱ κτιστὴν λέγοντες αὐτήν. Ἐπεὶ δὲ χάρις ἐστὶ καὶ χορηγία, ὁ χορηγῶν ὑπέρκειται ταύτης τῷ αἰτίῳ, καὶ οἱ ἀπειθοῦντες τὸν ὑπὲρ μετοχὴν ὄντα τοῦ παντὸς αἴτιον ἠγνόησαν. Ὁρᾷς πάσας τὰς τῶν πονηρῶν ζιζανίων ἐπισπορᾶς, τοῦ τε κακοδόξου ἐκείνου Βαρλαὰμ καὶ τῶν ὀπαδῶν ἐκείνου διὰ μιᾶς ταύτης ἐγχειρήσεως καθαιρουμένας ἄρδην;

57 Ὁ ποτὲ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΗΣ. Οἷον ὁ φθόνος κακόν! Νῦν γὰρ ὑπὸ βασκανίας πρὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ταῦτ' ἐπὶ τῶν τοιούτων, τὸ ψεῦδος ἔγνων τιθεμένους τοὺς ἀντιλέγοντας ὑμῖν, καὶ ἃ θαυμάζειν καὶ ἐγκωμιάζειν οὐδ' ἂν

---

[1] Adică: în cazul tuturor numelor date lui Dumnezeu.

[2] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 3, PG 3, 589C.

[3] *Psalmii* 57, 3.

[4] «după pricină»: din unghiul pricinii, din perspectiva cauzalităţii.

[5] Literal: L-au ignorat/nu L-au cunoscut.

[6] Literal: pricinuitorul totului.

de la Sine Însuși, dă fiecăruia simplitatea; astfel că este nu doar Singurul [Care este] simplu [în chip] propriu-zis, ci [este] și simplitate. Și, de vei cerceta, vei vedea că lucrul acesta se întâmplă în cazul a toată theonimia[1]; că este nu doar viu și înțelept și bun, ci și bunătate și înțelepciune și viață, fiind tuturora Pricinuitorul a toate, și pe toate [de] mai-înainte-avându-le [în chip] veșnic, și toate fiindu-I în putință a le dărui de la Sine[2]; dar [nu altcum decât] cu mântuitoare dreptate [și] pe măsura fiecăruia și la vreme [potrivită] venind în ajutor [fiecăruia] cu dăruirea [Sa], ca un chivernisitor a toate. Astfel că, pentru noi, doar Dumnezeiescul este simplu [în chip] propriu-zis, și a-tot-puternic.

56 Iar fiindcă Dumnezeiescul [e] a-tot-puternic nu doar după zidire[a lumii], ci și mai înainte de zidire[a ei], [iată că] nu doar ființa Îi este nezidită, ci nezidite sînt și toate puterile Lui, iar pe cei ce turbează asupră-ne la auzul lucrului acestuia cunoaște-i a se număra în rândul zidirilor celor rele. Și fiindcă și harul [adică darul] cel îndumnezeitor (care și acesta este numit de către sfinți 'dumnezeire') e una dintre puterile acestea, [atunci] neapărat că și el este nezidit; și de el «înstrăinatu-s-au, rătăcit-au din pântece, grăit-au minciuni»[3] cei ce spun că e zidit. Iar fiindcă har [adică dar] este [el], și dăruire, [atunci] Dăruitorul – după pricină[4] – este mai presus de acesta; iar cei ce nu dau crezare [spusei acesteia] Îl ignoră[5] pe Pricinuitorul a toate[6], Cel mai presus de împărtășire. Vezi toate sadurile și răsadurile relelor neghine – [adică cele] ale rău-slăvitorului Varlaam aceluia și ale tovarășilor lui – plivite de la rădăcină dintr-o singură lovitură, [și anume] din încercarea aceasta?

57 Fostul VARLAAMIT. Rău [lucru] pizma!; că am cunoscut acum [cum] că, de ciudă, în loc de adevăr (și încă [de adevărul] în privința a asemenea lucruri), [nu alta decât] minciuna o pun [de față] cei ce vă grăiesc împotrivă; și că pe cele de care nici nu s-ar fi putut uimi/minuna [în chip] vrednic

δὔναιντο ἀξίως, ταῦτ' ἐκεῖνοι παντὶ τρόπῳ διαβάλλειν καὶ ἐξουθενεῖν πειρῶνται. Κἀπειδὴ πέφυκε μὴ γνωστὰ ῥᾷον μηδ' εὐληπτά τε καὶ εὐπόριστα εἶναι τὰ θαύματος ἄξια, τοῦτ' ἐκεῖνοι τιθέντες ἀφορμὴν τῆς καθ' ὑμῶν ἐπιβουλῆς σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον, ἀποστεροῦσι τῆς τοιαύτης ὠφελείας. Εἰ γὰρ σὺ τοιαῦτα φθέγγη τῶν πατέρων ἐκείνων γεγονὼς ἀκροατής, πόσης ἂν τἀκείνων γέμοι χάριτός τε καὶ συνέσεως.

ΟΡΘΟΔ. Ὁ θεὸς δίδωσι λόγον κατ' ἐπαγγελίαν, ἀδελφέ, τοῖς δι' αὐτὸν λαλοῦσιν· ᾧ μόνῳ πρέπει δόξα αἰώνιος· ἀμήν.

și [tot așa[1]] a le lăuda, [tocmai] pe acestea se sârguiesc în tot chipul a le defăima și a le prăpădi. Și fiindcă dat este cele vrednice de uimire/minunare a nu fi lesne de cunoscut, nici lesne de [cu]prins/priceput și de dobândit [minții], aceia – găsind astfel prilej a se năpusti asupra voastră – și pe ei înșiși se lipsesc de un asemenea folos, și pe toți ceilalți [îi lipsesc], pe cât le e cu putință; că dacă tu – [doar] auzitor făcându-te Părinților acelora – grăiești asemenea cuvinte, de cât har și [de câtă] pricepere nu vor fi pline ale acelora? ORT. Dumnezeu dă cuvânt, după făgăduință, frate, celor ce grăiesc pentru El; Căruia – singur Lui – se cuvine slavă veșnică. Amin.

[1] Adică: în chip vrednic.

AL ACELUIAȘI DREPTSLĂVITOR TEOFAN
DIALOG CU TEOTIM
CEL ÎNTORS DE LA VARLAAMIȚI
TEOFAN
SAU
DESPRE DUMNEZEIRE ȘI DESPRE
ÎMPĂRTĂȘIREA ȘI NEÎMPĂRTĂȘIREA
DIN UNGHIUL ACESTEIA

Scurtă introducere[1]

Titlul complet al dialogului este întreit: «Al aceluiași Ortodox Teofan dialog cu Teotim cel întors de la Varlaamiți. Teofan sau Despre dumnezeire și despre împărtășirea și neîmpărtășirea din unghiul acesteia». Al treilea titlu, pus de către Palama însuși și lămuritor al primului, indică tema scrierii; pe când titlul «Teofan» notează, evident, scurtul nume dat dialogului în cuvântul vorbit, în discuțiile despre el.

Cum am spus, aceste două dialoguri au fost date publicității anonim; nu trebuie să gândim, însă, că 'Teofan' ar fi vreun pseudonim al autorului; este doar numele fictiv al unuia dintre cei doi interlocutori, și anume al ortodoxului.

Dialogul poartă indicii limpezi în privința vremii alcătuirii lui; a fost scris după *Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul* și după *Despre dumnezeieștile lucrări*, scrieri pe care le menționează în paragraful 11; mai precis la scurtă vreme după acel prim dialog, cel purtat «deunăzi»[2]. În paragraful 31, vorbindu-se despre succesorii lui Varlaam, se spune: «aceasta[3] îmi pare a o fi priceput și aceștia, cei ce răsbună cele ale lui Varlaam, de nu mai îndrăznesc [ei] a [ne] pune dinainte – limpezi – și prin scris întărite cele de ei susținute;

[1] Text preluat din *Introducerea* profesorului P. Hristou (Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα* B', p. 58-61), ușor prescurtat.

[2] Vezi paragraful 1.

[3] E vorba de lucrul pomenit exact înaintea frazei citate, și anume faptul că varlaamiții nu disting semnificații cuvintelor, neputând «să judece cu acrivie chestiunea în cauză; astfel că, fără voia lor, ajung potrivnici și lor înșiși, cuvintele – după zarul cugetului lor – rostogolindu-se și răsturnându-se și pururea însemnând altceva».

că doar n-or lua aminte la hotărârea sinodului[1], [hotărâre] care îi oprește nu doar pe cei ce scriu, ci și pe cei ce vorbesc, și – din amândouă cetele acestea – [doar] pe cei ce se năpustesc și acuză, nu pe noi, cei ce de nevoie am ajuns a ne apăra [în cuvânt]»; se vede, așadar, de aici că Achindin și adepții săi 'lămureau' și propovăduiau tezele lui Varlaam doar verbal, nu și în scris. Astfel că dialogul s-a scris mai înainte de toamna lui 1342, adică înainte de publicarea de către Achindin a primelor sale scrieri antipalamite.

Dialogul lui Teofan... este pomenit în *Antireticele către Achindin* 2, 14 și în epistola *Către Athanasie al Kyzicului* 35, iar multe părți ale lui apar identic și în *Capete.*

Se accentuează și aici că Achindin este curat varlaamit: «Varlaam și cel ce – după el[2] – ne-a primejduit[3] a se face nouă și binecinstirii [de Dumnezeu] alt Varlaam ...».

În prolog (1–2) se expune pe scurt istoricul debutului controversei, provocate – ni se dovedește – de către Varlaam, și contradicțiile doctrinei lui Achindin. Tratarea, mai apoi, consemnează dualitatea proprie teologiei, dualitate a căreia ignorare duce la erezii (3–10) și dezvoltă chestiunile privitoare la împărtășirea de dumnezeire (11–32). Avem o tratare mai amănunțită a temelor primului dialog, și anume pe temelia unei mulțimi de citate patristice, spre dezlegarea nedumeririlor lui Teotim, care – din nou – nu are decât scurte intervenții.

---

[1] Este vorba despre interzicerea hotărâtă de Sinodul din August 1341. Vezi *Tomosul Sinodal*, PG 151, 692C.

[2] În sens temporal.

[3] E vorba de Achindin, al cărui nume însemna – amintim – tocmai 'neprimejdios'.

5.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>
ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΠΟ ΒΑΡΛΑΑΜΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΡΕΨΑΝΤΑ ΘΕΟΤΙΜΟΝ
ΘΕΟΦΑΝΗΣ
Ἢ
ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤ' ΑΥΤΗΝ ΑΜΕΘΕΚΤΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕΘΕΚΤΟΥ

1 ΘΕΟΦΑΝΗΣ. Ἐπεσκέψω κατὰ σεαυτὸν γενόμενος, ἀδελφὲ Θεότιμε, τὰ ὠμιλημένα ἔναγχος, ἢ καθάπερ τινὰ περιττὴν ἀδολεσχίαν ἀμελέτητον ἀφείς, καὶ λεληθότως ὑπεκπνεῖν κατὰ μικρὸν ἐάσας, τῶν τῆς σῆς ψυχῆς ἐξεφόρησας τελέως λογισμῶν;

ΘΕΟΤΙΜΟΣ. Τί τοῦθ' ὃ λέγεις, ἀγαθὲ Θεόφανες; Οὕτως οἴει με ῥᾳδίως τῆς μνήμης ἐκβαλεῖν ὁμιλίαν ἐκείνην τὴν καλὴν ἐμοὶ καὶ τῶν καλλίστων πρόξενον, δι' ἧς τοσαύτης πλάνης ἀπηλλάγην, πλάνης ἣν ἔτεκε μὲν ὁ Ἰταλὸς ἐκεῖνος Βαρλαάμ, καὶ ὑφ' ἧς διόλωλε φυγαδευθείς, εἰσποιησάμενος δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Ἀκίνδυνος, κίνδυνος σαφὴς ἑαυτῷ καὶ τοῖς αὐτῷ πειθομένοις γέγονε μάλιστα ἀγύρταις;

---

[1] Numele celor doi interlocutori – de bună seamă – nu sînt alese la întâmplare: 'Teofan' indică de-Dumnezeu-arătarea (arătat de Dumnezeu – prin darul Lui – a fi de-Dumnezeu-arătător), iar 'Teotim' de-Dumnezeu-cinstirea (întors de la necinstirea-de-Dumnezeu, proprie dogmelor varlaamiților).

5.

<A LUI GRIGORIE PALAMA>

AL ACELUIAȘI DREPTSLĂVITOR TEOFAN DIALOG CU TEOTIM CEL ÎNTORS DE LA VARLAAMIȚI[1] TEOFAN SAU DESPRE DUMNEZEIRE ȘI DESPRE ÎMPĂRTĂȘIREA ȘI NEÎMPĂRTĂȘIREA DIN UNGHIUL ACESTEIA

1 TEOFAN. Ai chibzuit, în liniștea ta, la cele vorbite deunăzi[2], frate Teotim, sau ca pe o flecăreală de prisos lăsându-le deoparte[3] și – fără a băga de seamă – îngăduindu-le a se trezi[4], le-ai alungat cu desăvârșire din gândurile sufletului tău?
TEOTIM. Ce e aceasta ce spui, bunule Teofan? Socoți că așa de lesne mi-am scos din minte [con]vorbirea aceea cea [atât de] bună mie și de [atâtea] preabune [lucruri] pricinuitoare, prin carea dintr-așa de mare rătăcire m-am izbăvit, rătăcire pe care a născut-o – mai întâi – Italul acela [de] Varlaam (și [rătăcire] de către care gonindu-se, și-a aflat pieirea[5]) și pe care – mai apoi – însușindu-și-o (nu știu cum) Achindin[6], vădită primejdie s-a făcut sieși și milogilor celor ce îi dau crezare?

---

[2] A se vedea dialogul anterior, cel al ortodoxului cu varlaamitul.
[3] Literal: lăsându-le nestudiate, neaprofundate; altfel zis: nemaiaplecându-te asupra lor.
[4] Adică: a se răsufla, a se strica; ca, de pildă, vinul.
[5] E vorba de fuga lui Varlaam din Bizanț în Apus și de afurisirea lui.
[6] Amintim că numele de 'Achindin' înseamnă 'neprimejdios'.

ΘΕΟΦ. Οἶδα πολλοῖς περιστοιχιζόμενόν σε πράγμασι, καὶ τὸν περισχόντα θόρυβον ἀρτίως πάντας, δι' ὃν εἴπερ ποτὲ τοὺς φίλους δεῖσθαί σου τῆς ἀγχινοίας οἶμαι. Ταῦτ' ἄρα ταύτη ἠρόμην.

ΘΕΟΤ. Ἀλλ' ἐγὼ καὶ ἀσχολίας ἁπάσης ὑπερτέραν, εὖ ἴσθι, πεποίημαι τὴν περὶ τηλικούτων σκέψιν, ὥστε μοι καὶ ἀπὸ τῆς συνεχοῦς μελέτης οἷόν τινα τύπον ἐνδῦναι εἰς τὴν ψυχήν, καὶ μηδὲ καθεύδοντα ἀνιέναι, ἐξεγειρομένῳ τε εὐθὺς παρεῖναι, ὡς ἐνῆν ἕκαστα βασανίζοντι τῷ λογισμῷ. Καί μοι ἐδόκει, καθάπερ ἐπὶ σκοπιᾶς τινος ἀμφιφαοῦς τῆς ἀληθείας τῶν περὶ θεοῦ δογμάτων ἑστηκότι βεβαίως, ἐφ' ἣν ἐτύγχανον ὑπὸ τῶν σῶν λόγων ἀναβιβασθείς, ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ἀπόπτου τινὸς κάτω που διακειμένην φάραγγά τινα βαθεῖαν καὶ διασφάγα ἐπίσκιον, διάπλεων ζόφου, δηλονότι ψεύδους ἀμφιλαφοῦς, τὰ ἐκείνων ὁρᾶν, οἳ ψεῦδος ἄντικρυς θέμενοι τὴν ἐλπίδα τοσοῦτον ἐπεντρυφῶσιν αὐτῷ καὶ τοσαύτην ἐπιδαψιλεύονται τὴν ἀπάτην, ὡς καὶ σφῶν αὐτῶν ἐθελοντὰς καταψεύδεσθαι καὶ ἐξαπατᾶν ἑαυτούς. Οἱ γὰρ νῦν μὲν τὴν θεοποιὸν δωρεὰν τοῦ πνεύματος, δι' ἧς μέτοχοι θεοῦ, μᾶλλον δὲ «ἓν πνεῦμα» μετὰ τοῦ θεοῦ γίνονται οἱ ἅγιοι, κτίσμα διαρρήδην λέγοντες καὶ δι' ἐπιχειρημάτων καὶ γραφικῶν μαρτυριῶν πάντας πείθειν διὰ μεγίστης ποιούμενοι σπουδῆς, νῦν δ' αὖθις ὡς αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ μέτοχοί ἐσμεν, ἆρ' οὐχὶ πρὸς τῷ κατ' ἀμφότερα ψεύδεσθαι ταυτί, καὶ καθ' ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκείων λόγων ἐφ' ἑκατέρου μέρους ψεύδονται, καὶ ὑφ' ἑαυτῶν ἀπατῶνται; Πῶς γὰρ ἂν ὁ τῆς οὐσίας τοῦ

[1] Literal: de prezența ta de spirit. Menționăm că folosirea persoanei a doua («discernământul *tău*») nu este propriu-zisă, ci avem de-a face, mai degrabă, cu un mod gnomic de exprimare, cu un 'tu' generic.

[2] Prin «pisc» am redat aici grecescul *σκοπιά* (lit.: *punct de observație*), iar prin «cu totul luminat» pe *ἀμφιφαής* (luminat/luminos pururea, atât dimineața, cât și seara).

TEOF. Te știu împresurat de mulțime de treburi și [știu] tulburarea ce i-a cuprins acum pe toți, datorită căreia socot [că], mai mult ca niciodată, prietenii au trebuință de discernământul tău[1]; de aceea am întrebat acestea.
TEOT. Bine, dar eu cugetarea/gândirea la astfel de lucruri o așez – s-o știi bine – mai presus de toată îndeletnicirea, încât, din neîncetata chibzuire, să mi se întipărească în suflet ca o pecete și nici dormind să nu slăbesc [pomenirea lor], iar, deșteptându-mă, numaidecât să îmi stea dinainte, celui ce totdeauna – pe cât mi-e cu putință – [le] cercetez cu cugetul [pe] fiecare [în parte]. Și îmi părea că, stând eu – fără de alunecare – ca pe un pisc cu totul luminat[2], [pe cel] al adevărului dogmelor despre Dumnezeu, pe care am ajuns suit de cuvintele tale, de acolo, ca de pe o înălțime, undeva jos vedeam ca [pe] o vale adâncă și [pe o] prăpastie umbrită, preaplină de întuneric (adică de minciună cu totul îngroșată), [așa vedeam] ale acelora [vorbe], ale celor ce, punându-și nădejdea de-a dreptul în minciună, într-atâta se lăfăie cu ea și într-atâta își îngroașă înșelarea, încât gata sînt a se minți – de voie – și pe ei înșiși, și pe ei înșiși a se înșela; că, spunând ei limpede ba că îndumnezeitoarea dare a Duhului (cea prin care părtași de Dumnezeu – sau, mai bine zis, *un duh cu Dumnezeu*[3] – se fac sfinții) este lucru zidit și, prin epihiréme[4] și mărturii Scripturistice, din răsputeri sârguindu-se a-i încredința pe toți [de lucrul acesta], ba – iarăși – că sîntem părtași de însăși ființa lui Dumnezeu, oare, pe lângă faptul că mint astfel în amândouă privințele, nu [e limpede] că [mai] mint – dintr-amândouă părțile – și împotriva lor înșiși și a cuvintelor lor și [că singuri] pe ei înșiși se înșeală? Căci cum e cu putință

[3] Vezi *I Corinteni 6, 16-17*: «cel ce se lipește de desfrânată este un trup [cu ea]; iar cel ce se lipește de Domnul este un duh [cu El]».
[4] «*Epihirémă*: Silogizm în care fiecare premisă este însoțită de proba ei» (Scriban, *Dicționaru limbii românești*, 1939); la Aristotel *epihiréma* este un silogism dialectic (*Aristotelis topica et sophistici elenchi*, Oxford 1958, Bekker, p. 162a, r. 16).

θεοῦ μετέχων κατ' αὐτοὺς οὐκ ἀκτίστου, ἀλλὰ κτιστοῦ μετέχων εἴη; Πῶς δ' αὖθις ὁ κτιστὴ κατ' αὐτοὺς χάριτι θεοποιούμενος τῆς οὐσίας μετέχει τοῦ θεοῦ;

ΘΕΟΦ. Θεότιμε, οὐκ ἀπεικότως οἱ σφῶν λόγοι τῷ πάθει τῆς αὐτοὺς τικτούσης ἐοίκασι ψυχῆς, ἀφ' οὗ πρὸς τὴν λογολεσχίαν ταύτην ἐπήρθησαν· φθίσιν γὰρ ἐμποιεῖν τοῖς φθονοῦσιν ὁ φθόνος πέφυκε, καὶ οἱ τούτων λόγοι τοῖς λέγουσιν ἀντιλέγουσιν, οὐκ ἡμιμοχθήρους τινὰς τοὺς προϊεμένους, ἀλλὰ παμπονήρους δεικνύντες· ὁ γὰρ τελέως κακὸς οὐδ' ἑαυτῷ ἐστιν ἀγαθός. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἑαυτοὺς καταστρεφόντων, σὺ δ' εἰ μή τῶν ἀποριῶν ἀπολέλυσαι τελέως, πυνθάνου ἀδεῶς, ὅπερ ἂν ᾖ σοι βουλομένῳ· τῷ γὰρ μὴ πρὸς ἔριν ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν ζητητικῷ διαφερόντως, εὖ ἴσθι, χαίρω διαλεγόμενος.

2 ΘΕΟΤ. Τοῦτό μοι πρὸς θεοῦ πρὸ τῶν ἄλλων φράσον, Θεόφανες· τίς ποτ' ἄρα τῆς ἀντιλογίας ταύτης ἦρξε, καθ' ἣν ἡττηθεὶς ὁ Βαρλαὰμ ἀειφυγίαν ὑπ' αἰσχύνης ἑαυτοῦ κατεψηφίσατο; Γράμμασι γὰρ ἐντυχεῖν ἔλεγεν ἐκεῖνος, ἀφ' ὧν καὶ πολυστίχους ὑπεδείκνυ ῥήσεις ἐκλεξάμενος, δι' ἃς παθεῖν διεβεβαιοῦτο τὴν ψυχήν, οὐκ αὐτός τι βλάβος ὑποστάς, ἀλλὰ κατὰ τῶν συγγραψαμένων ὑπόνοιαν δεξάμενος οὐκ ἀγαθήν, μᾶλλον δὲ καὶ λίαν κακήν· δυσσεβῆ γὰρ ἔχειν δόξαν ὑπέλαβεν αὐτούς, ἣν δὴ καὶ ἀνασκευάζων, *Ἀντιρρητικοὺς λόγους* συνεγράψατο. Τοιγαροῦν οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν αὐτὸν τῆς ἀντιλογίας καταβαλέσθαι τὴν ἀρχήν.

ΘΕΟΦ. Καλῶς εἶπέ τις τῶν παλαιῶν καισάρων, ὡς οὐχ ὑπέχειν ἄμφω δεῖ τὰ ὦτα τοῖς κατηγοροῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀπολογησομένῳ θάτερον ἀκήρατον φυλάττειν οὓς, ὥστε

---

[1] Mai precis: prin grație creată.
[2] Adică: ftizie.
[3] Altfel zis: îi contrazic tocmai pe grăitorii lor.
[4] Adică: 'cine a început disputa?'.
[5] Altfel zis: că îl doare sufletul.
[6] Literal: demontându-o.

ca, împărtășindu-se cineva – după [cum spun] ei – de ființa lui Dumnezeu, să se împărtășească nu de [ceva] nezidit, ci de [ceva] zidit? Și, iarăși, cum e cu putință ca, îndumnezeindu-se cineva prin *har* – după [cum spun] ei – *zidit*[1], să se împărtășească de ființa lui Dumnezeu?

TEOF. Teotime, nu e de mirare că vorbele lor se aseamănă patimii sufletului ce le-a născut, [patimă pornind] de la care s-au îngâmfat spre pălăvrăgeala aceasta; că oftică[2] îi e dat pizmei [pururi] a lucra în cei care pizmuiesc, iar cuvintele acestora [tocmai] celor ce le spun [le] grăiesc-împotrivă[3], vădindu-i – pe cei ce le-au grăit – [a fi] nu doar pe jumătate ticăloși, ci a-tot-răi; că cel cu desăvârșire rău, nici cu sine însuși nu e bun. Ci prăpădească-se aceia pe ei înșiși; tu, însă, de nu te-ai izbăvit cu desăvârșire de nedumeriri, întreabă fără sfială orice poftești; că de cel ce nu spre ceartă cercetează, ci spre [a afla] adevăr[ul], [de acesta] – s-o știi bine – mult mă bucur vorbind [cu el].

2 TEOT. Înaintea celorlalte, aceasta – pentru Dumnezeu – spune-o mie, Teofane: cine a început pricírea aceasta[4], în care Varlaam, biruit fiind, s-a osândit pe sine însuși – de rușine – la surghiunire pe viață? Că acela spunea [cum] că a aflat [niște] scrieri (din care, alegând, a și dat citate stufoase) datorită cărora afirma că pătimește cu sufletul[5], [deci] nu întrucât ar fi suferit el însuși vreo vătămare [sufletească], ci întrucât avea bănuieli nu [prea] bune (mai bine zis [chiar] foarte rele) asupra celor ce le-au scris; că îi socotea pe ei a avea părere rău-cinstitoare [de Dumnezeu], [părere] pe care răsturnându-o[6], a scris *Cuvintele Antiretice*. Așadar, nu poate cineva spune că el ar fi început disputa[7].

TEOF. Bine a zis unul din cezării de demult că celor ce învinovățesc nu trebuie să [le] pleci amândouă urechile, ci

[7] Despre cauzele ce au provocat disputa isihastă a se vedea P. Hristou, *Cauzele disputei isihaste* (în neogreacă), în «*Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*» 39 (1956), 128-138.

μηδαμῆ μηδὲν στέργειν μηδὲ ἀποφαίνεσθαι, πρὶν ἂν διακούσῃ ἀμφοτέρων. Ταῦτα γὰρ αὐτὰ κἀπὶ τῆς συνόδου διεξῆλθε μικροῦ καὶ ἐπὶ λέξεως ὁ Βαρλαάμ, καὶ πολὺ τῶν ἐκείνου λόγων μεταξὺ τὸ «τετραυμάτισμαι καὶ πέπονθα τὴν ψυχήν», ὑφ' ὧν ἔφης συγγραμμάτων δηλαδή. Πρὸς ταῦτα δὲ ἡμῖν ὀλίγων ἐδέησε λόγων· εἴχομεν γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξέλεγκτον ἀντίθεσιν. Ἐξενεγκόντες γὰρ ὑπεδείξαμεν συγγράμματα ἐκείνου, πολλῷ πρότερα τῶν ἡμετέρων, τείνοντα κἀκεῖνα πρὸς τὴν προκειμένην δίκην, πρὸς ἃ καὶ ἀντέκειτο τὰ ἡμέτερα. Ταῦτα δὲ ἐκεῖνος τῆς Θεσσαλονίκης ἀπαίρων ἀφανίσας, ὥς γε ᾤετο, καὶ τὰ μετ' ἐνιαυτὸν συγγεγραμμένα οἱ πρὸς τὰς ὑφ' ἡμῶν γεγονυίας ἀντιρρήσεις προδεικνὺς ἐνθάδε, τοὺς οὐκ εἰδότας, ὡς οὐκ ἦρξε, ῥᾷον ἔπειθεν. Ἀλλὰ γὰρ ἀναπεφηνότος οὕτω ῥᾷστα δολίου κατὰ τοῦτο καὶ ψευδοῦς, ἐπεὶ καὶ Θεσσαλονικεῖς ἄνδρες παρῆσαν οἱ συνειδότες ἐξεταζομένης ἔτι τῆς ἀρχῆς, ὅθεν ἀνεφάνη πρὸ ἐνιαυτῶν τεττάρων, ὅτε μηδὲ ἤδει πω σχεδόν, ποῦ γῆς ἡμεῖς ἐσμεν, μηδὲ διὰ γραμμάτων ἐτύγχανεν ὡμιληκὼς ἡμῖν, τότε πρὸ τοσούτου χρόνου πρός τινα τῶν ἐν ἁπλότητι μοναζόντων ὑπακοὴν αὐτὸν ὑποκρινάμενον, ἐκ τούτου τὰς λαβὰς εὑρέσθαι τῶν κατηγορημάτων, ὡς καὶ ὁ Συνοδικὸς τόμος καταφανὲς τίθεται τοῖς βουλομένοις. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, τίς ὁ τῶν λόγων ἄρχων; Οὐχ ὁ κατηγορῶν, οὐχ ὁ ἐγκαλῶν, ὃς ἦν φανερῶς αὐτός; Ἡμεῖς δ' οὐ μετὰ μῆνας ἥκομεν ἑπτά, πατριαρχικοῖς γράμμασι μετάπεμπτοι; Πῶς οὖν οὐ παντὸς μᾶλλον ἐκφανές, ὡς

[1] Adică: nici o opinie să nu îmbrățișezi.
[2] Literal: nici să te pronunți.
[3] Vezi Plutarh, *Viața lui Alexandru* 42; vezi și Vasile cel Mare, *Epistola* 24, PG 32, 320B.
[4] Este vorba de sinodul din Iunie 1341.
[5] Ale lui Varlaam, adică.
[6] La sinod, adică.
[7] Altfel zis: față de unul dintre monahii necărturari.

pe una s-o păstrezi – curată – celui ce se apără, încât să nu îmbrățișezi[1] nicidecum nimic – nici să hotărăști[2] – până ce nu dai ascultare amândurora[3]. Că acestea – întocmai – le-a înfățișat aproape cuvânt cu cuvânt și Varlaam la sinod[4], și în multe rânduri a pomenit [acest] «m-am rănit [sufletește] și pătimesc cu sufletul», datorită – adică – scrierilor ce ai zis. Dar în privința aceasta [noi] nu am avut trebuință de multe cuvinte [de apărare]; că am adus [contra]dovada cea de nesupus îndoielii, și anume lucrurile însele; am pus deci de față scrierile aceluia, cele [scrise] cu mult mai înainte de ale noastre, [scrieri] care – și acelea[5] – vorbeau [tot] despre chestiunea de față, cărora se și împotriveau ale noastre. Pe acestea, dar, la pleacarea lui din Thessalonic, făcându-le [el] pierite (după cum socotea el) și arătându-le aici[6] [doar] pe cele ce le-a scris după un an, [și anume] ca răspuns la împotrivirile ce i le-am făcut în scris –, lesne i-a convins pe neștiutori [cum] că nu el a început [disputa], [tot] lesne, însă, vădindu-se [el] – astfel – viclean în privința aceasta, și mincinos, fiindcă – cercetându-se [cine a făcut] începutul [disputei] – de față stăteau și bărbați Thessaloniceni, care și ei știau [cum stau lucrurile], și s-a dovedit că patru ani înainte (pe când nici [nu] știa că sîntem și noi pe pământ, nici [nu] vorbea cu noi prin epistole), atunci [deci], cu atâta vreme înainte, fățărind el ascultare față de unul dintre cei ce sihăstreau întru simplitate[7], [nu de altundeva decât] de la acesta și-a aflat pricinile învinuirilor[8], după cum și *Tomosul Sinodal* limpede o înfățișează celor ce vor [să o afle]. Apoi, pe lângă acestea, cine este cel ce începe cuvintele/discursurile, nu cel ce învinuiește, nu cel ce pârăște?; care – vădit lucru – el era. Iar noi nu [abia] după șapte luni am venit, chemați prin scrisori patriarhicești? Așadar cum nu e [lucru] cât se poate de vădit [acela] că nu noi sîntem cei ce am

[8] Adică: şi-a aflat motive de a învinui (pe isihaşti); vezi, pe undeva, numele monahului simplu.

οὐχ ἡμεῖς οἱ τὴν ἀρχὴν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας καταβαλόμενοι; Οὐ μήν, ἀλλ' εἴτ' ἐκεῖνος ἦρξεν εἴθ' ἡμεῖς, ὁ δυσσεβῶς λέγων μάλιστα μεμπτέος, μᾶλλον δὲ καὶ ἀποτρόπαιος, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ὁ ἄρξας.

3 ΘΕΟΤ. Εὖ λέγεις. Τοῦτο μὲν δὴ καὶ προὐργιαίτερον ἂν εἴη καὶ δυσχερέστερον μαθεῖν· ἐμοὶ δὲ οὐκέτ' ἀμφισβητήσιμον οὐδέν· καὶ γὰρ ἔγνων ἀκριβῶς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίαν ὅση. Μακρᾶς δὲ οὔσης καὶ πολυσχιδοῦς καὶ ὑπὸ τῶν διαδεξαμένων αὐξηθείσης ἐς τὰ μάλιστα, μεθόδου τινὸς δέομαι, καθ' ὅσον οἷόν τε συντετμημένης, οὐκ εἰς κατάληψιν, ἀλλ' εἰς διασάφησίν τε καὶ ἔλεγχον αὐτῆς. Καὶ σοῦ δέομαι μὴ ἀνεῖναι κατὰ τὸ ἐγχωροῦν ὁδὸν ὑφηγήσασθαι τοιαύτην, ὅπως δι' αὐτῆς ἡμεῖς ἰόντες, καὶ ὡς «ὅπλῳ κυκλούμενοι τῇ ἀληθείᾳ», πιπτούσας ὁρῶμεν τὰς ἐκείνων λεσχηνοίας, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἔκ τε τοῦ κλίτους καὶ ἐκ δεξιῶν, ἡμῖν δὲ μηδὲ ἐγγιζούσας.

ΘΕΟΦ. Οὐ μικρόν ἐστι τὸ αἴτημα, ὦ βέλτιστε, ἐγώ τε τὰ τοιαῦτα ἄττα οὔτε συνιδεῖν ὀξὺς οὔτε ἐξειπεῖν δεινός. Σὴν δ' ὅμως χάριν, ἐπεὶ καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἡ ἀγάπη πείθει ἐγχειρεῖν, σχήσειν ἐλπίσας συλλήπτορα τὸν τῆς ἀγάπης θεόν, γνώμονά τινα δογμάτων ἐξεργάσασθαι πειράσομαι, δι' οὗ τὰ εὖ ἔχοντα καὶ μὴ διακριθείη ἄν· ὃς μέντοι καὶ σοὶ συνδόξει οὕτως ἔχειν, ἵνα προσάγων ἄττα βούλοιο, μὴ μόνον τῶν ἄρτι κινηθέντων, ἀλλὰ μικροῦ τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος, μανθάνοις ἐν πᾶσι τἀληθές. Οὐ μικρὸν δ' ἂν εἴη καὶ τοῦτο τεκμήριον, μᾶλλον δὲ ἀπόδειξις, τῆς τε ὑφ'

[1] Adică: blamabil.

[2] «aceasta»: cine este cel ce greşeşte.

[3] E vorba de cacodoxia lui Varlaam.

[4] Adică: de succesorii lui Varlaam.

[5] A cacodoxiei (adică: relei-socotinţe a) lui Varlaam.

[6] Amintim că în greceşte *ὁδός* (*cale*) şi *μέθοδος* (*'cu cale'; metodă*) sînt strâns legate întreolaltă; în româneşte, legătura aceasta este oarecum ilustrată de expresia 'a găsi cu cale'.

[7] *Psalmii* 90, 4.

pus început disputei cu el? Și, apoi, fie de a început el, fie de noi, prihănit[1] (mai bine zis 'lepădat') se cade a fi – mai vârtos – cel ce vorbește în chip rău-cinstitor [de Dumnezeu], iar nu – simplu – cel ce a început.

3 TEOT. Bine zici; iar [tocmai] aceasta[2] ar fi mai însemnat de aflat, măcar că ar fi mai anevoie; deși eu nu mai am nici o îndoială [în privința lucrului acestuia], că am cunoscut cu acrivie câtă este reaua-slăvire a bărbatului [acestuia[3]]; mare, însă, și felurită-la-chip fiind ea, și sporită la culme de cei ce i-au luat locul[4], trebuință am de o metodă – cât se poate de concisă – nu spre înțelegerea acesteia[5], ci spre lămurirea și darea ei în vileag; și mă rog ție să nu slăbești a da la iveală, după putință, astfel de cale[6], pe care mergând noi, și ca [cu] o 'armă înconjurându-ne cu adevărul'[7], să vedem bârfelile lor 'căzând' – psalmicește vorbind – 'dinspre latura noastră și de-a dreapta, iar de noi neapropiindu-se'[8].

TEOF. Nu mic lucru ceri, preabune [prietene]; iar eu nici ager [nu] sînt a pricepe astfel de lucruri, nici în stare a le spune. De dragul tău însă – pentru că dragostea [îl] îndeamnă [pe om] a încerca și cele mai presus [de puterile lui] – ajutător nădăjduind [eu] a-L avea pe Dumnezeul dragostei, mă voi ispiti[9] a[-ți] făuri oarece dreptar[10], prin care să se poată deosebi cele ce nu sînt greșite și cele ce sînt; [dreptar] care, însă, și ție să îți pară a fi așa, ca, punând [tu] lângă el cele ce voiești – nu doar dintre cele de acum[11], ci dintre cele din mai tot veacul –, să afli în toate ce e adevărat. Iar lucrul acesta ar fi nu mică dovadă – mai bine zis: demonstrație – a adevărului celui de către noi propovăduit și a rătăcirii abătute asupra celor ce aleg a ne grăi împotrivă. Că de s-ar arăta – puse alături de unul și același dreptar – cele ale vechilor

---

[8] *Psalmii* 90, 7.

[9] Adică: voi încerca, voi face experiența.

[10] Sau riglă; etalon.

[11] Literal: 'din cele ce acum se mișcă'; poate cu o aluzie la *Cântarea cântărilor* 2, 17.

ἡμῶν κηρυττομένης ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιχωριαζούσης πλάνης τοῖς ἀντιλέγειν ἡμῖν προαιρουμένοις. Εἰ γὰρ ἀναδειχθεῖεν τῷ ὁμοίως ἔχοντι κανόνι τά τε τῶν πάλαι κακοδόξων καὶ τὰ τῶν νῦν ἡμῖν ἀντιλεγόντων μηδαμῶς ἐναρμοζόμενα, ἐναρμόνια δὲ τὰ ἐξ αἰῶνος εὐσεβῆ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἀρτίως, ἆρ' οὐκ ἔκδηλον ἐν ποίᾳ μοίρᾳ τετάξεται ἑκάτερα; Τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ τὰ αὐτά, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἀναγκαίως τὰ αὐτά· τὰ δ' ὁποτέρῳ τούτων ἕτερα καὶ ἀμφοτέροις ἄρα. Οὐ θαυμαστὸν δέ, εἰ τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι διὰ πάντων μοι τέταται τῶν ἄλλων λόγων· οἱονεὶ γὰρ τὴν ἐν τῷ βάθει ῥίζαν καὶ τὸ αἴτιον πάντων τῶν ἐχόντων εὖ τε καὶ μὴ περὶ θεοῦ δογμάτων, νῦν ἐκφῆναι προῄρημαι συνεπτυγμένως.

ΘΕΟΤ. Ὡς ἐράσμιον τὸ ἐπάγγελμα, μηκέτ' οὖν μέλλε· πολλῶν γὰρ ἀνέραστος προοιμίων ὁ σφόδρα τι ποθῶν μαθεῖν.

4 ΘΕΟΦ. Καὶ δὴ λέγω. Συνορᾷς ὡς τὰ τῆς θεολογίας ἔστι μὲν ὡς αὐτόπιστά ἐστιν, ἔστι δ' ὡς παρακαλεῖ τὸν τοῦ διδασκομένου νοῦν εἰς ἐπίσκεψίν τε καὶ ἐξέτασιν;

ΘΕΟΤ. Τὰ αὐτὰ καὶ πιστά ἐστι καὶ μή; Οὐ μανθάνω ὅ,τι λέγεις.

ΘΕΟΦ. Ἐγὼ ὃ λέγω ποιήσω φανερόν.

ΘΕΟΤ. Ποίησον, καὶ τότε συνερῶ τῷ δοκοῦντι ἀληθεῖ.

ΘΕΟΦ. Ἔφη Μωυσῆς ὑπὸ θεοῦ μαθών· «ἄκουε, Ἰσραήλ· κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστιν»· οὐκ αὐτόπιστόν ἐστι τοῦτο;

ΘΕΟΤ. Ναί, εἴπερ φῂς αὐτόπιστον τὸ πιστευόμενον ἄνευ ἀποδείξεως. Διὸ καὶ Μωυσῆς ἀκούειν ἐγκελευσάμενος, εἶτ' ἀποφηνάμενος, οὐδὲν ἔπειτα περὶ αὐτοῦ προσέθηκε.

---

[1] Adică: a fi în răspăr cu dreptarul; a nu 'călca' după dreptarul acesta, a nu fi conforme cu dreptarul acesta.

[2] «acestea»: cele ce, comparate, s-au aflat a fi totuna.

[3] «acestea»: cele tocmai pomenite; cele ce, comparate, s-au aflat a fi totuna.

[4] Altfel zis: condensat, concis; literal: 'pliat'.

rău-slăvitori și cele ale celor ce acum ne grăiesc împotrivă [a nu-i fi] nicidecum potrivite [dreptarului acestuia][1], iar potrivite [a-i fi] bine-cinstitoarele [ziceri] cele din veac și cele acum de către noi spuse, nu va fi – oare – limpede cărei tabere s-a alăturat fiecare [dintre acestea]? Că cele ce – față de [unul și] același [dreptar] – [se dovedesc a fi] totuna, neapărat că și întreolaltă sînt totuna; iar cele diferite de oricare dintre acestea[2], [neapărat] că diferite vor fi față de amândouă [acestea[3]]. Și nu e de mirare [da]că cele ce voi spune sînt răspândite în toate celelalte cuvinte ale mele; că am ales a spune acum – înfășurat[4] – [care ar fi] rădăcina cea din adânc și pricina tuturor dogmelor celor despre Dumnezeu, a celor ce nu sînt greșite și a celor ce sînt.

TEOT. Dulce fiind[u-ți] făgăduința, nu mai zăbovi, dar; că nu dragi îi sînt începuturile lungi celui ce foarte poftește a afla ceva.

4 TEOF. Zic, dar. Vezi că ale cuvântării-de-Dumnezeu [ziceri] pe de o parte sînt – am zice – de-la-sine-vrednice-de-crezare, iar pe de alta cheamă mintea celui ce [le] învață la chibzuire și cercetare?

TEOT. [Cum adică,] aceleași [ziceri] și sînt vrednice-de-crezare, și nu? – nu pricep ce zici.

TEOF. Ceea ce spun face-voi [mai] deslușit.

TEOT. Fă-o, și [abia] atunci îți voi spune ce îmi pare adevărat.

TEOF. Zis-a Moisí – de la Dumnezeu învățând – «ascultă, Israile: Domnul Dumnezeul tău domn unul este»[5]; nu de-la-sine-vrednic-de-crezare [lucru] e acesta?

TEOT. Da, de numești [lucru] 'de-la-sine-vrednic-de-crezare' ceea ce este crezut fără [a fi trebuință de] dovedire[6]; drept care și Moisí poruncind [lui Israíl] să asculte, iar mai apoi grăind, nu a mai adăugat nimic despre aceasta.

---

[5] *Deuteronom* 6, 4.

[6] Adică: fără demonstrație.

ΘΕΟΦ. Καλῶς γε ποιῶν· ὡς γὰρ αἴσθησις ἐν τοῖς ὑπ' αἴσθησιν λογικῆς οὐ δεῖται δείξεως, οὕτως οὐδὲ πίστις ἐν τοῖς τοιούτοις ἀποδείξεως. Διὸ καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους μόνους ὑπὲρ τοῦ τοιούτου μακροὺς ἄν τις ἐξενέγκοι λόγους. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς Μωυσῆς καὶ τοῦτο μαθὼν ὑπὸ θεοῦ, φησὶν ὡς «ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα παρὰ κυρίου πῦρ ἔβρεξεν ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ». Καὶ ὁ τηνικαῦτα τῷ Λὼτ ἐπιφαινόμενος ἐν Σοδόμοις κύριος ἐν δυσὶν ἐφαίνετο προσώποις. Πίστει οὖν καὶ τοῦτο δεχόμεθα ὁμοίως;

ΘΕΟΤ. Πῶς γὰρ οὔ; Τί μήν;

ΘΕΟΦ. Πιστεύομεν δὴ καὶ ὅτι εἷς καὶ ὅτι οὐχ εἷς ὁ κύριος. Οὐκ αὐτὴ οὖν ἡ πίστις βιάζεται ἡμᾶς καὶ παντάπασι διακελεύεται ζητεῖν καὶ διδόναι λόγον, εἴ τις μάλιστα παρὰ τὰ τοιαῦτ' ἐπηρεάζει, πῶς εἷς καὶ πῶς οὐχ εἷς, ἵνα μὴ ἄτοποί τινες ὦμεν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς οὕτως ἀνακόλουθα δοξάζοντές τε καὶ φθεγγόμενοι;

ΘΕΟΤ. Πάνυ μὲν οὖν. Οὐ γὰρ τοὺς περὶ ἀκαταλήπτου λόγους ἀνθυπενέγκαι τις ἂν τῶν εὖ φρονούντων τῷ πυνθανομένῳ, πῶς τοῦτ' ἔστιν ὁπότερον· ἐπεὶ μὴ τὴν ἑκατέρου πολυπραγμονεῖ αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ τὴν θατέρου πρὸς θάτερον διαφοράν.

ΘΕΟΦ. Ἄγαμαί σε τῆς συνέσεως. Ἐν γοῦν ταῖς τοιαύταις διπλόαις τῆς θεολογίας μικροῦ πᾶσαν πονηρὰν αἵρεσιν κινηθεῖσαν ἴδοις ἄν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀποδιδοὺς τὸν λόγον οὕτως, ὡς ἀμφότερα πιστὰ μηδὲν ἧττον ἢ πρότερον

---

[1] Sau: de vreo demonstrație, care să demonstreze cele directe experiate de simțirea trupească.

[2] Adică: în privința zicerilor de tipul acestei ziceri a lui Moisí; vezi și *Epistola I^a către Achindin* 8, Palama II, GA, p. 76-79.

[3] *Facerea* 19, 24.

[4] *Facerea* 19, 1 și urm.

[5] «o vom primi»: o vom accepta.

[6] «cum este unul»: în ce mod este unul; în ce înțeles zicem că este unul.

[7] «cum este fiecare dintre acestea»: în ce înțeles zicem fiecare din cele două lucruri.

TEOF. Și foarte bine a făcut; că precum simțirea [trupească] nu are nevoie de [vreo] arătare logică[1] în privința celor [ce cad] sub simțire, tot așa nici credința [nu are nevoie] de demonstrație în privința unora ca acestea[2]; drept care doar pentru necredincioși ar alcătui cineva lungi discursuri despre un lucru ca acesta. Dar același Moisí – și aceasta învățându-o de la Dumnezeu – zice că «peste Sodoma și Gomora foc de la Domnul a plouat Domnul din cer»[3]; iar lui Lot arătându-Se atunci Domnul în Sodoma, în două Fețe [adică: în două Persoane] i Se arăta[4]; și aceasta, dar, [tot] prin credință o vom primi[5]?

TEOT. Cum [să] nu; și?

TEOF. Credem, așadar, despre Domnul și că [este] unul, și că nu unul [este]. Prin urmare, [oare] nu însăși credința ne silește pe noi și în tot chipul ne poruncește a cerceta și a da cuvânt – mai ales de este vreunul care [ne] ispitește cu unele ca acestea – cum [este] unul[6] și cum nu unul [este], ca să nu părem absurzi, cugetând – astfel – și grăind lucruri contradictorii?

TEOT. Foarte adevărat; că doar nu cuvinte despre necuprinsul/neînțelesul lui Dumnezeu va răspunde cineva – dintre cei bine-cugetători – celui ce întreabă despre cum este fiecare dintre acestea[7]; fiindcă nu pricina existenței fiecăruia [din aceste două lucruri] o iscodește [el[8]], ci deosebirea unuia de altul.

TEOF. Mă bucur de priceperea ta. Ei bine, în astfel de îndoimi[9] ale cuvântării-de-Dumnezeu vei vedea mișcându-se cam toată erezia. Așadar, cel ce răspunde cuvânt astfel încât păstrează vrednice-de-crezare – nu mai puțin decât înainte – amândouă [zicerile, acesta] bine-cinstitor [de Dumnezeu este], iar cel ce se folosește de una împotriva celeilalte – de oricare și împotriva oricăreia – [acesta]

---

[8] «el»: cel bine-cugetător, cel cu bun cuget.

[9] Sau: de pliuri.

λεγομένους ὡς εὐσεβεῖς ἀνακηρύξεις καὶ πιστούς. Ἄρειος δὲ καὶ αὐτὸς πολυθέους λέγων τοὺς τρία λέγοντας τὰ ἄκτιστα, ἓν ἄκτιστον εἶναι διεβεβαιοῦτο, τὸν πατέρα, τὰς ἄλλας ὑποστάσεις εἰς κτίσμα κατασπῶν, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν μαρτυρίαις, ὅσαι παριστᾶσι τὴν διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων, οἷον «ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι», καὶ «ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ταῦτα λαλῶ», καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, διαστέλλοντα καὶ δεικνύντα τὴν μίαν τῆς θεότητος πηγήν, ταύταις τοίνυν ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἐρανισάμενος ἐχρῆτο κατὰ τῶν εὐσεβῶς τὴν ἁγίαν τριάδα προσκυνούντων. Σὺ οὖν καὶ τοὺς Ἀρείου λόγους τῷ αὐτῷ γνώμονι τῆς πίστεως προσαγαγών, ὃς ἓν καὶ τρία λέγει τὸν αὐτὸν θεόν, ἐκεῖνον μᾶλλον δείξεις πολύθεον ὡς ἀληθῶς, κτιστόν τε καὶ ἄκτιστον λέγοντα τὸν αὐτὸν θεόν, ἃ συμβῆναι πρὸς μίαν φύσιν ἀδύνατον.

6 ΘΕΟΤ. Ἄριστός γε ὁ κανών· οὐ γὰρ μόνον δείκνυσιν, ἀλλ' οἷον καὶ ἐκτέμνει καὶ ἀποδιοπομπεῖται τὰς στρεβλότητας. Ἔστι δ' ἄρα καὶ τοὺς σφαλλομένους περὶ τὴν δεσποτικὴν οἰκονομίαν δι' ὁμοίου κανόνος ἐξελέγχειν;

ΘΕΟΦ. Μάλιστα.

ΘΕΟΤ. Τίς οὖν ὁ κανών;

ΘΕΟΦ. Ὅτι πιστεύομεν εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τουτέστιν εἰς ἕνα υἱὸν τοῦ θεοῦ ἐνανθρωπήσαντα, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν διπλοῦν. Ἐὰν οὖν λέγῃ Νεστόριος ἄλλον τὸν ἐκ θεοῦ καὶ ἄλλον τὸν ἐκ τῆς μητροπαρθένου, μίαν δὲ Χριστοῦ φύσιν ἀντιστρόφως ὁ Εὐτυχής, προσάγαγε σὺ τοὺς αὐτῶν λόγους τῷ γνώμονι τῆς πίστεως, ὃς ἕνα διπλοῦν ὡς θεάνθρωπον λέγει τὸν αὐτὸν Χριστόν· εὐθὺς γὰρ Εὐτυχὴς ἐξελεγχθήσεται τὸ διπλοῦν ἀρνούμενος καὶ

[1] *Ioan* 14, 28.

[2] *Ioan* 15, 15.

[3] Altfel zis: 'excelent etalon'; este vorba de dreptarul propus aici

[4] «únul domn»: un singur domn

[5] Vezi Simbolul Sinodului a II-lea Ecumenic.

propovădui [a fi] bine-cinstitori [de Dumnezeu] și credincioși. Arie, tot așa, politeiști numindu-i pe cei ce spuneau că trei sînt Cele nezidite, [ne] asigura că unul este [lucrul] nezidit, [și anume] Tatăl, pe celelalte ipostasuri aruncându-le pe treapta zidirii, și prin mărturiile din Scripturi – prin [cele] câte înfățișează deosebirea ipostasurilor, precum «Tatăl Meu mai mare decât Mine este»[1] și «cele ce am auzit de la Tatăl Meu – pe acestea le grăiesc»[2] și câte [mai] sînt asemenea acestora, care Îl despart pe Tatăl [de Fiul și Duhul] și Îl arată a fi singurul izvor al Dumnezeirii – pe acestea, așadar, pe care le-a împrumutat din sfintele Scripturi, le folosea împotriva celor ce se închinau, [în chip] bine-cinstitor [de Dumnezeu], Treimii Celei sfinte. Tu, dar, și vorbele lui Arie aducându-le la același dreptar al credinței – carele spune că [unul și] același Dumnezeu este [deopotrivă] unu și trei –, mai vârtos pe acela îl vei vădi a fi cu adevărat politeist, întrucât zice că [unul și] același Dumnezeu este [deopotrivă] zidit și nezidit, [însușiri] ce nu pot coincide în una [și aceeași] fire.

6 TEOT. Minunat canon[3]; că nu doar vădește, ci – s-ar putea zice – și retează/taie și leapădă toate strâmbătățile. Se poate, oare, ca printr-un canon asemănător să fie dați în vileag și cei ce greșesc în privința Stăpânești iconomii?

TEOF. De bună seamă.

TEOT. Care, dar, [să fie] canonul [acela]?

TEOF. [Acela] că credem întru únul domn[4] Iisus Hristos, adică întru *únul* Fiul lui Dumnezeu *înomenit*[5], altfel zis *îndoit*[6]. Zicând, deci, Nestorie [cum] că *unul* este Cel [născut] din Dumnezeu și *altul* [e] cel născut din maica-fecioară, iar Eutihie, pe dos, [cum] că úna este firea lui Hristos, tu adu cuvintele lor la dreptarul credinței – carele spune că [unul și] același Hristos, ca [unul ce este] Dumnezeu-Om, este

[6] «îndoit»: dublu. Dacă dreptarul/canonul privitor la theologie era – așa zicând – '*unul și trei*', cel privitor la iconomie (cea a întrupării Fiului) este '*unul și îndoit*'.

τῷ ἐνιαίῳ κατὰ τούτου χρώμενος, Νεστόριος ἀθετῶν τὸ τῆς ὑποστάσεως μοναδικόν, καὶ τῷ δυϊκῷ τῆς φύσεως ἀνατρέπειν τὸ ἑνιαῖον τοῦ προσώπου ἐγχειρῶν.

7 ΘΕΟΤ. Ἦ μὴν καὶ τὰς τοῦ Βαρλαὰμ καὶ τῶν αὐτῷ κινδυνευσάντων προσρυῆναι δόξας τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπελέγξαι σχοίης ἄν;

ΘΕΟΦ. Πάνυ γε.

ΘΕΟΤ. Σαφήνισον οὖν καὶ τοῦθ' ἡμῖν διὰ τῶν λόγων ἐπιπλέον.

ΘΕΟΦ. Καὶ δὴ σαφηνιῶ, καθάπερ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἀπὸ τῶν μωσαϊκῶν φωνῶν κατεσκευάσά σοι γνώμονα, οὕτω τοῦτον ἀπὸ τῶν πατερικῶν ἐξεργασάμενος· ἓν γὰρ οὗτοι πάντες κατὰ τὴν δεσποτικὴν εὐχήν, ἣν δ' ἂν καὶ ἐξ ἑνὸς αὐτῶν κατασκευάσαι τὸν αὐτόν. Πλειόνων μέντοι δεῖ διὰ τοὺς ἐπιεικῶς ἰσχυρογνώμονας.

ΘΕΟΤ. Λέγε πρὸς θεοῦ, Θεόφανες, ἐφ' ἑκάστου τῶν ὑπὸ σοῦ προβαλλομένων καὶ τὸν εἰρηκότα καὶ οὗ τῶν λόγων εἶπεν, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐν ταῖς αὐτῶν ἐκείνων βίβλοις ἀναγινώσκειν ἕκαστα.

8 ΘΕΟΦ. Οὕτω δὴ ποιήσω, μάλιστ' ἐπὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων πρὸς τὸ προκείμενον ἀρτίως σκέμμα. Βασίλειος οὖν ὁ μέγας τὸν τεσσαρακοστὸν τέταρτον διασαφῶν δαυϊτικὸν ψαλμόν, «κάλλος» φησί «τοῦ ὄντως δυνατοῦ, ἡ νοητὴ αὐτοῦ καὶ θεωρητὴ θεότης». Γρηγόριος δὲ ὁ θεολόγος εἰς ἀνάληψιν τοῦ θείου προτρεπόμενος βαπτίσματος, «φῶς», φησίν, «ἡ παραδειχθεῖσα θεότης ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς μαθηταῖς μικροῦ στερροτέρα καὶ ὄψεως». Καὶ αὖθις *Πρὸς Κληδόνιον* γράφων, «ἦξει μέν», φησίν, «ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἷος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς

[1] «singularul Ipostasului»: faptul că Hristos este un singur Ipostas.

[2] «dualul firii»: faptul că firile sînt două.

[3] *Ioan* 17, 11.

[4] De bună seamă, expresia 'înțeleasa [cu mintea]' nu indică aici comprehensiune mintală, şi percepere nediscursivă.

[5] *Omilia la Psalmul 44*, 5 PG 29, 400C.

[deopotrivă] *unul* [și] *îndoit* –, numaidecât Eutihie va fi vădit că neagă îndoimea și că împotriva ei folosește unitarul, iar Nestorie că leapădă singularul Ipostasului[1] și că prin dualul firii[2] caută a răsturna/pierde unitarul Persoanei.

7 TEOT. Să însemne, atunci, că și părerile/socotințele lui Varlaam – și ale celor ce s-au primejduit alergând la el – în același chip s-ar putea vădi [a fi greșite]?

TEOF. Chiar așa.

TEOT. Și aceasta, prin cuvinte, și mai mult lămurește-o nouă.

TEOF. O voi lămuri, dar; și precum ți-am făcut dreptarul acela dintâi, din zicerile lui Moisí, [tot] așa ți-l voi făuri [și] pe acesta, [dar] din cele ale Părinților; și, una fiind aceștia toți, după [cum spune] Stăpânească rugăciune[3], cu putință era să ți-l făuresc din zicerile doar [ale] unuia dintr-înșii; însă, pentru cei mai tari de cerbice, poate că e nevoie de [zicerile] mai multora.

TEOT. [Și] la fiecare din [zicerile] cele ce le aduci de față, pentru Dumnezeu, Teofane, zi și cine a spus [lucrul acela] și unde [anume] în cuvintele lui, ca [tot] cel ce vrea să le poată citi pe fiecare în parte, în cărțile acelora.

8 TEOF. Așa, dar, voi face, îndeosebi cu cele de cea mai mare trebuință acum, în chestiunea ce ne stă dinainte. Vasile cel Mare, așadar, al patruzecișipatrulea psalm daviticesc lămurindu-l, «frumusețea Celui cu adevărat puternic», zice, «[este] înțeleasa [cu mintea[4]] și văzuta dumnezeire a Sa»[5]. Iar Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul îndemnând la primirea dumnezeiescului botez, «lumină» zice «[e] dumnezeirea cea arătată ucenicilor pe muntele cel mic, cea mai tare decât vederea»[6]. Și, iarăși, scriind *Către Clidonie* «veni-va [Domnul], cum îmi este cuvântul, dar [fi-va] așa cum S-a

[6] Grigorie Teologul, *In sanctum baptisma*, PG 36, 365A; loc des citat de Palama (*Triade* 1, 3, 26; 2, 3, 21; 3, 1, 12; vezi și paragraful 11 din tratatul precedent.

ἡ παρεδείχθη, ὑπερνικώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος». Μακάριος δὲ ὁ μέγας ὡς ἐνὸν τὴν πνευματικὴν θεωρίαν ἐκκαλύπτων, καὶ περὶ τοῦ τῆς ἀποκαλύψεως διατρανῶν φωτός, «ἐπειδή» φησί «πᾶς λογισμὸς διὰ φαντασίας αἰσθητῶν τινων εἰσέρχεται ἐν τῇ καρδίᾳ, τότε αὐγάζει αὐτὴν τὸ μακάριον φῶς τῆς θεότητος, ὅταν πάντῃ εὐκαιρήσῃ ἀπὸ πάντων καὶ ἀσχημάτιστος ἐκ τούτων γένηται, εἴπερ ἡ λαμπρότης ἐκείνη κατὰ στέρησιν πάντων τῶν νοημάτων παραφαίνεται τῷ καθαρῷ νοΐ». Μητροφάνης δὲ ὁ θεῖος, πρὸς μέλος συντιθεὶς τοὺς λόγους, «ὁ κατ' οὐσίαν ἀθεώρητος λόγος, ἄνθρωπος ὤφθης, τὸν ἄνθρωπον ἀνακαλούμενος πρὸς μετουσίαν τῆς σῆς θεότητος». Γρηγόριος δὲ ὁ Νύσσης τὰ τῶν πνευματομάχων ἀνατρέπων, «οὐ τὴν φύσιν», φησίν, «ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος ἡ τῆς θεότητος προσηγορία παρίστησιν. Εἴ τι γὰρ λέγεται περὶ αὐτῆς, τῶν περὶ αὐτὴν τι ἀποσημαίνει. Αὐτὴ δὲ ἡ θεία φύσις ἄφραστός τε καὶ ἀνεκφώνητος μένει, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν». Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς *Πρὸς Ἀβλάβιον* γράφων, «θεός», φησίν, «ἐνεργοῦντα δηλοῖ, θεότης δὲ ἐνέργειαν· οὐδὲν δὲ τῶν τριῶν ἐνέργεια, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεργοῦν ἕκαστον αὐτῶν». Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος κατὰ Μακεδονίου γράφων, «τὸ θεὸς εἶναι» φησί «δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως· καὶ ἡμεῖς γὰρ θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα». Ὁ δὲ μέγας αὖθις Βασίλειος πρὸς

[1] *Epistola 101*, PG 37, 181AB; vezi şi *Triade* 3, 1, 10. [2] Adică: oricare gând.
[3] Pasaj neidentificat; apare şi în paragraful 11 al dialogului precedent.
[4] Adică: Te-ai văzut de către oameni; Te-ai făcut văzut lor; ai fost văzut de ei.
[5] Mitrofan al Smirnei, *Canonul Treimic* de la Miezonoptica Duminicii Glasului al patrulea, *Bogorodişna* Pesnei a VII[a].
[6] Amintim că unii Părinţi leagă – etimologic – numele de *Θεός/θεότης* (*Dumnezeu/dumnezeire*) de verbul *θεάομαι* (*a vedea*); vezi *Triade* 3, 2, 10 (Palama IV, GA, p. 152-3); vezi şi Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 1, 9, PG 94, 838A.
[7] Reamintim că, potrivit *Dicţionarului Explicativ al limbii Române* (1958-1966), *glas* înseamnă – în primul rând – *cuvânt*.

văzut ucenicilor în munte – sau [mai bine zis] cum [li] S-a arătat [atunci în preînchipuire] –, dumnezeirea covârșind carnea»[1]. Iar Macarie, dezvăluind – pe cât cu putință – duhovnicească vedere și lămurind cu privire la lumina descoperirii, zice: «de vreme ce tot gândul[2] [nu altcum decât] prin închipuirea unor [lucruri] simțite [trupește] intră în inimă, [de bună seamă că abia] atunci îi răsare ei fericită lumina dumnezeirii, [și anume] când va fi cu totul slobozită de la toate și se va face – astfel – fără-de-formă, fiindcă strălucirea aceea [nu altcum decât] prin lipsirea [de bună voie] de toate noimele se arată minții curățite»[3]; iar Mitrofan dumnezeiescul, spre cântare alcătuindu-și cuvintele, [zice]: «Cuvinte Cel nevăzut după ființă, [...] om Te-ai văzut[4] [...], pe om iarăși-chemându-l la împărtășirea dumnezeirii Tale»[5]. Iar Grigorie al Nyssei, răsturnând cele ale pnevmatomahilor, «nu firea Duhului», zice, «ci puterea Lui văzătoare[6] o înfățișează denumirea de 'dumnezeire'; că și de se spune ceva despre ea, [lucrul spus] însemnează ceva din cele împrejurul ei; pe când, în sine însăși, dumnezeiasca fire rămâne negrăită și neglăsuită, fiind mai presus de toată arătarea ei prin glăsuire[7]»[8]. Și, iarăși, tot el scriind *Către Avlavie*, zice: «*Dumnezeu* arată pe Cel ce lucrează, iar *dumnezeire* [arată] lucrarea; că nici unul din Cei trei nu este lucrare, ci – mai bine zis – fiecare [din Ei este] lucrător»[9]. Iar marele Athanasie, scriind împotriva lui Macedoniu, zice: «[faptul de] *a fi Dumnezeu*[10] este [ceva] secundar firii [dumnezeiești]; că și noi ne facem dumnezei, dar nu ne putem face de aceeași ființă [cu Dumnezeu]»[11]. Iar marele Vasile, scriindu-i

[8] *Despre dumnezeirea Fiului și a Duhului*, PG 46, 573D–576A; vezi și Despre faptul că nu sînt trei dumnezei, PG 45, 121A.

[9] PG 45, 124–125A; Jaeger 3, 1; citat și de sfântul Marcu Evghenicul, în *Cuvântul I Antiretic* (Marcu II, GA, p. 92-93).

[10] Altfel zis: faptul că Dumnezeu este dumnezeu.

[11] *Dialog cu Macedonianul 1*, 14, PG 28, 1313A; vezi și paragraful 20 din dialogul precedent.

τὸν ἰατρὸν Εὐστάθιον γράφων φησίν· «οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ τὴν τῆς φύσεως ἔνδειξιν τὴν προσηγορίαν τῆς θεότητος φέρουσιν οἱ πάντα κατασκευάζοντες. Ἐξουσίας γάρ τινος εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνεργητικῆς ἔνδειξιν ἡ προσηγορία φέρει. Ἡ δὲ θεία φύσις ἐν πᾶσι τοῖς ἐπινοουμένοις ὀνόμασι, καθό ἐστι, μένει ἀσήμαντος, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος. Δι' αὐτῶν γὰρ ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν· τοῦ δὲ ἐνεργοῦντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγνῶναι δυνάμεθα. Ὅταν γὰρ ἀποδιδῷ τις λόγον ἑκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως περὶ ἣν τὰ ὀνόματα, οὐ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων ἀποδώσει λόγον. Ὧν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, τούτων καὶ ἡ φύσις διάφορος. Οὐκοῦν ἄλλο μέν ἐστιν ἡ οὐσία, ἧς οὔπω λόγος μηνυτὴς ἐξευρέθη, ἑτέρα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν ὀνομάτων ἡ σημασία ἐξ ἐνεργείας τινὸς ἢ ἀξίας ὀνομαζομένων. Τὸ μὲν οὖν ἐν ταῖς ἐνεργείαις μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῶν προσώπων ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων κοινωνίας εὑρίσκομεν· τῆς δὲ κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγῆς οὐδεμίαν καταλαμβάνομεν ἐναργῆ τὴν ἀπόδειξιν, καθὼς εἴρηται, τῆς τῶν ἐνεργειῶν ταυτότητος τὸ κοινὸν τῆς φύσεως ὑποσημαινούσης». Ὁ δὲ μέγας Διονύσιος τὴν θείαν καὶ ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην

---

[1] «spre arătarea firii»: pentru a indica firea.

[2] Literal: supraveghetoare, purtătoare de grijă. [3] Lit.: s-au conceput.

[4] Pentru mai buna înţelegere a citatului din sfântul Vasile dăm şi continuarea frazei: «dar nu ştiu cum spre arătarea firii aduc [adică: abat] denumirea de *dumnezeire* 'cei ce toate le meşteşugesc', «de parcă nu ar fi auzit [zicându-se] de către Scriptură că – [deşi] hirotonita [însuşire] fire nu se face – Moisí, totuşi, a fost hirotonit dumnezeu al Egiptenilor, aşa zicând către el Cel ce l-a hirotonit: 'te-am dat pe tine *dumnezeu* lui faraon (*Ieşirea* 7, 1)'» (PG 32, 696AB); vezi şi Marcu II, GA, p. 352-3.

[5] Altfel zis: numele date firii dumnezeieşti ne indică diferitele lucrări ale sale, nu pe ea în sine însăşi.

[6] Sau rang.

[7] Adică: din faptul că se numesc cu aceleaşi nume, că Li se dau nume comune.

medicului Efstathie, zice: «nu știu cum, [de-a dreptul] spre arătarea firii[1] aduc denumirea de *dumnezeire* cei ce toate le meșteșugesc; că arătătoare a unei anumite puteri – ori văzătoare[2], ori lucrătoare – este denumirea [de *dumnezeire*]; pe când firea dumnezeiască – ea precum este/ca atare – ne-însemnată rămâne [chiar de este] numită cu toate numele ce [i] s-au aflat[3], precum [ne este] cuvântul nostru [...][4]; că prin [numele] acestea [nu altceva decât] deosebirile *lucrărilor* ne învățăm[5]; pe când *firea* celui ce lucrează nu o putem cunoaște nicidecum prin înțelegerea lucrărilor [Lui]; pentru că atunci când cineva dă/atribuie cuvânt[ul]/logos[ul] fiecăreia din numirile acestea și [pe cel al] înseși firii împrejurul căreia sînt numirile, nu același cuvânt/logos [îl] dă/atribuie în amândouă [cazurile]; iar al cărora cuvânt/logos este altul, acestora și firea le este deosebită; așadar altceva este ființa – căreia nu s-a aflat înțeles [sau nume] care să o pună de față – și altceva semnificația numirilor dimprejurul ei, numite după vreo lucrare ori [după vreo] vrednicie[6]. Așadar, faptul că în [privința] lucrări[lor] nu este nici o deosebire între Persoane/Fețe o vedem din obștească [Lor] părtășie de nume[7]; iar în privința schimbării firii[8] nu avem [aici] nici o dovadă limpede, precum s-a spus, identitatea lucrărilor[9] trimițând la comunul firii[10]»[11]. Iar marele Dionisie, dumnezeiasca pace cântându-o [în imne], pe începătoarea-adunării [a toate][12], zice: «*dumnezeire-în-sine* numim – pe de o

[8] Este vorba despre variația (sau denaturarea) firii dumnezeiești, trecându-se de la O Persoană la Alta (în limbaj fizic: fluctuarea – sau oscilarea – parametrului 'fire', când trecem de la 'observarea' Uneia din Persoanele Treimii la observarea Alteia).

[9] «identitatea lucrărilor»: faptul că lucrările dumnezeiești sînt comune Celor trei Persoane.

[10] «comunul firii»: faptul că Persoanele Treimii au aceeași fire, sînt de-o-ființă.

[11] *Epistola* 189, 8, PG 32, 696AB.

[12] Adică: obârșia unirii [a toate].

ἐξυμνῶν, «αὐτοθεότητα» φησὶ «φαμὲν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν ὑπερουσιον καὶ ὑπεράρχιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· μεθεκτῶς δὲ τὴν ἐκδιδομένην ἐκ θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικὴν δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν, ἧς τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα, ἐνθεά ἐστί τε καὶ λέγεται». Τὴν δὲ τοῦ ὄντος θεωνυμίαν ἀναπτύσσων· «οὐ γὰρ ἐκφράσαι» φησὶ «τὴν αὐτοὑπερούσιον ἀγαθότητα τῆς αὐτοὑπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν οὖσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα, καὶ ἐν ἀποκρύφοις, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιον πρόνοιαν, ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ παντων ἀγαθῶν αἰτιαν ὑμνεῖ». Γράφων δὲ *Πρὸς Γάϊον*, «εἰ θεότητα» φησὶ «νοήσαις τὸ χρῆμα τοῦ θεοποιοῦ δώρου, τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος – ὡς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας – ὁ πασης ἀρχῆς ὑπεράρχιός ἐστιν ἐπέκεινα». Ἀλλ' αὖθις ὁ αὐτὸς ἔτι περὶ τοῦ ὄντος θεολογῶν, ἐπειδήπερ ἔφη θεότητα, ὑπὲρ τὴν πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν θεότητα, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς δόξῃ τοῖς ἀκούουσι τὴν αἰτίαν ταύτην νομίζειν αὐθυπόστατον ὑπάρχειν, ἀλλὰ μὴ προνοητικὴν δύναμιν τε καὶ πρόοδον τῆς ἐν ἀποκρύφοις ὑπερουσιοτητος, καὶ οὕτω τοιαυτας οὐσίας εἶναι φάσκειν πλείους τῆς μιᾶς, «οὐ πολλὰ» φησὶ

[1] *Despre dumnezeieştile uniri*, 11, 6, PG 3, 953D–956A.

[2] Literal: dezvoltând.

[3] Adică: denumirea de 'ceea-ce-este', cea dată lui Dumnezeu.

[4] Vezi, de pildă, *Psalmii* 17, 13: «pusu-Şi-a întunericul ascunziş al Său»; vezi şi *Epistola a II^a^ către Varlaam* 13, Palama II, GA, p. 220-1.

[5] Adică: descoperita, manifestata.

[6] Este vorba de 'cuvântul nostru', sau de puterea noastră raţională, care conştientizează necontenit existenţa celor două planuri: cel al dumnezeirii în sine şi cel al dumnezeirii manifestate în lume.

[7] *Despre dumnezeieştile numiri*, 5, 1, PG 3, 816C; vezi şi *Epistola a III^a^ către Achindin* 13 şi paragraful 18 din precedentul dialog (unde pasajul din Dionisie este tradus puţin diferit).

[8] Care întrebase cum – adică în ce înţeles – zicem că Dumnezeu este mai presus de *thearhie* (adică de *obârşia dumnezeirii*).

parte – din unghiul obârșiei și dumnezeiescului și pricinii, obârșia și pricina cea una a tuturora, cea mai presus de obârșie și de ființă; iar – pe de altă parte – din unghiul împărtășirii, puterea proniatoare dată din Dumnezeu Cel de neîmpărtășit, îndumnezeirea însăși, de care împărtășindu-se cele ce sînt, în chip potrivit lor, sînt – și se și numesc – îndumnezeite»[1]. Și înfățișând mai amănunțit[2] theonimia [de] 'ceea-ce-este'[3], zice: «cuvântul [nostru] nu îngăduiește să [o] exprime [pe] cea în sine [și] mai-presus-de-ființă bunătate [...] a dumnezeirii celei în sine [și] mai-presus-de-ființă, [pe] cea mai presus de toată bunătatea și dumnezeirea [...], [pe] cea – precum spune Scriptura – mai-presus-așezată întru cele ascunse[4], ci cântă arătata[5] pronie cea de-bine-făcătoare, ca bunătate și pricină a toate cele bune, ținând seama[6] de unghiul mai-presus-ului»[7]. Și, scriind *Către Gaius*[8], zice: «de vei socoti [că] 'dumnezeire' [a fost numit acolo] însuși lucrul/realitatea darului celui de-dumnezeu-făcător [adică îndumnezeitor][9], [ei bine] față de *astfel* numita 'dumnezeire' – [și anume] *ca* obârșie a îndumnezeirii și *obârșie* a în-bunătării – [s-a zis că] este dincolo Cel mai presus de toată obârșia»[10]. Dar, iarăși, tot el teologhisind încă despre ceea-ce-este[11], fiindcă numise 'dumnezeire' [o] dumnezeire mai presus de pricina a toate cele bune, ca nu cumva să pară – celor ce îl aud – că și el ar socoti că pricina aceasta este de-sine-subzistentă[12] (iar nu proniatoare putere și ieșire/purcedere a mai-presus-de-ființei[13] celei întru cele ascunse

[9] Mai pe scurt: «de socoteşti [a fi numit] 'dumnezeire' însuşi darul de-dumnezeu-făcător».

[10] *Epistola a II[a] (către Gaius)*, PG 3, 1068A–1069A; termenul «îmbunare» este cel folosit de părintele Stăniloae. Pasajul este adesea citat de autorul nostru (vezi *Epistola a III[a] către Achindin* 14; *Triade* 1, 3, 23; 3, 1, 25; 3, 3, 8).

[11] Adică: înfățișând în ce chip dăm lui Dumnezeu denumirea de 'ceea-ce-este'.

[12] Adică: subzistentă ca ipostas propriu.

[13] «a mai-presus-de-ființei»: a ființei mai-presus-de-ființă.

«λέγω τὰ αἴτια, οὐδὲ πολλὰς θεότητας ὑπερεχούσας καὶ ὑφειμένας, ἀλλ' ἑνὸς θεοῦ τὰς ὅλας ἀγαθὰς προόδους». Καὶ ὁ μέγας αὖ Βασίλειος τῷ ἰατρῷ ἐπιστέλλων Εὐσταθίῳ, «μὴ λίαν ἀποδέχεσθαι» φησί «τοὺς ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν ἐκλαμβάνοντας τὸ τῆς θεότητος ὄνομα. Οὐ μήν· ἀλλ' εἴτε τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ φαίη τις θεότητα, μία τῶν τριῶν ἡ φύσις, εἴτε τὴν ἐνέργειαν ὀνομάσει τις θεότητα, μία τῶν τριῶν προσώπων ἡ ἐνέργεια». Καὶ Γρηγόριος πάλιν ὁ μέγας θεολόγος, «ἑνὶ φωτί» φησί «περιαστράφθητε κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος». Καὶ ἐν τῷ *Περὶ υἱοῦ* δευτέρῳ λόγῳ, «ὁ ὢν καὶ ὁ θεὸς μᾶλλόν πως τῆς οὐσίας ὀνόματα· καὶ τούτων μᾶλλον ὁ ὤν. Ἡ γὰρ τοῦ θεοῦ, κἂν ἀπὸ τοῦ θέειν ἢ αἴθειν ἠτυμολόγηται, ἀλλ' οὖν τῶν πρός τι λεγομένων ἐστί, καὶ οὐκ ἄφετος». Καὶ ὁ μέγας Μάξιμος, «εἷς θεός, ὅτι μία θεότης, ἁπλῆ καὶ ἀμερὴς καὶ ἀδιαίρετος», ἀόρατος καὶ ἀπερινόητος. Καὶ Σωφρόνιος ὁ τὴν Ἱεροσολύμων πατριαρχικὴν ὡραΐσας περιωπήν, «ὥσπερ ἕνα θεὸν φρονεῖν ἐδιδάχθημεν, οὕτω καὶ μίαν θεότητα ὁμολογεῖν παρειλήφαμεν». Ἆρ' οὖν οὐ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ποτὲ μὲν τὴν οὐσίαν, ποτὲ δ' οὐ μόνην ταύτην παρὰ τῶν πατέρων διδασκόμεθα θεότητα; Μὴ μέντοι

[1] Acest 'mai multe' fiind, adică, impus de multitudinea acestor puteri şi ieşiri/purcederi proniatoare.

[2] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 2, PG 3, 816CD.

[3] *Epistola 198*, 8, PG 32, 696AC; vezi şi paragraful 25 al precedentului dialog.

[4] *La sfânta lumină* (*Cuvântul 39*) 11, PG 36, 345C; vezi, în notele de la finalul paragrafului 17 al dialogului precedent, pe cea despre metonimie.

[5] Vezi şi *Triade* 3, 2, 10 şi *Despre dumnezeieştile lucrări* 8 (Palama IV, GA, p. 152-3 şi respectiv 332-3).

[6] *Cuvântul 30* (*Al 4-lea teologic*), 18, PG 36, 125C–128A. Sfântul Grigorie Palama citează aici, aşadar, cele două pasaje din sfântul Grigorie Teologul pentru că în primul citat se spune – de fapt – că doar metonimic îi zicem fiinţei 'dumnezeire' (vezi notele de la finalul paragrafului 17 al dialogului precedent), iar în al doilea că firii dumnezeieşti îi este mai potrivit un nume legat de formula 'Cel-ce-este', iar nu unul legat de noţiunea de 'dumnezeu' (cum este numele de 'dumnezeire'), de vreme ce noţiunea aceasta indică o relaţie.

[7] «ó dumnezeire»: o singură dumnezeire.

[dăinuitoare]) și, astfel, că ar vorbi despre mai multe astfel de ființe[1], zice: «nu vorbesc despre [mai] multe pricíni, nici de [mai] multe dumnezeiri, superioare și inferioare, ci [spun că] ale unui [singur] Dumnezeu sînt toate bunele purcederi/ieșiri»[2]. Și – iarăși – scriind marele Vasile medicului Efstathie, îl îndeamnă a «nu încuviința foarte mult cu cei ce socot numele de 'dumnezeire' [a fi] spus în privința firii lui Dumnezeu. Dar, de firii lui Dumnezeu i-ar zice cineva 'dumnezeire', úna este firea Celor trei; iar de lucrarea o numește cineva 'dumnezeire', úna este lucrarea celor trei Fețe»[3]. Și iarăși zice Grigorie, marele de-Dumnezeu-cuvântător: «de o singură lumină [v-]ați strălucit-împrejur, [iar singularitatea aceasta o zic] din unghiul ființei, adică al dumnezeirii»[4]; iar în al doilea cuvânt *Despre Fiul*: «nume ale ființei [lui Dumnezeu] sînt oarecum – mai mult [decât celelalte nume] – [cel de] *Cel-ce-este* și [cel de] *Dumnezeu*; iar dintre acestea [două] mai mult *Cel-ce-este* [...]; că [denumirea] cea de *θεός* [*dumnezeu*] – fie de vine de la *θέειν* [adică *a alerga*], fie de la *αἴθειν* [adică *a arde*][5] – e dintre cele ce arată o relație, iar nu dezlegată [adică absolută]»[6]; și marele Maxim [zice că] «ún[ul este] Dumnezeu, [pentru] că ó dumnezeire[7] [ne este dumnezeirea cea] simplă și fără-de-părți și de-nedespărțit»[8], de-nevăzut și de-neînțeles[9]; și Sofronie, podoaba piscului patriarhicesc[10] al Ierusalimului, [spune că] «precum ne-am învățat [de către Părinți] ún Dumnezeu a cugeta, tot așa am primit [de la aceia] și ó dumnezeire a mărturisi»[11]. Așadar, [în zicerile acestea] nu ne învață oare Părinții că 'dumnezeire' [a unuia și] aceluiași Dumnezeu este când ființa, când nu doar ființa? Dar [ne învață cumva

[8] *Capete teologice* 2, 1, PG 90, 1124D–1125A; vezi și *Cuvinte despre purcederea sfântului Duh* 1, 5; vezi și paragrafele 10 și 16 din dialogul precedent.

[9] Sau: de-neîmprejmuit-cu-mintea.

[10] Al tronului patriarhal, adică; prin *pisc* am redat aici grecescul *περιωπή* (literal: *punct de observare*).

[11] *Epistola Sinodală către Serghie*, PG 87[3], 3156A.

κατὰ τὸ ἄκτιστον εἶναι τὴν διαφοράν; Τίς γὰρ τῶν ἡρημένων εὐσεβεῖν κτιστὴν ἐρεῖ τὴν ἀγαθοποιὸν καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν πρόνοιαν, προφάσει τοῦ περὶ ταύτης εἶναί οἱ φάναι τὸν λόγον, τὸν ἐξ Ἀρείου πάγου θεοφάντορα Διονύσιον, ἀλλ' οὐχὶ περὶ τῆς ἀνεκφράστου πάντη καὶ θείας ὑπερουσιότητος, ἢ τὴν θείαν ἐξουσίαν, ὅτι ταύτης ἔνδειξιν ἡ προσηγορία φέρει τῆς θεότητος κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἀλλ' οὐ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας, ἢ τὴν θεατικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἐπεὶ ταύτης ὑπερέχει κατὰ τὸ ἄφραστόν τε καὶ ὑπερώνυμον ἡ τοῦ πνεύματος φύσις, ὡς ὁ Νύσσης θεῖος πρόεδρος ἐθεολόγησε Γρηγόριος; Ἆρα οὖν οὐ μίαν, καὶ τρόπον ἕτερον οὐ μόνην τὴν οὐσίαν τοῦ ἑνὸς θεοῦ διδασκόμεθα θεότητα;

ΘΕΟΤ. Σαφέστατα.

9 ΘΕΟΦ. Τί οὖν, οὐ τοῦ ἐπικρινοῦντος ἀναγκαιότατα δεόμεθα, πῶς μία καὶ οὐ μία, καὶ πῶς ἑνὸς ὄντος τοῦ θείου πνεύματος ἑπτὰ πνεύματα προεῖδεν Ἡσαΐας ἐπαναπαυσόμενα τῷ δεσποτικῷ προσλήμματι, ἃ καὶ Ζαχαρίας ἐδιδάχθη παρ' ἀγγέλου ἑπτὰ τοῦ κυρίου ὀφθαλμοὺς τελεῖν;

ΘΕΟΤ. Διαφερόντως, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ὑπεναντίοι ὦμεν, καὶ πρὸ ἡμῶν οἰώμεθα τοὺς πατέρας τοῦτ' αὐτὸ πάσχειν ἐπὶ τοῦ καιριωτάτου τῆς κατ' εὐσέβειαν ὁμολογίας. Λέγε τοίνυν, πῶς μία καὶ οὐχ ἡ οὐσία μόνη τοῦ αὐτοῦ θεοῦ θεότης;

ΘΕΟΦ. Φημὶ δὴ καὶ τοῦτο, καθάπερ ὑπ' αὐτῶν τῶν πατερικῶν ἐκφαίνεται λογίων. Ὅταν γὰρ ὡς ἐπωνυμίαν τῆς ὑπερωνύμου οὐσίας τὸ τῆς θεότητος ὄνομα προφέρωμεν, μία ἐστὶ τοῦ θεοῦ θεότης, ἁπλῆ, ἀμερής, ἀδιαίρετος,

---

[1] Adică: indicarea.

[2] Dumnezeirea, adică.

[3] Adică: dintr-alt unghi.

[4] «Stăpânească luare-aseamă»: firea omenească cea asumată de Dumnezeu-Cuvântul; *Isaia* 11, 2.

[5] *Zaharia* 4, 6.

[6] Adică: din scrierile Părinţilor.

și] că ar fi deosebire [între acestea] din unghiul neziditului? [Nicidecum.] Că cine – dintre cei ce au ales binecinstirea [de Dumnezeu] – va zice că zidită este *pronia* cea de-bine-făcătoare și pricină a toate cele bune, pe motiv, chipurile, că de-Dumnezeu-arătătorul Dionisie cel din Areopag a zis că despre aceasta îi este cuvântul, iar nu despre mai-presus-de-ființa cea cu totul de-negrăit și dumnezeiască?; ori *dumnezeiasca putere stăpânitoare*, [pentru] că, chipurile, după marele Vasile, însemnarea[1] acesteia o face denumirea de 'dumnezeire', iar nu a ființei lui Dumnezeu?; ori *puterea văzătoare* a Duhului, de vreme ce, chipurile, față de aceasta este mai presus – după însușirea de a fi de negrăit și mai-presus-de-nume – firea Duhului, precum a teologhisit Grigorie, dumnezeiescul întâi-stătător al Nyssei? Așadar, oare nu una este dumnezeirea – și [aceasta[2] fiind, totodată], într-alt chip[3], nu doar ființa [dumnezeiască] – lui Dumnezeu Celui unul?

TEOT. Prealimpede.

9 [TEOF] Cum așa, [oare] nu este neapărată trebuință de a discerne cum [este] *una* și *nu una*, și cum, unul [singur] fiind dumnezeiescul Duh, Isaia a văzut – de mai înainte – [nu mai puțin de] șapte duhuri odihnindu-se asupra Stăpâneștii luări-asupră[4], [duhuri] despre care și Zaharia a fost învățat de înger că sînt șapte ochi ai Domnului[5]?

TEOT. De bună seamă; ca nu cumva să fim potrivnici nouă înșine și să pară că – mai înaintea noastră – Părinții [înșiși] au pătimit de [boala] aceasta în privința chestiunii de căpătâi a mărturisirii bunei-cinstiri [de Dumnezeu]. Așadar, cum [se face că] dumnezeirea [unuia și] aceluiași Dumnezeu este *una* și [totodată aceasta este] *nu doar ființa* [Lui]?

TEOF. Voi zice, dar, și aceasta, [și anume] precum ne apare din zicerile părintești[6]. Așadar, atunci când numele de 'dumnezeire' îl rostim ca denumire a ființei celei mai-presus-de-nume, úna este[7] dumnezeirea lui Dumnezeu, [și

[7] Adică: una singură este.

ἀόρατος, ἀπερινόητος. Καὶ τοῦτ' ἔδειξεν ὁ εἰπών, «ἑνὶ φωτὶ περιαστράφθητε κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος». Ἀλλὰ καὶ τῶν τριῶν προσώπων μία θεότης, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιωμάτων, ἀπαραλλάκτως κατὰ τἄλλα πάντ' ἐχόντων· «ἦν γὰρ ἂν ὀνομάσῃς θεότητα, εἴτε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, εἴτε τὴν οὐσίαν, μία τῶν τριῶν ἐστιν», ὡς καὶ τοῦτο μικρὸν ἀνωτέρω τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπὶ λέξεως προηνέγκαμεν εἰπόντα. Κἂν τὸ ἄθροισμα πάντων τῶν τοιούτων συμπεριλαβὼν θεότητα προσείποι τις, μία καὶ οὕτω τῶν τριῶν προσώπων ἡ θεότης, ἡ οὐσία δηλαδὴ καὶ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα, ὡς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἰς τὴν ἐπέτειον τοῦ θείου εὐαγγελισμοῦ πανήγυριν κηρυκτικὸν λόγον συντιθείς φησιν. Ὅταν δὲ θείαν τινὰ δύναμιν ἢ ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ λέγωμεν θεότητα, πολλαί εἰσιν ἐνέργειαι θεῖαι, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν κεκτημέναι· καὶ γὰρ ἡ θεατικὴ καὶ ἡ καθαρτικὴ καὶ ἡ θεουργικὴ καὶ ἡ ἐποπτικὴ καὶ τὸ πανταχοῦ εἶναι καὶ τὸ μηδαμοῦ, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν τὸ ἀεικίνητον καὶ τὸ ἐν τῷ Θαβωρίῳ περιλάμψαν τοὺς τῶν μαθητῶν ἐκκρίτους φῶς, ὡς καὶ ταῦτα παρὰ τῶν ἁγίων μικρὸν ἀνωτέρω δεδιδάγμεθα τρανῶς. Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἀλλαχοῦ τε πολλαχοῦ παρίστησι τῶν λόγων, ἔστι δ' ἐφ' ὧν καὶ τοῦτο λέγει σαφῶς, ὡς «τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁπλοῦν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον ταῖς δυνάμεσι» καὶ πάλιν· «αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ

[1] Adică: indivizibilă.

[2] Vezi Maxim Mărturisitorul, *Capetele teologice* 2, 1, PG 90, 1124D–1125A; *Către Marin*, PG 91, 268D.

[3] *La sfânta lumină* (*Cuvântul 39*) 11, PG 36, 345C; vezi paragraful precedent.

[4] Aceste însuşiri personale sînt: nenaşterea (şi nepurcederea) Tatălui, naşterea Fiului, purcederea Duhului.

[5] *Epistola 198*, 8, PG 32, 696AC; vezi paragraful precedent.

[6] Este vorba – se pare – despre suma dintre, pe de o parte, puterea şi lucrarea lui Dumnezeu şi, pe de alta, fiinţa Lui.

[7] Vezi *Cuvânt la Bunavestire* 2, PG 28, 920B, atribuit lui Athanasie cel Mare.

anume] simplă, fără-de-părți, nedespărțită[1], de-nevăzut, de-neînțeles[2]; iar lucrul acesta l-a arătat cel ce a spus că «de o singură lumină [v-]ați strălucit-împrejur, [iar singularitatea aceasta o zic] din unghiul ființei, adică al dumnezeirii»[3]; dar și dumnezeirea Celor trei persoane/fețe este [tot] una, întru toate întocmai fiind Ele, în afara însușirilor personale[4]; că «pe [ori]care ar numi-o cineva *dumnezeire* – [adică] fie [pe] *puterea și lucrarea* [lui Dumnezeu], fie [pe] *ființa* [Lui] – úna este [dumnezeirea] Celor trei»[5], după cum puțin mai sus l-am adus de față pe marele Vasile și aceasta spunând-o [el], cuvânt cu cuvânt; [dar] și sumei tuturor acestora[6] de i-ar spune cineva – [scurt și] cuprinzător – 'dumnezeire', [chiar] și așa, [tot] una este dumnezeirea Celor trei persoane, adică ființa și cele împrejurul ei văzute [cu mintea] și teologhisite, precum și marele Athanasie o spune, propovăduind la praznicul de peste an al dumnezeiești Binevestiri[7]. Iar când zicem 'dumnezeire' [vre]unei puteri sau lucrări a lui Dumnezeu, [atunci] multe sînt dumnezeieștile lucrări ce capătă denumirea aceasta, [și anume] cea văzătoare și cea curățitoare și cea de-dumnezei-lucrătoare[8] și asupră-văzătoare și [faptul] de a fi pretutindenea și nicăieri[9] (totuna cu [a zice faptul de a fi] pururea-mișcător) și lumina ce în Tavor i-a strălucit-împrejur pe cei aleși dintre ucenici, după cum și [lucrurile] acestea limpede le-am învățat – puțin mai sus – de la sfinți. Dar, pe lângă ceilalți, și marele Vasile înfățișează [aceasta] într-alte locuri – și în multe – din cuvintele sale, ba într-unele chiar zice lămurit și lucrul acesta, [și anume] cum [că] «Duhul Cel sfânt, [este] simplu cu ființa, felurit cu puterile[10]»[11]; și, iarăși, «lucrările lui Dumnezeu sînt felurite,

---

[8] Sau: de-dumnezei-lucrătoare.

[9] Vezi etimologiile termenului *θεός* – etimologii de care sînt legate denumirile acestea – în *Despre dumnezeieștile lucrări* 8 (Palama IV, p. 332-3).

[10] Sau: simplu din unghiul ființei, variat din al puterilor (adică: al facultăților, al potențelor).

[11] *Despre sfântul Duh* 9, 22, PG 32, 108C.

θεοῦ ποικίλαι, ἡ δὲ οὐσία ἁπλῆ». Τίνας λέγων ἐνεργείας; Ὧν καὶ αὐτὸς ἐμνημόνευσεν ἐκεῖ· τὴν πρόνοιαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὸ προγνωστικόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ ἀνταποδοτικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, πρὸς ἃ βλέπων καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος τῶν ἑπτὰ παρ' Ἡσαΐᾳ μνησθεὶς πνευμάτων· «τὰς γὰρ ἐνεργείας» φησί «τοῦ πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐᾳ καλεῖν»· καὶ ὁ Δαμασκηνὸς θεοφόρος, «λέγονται», φησὶ «πνεύματα καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ πνεύματος». Οὐ μὴν ἀλλὰ πρὸς ὃ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος μάλιστα· καὶ τῆς οὐσίας, εἰ καὶ μὴ κυριωνύμως, καὶ τῆς ἐνεργείας, κυρίως μέντοι ταύτης, ὀνομαζομένης τοῦ θεοῦ θεότητος, νοητή ἐστι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπερινόητος θεότης, μία οὖσα ὡς ἑνὸς θεοῦ, «ἵνα τῷ ληπτῷ μὲν ἕλκῃ πρὸς ἑαυτόν», κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, «τῷ δὲ ἀλήπτῳ θαυμάζηται»· «σοφίας γάρ» φησί «καὶ δυνάμεως καὶ τέχνης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα· καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστησι» κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ἆρ' ἔχεις καλῶς ἐσκευασμένον καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας τοῦτον γνώμονα;

ΘΕΟΤ. Κάλλιστα καὶ τελεώτατα, ὥς γέ μοι φαίνεται. Λείπεται δή σοι διὰ τοῦ τοιούτου τὸν Βαρλαὰμ ἐκεῖνον ἀπελέγξαι καὶ τὸν τῆς ἐκείνου κακοδοξίας μαθητὴν καὶ διάδοχον Ἀκίνδυνον.

ΘΕΟΦ. Βαρλαὰμ οὗτος καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον ἄλλος ἐκεῖνος ἡμῖν καὶ τῇ εὐσεβείᾳ γενέσθαι κινδυνεύσας, οὐ τὸν

[1] *Epistola 234*, PG 32, 869A.

[2] *Cuvântul 41*, 3, PG 36, 431C; vezi şi *Despre dumnezeiasca unire şi deosebire* 33 (Palama IV, p. 312-3).

[3] *Dogmatica 1*, 13, PG 94, 857B.

[4] Adică: simţită cu mintea; accesibilă minţii îndeosebi nediscursiv.

[5] Adică: prin ceea ce – din El – este perceput, este sesizat, este primit de către minte, de către simţirea minţii.

[6] Sau: 'să fie admirat'.

[7] Grigorie Teologul, *Cuvântul 45* (*In sanctum pascha*) 3, PG 36, 628A şi *Cuvântul 38* (*In theophania*) 7, PG 36, 317C; vezi şi *Triade* 3, 3, 12.

[8] Altfel zis: sînt indicii.

[9] *Împotriva lui Eunomiu* 2, 32, PG 29, 648A.

pe când ființa – simplă»[1]; 'lucrări' numindu-le pe care? – pe acelea pe care și el le-a pomenit acolo, [și anume] pronia, puterea, bunătatea, de-mai-înainte-cunoașterea, însușirea făuritoare, cea răsplătitoare și cele de felul acesta, [lucrări] către care căutând și de-Dumnezeu-cuvântătorul Grigorie [și] pomenind cele 'șapte duhuri' de la Isaia, spune că «[pe] lucrările Duhului 'duhuri' îi place Isaiei a le numi»[2]; iar de-Dumnezeu-purtătorul Damaschin «se numesc 'duhuri'» – zice – «și puterile Duhului»[3]. Dar să căutăm îndeosebi la lucrul despre care ne este acum cuvântul. [Așadar,] 'dumnezeire a lui Dumnezeu' numindu-se și ființa [Lui] (măcar că nu propriu-zis), și lucrarea [Lui] (aceasta, însă, propriu-zis), înțeleasă[4] și [totodată] de-neînțeles Îi este dumnezeirea, *una* fiind [ea] (de vreme ce este a Dumnezeului Celui *Unul*), «ca prin ceea-ce-este-prins[5] să atragă la El», după cum spune de-Dumnezeu-cuvântătorul Grigorie, «iar prin ceea-ce-nu-este-prins să aducă minunare [de El][6]»[7]; «că făpturile» zice «sînt arătătoare[8] ale înțelepciunii și puterii și meșteșugului [faurului], nu ale înseși ființei [Lui]; și nici nu înfățișează neapărat însăși toată puterea faurului [lor]»[9], după [cum spune] marele Vasile. Deci: bine făurit îți pare și acest [al doilea] dreptar al binecinstirii [de Dumnezeu, pe care l-ai cerut][10]?

10 TEOT. Preabine [făurit] îmi pare, și desăvârșit; îți mai rămâne doar să îl vădești – prin el – [că greșește] pe Varlaam acela și pe al relei-slăvirii aceluia[11] ucenic și moștenitor[12], [pe] Achindin.

TEOF. Varlaam acesta și cela ce, după el[13], ne-a primejduit[14] a se face nouă și binecinstirii [de Dumnezeu] alt [Varlaam

[10] Amintim că precedentele dreptare fuseseră *'unul și trei'* (despre Dumnezeu) și *'unul și îndoit'* (despre întrupare); acesta, al treilea deci, este *'una și nu doar ființa'* (despre dumnezeire).

[11] Adică: al cacodoxiei aceluia. [12] Literal: diadoh, succesor.

[13] Semnalăm că acest 'după' este unul temporal.

[14] E vorba de Achindin, al cărui nume însemna – amintim – tocmai 'neprimejdios'.

Ἄρειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκ Λιβύης Σαβέλλιον ζηλώσαντες, τοὺς ἁγίους καὶ πάντας τοὺς ὀρθοδόξως ἔστι μὲν ὡς μίαν—καὶ τοῦτο πολλαχῶς—, ἔστι δ' ὡς οὐ μόνην τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκτιστον δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, τοῦ αὐτοῦ θεοῦ λέγοντας θεότητα, πολυθέους ἔφησαν, αὐτοὶ ποτὲ μὲν μίαν λέγοντες ἄκτιστον τοῦ θεοῦ θεότητα τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην, κτιστὰς δὲ τὰς ἐμφύτους ἐνεργείας—ὡς Ἄρειος μίαν ἄκτιστον ὑπόστασιν τὴν ποῦ πατρός, κτιστὰς δὲ τὰς ὑπολοίπους—, νῦν δὲ ἀδιάφορον τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν—ὡς ὁ Σαβέλλιος τῇ οὐσίᾳ τὴν ὑπόστασιν—, καὶ οὕτω τὸ ἑνιαῖον τῆς θεότητος ἐπιστρατεύσαντες τῷ διακεκριμένῳ, τὰς ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν περὶ μιᾶς θεότητος ῥήσεις συμφορήσαντες, κατὰ τῶν ὀρθοδόξως ἀμφότερα φρονούντων προβάλλονται κακῶς. Σὺ δὲ προσαγαγὼν τοὺς ἐκείνων λόγους τῷ τῆς εὐσεβείας γνώμονι, ὃς τοῦ αὐτοῦ θεοῦ θεότητά φησιν, ἔστι μὲν ὡς μίαν, ἔστι δ' ὡς οὐ μόνην τὴν οὐσίαν, ἐκείνους αὐτοὺς δείξεις πολυθέους ὄντως ὄντας, ὡς κτιστὴν καὶ ἄκτιστον τοῦ θεοῦ θεότητα φάσκοντας κακῶς, τὴν μὲν αὐτοῦ οὐσίαν μόνην ἄκτιστον εἶναι διδάσκοντας θεότητα, τὴν δὲ θεατικὴν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν τοῦ πάντα πρὶν γενέσεως εἰδότος, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν πρόνοιαν εἰς κτίσμα κατασπῶντας. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεὸς αὐτοῖς πῇ μὲν κτιστός, πῇ δ' ἄκτιστος ὑπάρξει

[1] Varlaam şi Achindin.
[2] Altfel zis: 'geloşi fiind nu doar pe Arie, ci şi pe Sabelie'.
[3] Ortodocşii, adică.
[4] Vezi paragraful precedent.
[5] «ea»: dumnezeirea.
[6] «ei»: Varlaam şi Achindin.
[7] Sau: suprafiinţialitatea aceea.
[8] Vezi mai sus nota 2, pagina 200.
[9] Sau nediferenţiat.
[10] Adică: greşit.

dintr-]acela, [ei bine, aceștia[1]] râvnind nu doar lui Arie[2], ci și lui Sabelie celui din Libia, politeiști i-au numit pe sfinții și pe toți dreptslăvitorii[3] care spun, pe de o parte, cum [că] dumnezeirea [unuia și] aceluiași Dumnezeu *úna* este (iar acest ['una' e spus] în mai multe înțelesuri[4]) și, pe de altă parte, [cum că ea[5]] este *nu doar ființa* [Lui], ci și nezidita [Sa] putere și lucrare, precum s-a arătat mai sus; iar ei[6], spunând ba că singură nezidită dumnezeire a lui Dumnezeu este mai-presus-de-ființa aceea[7], iar lucrările în-sădite/înnăscute[8] [ei] sînt zidite (precum [zicea] Arie [că] singurul ipostas nezidit [e] cel al Tatălui, iar restul sînt zidite), ba că lucrarea e [ceva] nediferit de ființă[9] (precum [zicea] Sabelie [că ceva nediferit este] ipostasul de ființă), și vrăjmășie punând [ei], astfel, între unit[ar]ul și deosebitul dumnezeirii, îngrămădind – din sfintele Scripturi – zicerile cele despre dumnezeirea cea una, [în chip] rău[10] le aruncă asupra celor ce [în chip] dreptslăvitor [de Dumnezeu] le cugetă[11] pe amândouă acestea. Tu, deci, aducând cuvintele acelora la dreptarul binecinstirii [de Dumnezeu], [dreptar] care spune că dumnezeirea [unuia și] aceluiași Dumnezeu – pe de o parte – *úna* este, iar – pe de alta – este *nu doar ființa* [Lui], tocmai pe aceia îi vei vădi [de fapt] că sînt cu adevărat politeiști, întrucât [ei] spun – în chip rău – că dumnezeirea lui Dumnezeu este [deopotrivă] zidită și nezidită, predându-ne [ei adică], pe de o parte, că ființa [Lui] este singura dumnezeire nezidită[12] și, pe de altă parte, văzătoarea putere și lucrare a Celui ce știe toate mai înainte de facerea [lor] și a Sa vrednicie și putere stăpânitoare și pronie[13] aruncându-le pe treapta zidirii. Astfel că Dumnezeu le este într-o parte zidit,

[11] Adică: le înțeleg.

[12] Altfel zis, în limbajul occidental: unica divinitate necreată.

[13] Vezi etimologiile termenului *θεός* – etimologii de care sînt legate denumirile lucrărilor acestora – în *Despre dumnezeieștile lucrări* 8 (Palama IV, p. 332-3); vezi și Ioan Damaschinul, *Dogmatica* 9, PG 94, 838A; vezi, de asemenea, și *Triade* 3, 2, 10 (Palama IV, p. 152-3).

καὶ εἰς τἀναντιώτατα διηρημένος. Οὐδὲ γὰρ τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχουσιν ὑπολογίζεσθαι· τούτων γὰρ ἑκάτερον ἄφραστον ἐπίσης τῷ πατρί. Εἰ δ' αὖθις λέγοιεν ἀδιάφορον εἶναι τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν εἰς μίαν ταύτας συναλείφοντες, πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν γνώμονα τῆς εὐσεβείας, εἰπὲ καὶ πῶς ἡ μὲν νοητή, ἡ δὲ ἀπερινόητος ἀναγέγραπται τοῦ αὐτοῦ θεοῦ θεότης, ὁρατή τε τοῖς ἀξίοις ἀπορρήτως ἐν δυνάμει πνεύματος καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀόρατος, μεθεκτή τε καὶ ἀμέθεκτος· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο εὐσεβὲς ἀπὸ τῶν κτισμάτων νοεῖσθαι οἴεσθαι ἢ μετέχεσθαι ἢ ὁρᾶσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, καθάπερ ἐν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει προαπεδείξαμεν.

11 Ἀλλ' ὁρᾷς, ὅπως καλῶς τὰ τοιαῦτα συγκρουόμενα πρὸς ἄλληλα φῶς μὲν εὐσεβείας ἐκλάμπει τοῖς πιστοῖς, πῦρ δὲ καταδίκης κατὰ τῶν ἀπειθῶν ἀφίησιν;

ΘΕΟΤ. Εὖ μάλα· καὶ γὰρ ἔγωγε δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἔμαθον, διαυγέστερον ἤδη κτησάμενος τὸν νοῦν ἐκ τῶν τοιούτων, καὶ ὀξύτερον συνορᾶν τὴν τῆς εὐσεβείας ἀλήθειαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἓν πνεῦμα ἀμερὲς πρεσβεύειν λέγομεν, ὅταν τὴν οὐσίαν ἢ τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν καλῶμεν πνεῦμα, πολυμερὲς δ' ἄλλοτέ φαμεν αὐτό, καὶ ἑπτὰ εἶναι διδασκόμεθα τὸ ἕν, καὶ μεθεκτὸν τοῦτο διαφόρως περὶ τῶν θείων προόδων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ ἑνὸς θείου πνεύματος ποιούμενοι τὸν λόγον. Ἀμέθεκτον οὖν σὺ τὴν οὐσίαν φὴς καὶ φύσιν τοῦ θεοῦ;

---

[1] Adică: să Îi ia în calcul, la număr.

[2] Vezi şi *Epistola a II[a] (Către Ioan Gavras)* 12, Hristou II, p. 339, unde acest *nespus* – însoţit de *neîmpărtăşibil* – sînt marca *neziditului*.

[3] Această «una» (la feminin şi în original) este, desigur fiinţa dumnezeiască; vezi *Despre dumnezeiasca unire şi deosebire* 4 (Palama IV, p. 252-3) şi *Despre dumnezeieştile lucrări* 6 (Palama IV, p. 328-9).

[4] Vezi paragraful 14 al precedentului dialog.

[5] «cei nesupuşi»: cei ce nu dau crezare spuselor Părinţilor.

[6] Expresia «prin cercarea însăşi» pare a indica experienţa folosirii numitului 'dreptar al binecinstirii', încercarea acestuia.

într-alta nezidit; divizat [adică] în [părți] cu totul contrare [întreolaltă]. Că nici pe Fiul – ori pe Duhul Cel sfânt – [nu mai] au cum să [Îl] socoată[1] [a fi 'putere a Tatălui']; că Fiecare dintre Aceștia [doi] nespus este, [și anume] deopotrivă cu Tatăl[2]. Apoi, dacă [ei] zic că lucrarea este nediferită de ființă [dar o zic] întru una contopindu-le pe acestea[3], iarăși, după același dreptar al binecinstirii, spune-mi cum [se face că despre] o dumnezeire s-a scris [că este] înțeleasă, iar [despre] cealaltă – a aceluiași Dumnezeu – [că este] de-neînțeles, [că în chip] negrăit – întru puterea Duhului – [este] văzută celor vrednici și [totodată] tuturora cu totul de-nevăzut, împărtășită și [totodată] de-neîmpărtășit? – pentru că nu [lucru] binecinstitor [de Dumnezeu] e a socoti că, [pornindu-se] de la zidiri, este înțeleasă ori participată ori văzută [însăși] ființa lui Dumnezeu, cum am dovedit-o în dialogul de dinaintea acestuia [de acum][4].

11 Ci vezi cum [că], bine cumpănindu-se acestea întreolaltă, lumina binecinstirii o strălucesc credincioșilor, dar foc al osândirii aruncă asupra celor nesupuși[5]?

TEOT. [Și încă] foarte bine; că însumi prin cercarea însăși[6] m-am învățat – luminându-mi mintea cu acestea[7] – mai ager a vedea adevărul binecinstirii [de Dumnezeu]. Că [doar] așa[8] spunem și că cinstim un singur Duh *fără-de-părți*[9] (atunci când însăși ființa ori ipostasul [Lui] le numim 'Duh'), și că El este *cu-multe-părți*[10] și învățăm [de la Părinți] că șapte este unul [acela][11] și că este [cu putință de] împărtășit[12], [în chip] *deosebit*[13] vorbind [noi] despre ieșirile [spre zidiri] și lucrările dumnezeiescului Duh Celui *unul*. Neîmpărtășibilă[14] zici tu [a fi], așadar, ființa și firea lui Dumnezeu?

---

[7] «acestea»: cele adineauri pomenite, cele bine cumpănite întreolaltă în balanța dreptei credințe.

[8] «așa»: în sensul acesta, conform cumpănirilor acestora.

[9] Sau 'apartit'. [10] Sau multipartit. [11] *Isaia* 11, 2.

[12] Adică participabil, împărtășibil. [13] Adică: [în mod] diferit.

[14] Adică: neparticipabilă; de neîmpărtășit zidirilor.

ΘΕΟΦ. Ναί, τὴν ἀνώνυμον ἐκείνην καὶ ὑπερώνυμον.
ΘΕΟΤ. Μεθεκτὴν δὲ καὶ νοητὴν τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἣν καὶ ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος ἐκ τῶν ποιημάτων καταλαμβάνεσθαι;
ΘΕΟΦ. Τοῦτ' αὐτό. Μεθέξεως μέντοι τοῦ θεοῦ διαφοραὶ πολλαί, ὡς ἐν τῷ *Περὶ θείων ἐνεργειῶν καὶ τῆς κατ' αὐτὰς μεθέξεως* κἀν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει προείρηται ἡμῖν.
12 ΘΕΟΤ. Τὴν δὲ ἐνέργειαν ἄλλο λέγεις τῆς οὐσίας ὡς διαφέρουσαν ἐκείνης, ταύτης δὲ ἀχώριστον;
ΘΕΟΦ. Ὡς καὶ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν· τῷ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος σημαινομένῳ διενήνοχεν ἑκάτερον αὐτῆς.
ΘΕΟΤ. Μὴ οὖν καὶ τὴν ἐνέργειαν ὑπόστασιν δοξάζεις;
ΘΕΟΦ. Ἄπαγε· οὐδεμία γὰρ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν ἐνυπόστατος, τουτέστιν αὐθυπόστατος, κατὰ τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον.
ΘΕΟΤ. Ἀλλὰ μὴν καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τὸν θεὸν φῂς μετέχεσθαι παρὰ τῶν μετεχόντων;
ΘΕΟΦ. Κατὰ τὸ ἐγχωροῦν.
ΘΕΟΤ. Καὶ διὰ τῆς οὐσίας τὸν αὐτὸν θεὸν ἀμέθεκτον;
ΘΕΟΦ. Μάλιστα.
ΘΕΟΤ. Ὄντως λῆρος τὰ καθ' ὑμῶν ἐκείνων φθέγματα. Πῶς γὰρ ἄλλος ἔσται ὁ αὐτός; Πῶς δ' αὖθις ἔσται κατὰ πάντα τὸ αὐτὸ τῇ ἀκινησίᾳ πρόοδος, καὶ τῷ ἀμεθέκτῳ μέθεξις, καὶ τῇ κρυφιότητι ἡ ἔκφανσις; Ἀλλήλων μὲν γὰρ ταῦτα διαφέρειν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐ διαφόρων δύναται ὑπάρχειν, εἴ γε ἄκτιστα.

---

[1] E vorba de această putere/facultate şi lucrare.
[2] Vezi *Epistola 234*, 1, PG 32, 869A.
[3] Adică: împărtăşirea din unghiul acestora. Vezi îndeosebi paragraful 9.
[4] Adică precedentul dialog.
[5] Acestea două sînt lucrarea şi ipostasul.
[6] De fiinţă, adică.
[7] *Împotriva lui Eunomiu 5*, PG 29, 772B; vezi şi *Triade* 3, 1, 9.

TEOF. Da, aceea [cea] fără-de-nume și mai-presus-de-nume.
TEOT. Iar împărtășibilă și înțeleasă [zici a fi] puterea și lucrarea [ei], cea despre care[1] marele Vasile[2] a spus că se înțelege din făpturi?
TEOF. Întocmai; dar multe sînt deosebirile împărtășirii de Dumnezeu, precum am spus mai înainte, în [scrierea] *Despre dumnezeieștile lucrări și împărtășirea după acestea*[3] și în dialogul de dinaintea acestuia [de acum][4].
12 TEOT. Iar lucrarea zici că e altceva decât ființa, ca deosebită de aceea, dar [totodată] nedespărțită de aceea?
TEOF. Precum și ipostasul [e deosebit – și totodată nedespărțit –] de ființă; că, din unghiul a ceea ce semnifică numele, fiecare dintre acestea [două][5] se deosebește de ea[6].
TEOT. Nu cumva, deci, și lucrarea o socoți ipostas?
TEOF. Doamne ferește!; că nici una din lucrările de felul acesta nu este subzistentă-în-ipostas, adică de-sine-subzistentă, ca să zicem ca marele Vasile[7].
TEOT. Ci zici şí că [nu altcum decât] prin lucrarea aceasta este participat Dumnezeu de către cei ce sînt părtași [de El]?
TEOF. Pe cât [le este] cu putință.
TEOT. Și că, prin ființa [Sa][8], același Dumnezeu este neîmpărtășibil?
TEOF. De bună seamă.
TEOT. Cu adevărat aiureală [sînt] zicerile acelora împotriva voastră; căci cum să fie altul [unul și] Același? Și, iarăși, cum să fie ieșirea/purcederea totuna – întru toate – cu nemișcarea, și împărtășirea [totuna] cu neîmpărtășibilul, și arătarea cu ascunzimea? Că acestea neapărat că se deosebesc întreolaltă, dar nu [le] este cu putință a fi ale unora [ce sînt] diferite[9], de [vreme ce] sînt nezidite.

[8] Semnalăm că în tradiția manuscrisă există și varianta «după ființa [Sa]».
[9] Adică: nu pot fi proprii unor entități distincte.

ΘΕΟΦ. Εἰ δὲ τὰ μὲν αὐτῶν κτιστά, τὰ δ' ἄκτιστα, ὦ χρηστὲ Θεότιμε, ὑπάρχει, καὶ διαφόρων οὐσιῶν ἐστι;
ΘΕΟΤ. Πῶς γὰρ οὔ;
ΘΕΟΦ. Πολύθεοι ἄρ' ὡς ἀληθῶς οἱ ταῦθ' οὕτω διαιροῦντες οὗτοι. Ὅταν δ' αὖθις ταὐτὸν παντάπασι τιθῶνται τῇ κρυφιότητι τὴν ἔκφανσιν, καὶ τῇ ἀκινησίᾳ καὶ μονιμότητι τὴν πρόοδον, καὶ τῇ ἀμεθεξίᾳ τὴν θείαν μέθεξίν τε καὶ μετάληψιν, ταὐτὸν δ' εἰπεῖν τῇ τοῦ θεοῦ οὐσίᾳ τὴν θείαν χάριν καὶ ἐνέργειαν, καταληπτὸν σαφῶς παντάπασι τίθενται τὸ θεῖον, ὃ τῆς πολυθεΐας οὐκ ἔλαττόν ἐστι κακόν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρώντως νῦν ἡμῖν εἰρῆσθαι καὶ αὐτὸς ἄν, οἶμαι, φαίης.
ΘΕΟΤ. Οὐχ ἥκιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς ἀκρίβειαν ἀσφαλῶς καὶ εὐσεβῶς.
13 ΘΕΟΦ. Ἐκεῖνο δ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις διευκρινῆσαι ἀναγκαῖον.
ΘΕΟΤ. Ποῖον δήποτ' ἄρ' ἐκεῖνο;
ΘΕΟΦ. Πῶς φησιν ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ἐπιστολῶν, «ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως»; Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς τά θεῖα Μάξιμος, «εἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς αὐτοῦ ἀϊδιότητος μέτοχοι». Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος πρόεδρος Γρηγόριος, «σκεῦος» φησί «τῆς ἐκλογῆς ἅπαξ γενόμενος ὁ θεῖος Παῦλος, οἷκος περιληπτικὸς τῆς ἀπεριλήπτου γέγονε φύσεως».
ΘΕΟΤ. Εὖ σοι γένοιτο, Θεόφανες, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἁπλῶς μηδὲ πρὸς τὸ πείθειν τοὺς ἀκροωμένους ποιουμένῳ τὴν διάλεξιν, ἀλλὰ πρὸς ἀκριβῆ τῆς ἀληθείας ἔρευνάν τε καὶ

[1] Altfel zis: permanenţa.
[2] Altfel zis: dumnezeiasca participabilitate şi participare, prima zisă din unghiul lui Dumnezeu, cealaltă din unghiul zidirilor.
[3] Literal: har şi lucrare.
[4] «cum»: în ce sens, în ce înţeles.
[5] Semnalăm, iarăşi, că precum *duhovnic* derivă din *duh*, tot aşa *vârhovnic* din *vârh* (adică *vârf*).

TEOF. Iar dacă unele dintre acestea sînt zidite, iar altele nezidite – o, destoinice Teotim –, [atunci] și sînt a [unor] diferite ființe?

TEOT. Păi, cum nu?

TEOF. Prin urmare, cu adevărat politeiști sînt cei ce astfel le despart pe acestea. Iar când, iarăși, socot [ei] arătarea a fi întru toate totuna cu ascunzimea, și ieșirea/purcederea [totuna] cu nemișcarea și mânerea[1], și dumnezeiasca părtășie și împărtășire[2] [totuna] cu neîmpărtășirea, adică dumnezeiasca dare și lucrare[3] [totuna] cu ființa lui Dumnezeu, [atunci] – e limpede – cu totul cuprins [cu mintea] socot [ei a fi] Dumnezeiescul, ceea ce nu e un rău mai mic decât politeismul; socot, însă, că și tu însuți ai zice cum că [de] acum îndeajuns am vorbit [despre] acestea.

TEOT. Și [nu doar îndeajuns, ci] totodată [în chip] cu totul nealunecat și binecinstitor [de Dumnezeu].

13 TEOF. Și, ajungând aici cu cuvântul, e neapărat să limpezim și lucrul acela.

TEOT. Care, dar, e lucrul acela?

TEOF. Cum[4] zice vârhovnicul apostolilor[5], într-a doua din epistole, «ca să vă faceți părtași dumnezeieștii firi»[6]? Dar și Maxim, înțeleptul [întru] cele dumnezeiești, [zice] «spre aceasta ne-a făcut Dumnezeu: ca să ne facem părtași dumnezeieștii firi și veșniciei Lui»[7]. Iar Grigorie, dumnezeiescul întâi-stătător al Nyssei, «vas» zice «al alegerii o dată făcându-se dumnezeiescul Pavel, casă cuprinzătoare s-a făcut a necuprinsei firi»[8].

TEOT. Bine fie ție, Teofane, celui ce nu spre a te făli, nici spre a-i îndupleca [morțiș] pe ascultători vorbești [acestea][9], ci spre cercetarea și dovedirea cu acrivie a adevărului. Că

[6] *II Petru* 1, 4.

[7] *Capetele teologice 1*, 42, PG 90, 1193D.

[8] *La Cântarea cântărilor* 3, PG 44, 821BC.

[9] Literal: 'nici spre a-i convinge pe ascultători porți dialogul [acesta]'.

ἀπόδειξιν. Νῦν γὰρ ἔγωγε σοῦ ἀναμνήσαντος ἐνεθυμήθην, ὡς τὰ τοιαῦτ' ἐκεῖνοι μέγα δεῖγμα προβαλλόμενοι μεθεκτὴν φασιν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ. Ὡς οὖν πρὸ ἔργου ὂν παντὸς μᾶλλον εἰς τὴν προκειμένην σκέψιν, διασάφησον ὁπόση δύναμις.

ΘΕΟΦ. Καὶ τοῦτο παραπλησίως τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένοις τῆς αὐτῆς ἔχεται διπλόης, ὦ φιλότης. Ἄκουε γὰρ αὖθις τοῦ αὐτοῦ Μαξίμου λέγοντος· «ὁ τοῖς οὖσι μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχων μεθεκτός, ἑτέρῳ δὲ τρόπῳ μετέχεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόμενος, τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται». Καὶ πάλιν· «ὅλοι διόλου γινόμεθα θεοὶ χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Καὶ πάλιν· «ἡ μακαρία θεότης κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὑπεράρρητος καὶ ὑπεράγνωστος καὶ πάσης ἀπειρίας ἀπειράκις ἐξῃρημένη, μηδ' ἴχνος ὅλως καταλῆψεως, κἂν ψιλόν, τοῖς μετ' αὐτὴν καταλείψασα». Καὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου· «κατὰ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ μετέχεται καὶ ὁρᾶται τοῖς ἀξίοις ὁ θεός, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτός ἐστι». Καὶ πάλιν· «τὸ θεὸς εἶναι δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως· καὶ ἡμεῖς γὰρ θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα». Καὶ πάλιν· «πρόδηλον ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἔβλεπον οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ τὴν δόξαν», ὡς καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων γέγραπται, ὅτι «διαγρηγορήσαντες ὁ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ». Καὶ

[1] Varlaamiții, adică.

[2] Altfel zis: prezintă aceleași două aspecte, verifică aceleași două propoziții (este vorba de perechea de propoziții, constitutivă a pomenitelor 'dreptare').

[3] Adică: a Se da spre împărtășire (acelora), a fi participat de către aceia.

[4] Adică: într-alt mod.

[5] «ascunsul [cel] după ființă»: faptul de a fi – din unghiul ființei Lui – cu totul ascuns.

[6] *Capete diverse* 1, 7, PG 90, 1180C; vezi și *Despre dumnezeiești lucrări* 39 (Palama IV, p. 390-1).

[7] Răspunsul al 22-lea din cele *Către Thalassie* (ΕΠΕ 14 B, p. 135) și epistola *Către Gheorghie, eparhul Africii* (ΕΠΕ 15 B, p. 27).

[8] Sau, deopotrivă, 'preanegrăită și preanecunoscută'.

pomenind tu acum [de spusele acestea], mi-am amintit că aceia[1], împărtășibilă spunând [ei a fi] ființa și firea lui Dumnezeu, [tocmai] unele ca acestea le pun de față, ca mare dovadă. Așadar, lucru mai de folos decât oricare altul fiind acesta în chestiunea de față, lămurește-mi-l pe cât îți e cu putință.

TEOF. Și aceasta – asemenea celor mai sus spuse – [de] aceeași îndoime [se] ține[2], prietene. Auzi-l, dar, iarăși, pe același Maxim zicând: «Cela ce nu după ființă e împărtășibil celor ce sînt, voind a Se împărtăși[3] – într-alt chip[4] [însă] – celor în putință [a se împărtăși de El], nicidecum nu iese din ascunsul [Său cel] după ființă[5]»[6]; și, iarăși, [că] pe de-a-ntregul ne facem dumnezei, «[însă] fără identitatea [cu El] după ființă»[7]; și, iarăși, «fericita Dumnezeire după ființă este mai-presus-de-negrăire și mai-presus-de-necunoaștere[8] și nesfârșit mai presus de toată nesfârșirea[9], nici urmă – căutși de mică – de cuprindere [cu mintea] nelăsând celor de după ea[10]»[11]. Și [auzi-l și] pe marele Athanasie: «după îndumnezeitorul har Dumnezeu Se și împărtășește celor vrednici și Se și vede de către ei, pe când după ființă neîmpărtășibil este»[12]; și, iarăși: «[faptul de] *a fi Dumnezeu*[13] este [ceva] secundar firii [dumnezeiești]; că și noi ne facem dumnezei, dar nu ne putem face de aceeași ființă [cu Dumnezeu]»[14]; și, iarăși: «vădit [lucru e acela] că nu ființa lui Dumnezeu o vedeau sfinții, ci slava [Lui]»[15], precum și despre Apostoli s-a scris [aceea] că «priveghind Petru și cei dimpreună cu

[9] «nesfârşit mai presus de toată nesfârşirea»: de infinite ori mai presus de însuşirea de a fi infinită în vreo privinţă.

[10] Adică: celor – ontologic – mai prejos de ea; zidirilor.

[11] *Ambigua*, PG 91, 1168A.

[12] Citatul acesta – neidentificat – din Athanasie cel Mare apare şi în finalul paragrafului 10 din *Despre dumnezeieştile lucrări* (Palama IV, p. 338-9).

[13] Altfel zis: faptul că Dumnezeu este dumnezeu.

[14] *Dialog cu Macedonianul 1*, 14, PG 28, 1313A; vezi, mai sus, şi paragraful 8.

[15] *Către Antioh ducele* 28, PG 28, 616A.

τοῦ μεγάλου Βασιλείου· «αἱ μὲν ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος». Καὶ πάλιν· «ἡμεῖς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ γνωρίζειν λέγομεν τὸν θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα». Καὶ τοῦ Χρυσοστόμου πατρός· «τοῦ πνεύματος τὴν χάριν ἡ γραφὴ ποτὲ μὲν πῦρ, ποτὲ δὲ ὕδωρ καλεῖ, δεικνῦσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας». Καὶ πάλιν· «'οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα'· θέλει δεῖξαι δηλονότι ὁ τοῦ Χριστοῦ πρόδρομος καὶ βαπτιστής, ὅτι πάντες ἡμεῖς μέτρῳ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν λαμβάνομεν. Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ μεριζομένη· οὗτος δέ, τουτέστιν ὁ Χριστός, ἀμέτρητον καὶ ὁλόκληρον ἔχει πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν. Εἰ δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία». Ὁρᾷς ἀμφότερ' ἡμῖν ὑπὸ τῶν σεπτῶν θεολόγων παραδεδομένα, καὶ ὡς ἀμέθεκτός ἐστιν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ καὶ μεθεκτή πως, καὶ κοινωνοῦμεν τῆς θείας φύσεως καὶ οὐ κοινωνοῦμεν οὐδαμῶς; Δεῖ οὖν ἀμφότερα ἡμᾶς τηρεῖν καὶ τίθεσθαι ὡς εὐσεβείας γνώμονα, καὶ τοὺς τῷ ἑνὶ χρωμένους κατὰ τοῦ ἑτέρου καὶ ταῦτ' οἰομένους τὸ αὐτὸ ἑκάτερον ὡς δυσσεβεῖς τε καὶ ἄφρονας ἀπορραπίζειν, μηδενὶ κατὰ μηδένα τρόπον συγχωροῦντας ὑπεναντίους ἑαυτοῖς ἢ ἀλλήλοις, καὶ ταῦτ' ἐπὶ τῶν τοιούτων νομίζειν τοὺς ἁγίους, εἰδότας ἀνδρῶν μικρογνωμόνων ὂν ὡς ἀληθῶς τὴν δόξαν ταύτην τῆς ἐναντιώσεως· νοῦν δ' ἔχοντι καὶ σὺν νῷ μετὰ θεοῦ σκοποῦντι πάντα συνῳδὰ καὶ φίλια.

---

[1] *Luca* 9, 32. Citatul acesta, dimpreună cu cel anterior (din Athanasie cel Mare), apar şi în *Despre dumnezeieştile lucrări* 11 (Palama IV, p. 338-9).
[2] *Epistola* 234, 1, PG 32, 869A; vezi şi *Despre dumnezeieştile lucrări* 39.
[3] *Ibidem*.
[4] Ioan Hrisostom, *Omilii la Ioan* 32, PG 59, 183.
[5] *Ioan* 3, 34.
[6] Paranteza este a sfântului Grigorie.
[7] Iarăşi este precizarea sfântului Grigorie.

el, au văzut slava Lui»[1]. Și pe marele Vasile: «lucrările Lui coboară la noi, iar ființa Lui rămâne neapropiată»[2]; și, iarăși: «noi spunem că [nu altcum decât] din lucrările Lui Îl cunoaștem pe Dumnezeul nostru; și nu pretindem [– cătuși de puțin –] a ne apropia de ființa Lui»[3]. Și pe Părintele cu gura de aur: «harul Duhului Scriptura îl numește când foc, când apă, arătând că nu ale ființei [Duhului] sînt numirile acestea, ci ale lucrării»[4]; și, iarăși: «'nu cu măsură dă Dumnezeu Duhul'[5]; vrea să arate [Înaintemergătorul și Botezătorul lui Hristos, adică][6] că noi toți [nu altcum decât] cu măsură am luat lucrarea Duhului (că 'Duh' numește aici lucrarea; că [nu altceva decât] aceasta este cea care [ni] se împarte), pe când Acesta [adică Hristos][7] nemăsurată și întreagă are toată lucrarea; iar dacă lucrarea Lui e nemăsurată, cu cât mai mult ființa»[8]. Vezi că pe amândouă [lucrurile acestea] ni le-au predat cinstiții cuvântători-de-Dumnezeu, [adică] și că neîmpărtășibilă este ființa lui Dumnezeu, și că [e] oarecum împărtășibilă?; [sau, iarăși,] și că ne împărtășim de dumnezeiasca fire, și că nu ne împărtășim nicidecum? Trebuie, așadar, pe amândouă să le ținem și să le avem ca dreptar al binecinstirii, iar pe cei ce se folosesc de unul împotriva celuilalt (mai ales că tot ei, pe de altă parte, le socot pe amândouă totuna) să îi alungăm[9] ca [pe niște] răucinstitori și necugetați, nimănui – în nici un chip – [ne]îngăduind [noi] să îi socoată pe sfinți (mai ales în asemenea lucruri) [a fi] potrivnici loruși sau [potrivnici] întreolaltă[10], știind [noi] că [doar] cei înguști la minte pot socoti una ca aceasta[11]; pe când celui care are minte [întreagă] și care cu minte [și] cu [ajutorul lui] Dumnezeu cercetează [lucrurile], [acestuia] toate [îi apar] cu totul conglăsuitoare.

---

[8] *Omilii la Ioan* 30, 2, PG 59, 174. [9] Literal: să-i dăm afară în palme.

[10] Adică: a se contrazice – sfinții – pe ei înșiși, ori unii pe alții.

[11] Literal: 'știind [noi] că [doar] celor înguști la minte [le] este [proprie] socotința aceasta a potrivniciei'; este vorba de faptul de a bănui că sfinții ar fi potrivnici loruși sau [potrivnici] întreolaltă.

14 ΘΕΟΤ. Πῶς οὖν, ὦ σοφὲ Θεόφανες, πρὸς τῆς ἀληθείας ἄμφω ἐκεῖνα ἀληθῆ;
ΘΕΟΦ. Σὴν καὶ τοῦτο χάριν θήσομαι σαφές. Πρότερον δὲ δείξομεν ὡς ἀνοήτως παντάπασι τὴν ἀποστολικὴν καὶ τὰς πατερικὰς ἐκεῖνοι ῥήσεις διατελοῦσι προβαλλόμενοι, τὰς κοινωνοὺς ἡμᾶς λεγούσας γίνεσθαι φύσεως θεοῦ, μὴ μόνον ὅτι πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ ἀκοινώνητον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον τοῖς κτίσμασι πᾶσι τὴν θείαν καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν, ὅπερ διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου κηρύττεται γραφῆς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς αὐτοὶ ταύταις κεχρημένοι διετέλεσαν, αὐτὴν τὴν ἐκείνων ἀνασκευάζει δόξαν. Σὺ γάρ, ὅ,τι ποτὲ δοξάζουσιν, οἶσθα τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον. Εἰπὲ τοίνυν πρὸς τῆς ἀληθείας· οὐ πάντα μὲν λέγουσι μετέχειν τοῦ θεοῦ, πάντα δὲ τὰ τοῦ θεοῦ μετέχοντα τῆς οὐσίας μετέχειν τοῦ θεοῦ, ὡς μηδὲν ἕτερον ὄντος τοῦ θεοῦ πλὴν οὐσίας μόνης, ἵνα μὴ σύνθετος αὐτοῖς εἴη, μηδὲ πολλὰ τὰ ἄκτιστα;
ΘΕΟΤ. Τοῦτ' ἄντικρυς αὐτὸ καὶ δοξάζουσι καὶ λέγουσιν.
15 ΘΕΟΦ. Ἀλλ' αἱ ῥήσεις, ἃς οἱ πρὸς ἡμᾶς ἀντικείμενοι προάγουσιν ὡς αὐτοῖς δῆθεν συνηγόρους, οὐ μόνον τἄλλα πάνθ' ἁπλῶς, ἀλλ' οὐδὲ πάντας τοὺς ἀνθρώπους κοινωνοὺς τελεῖν φασι τῆς θείας φύσεως, καὶ τούτους γίνεσθαί ποθ' ὕστερον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχειν κοινωνούς. Πέτρος μὲν γὰρ ὁ τοῦ κορυφαίου χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος γράφων τοῖς ἰσότιμον λαχοῦσι πίστιν πρὸς εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν παρακαλεῖ· «δι' ὧν» φησί «τὰ

[1] Acest 'pentru adevăr' pare a fi spus întocmai ca expresia 'Pentru Dumnezeu', mai ales că Fiul a Şi spus că este Adevărul; totuşi, expresia poate însemna şi 'din perspectiva adevărului [însuşi]' sau, mai neaoş, '[zi] cu mâna pe inimă'.
[2] Literal: 'de hatârul tău'.
[3] A Apostolului Petru, adică.
[4] Adică: necomunicată.
[5] «socotinţa acelora»: părerea Părinţilor, opinia lor.
[6] Este vorba de toate celelalte câte mai sînt pe lume în afara oamenilor, adică necuvântătoarele şi neînsufleţitele.

14 TEOT. Așadar, pentru adevăr[1], o, înțelepte Teofan, cum sînt amândouă [acestea] adevărate?
TEOF. De dragul tău[2] și lucrul acesta îl voi face limpede. Și mai întâi vom arăta că [în chip] cu totul lipsit de minte pun aceia de față spusa [aceasta] apostolească și zicerile Părinților, cele ce spun că ne facem părtași firii lui Dumnezeu, [și aceasta] nu doar [pentru] că [spusa aceea[3] o pun de față] spre răsturnarea faptului că ne-obștită[4] și neîmpărtășită este dumnezeiasca și fire și ființă tuturor zidirilor, fapt propovăduit în *toată* de-Dumnezeu-însuflata Scriptură, dar și [pentru] că felul cum s-au folosit [ei] de acestea [ale Părinților] dă peste cap însăși socotința acelora[5]; că [doar] tu știi – mai bine decât toți – ce anume socot [ei]; spune, dar, pentru adevăr: nu zic [ei], pe de o parte, că toate se împărtășesc de Dumnezeu și, pe de alta, că toate cele ce se împărtășesc de Dumnezeu [acestea] de [însăși] ființa lui Dumnezeu se împărtășesc, întrucât Dumnezeu nu e nimic altceva fără numai ființă [dumnezeiască], [și aceasta] ca nu cumva să fie compus ori să fie mai multe [realități] nezidite?
TEOT. De-a dreptul aceasta o socot [ei] și o și spun.

15 TEOF. [Bine,] dar zicerile pe care cei ce ni se pun împotrivă le aduc de față – ca pe unele care, chipurile, le-ar da apă la moară – nu doar că nu spun că și toate celelalte[6] sînt, de-a valma, părtașe dumnezeiești firi, dar [nu o spun] nici [despre] toți oamenii; iar despre aceștia[7] spun că [abia] mai apoi s-au făcut părtași, iar nu că au fost de la început. Că Petru, mai întâi, vârhovnicul vârhovnicei cete de apostoli[8], scriind 'celor ce au avut parte – dimpreună cu el – de întocmai-cinstită credință'[9], îndeamnă la binecinstire și virtute, «prin care» zice «sînt dăruite vouă

[7] Despre oamenii 'părtași dumnezeiești firi'.
[8] Această «vârhovnică ceată de apostoli» poate fi atât ceata celor doisprezece din cei șaptezeci, cât și ceata celor trei – suiți pe Tavor – din cei doisprezece.
[9] Vezi *II Petru* 1, 1.

τίμια ὑμῖν ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως». Ὁρᾷς ὅτι δωρεά ἐστιν ἐν ἐπαγγελίαις κειμένη τοῖς κατὰ Χριστὸν βιοῦσι; Τίς οὖν ἐπαγγέλλεταί τινι τὰ προσόντα πᾶσιν ἐκ γενέσεως; Ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος, «εἰς τοῦτο» φησί «πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως». Ὡς οὐκ ὄντες ἄρα πρότερον, οὐδ' ἅμα τῇ γενέσει καὶ κοινωνοὶ πεποιημένοι ταύτης. Ὁ δὲ θεῖος Παῦλος οὐχ ὅτε μὴ πιστὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ μιμητὴς γέγονε Χριστοῦ τῆς ἀπεριλήπτου φύσεως οἶκος ἐχρημάτισε; Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τὰ ὄντα πάντα κοινωνεῖν λέγοντες αὐτῆς, ἐπεὶ πάντα μετέχει τοῦ θεοῦ;

ΘΕΟΤ. Ἐρρέτωσαν οὗτοι· παιδαριώδεις γὰρ ὄντες τὴν διάνοιαν, νεανικοὶ δὲ τὴν ἀπείθειαν καὶ τὴν ἀναίδειαν, ταῖς φρεσίν, ὡς ἔοικεν, ἀλλ' οὐ τῇ κακίᾳ νηπιάζουσιν. Ἐγὼ δ' οἶμαι συνορᾶν ἐκ τῶν εἰρημένων νῦν, ὅπως καὶ μεθεκτὸς καὶ ἀμέθεκτος εἶναι λέγεται κατ' οὐσίαν ὁ θεός.

16 ΘΕΟΦ. Ἐξήγησαι τοίνυν ὃ τυγχάνεις διανοούμενος.

ΘΕΟΤ. Ἐπειδὴ τοῖς ἁγίοις μόνοις δέδοται κοινωνοὺς τῆς θείας φύσεως τελεῖν, τοῖς μὲν ἄλλοις ἀμέθεκτον ἐροῦμεν τὴν οὐσίαν τε καὶ φύσιν τοῦ θεοῦ, τοῖς δὲ εὐηρεστηκόσι τούτῳ μεθεκτὴν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνην λῆξιν. Καὶ πρὸς τοῦτ' ἄρ' αὐτὸ κἀκεῖνο φέρει τὸ εἰρημένον Γρηγορίῳ τῷ τῆς θεολογίας ἐπωνύμῳ· «ἔσται δὲ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποκαταστάσεως, ὅταν μηκέτι πολλὰ ὦμεν, ὥσπερ νῦν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως θεοῦ ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλου θεοῦ

[1] *II Petru* 1, 4.
[2] Adică: conform cu Hristos.
[3] Adică: din însăşi geneza lor.
[4] *Capete felurite 1*, 42, PG 90, 1193D.
[5] *I Corinteni* 11, 1.
[6] Vezi *I Corinteni* 14, 20.
[7] Vezi *I Corinteni* 15, 28.
[8] Literal: a apocatastazei.

cinstitele făgăduințe, ca prin acestea să vă faceți părtași dumnezeiești firi»[1]. Vezi că este dăruire făgăduită [doar] celor ce trăiesc după Hristos[2]? Cine, dar, făgăduiește cuiva cele ce [tuturora le] sînt [proprii] din[tru însăși] facere[a lor][3]? Iar dumnezeiescul Maxim zice [că] «spre aceasta ne-a făcut Dumnezeu: ca *să ne facem* părtași dumnezeiești firi»[4], ca unii care, așadar, mai înainte nu eram [părtași acesteia], nici [nu] dobândisem – totdeodată cu facerea [noastră] – și [faptul de a fi] părtași acesteia. Iar dumnezeiescul Pavel casă a ajuns firii celei de-necuprins [atunci] când s-a făcut nu doar credincios, ci și următor lui Hristos[5]; nu așa? Unde sînt, deci, cei ce spun că toate cele ce sînt sînt părtașe acesteia, de vreme ce toate se împărtășesc de Dumnezeu?

TEOT. Ducă-se [de aici] aceștia; căci copilandri fiind la cuget, dar tinerei cu nesupunerea și nerușinarea, la minte sînt prunci, nu cu [ne]răutatea [sînt prunci], precum se vede[6]; iar eu socot că din cele acum spuse se vede [limpede] în ce înțeles se zice că Dumnezeu este – după ființă – și împărtășibil, și neîmpărtășibil.

16 TEOF. Lămurește, dar, ceea ce ai în minte zicând acestea.

TEOT. Fiindcă doar sfinților li s-a dat a fi părtași dumnezeiești firi, vom spune că celorlalți neîmpărtășibilă le este ființa și firea lui Dumnezeu, dar împărtășibilă celor ce au bineplăcut Lui, îndeosebi la sfârșitul acela ce va să vie; și tocmai despre aceasta vorbește și spusa aceea a lui Grigorie celui numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu: «și fi-va Dumnezeu toate întru toate[7] la vremea reașezării [a toate][8], când nu vom mai fi [rupți în] multe – cum sîntem acum cu mișcările[9] și patimile, nimic al lui Dumnezeu (ori [prea] puțin) purtând [noi] în noi înșine –, ci vom fi toți dumnezei[ești]-la-chip/în-chipul-lui-Dumnezeu[10],

[9] Privitor la perceperea mișcării în gândirea greacă a se vedea capitolul *Despre mișcare* în *Dialectica* sfântului Ioan Damaschin (Damaschin I, GA, p. 176 şi urm.).

[10] Latineşte zicând: deiformi.

χωρητικοὶ καὶ μόνου· τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις πρὸς ἣν σπεύδομεν». Καλῶς ἄρ' ἐπιβαλεῖν δοκῶ, Θεόφανες, καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, καί σοι συνδοκεῖ, καὶ συμφήσαις ἂν ἐπιψηφιζόμενος μὴ ἄλλως ἔχειν;

ΘΕΟΦ. Ἄπαγε· μεσσαλιανοὺς γὰρ τοῦτ' αὐτὸ φρονοῦντας, ὡς οἱ κατ' αὐτοὺς κεκαθαρμένοι τὴν ὑπόστασιν δέχονται τοῦ παναγίου πνεύματος καὶ εἰς ἐκείνην ἀνέρχονται τὴν φύσιν, οἱ θεῖοι πατέρες τελέως ἀπεκήρυξαν, εἰπόντες ὡς γίνεταί τις ἐπιδημία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῖς ὡς χρεὼν κεκαθαρμένοις, καὶ ἐνοικεῖ αὐτοῖς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσεως ἡ θεότης. Ἀλλὰ μηδὲ τὸ θεολογικὸν ἐκεῖνο θορυβείτω σου πάλιν τὴν διάνοιαν, ὡς ὅλου θεοῦ χωρητικοὶ ἔσονται οἱ ἅγιοι, τῶν λόγων ἐκείνων μεμνημένου, ὧν ἔναγχος ἐποιησάμεθα, δεικνύντες μηδαμῇ μηδὲν λυμαίνεσθαι τῷ ἀμεθέκτῳ τῆς οὐσίας τὸ δι' ἑκάστης τῶν ἐνεργειῶν ὅλον τὸν θεὸν μετέχεσθαί τε καὶ νοεῖσθαι λέγεσθαι· οὐ γὰρ σωματικῶς μερίζεται τὰ ἀσώματα. Διὸ καὶ διὰ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως ὅλῳ μοι ἀτρέπτως ὅλος ἥνωται. Οἱ χωρητικοὶ τοίνυν θείας καὶ θεοποιοῦ γεγονότες ἐνεργείας, ὅλου θεοῦ καθεστήκασι χωρητικοί. Ὅταν δὲ τὴν φύσιν ὑπεραναβάντες καθαρῶς, πᾶσαν ἀποπαύσωσιν ἐνέργειαν ψυχῆς καὶ σώματος, ὡς μόνης τῆς θείας ἐνεργείας ἐπειλημμένοι, τηνικαῦτα τελεσθεῖεν ἂν ὅλου καὶ μόνου θεοῦ χωρητικοί·

---

[1] Adică: avându-L în noi pe El întreg, şi doar pe El.

[2] *Cuvântul 30 (Al patrulea Teologic)* 6, PG 36, 112AB.

[3] Literal: 'ai confirma, dându-ţi verdictul că…'.

[4] Adică: la dumnezeiasca fire.

[5] Vezi *Ioan* 14, 23.

[6] Literal: «nu precum îi este [propriu în chip propriu-zis] firii [ei]»; părintele Stăniloae traduce fraza aceasta palamită astfel: «Dumnezeirea se sălăşluieşte în cei curăţiţi cum se cuvine, dar nu după firea ei» (*Capete*, 109, FR VIII, p. 497). «Ὁ θεὸς οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' οὐκ ὡς ἔχει φύσεως (Dumnezeu locuieşte în noi, dar nu după fire)».

încăpători ai întregului Dumnezeu și doar ai Lui [încăpători][1]; aceasta este, dar, desăvârșirea spre care ne sârguim»[2]. Așadar, Teofane, bine [fac eu de] socot că și acestea [nu altcum decât] așa trebuie să fie?; și ție ți se pare a fi așa și ai încuviința zicând[3] [și tu] că nu altcum decât așa stau lucrurile?

TEOF. Ferească [Sfântul]!; [pentru] că pe messalieni (care întocmai lucrul acesta îl cugetau, cum că cei [care] – după [cum socot] ei – [sînt] 'curățiți' primesc [înlăuntrul lor] Însuși Ipostasul preasfântului Duh și [astfel] se suie la firea aceea[4]) dumnezeiești Părinți i-au lepădat cu desăvârșire, zicând că celor – precum trebuie – curățiți li se face, asupra lor, venire a Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh și [că] locuiește în ei dumnezeirea, după evanghelicească făgăduință[5], dar nu după fire[a ei][6]. Dar nici locul acela teologhicesc[7] nu trebuie să îți tulbure gândul, [și anume] cum [că] 'sfinții vor fi încăpători ai întregului Dumnezeu', amintindu-ți de cuvintele acelea pe care le-am spus deunăzi[8], arătându-ți [noi] că neîmpărtășibilul ființei întru nimic nu împiedică faptul de a zice că, prin fiecare dintre lucrări, *întreg* Se împărtășește Dumnezeu [de către părtașii Lui] și [*întreg*] Se înțelege [de aceștia]; că cele netrupești nu trupește se împart[9]; drept care, printr-un singur ipostas, [El] întreg îmi este unit mie întreg, în chip neschimbat[10]. Prin urmare, cei ce s-au făcut încăpători ai dumnezeiești și de-dumnezei-făcătoarei lucrări, [aceștia] ai *întregului* Dumnezeu s-au făcut încăpători; iar când, suindu-se – [în chip] curat – mai presus de fire, și-ar opri *toată* lucrarea sufletului și trupului, luând asupra lor singură dumnezeiasca lucrare, atunci s-ar face încăpători ai întregului Dumnezeu și doar ai Lui [încăpători]; «aceasta

[7] Adică: al Teologului; precedentul citat din sfântul Grigorie Nazianzineanul.
[8] Este vorba de precedentul dialog.
[9] Adică: cele necorporale nu se divid în mod corporal.
[10] E vorba, desigur, de înomenirea ipostasului Fiului, înomenirea în care întreg Dumnezeu e unit cu întreg omul.

τοῦτο γάρ ἡ τελείωσις πρὸς ἣν σπεύδομεν, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, «ἀποτιθέμενοι τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν». Φησὶ γὰρ καὶ Μάξιμος ὁ τῶν τοιούτων εἴπερ τις ἑρμηνεύς, ὅτι «πᾶσα θεία ἐνέργεια δι' ἑαυτῆς ὅλον τὸν θεὸν ἀμερῶς ὑποσημαίνει»· πᾶσαν δὲ εἰπὼν πολλὰς ἔδειξε καὶ οὐκ οὐσίας οὔσας. Ὅτι δὲ οὐδὲ τοῖς ἁγίοις μεθεκτή ἐστιν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ὁ αὐτὸς Μάξιμος διὰ τῶν μικρὸν ἀνωτέρω προηγμένων ἔδειξεν ἡμῖν, εἰπὼν ὡς «ὁ θεὸς τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται». Καὶ πάλιν· «ὅλοι διόλου γινόμεθα θεοί, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος· «κατὰ τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ μετέχεται καὶ ὁρᾶται τοῖς ἀξίοις ὁ θεός, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμέθεκτός ἐστι». Καὶ πάλιν· «θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα». Καὶ ὁ Χρυσόστομος πατήρ, «οὐκ ἐκ μέτρου δίδοσθαι τὸ πνεῦμα» παρὰ τοῦ βαπτιστοῦ ἀκηκοώς, «θέλει» φησί «δεῖξαι, ὅτι πάντες ἡμεῖς μέτρῳ τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ μεριζομένη», ὡς τῆς οὐσίας οὔσης ἀμεροῦς. Ὥστε οὐδ' οὗτος συγχωρεῖ, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς μετέχοντας τοῦ πνεύματος μετέχειν οἴεσθαι τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος. Πρὸς δὲ τοῖς ἐνθέοις διδάγμασι τῶν θεοσόφων τούτων οὐδὲ τῷ ἀνωτέρω

[1] *Efeseni* 2, 3.

[2] Expresia «tâlcuitorul – de este vreunul – a astfel de lucruri» poate avea două înțelesuri: 'de este vreun tâlcuitor al lucrurilor acestora, atunci, neîndoielnic, Maxim este acesta' şi 'tâlcuitorul lucrurilor acestora (de putem spune că e cu putință să existe un astfel de tâlcuitor, a astfel de lucruri)'.

[3] Adică: lucrarea dumnezeiască, oricare ar fi ea.

[4] Adică: indivizibil.

[5] Loc neidentificat.

[6] Adică 'oricare', ca într-o sumedenie de expresii româneşti neaoşe sau biblice ('La *toată* casa-i lumină/La *tot* omu-i masa plină', 'să audă *tot* omul', 'să priceapă *tot* prostul', '*toată* suflarea să laude pe Domnul').

[7] «ascunsul [cel] după ființă»: faptul de a fi – din unghiul ființei Lui – cu totul ascuns.

este, dar, desăvârșirea spre care ne sârguim», lepădând – apostolește vorbind [și noi] – «voile cărnii și ale cugetelor»[1]. Că și Maxim zice, tâlcuitorul ca nimeni altul a astfel de lucruri[2]: «prin sine însăși, toată dumnezeiasca lucrare[3] Îl însemnează, [în chip] neîmpărțit[4], pe *întreg* Dumnezeu»[5]; iar zicând 'toată'[6] a arătat [numaidecât] că sînt mai multe și că [acestea] nu sînt ființe. Iar [aceea] că nici sfinților nu le este împărtășibilă ființa lui Dumnezeu același Maxim ne-a arătat-o prin cele puse de față puțin mai înainte, zicând [el] cum [că] «Dumnezeu nu iese nicidecum din ascunsul [Său cel] după ființă[7]»[8]; și, iarăși, [că] întregi, pe de-a-ntregul, ne facem dumnezei, «[însă] fără identitatea [cu El] după ființă»[9]; și marele Athanasie [zicând și el că] «după îndumnezeitorul har Dumnezeu Se și împărtășește celor vrednici și Se și vede de către ei, pe când după ființă neîmpărtășibil este»[10]; și, iarăși, [că și noi] «ne facem dumnezei, dar nu ne putem face de aceeași fire [cu Dumnezeu]»[11]; și Părintele cu gura de aur, auzind de la Botezătorul că «nu cu măsură dă Dumnezeu Duhul»[12], «vrea să arate» zice «că noi toți [nu altcum decât] cu măsură am luat lucrarea Duhului, că *aceasta* este cea care [ni] se împarte»[13], ființa [adică] fiind neîmpărțită/fără-de-părți; încât nici pe părtașii de Duhul nu îngăduie – nici el[14] – a-i socoti [cineva] că se împărtășesc de ființa Duhului. Și, pe lângă [aceea că e în răspăr cu] dumnezeiești învățături ale de-Dumnezeu-înțelepților acestora, [faptul de] a fi sfinții părtași ființei lui Dumnezeu nu se

[8] *Capete diverse* 1, 7, PG 90, 1180C; vezi, mai sus, paragraful 13.
[9] Răspunsul al 22-lea din cele *Către Thalassie* (EIIE 14 B, p. 135) şi epistola *Către Gheorghie, eparhul Africii* (EIIE 15 B, p. 27).
[10] Citatul acesta – neidentificat – din Athanasie cel Mare apare şi în finalul paragrafului 10 din *Despre dumnezeieştile lucrări* (Palama IV, p. 338-9).
[11] *Dialog cu Macedonianul 1*, 14, PG 28, 1313A; vezi, mai sus, şi paragraful 8.
[12] *Ioan* 3, 34.
[13] *Omilii la Ioan* 30, 2, PG 59, 174.
[14] Nici Hrisostom, adică.

μικρὸν ἡμῖν ἐκτεθειμένῳ γνώμονι τῆς εὐσεβείας ἐναρμόνιόν ἐστι τὸ τοὺς ἁγίους μετόχους εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ· ἐκεῖνος γὰρ μεθεκτὴν ἁπλῶς καὶ ἀμέθεκτον ἐτίθει ταὐτην, ἀλλ' οὐχὶ τισὶ μὲν ἀμέθεκτον, τισὶ δὲ μεθεκτήν.

17 ΘΕΟΤ. Εἰ τοίνυν μήτε κατὰ μέρη ταύτην τὴν διαφορὰν προσίεται—καὶ γὰρ ὑπάρχει ἀμερής—, μήτε τισὶ μὲν μέτεστιν αὐτῆς, τισὶ δ' οὐ μέτεστι, πῶς ἑκάτερον ἐκεῖνο ἀληθές;

ΘΕΟΦ. Ἄκουε καὶ μάνθανε· τὴν ὑπερουσιότητα τὴν θείαν «οὔτε εἰπεῖν ἐστιν οὔτε ἐννοῆσαι, οὔτε ὅλως πως θεωρῆσαι, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ἐξῃρημένην εἶναι καὶ ὑπεράγνωστον, ἀπεριλήπτῳ δυνάμει καὶ τῶν ὑπερουρανίων νόων ὑπεριδρυμένην», καὶ πᾶσι πάντῃ ἄληπτόν τε καὶ ἄρρητον ἀεί. Οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν αὐτῆς κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα ἢ κατὰ τὸν μέλλοντα ὀνομαζόμενον, οὐδὲ λόγος ἐν ψυχῇ συνιστάμενος ἢ διὰ γλώττης προφερόμενος, οὐκ ἐπαφή τις αἰσθητὴ ἢ νοερά· ἀλλ' οὐδὲ φαντασία ὅλως, εἰ μή τις φαίη τὴν ἐξ ἀποφάσεων τελεωτάτην ἀκαταληψίαν, ὡς πάντα ὅσα ἐστὶν ἢ ὅλως λέγεται ὑπεροχικῶς ἀφαιρουμένην. Καὶ τοίνυν οὐδ' οὐσίαν αὐτὴν ἢ φύσιν ὀνομάσαι θεμιτὸν ὀνομάζοντα κυρίως, ὅστις τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἀλήθειαν ἀληθείας ἐπιγνώμων. Ἐπεὶ δ' αὖθις πάντων ἐστὶν αἰτία, καὶ περὶ αὐτὴν πάντα καὶ αὐτῆς ἕνεκα, καὶ αὐτή ἐστι πρὸ πάντων καὶ ἁπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα προείληφεν, ἐκ πάντων αὐτὴν

---

[1] În sensul de 'nu o suportă', 'nu o admite'.

[2] Adică 'în ce mod?', 'în ce înțeles?', 'în ce sens?'.

[3] Paragrafele acestea se regăsesc, aproape identic, în *Capetele naturale, teologice, morale şi practice* ale sfântului Grigorie, începând cu capul 106.

[4] Adică: supraființialitatea cea dumnezeiască.

[5] *Despre dumnezeieştile numiri* 1, 4, PG 3, 592D–593A (ed. De Gruyter, p. 115, r. 11).

[6] Adică: de neperceput.

[7] Adică: nu există.

[8] Şi de aici înainte paragraful este tributar sfântului Dionisie; vezi *Despre dumnezeieştile numiri* 13, 5.

potrivește nici cu dreptarul binecinstirii cel puțin mai sus dat la iveală de către noi; că [dreptarul] acela o înfățișa pe aceasta a fi – simplu – împărtășibilă și [totodată] neîmpărtășibilă, iar nu *unora* neîmpărtășibilă și *altora* împărtășibilă.

17 TEOT. Dacă, deci, nici deosebirea aceasta [cea] în părți nu o primește[1] (căci este fără-de-părți), [dar] nici [nu zicem că] unora se împărtășește [pe sine], iar altora nu se împărtășește, cum[2] [e] adevărat fiecare [lucru] din acelea două?

TEOF. Ascultă și învață[3]. Dumnezeiasca mai-presus-de-ființă[4] «nu este [cu putință] nici a o spune, nici a o înțelege, nici a o vedea [cu mintea] câtuși de puțin; [iar aceasta] datorită faptului de a fi ea dincolo de toate și [a fi necunoscută în chip] mai-presus-de-necunoaștere, așezată – prin putere[a ei cea] de-necuprins – mai presus și de mințile cele mai-presus-de-ceruri»[5] și tuturora – pururea – cu totul de ne-luat[6] și de-nespus; că nu este[7] nume al ei[8], [care să fie] numit în veacul de acum ori în cel ce va veni, nici cuvânt, tocmit în suflet ori rostit prin limbă, nici atingere simțită ori înțelegătoare[9]; dar nici închipuire[10], câtuși de puțin, de nu [cumva] ar zice cineva [așa[11]] desăvârșita necuprindere/ne-înțelegere cea [venită] din [apofaticele] negări, cea care leapădă toate câte este [ea] ori se zic [despre ea] în vreun fel din unghiul mai-presus-ului [ei]; și nici 'ființă' ori 'fire' nu este îngăduit a o numi propriu-zis cel ce o numește, cel știutor al adevărului celui mai presus de adevăr. Dar, fiindcă – iarăși – este pricină a toate și [fiindcă] împrejurul ei [sînt] toate, și pentru ea [sînt toate], și ea este mai înainte de toate și – [în chip] simplu și nemărginit – pe toate în sine însăși de dinainte

[9] Adică atingere – de ea – cu simțurile ori cu mintea; altfel zis: sensibilă ori inteligibilă.

[10] Adică: reprezentare – în minte – prin facultatea imaginației; odinioară numită și 'nălucire'.

[11] Adică 'închipuire', reprezentare prin imaginație.

ὀνομαστέον καταχρηστικῶς, ἀλλ' οὐ κυρίως. Οὐκοῦν καὶ οὐσίαν αὐτὴν καὶ φύσιν προσρητέον, κυρίως δὲ τὴν οὐσιοποιὸν τοῦ θεοῦ πρόοδόν τε καὶ ἐνέργειαν. Ὅτι δὲ καὶ αὕτη οὐσιωνυμεῖται, καὶ κυρίως αὕτη, τοῦ μεγάλου ἄκουσον Διονυσίου· «μετιτέον» λέγοντος «ἐπὶ τὴν ὄντως οὖσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν· τοσοῦτον δὲ ὑπομνήσομεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἣ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν—ἄρρητον γὰρ τοῦτο καὶ ἄγνωστον καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον, καὶ αὐτὴν ὑπεραῖρον τὴν ἕνωσιν—, ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας πρόοδον ὑμνῆσαι». Ὁρᾷς ὅτι ὄντως οὖσαν οὐσιωνυμίαν τὴν θείαν λέγει πρόοδον; Καλεῖ μέντοι οὕτω κἀνταῦθα καὶ τὸ κρύφιον πάντῃ καὶ ἀνεκφοίτητον καὶ ἀνέκφαντον ἐκεῖνο. Εὕροις δ' ἂν παραπλησίως καὶ τὴν τῆς φύσεως προσηγορίαν κἀπὶ τῶν φυσικῶς προσόντων τιθεμένην, ὡς καὶ ὁ τῶν Γρηγορίων θεολογικώτατός φησί που τῶν Ἐπῶν· «ἥδε γὰρ ἄνακτος ἐμοῦ φύσις ὅλβον ὀπάζειν». Οὐδὲ γὰρ τὸ διδόναι φύσις ὁτῳοῦν, ἀλλὰ φυσικῶς τοῦτο πρόσεστι

[1] Adică: le-a conceput, le-a plănuit.

[2] Adică: pornind de la toate pricinuitele acestea de către ea; uzând de numele lor.

[3] Adică impropriu dându-i ei numele acestora, iar nu propriu-zis.

[4] Adică numele de 'ființă'.

[5] Numirea dată lui Dumnezeu pornindu-se de la numele faptului de a fi, fapt al căruia Pricinuitor şi este (a-L numi, deci, *ființă* sau *ceea-ce-este* sau *Cel-ce-este*), este una 'cu adevărat de-Dumnezeu-cuvântătoare', adică una care cu adevărat Îl cuvântă pe Dumnezeu Însuşi, cu adevărat trimite la Dumnezeu, că Însuşi Şi-a dat-o, numindu-Se pe Sine *Cel-ce-este*.

[6] Sau: să dea la iveală.

[7] «ca atare»: în latura ei de mai-presus-de-ființă; adică: ținta discursului areopagit nu este aceea de a pune de față *întru ce* este mai presus de ființă ființa cea mai presus de ființă, adică în ce anume constă însuşirea de a fi mai-presus-de-ființă, însuşire pe care o are dumnezeiasca ființă.

[8] În *Epistola a III^a^ către Achindin* 10 (Palama II, GA, p. 302-3) sfântul Grigorie însuşi — ne tâlcuieşte că această «unire» este cea a minții cu cele de dincolo de ea; unirea aceasta este pomenită de sfântul Dionisie

le-a gândit[1], [atunci] din toate[2] se poate a o numi, [dar în mod] abuziv, nu [în mod] propriu-zis[3]. Așadar, putem să îi zicem [ei] și 'ființă', și 'fire'; dar [prin acestea, de fapt, numim] propriu-zis de-ființă-făcătoarea ieșire/purcedere – și lucrare – a lui Dumnezeu. Iar [cum] că și aceasta poartă numele ființei[4] – și [că tocmai] aceasta îl poartă propriu-zis – auzi-l pe marele Dionisie, zicând [el] «să trecem la ceea ce este cu adevărat de-Dumnezeu-cuvântătoare cu-numele-ființei-numire a Celui ce este cu adevărat[5]; și [cu] atât [mai mult] să amintim că scopul cuvântului [nostru] nu este să arate[6] ființa cea mai presus-de-ființă ca atare[7] (că [lucru] de-nespus este acesta, și de-necunoscut și cu totul de-nearătat, ce covârșește până și unirea însăși[8]), ci de a cânta [în imne] de-ființă-făcătoarea ieșire/purcedere către toate cele ce sînt [cea] a tearhicei de-ființă-începătorii»[9]. Vezi cum 'cu adevărat cu-numele-ființei-numită' spune că este [nu alta decât] dumnezeiasca ieșire/purcedere? – deși [tot] aici numește așa[10] și ascunzimea aceea cea desăvârșită și neieșită-din-sine și de-nearătat[11]. Dar și denumirea de 'fire' o vei afla – de asemenea – pusă și celor ce [îi] sînt [cuiva proprii] firește[12], precum și preacuvântătorul-de-Dumnezeu dintre [cei numiți cu numele de] Grigorie zice undeva în *Eposuri*: «că firea Îi e Împărătului meu belșug a aduce»[13]; că [faptul de] *a da* [ceva] nu poate fi cuiva fire, ci [este doar o] însușire

în *Despre dumnezeieștile numiri* 7, 1 (PG 3, 865C): «trebuie ştiut că mintea noastră are, pe de o parte, *puterea de a înțelege*, prin care le vede pe cele înțelegătoare, şi, pe de altă parte, *unirea* covârşitoare a firii minții, prin care se atinge de cele de dincolo de ea» (pasaj citat în *Triade* 1, 3, 20, unde se înfăşişează opoziția *cunoaştere/unire* şi echivalează *unirea* cu *simțirea înțelegătoare*; vezi, de asemenea, şi *Triade* 1, 3, 45 şi 2, 3, 48).

[9] *Despre dumnezeieştile numiri* 5 1, PG 3, 816B.

[10] «aşa»: cu numele ființei, cu numele de 'ființă'; pentru că tocmai a pomenit de 'ființa cea mai-presus-de-ființă'.

[11] Sau: de-neivit (zidirilor).

[12] «*fire*şte»: prin *fire*, din *fire*.

[13] *Eposuri dogmatice* 4, 84, PG 37, 422A.

τῷ εὐεργετικῷ. Κἀπὶ τοῦ πυρὸς δὲ φαίη τις ἂν φύσιν ἔχειν ἀνωφερὲς εἶναι, καὶ φῶς ἐνιέναι τοῖς ὁρῶσιν· ἀλλ' οὐχ ἡ κίνησις αὐτῷ φύσις, οὐδὲ τὸ ἐμποιεῖν ἁπλῶς, ἀλλ' ἡ τῆς κινήσεως ἀρχή. Λέγεται τοιγαροῦν καὶ τὰ φυσικὰ φύσις, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Διονύσιος ἀλλαχοῦ φησι, «φύσις», γράφων, «τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν»· δηλονότι φυσικῶς τοῦτο πρόσεστιν αὐτῷ. Καὶ τοίνυν ὅταν ἀκούσῃς τῶν πατέρων ἀμέθεκτον λεγόντων τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, ἐκείνην μοι νόει τὴν ἀνεκφοίτητόν τε καὶ ἀνέκφαντον. Ὅταν δ' αὖθις μεθεκτήν, νόει μοι τὴν φυσικῶς προσοῦσαν τῷ θεῷ πρόοδον καὶ τὴν ἔκφανσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν· καὶ οὕτω στέργων ἀμφότερα ὁμόλογος ἔσῃ τοῖς πατράσιν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐκείνην αὐτήν, εἰ καὶ μὴ καθ' ἑαυτήν, τὴν θείαν φύσιν λέγων μεθεκτὴν ἐν τοῖς ὅροις μενεῖς τῆς εὐσεβείας· συντηρεῖται γὰρ καὶ οὕτω τὸ ἀμέθεκτόν τε καὶ ἀνέκφαντον τῆς ἀνεκφοιτήτου φύσεως ἐκείνης. Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἔξωθεν σοφοὺς οὐσίαν οὐ τὴν ἑκάστου μόνον φύσιν ὀνομάζοντας, ἀλλὰ καὶ τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη· διαιροῦντες γὰρ ὑπὸ τὴν οὐσίαν ταῦτα πάντα τάττουσιν. Ἡμεῖς δ' ἔτι προσδιατρίψαντες τῇ τοῦ ἀμεθέκτου θεωρίᾳ τὸ κρύφιόν τε καὶ ἀνέκφαντον τῆς θείας φύσεως, ἐφ' ὅσον ἡμῖν ἔξεστιν, ἀναφήνωμεν ὕψος.

18 Ἐρομένῳ μοι τοίνυν ἀπόκριναι, χρηστὲ Θεότιμε· οὐ τὸ μέρος τῆς οὐσίας καὶ τὸ βραχύτατον πάσας ἔχει τὰς αὐτῆς δυνάμεις;

ΘΕΟΤ. Πάντας οἶμαί σοι τοῦτο συνερεῖν, καὶ δι' αἰσθήσεως εἰδότας, ὡς καὶ ὁ σπινθήρ, ἐλάχιστον ὑπάρχον τοῦ πυρός, λαμπρόν τε καὶ φωτιστικόν ἐστι, διακριτικόν

[1] *Despre dumnezeieştile numiri* 4, 19, PG 3, 716C.
[2] Adică: prin cea sinonimă cu pomenita 'arătare' şi 'ieşire/purcedere'.
[3] Adică: nu în sine însăşi.
[4] Pe filosofii păgâni, adică.
[5] Despre diereză vezi *Dialectica* 6, Damaschin I, GA, p. 54 şi urm.
[6] Sau: în teoria neîmpărtăşibilului.

firească a făcătorului-de-bine. Că și în privința focului s-ar putea spune că fire are [faptul de] a se duce în sus și [de] a aduce lumină în cei ce văd; dar nu mișcarea îi este [propriu-zis] fire (nici – simplu – [faptul de] a face [lumină în aceia]), ci obârșia mișcării aceleia. Prin urmare, și [însușirile] cele firești se numesc 'fire', după cum și însuși marele Dionisie zice altundeva, scriind [el] că «fire [îi] este Celui bun [faptul de] a aduce [la ființă] și a mântui»[1]; de bună seamă, în înțelesul că lucrul acesta îi este însușire firească. Așadar, când îi auzi pe Părinți zicând că neîmpărtășibilă este ființa lui Dumnezeu, înțelege-mi că despre aceea le este vorba, [și anume] de cea neieșită [din sine] și de-nearătat; iar când – iarăși – [îi auzi zicând] că [este] împărtășibilă, înțelege-mi că [vorba le este] despre ieșirea/purcederea – și arătarea și lucrarea – cea care firește îi este [proprie] lui Dumnezeu; și astfel, pe amândouă îmbrățișându-le, vei fi conglăsuitor cu Părinții. Dar și zicând [tu] că – printr-o asemenea lucrare[2] – însăși firea aceea dumnezeiască [ni se împărtășește și, deci,] este împărtășibilă (măcar că nu ca atare[3]), [tot] rămâi în hotarele binecinstirii [de Dumnezeu]; că și așa se păstrează neîmpărtășibilul și nearătatul firii aceleia celei neieșite [din sine]. Și îi poți vedea și pe filosofii cei din afară[4] numind 'ființă' nu doar firea fiecăruia, ci și firește și ființialele [lui însușiri]; că, făcând ei diereza[5], sub ființă/substanță le așază/plasează pe toate acestea. Iar noi, zăbovind încă în cea cu-mintea-vedere a neîmpărtășibilului[6], să vădim ascunsul și nearătatul pisc al dumnezeiștii firi[7].

18 Răspunde-mi, deci, mie, celui ce [te] întreb, destoinice Teotim: partea ființei/substanței – oricât ar fi [partea] de mică – nu are, oare, toate puterile/facultățile aceleia?

TEOT. Toți – socot [eu] – vor încuviința cu tine în privința aceasta, până și prin simțire[a trupească] știind [ei] cum [că] și scânteia, minusculă parte a focului fiind ea, [tot]

[7] Literal: ascunsa şi nearătata înălțime.

τε καὶ καυστικὸν τῶν ἐγγιζόντων, αὐτοκίνητόν τε φύσει καὶ ἀνωφερές, καὶ ἁπλῶς ὅσα καὶ τὸ πῦρ, οὗ μόριόν ἐστι, καὶ ἡ σταγὼν ὅσα καὶ τὸ ὕδωρ, οὗ ἐστι σταγών, καὶ ἡ βῶλος ὅσα καὶ τὸ μέταλλον, ὁτουδήποτ' ἂν ἀπορρῶξ διατελοίη.

ΘΕΟΦ. Τοιγαροῦν εἴπερ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ μετέχομεν, κἂν εἰ πάσης, κἂν εἰ μορίου μετέχει τις αὐτῆς, παντοδύναμος ἔσται· καὶ οὕτω τῶν ὄντων ἕκαστον ἔσται παντοδύναμον, ὃ μηδὲ πάντες ἔχομεν ὁμοῦ, κἂν πᾶσαν τὴν κτίσιν συμπεριλαβὼν εἴπῃς. Τοῦτο δεικνὺς ὁ Παῦλος ἐκ περιουσίας καὶ αὐτοῖς τοῖς εὐμοιρηκόσι τῶν θεοποιῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος, οὐ πάνθ' ἑκάστῳ προσεῖναι μαρτυρεῖ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ «τῷ μέν» φησί «δίδοται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἄλλῳ δ' ἄλλο τι κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα». Ὁ δὲ Χρυσόστομος πατήρ, φανερῶς ἐντεῦθεν προαναστέλλων τὴν Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου πλάνην, «οὐ πάντα τις ἔχει», φησίν, «ἵνα μὴ φύσιν εἶναι τὴν χάριν νομίσῃ».

19 ΘΕΟΤ. Σαφὴς ὄντως ἀνασκευὴ τοῦτο τῆς νῦν ἐπαναστάσης τῇ εὐσεβείᾳ λύμης. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοιεν κτιστὴν νομίσαι πεῖσαι τὴν τῆς θείας φύσεως ἀντιδιεσταλμένην ὧδε χάριν οἱ τῆς θείας χάριτος πολέμιοι. Τίς γὰρ ἄν ποτε δείσειε, μὴ τὸ κτίσμα νομίσῃ τις θεοῦ φύσιν;

ΘΕΟΦ. Μερισμὸν οἱ τάλανες οὗτοι, Θεότιμε, τὴν διαστολὴν ὑπονοοῦσι ταύτην. Μὴ συνορῶντες οὖν ὡς, εἰ καὶ διενήνοχε τῆς φύσεως, οὐ διασπᾶται ταύτης ἡ τοῦ πνεύματος χάρις, ἐπισπᾶται δὲ μᾶλλον τοὺς ἠξιωμένους πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ θείου πνεύματος, εἰς

[1] Literal: metalul.

[2] Literal: harisme.

[3] *I Corinteni* 12, 8.

[4] *Despre sfântul Duh* 3, PG 52, 817; toată această a doua parte a paragrafului este cuprinsă în *Capete* 108, PG 150, 1193CD.

[5] Adică: dumnezeiescul har, pe care spusa sfântului Ioan Gură-de-aur l-a vădit a fi deosebit de firea dumnezeiască.

strălucitoare și luminătoare este, osebitoare și arzătoare a celor [de] c[ar]e se apropie, de-sine-mișcătoare – prin firea ei – și mergătoare în sus și, într-un cuvânt, este [și ea] toate câte este și focul, a căruia particulă este; și picătura câte [este] și apa a căreia picătură este, și bulgărele [de aur] câte este și aurul[1] a cărui fărâmă este.

TEOF. Prin urmare, dacă ne-am împărtăși de [însăși] ființa lui Dumnezeu, [atunci,] fie de cineva se împărtășește de ea întreagă, fie de o particulă a ei, va fi [și el] atotputernic; și așa fiecare din cele ce sînt va fi atotputernic, [însușire] ce nici toți laolaltă nu [o] avem, nici zidirea întreagă. Lucrul acesta arătându-l Pavel cu prisosință, mărturisește că și celor ce au parte de îndumnezeitoarele daruri[2] ale Duhului nu toate darurile Duhului se dau fiecăruia, ci că «unuia se dă cuvântul înțelepciunii, iar altuia cuvântul cunoașterii, iar altuia altceva, întru același Duh»[3]. Iar Părintele cel cu gura de aur, de dinainte piedică punând rătăcirii lui Varlaam și Achindin, zice că «nu pe toate [harurile] le are cineva, ca nu cumva să creadă că *fire* este harul [adică darul]»[4].

19 TEOT. Cu adevărat [spusa] aceasta este curată pieire a prăpădului sculat acum asupra binecinstirii; că [pe nimeni] nu mai pot îndupleca – potrivnicii dumnezeiescului har – a socoti zidit harul cel [atât de limpede] osebit aici de dumnezeiasca fire[5]; că cine s-ar teme vreodată că cineva ar socoti fire a lui Dumnezeu lucrul zidit[6]?

TEOF. Împărțire[7] gândesc ticăloșii aceștia, Teotime, [a fi] osebirea aceasta; nepricepând [ei], așadar, cum [că] harul Duhului, deși este deosebit de fire[a Lui], nu se rupe de aceasta, ci – mai vârtos – îi [rupe de lume și] trage pe cei vrednici la unirea cu dumnezeiescul Duh[8]; [și,] împotriva

[6] De vreme ce, adică, după cum spune cuvântul sfântului Ioan, cineva ar fi tentat să socoată că harul Duhului este chiar firea Lui, atunci e limpede că acela nu socoate harul ceva zidit; că, de l-ar fi socotit zidit, cum să fi fost tentat a crede că harul e însăși firea dumnezeiască, cea a Duhului?

[7] Adică: rupere în părți, fragmentare. [8] Vezi *Capete* 108, PG 150, 1193D.

αὐτὴν τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος φύσιν βλασφημοῦντες οὐκ αἰσθάνονται, κατὰ τῆς τοιαύτης χάριτος χωροῦντες· μηδὲ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου λέγοντος ἀκούοντες ἐν τοῖς κατὰ Μακεδονίου λόγοις, «ὥσπερ ἡ χάρις ἀδιασπάστως ἀπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀξίους ῥέουσα φέρεται, οὕτω καὶ ἡ βλασφημία εἰς τὸ ἔμπαλιν κατὰ διάδοσιν ἀναλύουσα, ἀπὸ τοῦ πνεύματος διά τοῦ υἱοῦ ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων θεὸν διεξέρχεται». Ἥ γε μὴν οὐσία παρ' ὅσων ἐστὶ μετεχομένη, τοσαύτας καὶ τὰς ὑποστάσεις ἔχει· καὶ γὰρ ὁπόσας ἂν ἀνάψοι τις λαμπάδας ἀπὸ τῆς μιᾶς, τοσαύτας καὶ τὰς ὑποστάσεις τοῦ πυρὸς ἐποίησε.

20 ΘΕΟΤ. Συμβαίνει τοίνυν ἐντεῦθεν, ὦ σοφὲ Θεόφανες, εἰ κατὰ τοὺς ἡμῖν ἀντικειμένους ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ μετέχεται, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων, μηκέτι τρισυπόστατον αὐτήν, ἀλλὰ μυριοϋπόστατον ὑπάρχειν.

ΘΕΟΦ. Μάλιστα. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εὖ μάλα συνήγαγες ἀγχίνους ὤν. Τὸ δ' ἔτι χεῖρον ἅμα καὶ παραδοξότερον, ὅτι μυριοϋπόστατον ἐντεῦθεν ποιοῦντες οἱ ἀντιλέγοντες ἡμῖν τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ, τὰς τρεῖς θείας ὑποστάσεις εἰς μίαν συναλείφουσι κατὰ Σαβέλλιον. Ἐν ἑνὶ γὰρ ἑκάστῳ τῶν μετεχόντων τὰς τρεῖς εἰς μίαν συνάγουσιν ὑπόστασιν, ὡς ἕκαστον τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ μεθεκτὴν δογματιζόντων μυριάκις ἄλλον Σαβέλλιον διατελεῖν. Ἔδει δὲ τῷ πονηρῷ μὴ δι' ἑνὸς ἰσχύσαντι κατὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ μυρίων, μᾶλλον δὲ καὶ σὺν πολλαῖς ταῖς τῶν κακοφρόνων μυριάσιν, αὖθις προσβαλεῖν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτω τῆς ἀληθείας περιέσται. Τὴν δὲ τῶν αὐτῷ πειθομένων ἀφροσύνην ἐκδηλοτέραν εἰργασμένος ἔσται. Πρὸς γὰρ ταῖς ἄλλαις δυσσεβείαις καὶ τοῦ μόνου Χριστοῦ,

[1] Adică în sens invers, pe dos.

[2] *Despre sfântul Duh împotriva Macedonienilor* 20, PG 45, 1325CD.

[3] Literal: «câți sînt cei de către care este participată».

[4] Vezi Grigorie al Nyssei, *Epistola 24*, PG 46, 1089C.

unui asemenea har oștindu-se [ei], [nici] nu bagă de seamă că hulesc asupra firii înseși a Tatălui și a Fiului și a Duhului, neauzindu-l nici pe al Nyssei dumnezeiesc Grigorie zicând, în cuvintele împotriva lui Macedoniu, [că] «precum harul, curgând [în chip] fără de rupere, de la Tatăl prin Fiul și Duhul vine asupra celor vrednici, tot așa și hula, dimpotrivă pornindu-se[1], trece, pe rând, de la Duhul prin Fiul asupra Dumnezeului a toate»[2]. Apoi, ființa are tot atâtea ipostasuri câți părtași are[3]; căci, câte făclii aprinde cineva de la una, tot atâtea a făcut [să fie] ipostasurile focului[4].

20 TEOT. Și vom avea de aici, o, înțelepte Teofan, [aceea că,] dacă, după [cum spun] cei ce ne stau împotrivă, ființa lui Dumnezeu [este cea care ni] se împărtășește (și, culmea, tuturora!), [atunci] ea nu va mai fi tri-ipostat[n]ică, ci mirio-ipostat[n]ică[5].

TEOF. De bună seamă; ager, dar, fiind la minte, foarte bine ai tras concluzia logică. Dar ceea ce este încă și mai rău și mai ciudat e aceea că, mirio-ipostat[n]ică făcând astfel potrivnicii noștri ființa lui Dumnezeu, [ei bine] Cele Trei ipostasuri le reduc la unul [singur], precum Sabelie; pentru că, în fiecare din cei ce se împărtășesc[6], [pe] Cele Trei ipostasuri le adună[7] întru unul [singur]; astfel că fiecare din cei ce dogmatizează împărtășibilă [a fi] ființa lui Dumnezeu este înmiit [câte] un alt Sabelie. Că, de vreme ce printr-unul singur[8] vicleanul nu izbândise asupra binecinstirii, trebuia deci [ca] printr-o mie [de Sabelie] (dimpreună, mai mult, și cu multele mii de rău-cugetători) să încerce iarăși; dar nici așa nu izbutește nimic asupra adevărului și [totodată] vădește și mai limpede prostia celor ce îi dau crezare. Că, pe lângă celelate socotințe răucinstitoare, Achindin se arată pe sine

---

[5] Va avea, adică, o mii de ipostasuri. Vezi și *Capete* 109, PG 150, 1196A.

[6] De ființa cea una a lui Dumnezeu, de singura realitate necreată; deci de *o singură realitate*.

[7] Adică: le prefac întru unul singur, le reduc la unul singur.

[8] Adică: printr-un singur Sabelie.

βαβαὶ τῆς ἀπονοίας, ὑπέρτερον ἑαυτὸν ὁ Ἀκίνδυνος παρίστησιν ὅλῳ λέγων ἑνοῦσθαι τῷ θεῷ, καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ταῖς ἐνεργείαις καὶ ταῖς τρισὶ θείαις ὑποστάσεσιν. Εἰ δ' ἄρα κατὰ μίαν τῶν ὑποστάσεων ὅλῳ τῷ θεῷ ἑνοῦσθαι λέγοι, καὶ τῇ θείᾳ οὐσίᾳ καὶ πάσαις ταῖς θείαις ἐνεργείαις, τοῦ μόνου Χριστοῦ διενηνοχέναι φησὶν οὐδέν. Ἀλλ' ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος τοὺς φρενοβλαβεῖς τούτους φληνάφους πόρρωθεν ἀνασκευάζων, «Χριστός» φησί «διὰ τὴν θεότητα· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἁγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος». Τοῦτο καὶ κοινῇ συνελθόντες οἱ θεόσοφοι πατέρες ἔδρασαν, καθάπερ ἔφθημεν εἰπόντες, ἐνοικεῖν ἀποφηνάμενοι τὴν θεότητα τοῖς ὡς χρεὼν κεκαθαρμένοις, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχει φύσεως. Οὔτε τοίνυν κατὰ τὴν οὐσίαν οὔτε καθ' ὑπόστασίν τινα μέτοχός τις γίνεται θεοῦ. Μερίζεται γὰρ τούτων ἑκάτερον οὐδ' ὁπωσοῦν, οὐδὲ μεταδίδοται τὸ παράπαν οὐδενί. Διό καὶ πᾶσι παντάπασιν ἀχώρητος κατὰ ταῦτα ὁ θεός, εἰ καὶ πανταχοῦ κατὰ ταῦτα πάρεστιν. Ἡ δὲ κοινὴ τῆς τρισυποστάτου φύσεως θεία δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια ἀπεργαστική τε τῶν ἐκτός ἐστι, καὶ εἰς μυρία μερίζεται· παντοδύναμον γὰρ τὸ θεῖον. Ταῦτ' ἄρα καὶ πολλοὶ κατὰ ταύτην ἑνοῦνται θεῷ, ποικίλως καὶ διαφόρως αὐτοῦ μετέχοντες· καὶ τὸ μέρος γὰρ τῆς ἐνεργείας πάλιν μερίζεται κατὰ τὸν Χρυσόστομον πατέρα. Καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, «τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἑνὶ μέτρῳ

[1] Adică: cu multă vreme înainte.

[2] «pentru dumnezeire»: datorită dumnezeirii Lui, pe temeiul faptului că, unind în ipostasul Său cele două firi, firea Lui omenească 'este unsă' de către dumnezeirea Lui, nemijlocit.

[3] Dumnezeirea Lui, adică.

[4] Grigorie Teologul, *Cuvântul 30*, 21, PG 36, 132B. Neutrul '[*întreg*] *ceea ce unge*' indică dumnezeirea, şi anume întreagă. Vezi şi *Triade* 3, 1, 33 (Palama IV, p. 102-3) şi Marcu II, GA, p. 198-9 (unde, însă, în loc de neutrul *ceea ce unge*, apare masculinul *Cel ce unge*).

și a fi mai presus – ce nebunie! – de singurul Hristos, zicând că se unește cu Dumnezeu [Cel] *întreg*, [adică] și cu ființa [Lui], și cu lucrările [ei], și cu cele Trei dumnezeiești ipostasuri; că de-ar zice că [doar] după unul dintre ipostasuri se unește [el] cu întreg Dumnezeu și cu dumnezeiasca ființă și cu toate dumnezeieștile lucrări, atunci ar zice [doar] că nu e cu nimic deosebit de singurul Hristos. Grigorie, însă, cel mult [dăruit] întru cuvântarea-de-Dumnezeu, de departe[1] răsturnând nebunești flecărelile acestea, zice: «[iar] 'Hristos' [adică 'Uns', numindu-Se] pentru dumnezeire[2], că [tocmai] aceasta[3] este ungere a omenității [Lui], sfințindu-o *nu cu lucrarea*, ca la ceilalți unși, *ci cu venirea de față* a întreg ceea ce unge»[4]. Aceasta au așezat-o[5] de-Dumnezeu-înțelepții Părinți și laolaltă adunându-se, după cum adineauri am spus, spunând că dumnezeirea locuiește în cei – așa cum trebuie – curățiți, dar nu după fire[a ei][6]. Prin urmare, nici după [dumnezeiasca] ființă, nici după vreun ipostas [al ei nu] se face cineva părtaș de Dumnezeu; că nimic dintre acestea nu se împarte[7], nicidecum, nici [nu] se dă[8] nimănui, câtuși de puțin; drept care și de-neîncăput este Dumnezeu după acestea[9], măcar că pretutindenea este după acestea. Pe când obștească dumnezeiască putere și lucrare a tri-ipostat[n]icei firi [ei bine, aceasta] [de]săvârșitoare este a celor dinafara [ei], și se împarte în mii; că atotputernic este Dumnezeiescul; că [doar] așa și sînt mulți cei ce se unesc – după aceasta[10] – cu Dumnezeu, felurit și deosebit[11] împărtășindu-se de El; că, după Părintele cu gura de aur, și partea lucrării se împarte, iarăși; iar Duhul Cel sfânt, după marele Vasile,

[5] Adică: lucrul acesta l-au stabilit.
[6] Vezi, mai sus, paragraful 16.
[7] Adică: nu se fragmentează, nu se îmbucătățește.
[8] Literal: «[nu] se transmite».
[9] «după acestea»: din unghiul acestora, 'pe calea' acestora.
[10] Adică: după lucrare; prin dumnezeiasca lucrare.
[11] Adică: în mod variat şi diferit.

τοῖς ἀξίοις μετεχόμενόν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως διαιρεῖ τὴν ἐνέργειαν· ἁπλοῦν μὲν ὂν τῇ οὐσίᾳ, ποικίλον δὲ ταῖς δυνάμεσιν».

ΘΕΟΤ. Ἄγαμαί σε τῆς θεολογικωτάτης διανοίας, ὦ Θεόφανες. Θεοπρεπής τε γὰρ ἐς τὰ μάλιστά ἐστιν, ἀμερῆ μὲν δεικνῦσα πάντῃ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἀμερίστως δὲ μερίζουσα τὴν θείαν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν, καὶ τὸ εὐπαράδεκτον οὐδὲν ἧττον πρόσεστιν αὐτῇ· διὰ τοῦτο γάρ καὶ χωρητὸν γίνεται κατ' ἐνέργειαν τοῖς κεχαριτωμένοις, ἀνθρώποις μέντοι τὴν φύσιν οὖσι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ κατὰ ταύτην οὕτω καὶ μερίζεται. Κατ' οὐσίαν δὲ καὶ ὑπόστασιν ὑπάρχον ἀμερές, πῶς ἄν τινι χωρηθείη τὸ παράπαν;

21 ΘΕΟΦ. Καὶ τὸ μετέχον, ὦ θαυμάσιε Θεότιμε, μέρος ἔχει τοῦ μετεχομένου. Κἂν γὰρ εἰ μὴ μέρους, ἀλλὰ τοῦ παντὸς μετέχει, ἔχειν ἂν κυρίως τοῦτο λέγοιτ' ἄν, ἀλλ' οὐχὶ μετέχειν τούτου. Μεριστὸν ἄρα τὸ μετεχόμενόν ἐστιν, εἴπερ μέρους μετέχειν ἀνάγκη τὸ μετέχον. Ἡ δὲ οὐσία τοῦ θεοῦ παντάπασίν ἐστιν ἀμέριστος· οὐκοῦν καὶ παντάπασίν ἐστιν ἀμέθεκτος. Τὸ δὲ μερίζεσθαι τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι πολλάκις ὁ Χρυσόστομος ἀποφαίνεται πατήρ. Αὕτη τοιγαροῦν ἐστιν ἡ καὶ παρὰ τῶν ἠξιωμένων τῆς θεουργοῦ χάριτος μετεχομένη. Καὶ τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς θείας χάριτος ἴδιον ὁ πολὺς τὰ θεῖα Μάξιμός φησι, «τὸ ἀναλόγως τοῖς οὖσι χαρίζεσθαι θέωσιν, λαμπρυνούσης τὴν φύσιν τῷ ὑπὲρ φύσιν φωτί, καὶ τῶν οἰκείων

[1] *Despre Sfântul Duh* 9, 22, PG 32, 108C. Vezi şi *Capete* 109, PG 150, 1196B.
[2] «pentru aceasta»: datorită faptului că fiinţa cea mai presus de fiinţă este cu totul neîmpărţită, iar împărţită este doar dumnezeiasca ei lucrare.
[3] «după lucrare»: din unghiul lucrării.
[4] Adică: cum să încapă în cineva fiinţa şi ipostasul Său?
[5] «lucrul»: mai bine zis 'realitatea'.
[6] Adică: de vreme ce participantul participă doar la o parte a participatului.
[7] Ca mai sus, PG 59, 91-92; *Omilia 30 la Ioan* 2, PG 59, 174.
[8] Dumnezeiasca lucrare, adică.

«nu după o singură măsură este împărtășit celor vrednici, ci pe potriva credinței [fiecăruia] împărțind[u-le lor] lucrarea [Sa]; simplu [fiind El] cu ființa, dar felurit cu puterile»[1].
TEOT. Laud preacuvântătoare-de-Dumnezeu cugetarea ta, o, Teofane; căci cu totul cuvenită-lui-Dumnezeu este – cu totul neîmpărțită/fără-de-părți arătând[u-o ea a fi pe] ființa cea mai presus de ființă, iar neîmpărțit împărțită [pe] dumnezeiasca lucrare a lui Dumnezeu – și, nu în mai mică măsură, vrednică-de-crezare. Că [doar tocmai] pentru aceasta[2] Se și face sfântul Duh [cu putință de] încăput după lucrare[3] în cei cu har dăruiți, oameni fiind [și rămânând] ei cu firea, de vreme ce așa – după aceasta [adică] – Se și împarte. Că fără-de-părți fiind El după ființă și ipostas, cum să încapă – câtuși de puțin – în cineva[4]?

21 TEOF. Iar ceea ce se împărtășește [de ceva] – o, minunate Teotim – are [doar o] parte din ceea ce i se împărtășește; că de s-ar împărtăși nu de [o] parte, ci de tot [lucrul[5] de care se împărtășește], [atunci] s-ar zice – prorpiu-zis – că *are* [lucrul] acesta, nu că *se împărtășește* de el. Împărțit [adică: cu părți] este deci ceea ce se împarte [cuiva], de vreme ce neapărat că [doar] de parte se împărtășește ceea ce se împărtășește[6]; pe când ființa lui Dumnezeu este cu totul neîmpărțită [adică: fără-de-părți]; prin urmare este și cu totul de-neîmpărtășit. Iar că al dumnezeiești lucrări este [propriu faptul de] a se împărți – [aceasta] în multe rânduri [o] spune Părintele cel cu gura de aur[7]. De aceasta[8] deci se și împărtășesc cei învredniciți harului [adică darului] de-dumnezei-lucrător. Iar Maxim cel mult [cunoscător] în cele dumnezeiești zice că aceasta este propriu dumnezeiescului har, [și anume] «[faptul de] a dărui celor ce sînt[9] îndumnezeirea [în chip] potrivit [fiecăreia dintre ele], strălucind[10] firea [lor zidită] cu lumina cea mai presus de fire, și deasupra hotarelor ei ridicând-o pe aceasta prin însușirea slavei de a fi mai

[9] «cele ce sînt»: zidirile.

[10] Tranzitiv; adică luminând.

ὅρων ὑπεράνω κατὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δόξης ποιουμένης». Ἄκουσον πάλιν τοῦ χρυσοῦ τὴν γλῶτταν ἀμφότερα διδάσκοντος, τό τε τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν εἶναι τὴν μετεχομένην, καὶ τὸ ταὐτὴν εἶναι τὴν μεριζομένην ἀμερίστως, τὴν καὶ μετεχομένην, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ἀμέθεκτον οὐσίαν, ἐξ ἧς ἡ θεία πρόεισιν ἐνέργεια. Προθεὶς γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο, «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν», «εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ πυρός», φησίν, «ἔνθα οὐσία ἐστὶ τὸ μεριζόμενον καὶ σῶμα, καὶ μερίζομεν καὶ οὐ μερίζομεν αὐτό, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐνεργείας τῆς ἐξ ἀσωμάτου οὐσίας». Ἔτι τὸ τινὸς μετέχον κατ' οὐσίαν, κοινὴν ἀνάγκη μετὰ τοῦ μετεχομένου τὴν οὐσίαν ἔχειν, καὶ κατά τι τήν αὐτήν. Τίς οὖν ποτ' ἤκουσε μίαν εἶναι θεοῦ καὶ ἡμῶν κατά τι τὴν οὐσίαν; Καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγοντος, «αἱ μὲν ἐνέργειαι τοῦ θεοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος»· καὶ τοῦ θείου Μαξίμου, «πάντα ὅσα ὁ θεός, καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται, χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Οὐκ ἄρα τῆς θείας οὐσίας ἔνεστι μετέχειν, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς διὰ τῆς θείας χάριτος τεθεωμένους. Τῆς δὲ θείας ἐνεργείας ἔνεστι μετέχειν. «Εἰς τοῦτο γάρ με φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας, λαμπρότητα θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ «ἡ λαμπρότης τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς», κατά τὸν ψαλμῳδὸν προφήτην. Καὶ «μίαν εἶναι θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων τὴν ἐνέργειαν» ὁ τούτοις ἐναρίθμιος Μάξιμος γράφει διαρρήδην, «καὶ

[1] *Către Thalassie*, PG 90, 321 A; vezi şi 644D şi 1212AB; vezi şi *Epistola a III^a către Achindin* 16, Palama II, GA, p. 312-5.

[2] *Ioan* 1, 16.

[3] Adică: luăm din el – aprinzând ceva – şi el nu se îmbucătăţeşte, nici se împuţinează.

[4] *Omilia a XIV^a la Ioan 1*, PG 59, 91-92 (Hrisostom XIII, GA, p. 249).

[5] *Epistola 234*, 1, PG 32, 869AB.

[6] *Către Thalassie* 22, PG 90, 320A; vezi şi *Ambigua*, PG 91, 1308B.

presus [de hotarele acelea]»[1]. Auzi-l iarăși pe cel cu limba de aur amândouă [lucrurile acestea] învățând[u-ne], [și anume] că lucrarea – iar nu ființa – este cea împărtășită [nouă] și că aceasta este cea neîmpărțit împărțită, [și] cea împărtășită, iar nu ființa cea neîmpărtășibilă, cea din care iese/purcede dumnezeiasca lucrare; că punând el de față apostolească [zicerea] aceea, [anume] «și din plinătatea Lui am luat noi toți»[2], zice: «dacă [până și] în cazul focului – unde substanță/ființă și corp [material] este ceea ce [ni] se împărtășește – și îl împărțim, și nu îl împărțim[3], cu mult mai mult [se va întâmpla aceasta] în cazul lucrării, ba încă a lucrării celei [purcese] din ființa netrupească»[4]. Apoi, ceea ce se împărtășește de ceva după ființă, [aceasta] neapărat [că] va avea ființă comună [cu realitatea aceea] de care se împărtășește; și dintru un anumit unghi [chiar] aceeași [ființă cu realitatea aceea]. Cine, deci, a auzit vreodată [zicându-se că] Dumnezeu și noi sîntem dintru un anumit unghi de-o-ființă? – mai ales că marele Vasile zice [că] «lucrările lui Dumnezeu coboară la noi, pe când ființa Lui rămâne neapropiată»[5], iar dumnezeiescul Maxim [că] «toate câte [este] Dumnezeu – fi-va și cel prin har îndumnezeit, afară de identitatea [cu El] după ființă»[6]. Așadar, nu e cu putință [cuiva] a se împărtăși de dumnezeiasca ființă, nici înșiși celor prin dumnezeiescul har îndumnezeiți; pe când, de dumnezeiasca lucrare cu putință este a [ne] împărtăși; «că la aceasta mă poartă cea cu măsură [dată] – aici – lucire a adevărului, [și anume] la a vedea – și a pătimi – strălucirea lui Dumnezeu» zice de-Dumnezeu-cuvântătorul Grigorie[7]; «și strălucirea Dumnezeului nostru peste noi [este]», după [cum spune] de psalmi cântătorul Proroc[8]; iar Maxim, cel în rândul acestora[9] numărat, scrie limpede că «una[10] este

[7] *Cuvântul 38*, 11, PG 36, 324A.
[8] *Psalmii* 43, 4. [9] Adică al sfinților, numaidecât pomeniți.
[10] Adică: una singură.

ζώσας εἰκόνας εἶναι τούτους Χριστοῦ, καὶ ταὐτὸ μᾶλλον αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα».

22 ΘΕΟΤ. Πάνυ μὲν ὑγιῶς ἔχει, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐς τὰ μάλιστα συνάδει τὰ περὶ τῆς θείας ἀμεθεξίας τεθεωρημένα σοι, Θεόφανες. Ἀλλ' εἰσὶν οἳ λέγουσι καὶ ἀπερινόητον εἶναι καὶ ἀμέθεκτον, καὶ νοεῖσθαι καὶ μετέχεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ καθ' ἑαυτὴν ὑπερφυῶς, καὶ νομίζουσιν οὕτω μᾶλλον εὐσεβεῖν, τὸ ὑπερφυὲς τοῖς θείοις ἐναρμόζοντες.

ΘΕΟΦ. Ἀλλ' οὐχ ὑπερφυὲς τοῦτ' ἐστίν, οὐδὲ θεοπρεπές, ἄπαγε· παρὰ φύσιν δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἀδυνάτων πάντη. Τὸ γὰρ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ μεθεκτὸν εἶναι καὶ ἀμέθεκτον, νοητόν τε καὶ ἀπερινόητον, τελέως ἀσύμβατόν ἐστι καὶ ἀσύστατον, καὶ ὡς πορρωτάτω τοῦ ὄντως ὄντος διὰ τὴν ἄκραν ἐναντίωσιν. Ἐπεὶ καὶ κατὰ τὸν Νύσσης θεῖον Γρηγόριον τοιοῦτόν ἐστιν ἕκαστον τῶν ἐπὶ θεοῦ λεγομένων, ὥστε κἂν διαφέρῃ τῷ σημαινομένῳ, μηδεμίαν ἔχειν πρὸς τὸ συνονομαζόμενον ἐναντίωσιν. Ὁ δὴ τοῦτο λέγων, τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ συντιθέμενος καὶ ἀνανεύων, τοῖς οἰκείοις τε λόγοις αὐτὸς πάλιν ἀντίθετός ἐστι, καὶ τὸ τοῦ θεοῦ ὑπερφυὲς εἰς τὸ παρὰ φύσιν κατασπᾷ, καὶ δι' ἀλλήλων ὧν φησιν ἀναιρῶν ἑκάτερον, ἀθετεῖ τελέως τὸ εἶναι τὸν θεόν, καὶ τῆς ἀθέοις ἑαυτὸν συντάττει. Διὰ τοῦτο Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν» φησί «νοεῖσθαι τὸν

---

[1] Altfel zis: că de-o-lucrare sînt Dumnezeu şi sfinţii.

[2] *Către Marin*, PG 91, 33A.

[3] *Ambigua*, PG 91, 1253D. Vezi şi *Capete* 110-111, PG 150, 1196C–1197B.

[4] E vorba de contrarietatea – extremă – dintre cele două serii de însuşiri.

[5] Literal: după semnificat.

[6] Adică: de oricare alt lucru spus despre Dumnezeu, de numele ce numesc alte însuşiri ale Lui.

[7] *Către Eunomiu* 1, PG 45, 461AB; zice acolo sfântul Grigorie al Nyssei: «căci cu ce se opune însuşirii Lui de a fi netrupesc însuşirea Lui de a fi drept?; ori ce război are bunătatea cu însuşirea Lui de a fi nevăzut?».

lucrarea lui Dumnezeu și a sfinților[1]»[2] și că «aceștia sînt icoane [sau chipuri] vii ale lui Dumnezeu și – după har – sînt mai degrabă totuna cu El, decât asemănare [a Lui]»[3].

22 TEOT. Sănătoase foarte și cu totul conglăsuitoare sfinților sînt cele de tine socotite despre dumnezeiasca neîmpărtășire, Teofane. Sînt însă [unii] care spun că și neînțeleasă și neîmpărtășibilă este – în sine însăși – ființa lui Dumnezeu, și [tot în sine însăși] se și înțelege și se și împărtășește, [și anume în chip] *mai-presus-de-fire*; și cred [aceștia] că așa sînt șí mai cinstitori [de Dumnezeu], adică aplicând celor dumnezeiești *mai-presus*-ul-*de-fire*.

TEOF. [Bine,] dar nu [lucru] *mai-presus-de-fire* este lucrul acesta, nici potrivit-lui-Dumnezeu – ferească [Sfântul]! – ci, mai vârtos, *împotriva-firii* și cu totul cu neputință; că [unul și] același [lucru și] întru [una și] aceeași privință a fi împărtășibil și [totodată] neîmpărtășibil – [și] înțeles și [totodată] neînțeles – aceasta este cu desăvârșire absurd și incoerent și cu totul străin de Cel ce cu adevărat este, [iar aceasta] datorită potrivniciei la culme[4]; pentru că, după [cum spune] și al Nyssei dumnezeiesc Grigorie, în așa fel este fiecare [lucru] din cele spuse în privința lui Dumnezeu, încât chiar de [el] se deosebește după înțeles[5] [de oricare dintre celelalte[6]], întru nimic nu se pune împotrivă altuia[7]. Păi, cel ce spune aceasta[8], [unul și] același lucru în [una și] aceeași privință afirmându-l și negându-l, este el însuși – iarăși – potrivnic propriilor sale cuvinte, și *mai-presus*-ul-*de-fire* al lui Dumnezeu îl preface în [însușire de a fi] *împotriva-firii* și, desființând una prin alta [pe] cele ce le spune, desființează existența lui Dumnezeu; și se va așeza, singur, în rând cu ateii. Drept care Grigorie cel numit cu numele cuvântării-de-Dumnezeu zice că «nu din cele din Sinea Lui[9]

[8] E vorba de cei pomeniți de Teotim în paragraful 21.

[9] «cele din Sinea Lui»: cele dintr-însul, cele ce este El în Sine.

θεόν»· ὁ δὲ μέγας Διονύσιος «πάντα μετέχειν προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης». Ὁ δὲ θεῖος Μάξιμος, «ἐν τῷ θεῷ» φησί «γενόμενος ὁ νοῦς, τοὺς περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πρῶτον λόγους ἐπιζητεῖ μὲν ὑπὸ τοῦ πόθου φλεγόμενος, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δὲ τὴν παραμυθίαν εὑρίσκει· ἀμήχανον γὰρ τοῦτο καὶ ἀνένδεκτον πάσῃ γενητῇ φύσει ἐξίσου. Ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὴν παραμυθεῖται, λέγω δὴ τῶν περὶ ἀϊδιότητος, ἀπειρίας τε καὶ ἀοριστίας, ἀγαθότητός τε καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως, δημιουργικῆς τε καὶ προνοητικῆς καὶ κριτικῆς τῶν ὄντων».

23 Τὸ μέντοι ἀπερινόητον καὶ ἀκατονόμαστον καὶ ἀκοινώνητον ἐκεῖνο χρῆμα τῆς θείας ὑπερουσιότητος οὐκ οὐσίαν μόνον οἱ θεορρήμονες, εἰ καὶ μὴ κυρίως, ὡς εἰρήκαμεν, ὀνομάζοντές εἰσιν, ἀλλὰ καὶ θεότητα καὶ ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ ζωήν, καὶ ἁπλῶς ὁπόσα καὶ τὰς θεοπρεπεῖς προόδους τε καὶ ἐνεργείας ὀνομάζουσιν αὐτοῦ. Καὶ γὰρ «οὐκ ἐκφράσαι» φησί «τὴν αὐτοϋπερούσιον ἀγαθότητα καὶ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν τῆς αὐτοϋπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ σοφίαν καὶ ζωήν, τὴν ἐν ἀποκρύφοις ὑπεριδρυμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ, καὶ ὂν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν, τὴν οὐσιοποιὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ σοφοδότιν

---

[1] *Cuvântul 45*, 3, PG 36, 625C.

[2] *Despre cerească ierarhie* 4, 1, PG 3, 177C.

[3] În originalul sfântului Maxim referirea nu este – ca aici – la dumnezeiasca ființă, ci la Dumnezeu: «din cele ce este în Sinea Lui».

[4] Altfel zis: nu își împlinește dorirea; căci nu răzbate la cele din sinea lui Dumnezeu, la cele ce este El în Sine Însuși, la însăși ființa Lui.

[5] «lucrul acesta»: faptul de a se împărtăși cineva de însăși dumnezeiasca ființă, de ceea ce este Dumnezeu în Sinea Lui.

[6] În originalul sfântului Maxim: «din cele [ce sînt] împrejurul Său».

[7] *Capete despre dragoste. Suta I[a]*, 100, PG 90, 981D–984A.

[8] Altfel zis: supraființialitatea dumnezeiască.

Îl înțelegem [noi] pe Dumnezeu, ci din cele dimprejurul Său»[1]; iar marele Dionisie [că] «toate se împărtășesc de pronia izvorâtă din a-toate-pricinuitoarea dumnezeire»[2]; iar dumnezeiescul Maxim spune [că] «în Dumnezeu ajungând mintea, mai întâi, aprinsă de dorire, caută logosurile despre ființa Lui, dar – din cele ce este în sinea ei[3] – nu își află mângâierea[4] (că lucru cu neputință este acesta[5], și de-neizbutit firii celei făcute, oricare ar fi ea), ci se mângâie [doar] din cele [ce sînt] împrejurul ei[6], adică cele despre veșnicia [Lui], nemărginirea și nehotărnicia [Lui], bunătatea [Lui] și înțelepciunea și puterea cea făuritoare și proniatoare și judecătoare a celor ce sînt»[7].

23 Iar [însuși] lucrul acela cel de-neînțeles și de-nenumit și de-neîmpărtășit, adică [însăși] dumnezeiasca mai-presus-de-ființă[8], [pe acesta] nu doar *ființă* îl numesc de-Dumnezeu-grăitorii (măcar că, precum am spus, nu în chip propriu-zis [îl numesc așa]), ci și *dumnezeire* și *bunătate* și *înțelepciune* și *viață* și, într-un cuvânt, [toate cu] câte numesc [ei] lui-Dumnezeu-cuvenitele ieșiri/purcederi și lucrări ale Lui; că și zice: «cuvântul [nostru] nu are pretenția să [o] exprime [pe] cea însăși-mai-presus-de-ființă[9] bunătate și ființă și viață și înțelepciune a dumnezeirii celei însăși-mai-presus-de-ființă, pe cea mai presus de toată bunătatea și dumnezeirea și ființa și înțelepciunea și viața, [pe] cea (precum cuvintele [Scripturii o] spun) mai-presus-așezată întru cele ascunse, ci laudă – din unghiul covârșirii [proprii ei][10] – arătata pronie[11] cea de-bine-făcătoare, [numind-o] 'bunătate' și 'pricină a toate cele bune', și, [numind-o] 'ceea-ce-este' și 'viață' și 'înțelepciune', pricina cea de-ființă-făcătoare și de-viață-făcătoare și de-înțelepciune-dătătoare a celor ce s-au împărtășit de ființă și de viață și de minte și de logos/

[9] Altfel zis: autosupraființialei.

[10] Sau: la modul superlativ.

[11] «arătata»: descoperita, 'manifestata'.

αἰτίαν τῶν οὐσίας καὶ ζωῆς καὶ νοῦ καὶ λόγου καὶ αἰσθήσεως μετειληφότων». Ποῦ εἰσιν οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τῶν ἀκτίστων ὑπερτιθέναι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ; Ἰδοὺ γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν αἰτίας καὶ ἁπλῶς πασῶν τῶν μετοχῶν σαφῶς ὑπερτίθησιν αὐτήν, οὐχ ὡς ὑφεστηκυιῶν καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' ὡς ἐνεργειῶν αὐτῆς μεθεκτῶν ἡμῖν ὑπαρχουσῶν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ κατ' ἐνέργειαν ὑπὸ πάντων μετεχόμενος.

24 Ὅτι δ' ἄκτιστοι εἰσιν αἱ μετοχαὶ ὧν ὑπέρκειται κατ' οὐσίαν ὁ θεός, τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἄκουσον μικρὸν ἀνωτέρω φάσκοντος, καθὰ καὶ προειρήκαμεν· «ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἣ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν—ἀνέκφαντος γάρ—, ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πρόοδον ὑμνῆσαι. Καὶ γὰρ ἡ τἀγαθοῦ θεωνυμία εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς ζωῆς εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντά ἐστιν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας εἰς πάντα τὰ νοερὰ καὶ λογικὰ καὶ αἰσθητικὰ ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ πάντα ταῦτά ἐστιν». Ὁρᾷς τὰς μετοχὰς ταύτας ὑπὲρ τὰ ὄντα οὔσας; Ταύτας γὰρ ὑμνῆσαι ἐπηγγείλατο, ἀλλ' οὐ τὴν ἀνέκφραστόν τε καὶ ἀνέκφαντον φύσιν. Ἀλλ' αὖθις ἄκουσον τοῦ αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τὰ ὄντα τούτων μετοχῶν ἐπέκεινα εἶναι τὸν θεὸν φανερῶς θεολογοῦντος. Φησὶ γὰρ ἐν δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τῆς θεωνυμίας ὕμνου· «καθόσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τὰ ὄντα, ἅγια ἢ κύρια ἢ

---

[1] *Despre dumnezeieştile numiri* 5, 1, PG 3, 816C; vezi şi paragraful 18 al precedentului dialog.

[2] Semnalăm că «împărtăşiri» sînt numite aici înseşi cele date spre împărtăşire, spre participare (aşa cum *zidire* numim ceea ce s-a zidit, nu faptul de a zidi).

[3] Adică: din unghiul lucrării, pe calea lucrării, prin intermediul lucrării.

[4] Sau: să dea la iveală.

[5] Despre acest «ca atare» vezi, mai sus, nota 7, pagina 304.

[6] «theonimia 'binelui'»: numele de 'bine', dat lui Dumnezeu.

[7] «se întinde la»: le priveşte pe; literal: 'se extinde la'.

[8] Întrucât – după cum spune textul areopagit – această theonimie a 'binelui' dă la iveală, laolaltă, *toate* ieşirile/purcederile Pricinii a toate.

cuvânt/rațiune și de simțire»[1]. Unde sînt cei ce nu vor să așeze ființa lui Dumnezeu mai presus de cele nezidite? Că, iată, marele Dionisie o așază limpede pe aceasta mai presus și față de dumnezeire, și față de pricina celor bune, și față de – într-un cuvânt – toate împărtășirile[2], nu [însă] subzistente de sine fiind acestea, ci lucrări ale acesteia, [și anume lucrări] împărtășibile nouă; că El Însuși este Cel – după lucrare[3] – participat de către toate [câte sînt].

24 Iar că nezidite sînt împărtășirile față de care, după ființă, este mai presus Dumnezeu – auzi-l tot pe el, zicând, puțin mai sus, după cum mai înainte am și spus: «că scopul cuvântului [nostru] nu este să arate[4] ființa cea mai presus-de-ființă ca atare[5] – că de-nearătat [este aceasta] –, ci de a cânta [în imne] de-ființă-făcătoarea ieșire/purcedere către cele ce sînt; căci theonimia 'binelui'[6] se întinde la[7] toate cele ce sînt[8] și [totodată] *este mai presus de* cele ce sînt; iar cea a 'vieții' se întinde la toate cele vii și [totodată] *este mai presus de* cele vii; iar cea a înțelepciunii la toate cele înțelegătoare și cuvântătoare/raționale și simțitoare se întinde și [totodată] *este mai presus de* toate acestea»[9]. Vezi [că] împărtășirile acestea [sînt] mai presus de cele-ce-sînt? Pe acestea[10], dar, a făgăduit să le cânte [în imne], iar nu firea cea de-nespus și de-nearătat. Ci ascultă-l, iarăși, pe același teologhisind limpede că, totodată, Dumnezeu este mai presus și de împărtășirile acestea cele mai presus de cele-ce-sînt; zice, dar, în capitolul al doisprezecelea al imnului theonimiei[11]: «pe cât sînt mai presus cele-ce-sînt – sfinte [fiind ele] ori domnești ori dumnezeiești ori împărătești – de cele-ce-nu-sînt și, iarăși, împărtășirile-în-sine[12] de cele-ce-se-împărtășesc

[9] *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 1, PG 3, 816B.

[10] Împărtășirile, adică; dumnezeieștile ieșiri/purcederi.

[11] Acest «imn al theonimiei» (altfel zis: cântare a dumnezeieștii numiri) este, desigur, areopagita scriere *Despre dumnezeieștile numiri*.

[12] «împărtășirile-în-sine»: înseși cele date, spre împărtășire, celor ce sînt; cum am spus puțin mai sus.

θεῖα ἢ βασιλικά, καὶ αὖ τῶν μετεχόντων αἱ αὐτομετοχαί, κατὰ τοσοῦτον ὑπερίδρυται πάντων τῶν μετεχόντων καὶ μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἴτιος». Ἐπεὶ γὰρ αἱ αὐτομετοχαὶ πάντων τῶν μετεχόντων ὑπερέχουσι, μετέχοντα δ' εἰσὶ καὶ οἱ ἄγγελοι, τά καὶ τῶν ἀγγέλων ὡς μετεχόντων ὑπερέχοντα κτιστὰ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τῶν μετοχῶν τούτων, ὡς ἀκήκοας, ὁ κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτος ὑπερανίδρυται. Πρὸς ὃ δ' ἡμῖν ὁ λόγος νῦν. Ἐπειδήπερ ἐκεῖνο τὸ ἀνώνυμον οὐκ οὐσία μόνον, ἀλλὰ καὶ θεότης καὶ ἀγαθότης καὶ σοφία καὶ ζωή, καὶ πάνθ' ἁπλῶς, ὁπόσα καὶ τὰ μεθεκτὰ καλεῖται, εἴ ποτε περὶ θεοῦ ἀκούσεις ὡς οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα, καὶ φύσιν τὸν ἁγιασμόν, καὶ οὐκ ἄλλη παρ' αὐτὸν ἡ ἁγιότης, καὶ ὡς ἡ θεότης οὐ μερίζεται, οὐδ' ἐκχεῖται, οὐδ' ἀποστέλλεται, καὶ τἄλλ' ὅσα τούτοις παραπλήσια, μὴ τῶν ἐνεργειῶν ἑκάστην θείαν ὑπολάβῃς εἶναι λέγεσθαι οὐσίαν, ἀλλ' ἀπὸ τούτων ὁμωνύμως τὴν ὑπερώνυμον ἐκείνην ὀνομαζομένην ἴσθι, ἅτε φυσικῶς αὐτῇ προσόντων.

25 Ὁπηνίκα δ' αὖθις λεγόντων τῶν θεολόγων τυγχάνεις ἀκροώμενος, ὡς «τὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ ἡμῶν εἰδέναι λέγομεν καὶ τὴν σοφίαν, ἀλλ' οὐ τὴν οὐσίαν», καὶ ὡς «θεοὶ μὲν γινόμεθα, τῆς δὲ αὐτῆς οὐσίας γενέσθαι οὐ δυνάμεθα», καὶ ὅσα τούτοις ἐμφερῆ, θεότητα τότε καὶ ἀγαθότητα μὴ τὴν ἄληπτον ἐκείνην καὶ ἀπρόσιτον παντάπασιν οὐσίαν ὑπολάμβανε—καὶ γὰρ αὐτοὶ τοῦτο σαφῶς ἀπαγορεύουσιν—, ἀλλὰ τὴν ἐκείνης θείαν

[1] *Despre dumnezeieștile numiri* 12, 4, PG 3, 972A; vezi și *Epistola a III[a] către Achindin* 13, Palama II, GA, p. 306-7.

[2] Adică: față de pomenitele împărtășiri-în-sine.

[3] În original aici avem un neutru.

[4] Adică împărtășirile-în-sine; lucrările (nezidite) ale realității aceleia celei – ca atare (adică în sine însăși) – de-nenumit și de-neîmpărtășit.

[5] Altfel zis: substanță divină.

[6] «firește»: prin fire, din fire.

[7] Vasile cel Mare, *Epistola* 234, 1, PG 32, 868C.

[de ele], pe atât este așezat mai presus de toate – [și] de cele-ce-se-împărtășesc și de împărtășiri – Pricinuitorul Cel de neîmpărtășit»[1]. Așadar, fiindcă împărtășirile-în-sine sînt mai presus de *toate* cele ce se împărtășesc [de ele], îngerii fiind – și ei – tot [dintre cele] ce se împărtășesc [de acelea], [atunci e limpede că] cele ce și față de îngeri (ca față de unii ce se împărtășesc) sînt mai presus, [acestea] zidite nu sînt; dar și față de împărtășirile acestea – precum ai auzit[2] – este mai presus Cel neîmpărtășibil după ființă; lucru despre care vorbim noi acum. Astfel, întrucât nenumitul acela[3] este numit nu doar *ființă*, ci și *dumnezeire* și *bunătate* și *înțelepciune* și *viață* și – într-un cuvânt – [cu toate] câte [sînt numite] și împărtășibilele[4], de vei auzi vreodată despre Dumnezeu cum [că] ființă are bunătatea, și fire sfințirea, și că nu alta decât El este sfințenia, și cum [că] dumnezeirea nu se împarte [zidirii], nici se varsă, nici se trimite [asupra ei] – și [toate] celelalte, câte [mai] sînt asemeni [zicerilor] acestora –, nu socoti că [prin zicerile acestea] se spune că fiecare dintre lucrări este ființă dumnezeiască[5], ci cunoaște că [ființa] aceea cea mai-presus-de-nume este omonimic numită de la [lucrările] acestea, de vreme ce *firește*[6] îi sînt proprii.

25 Și, iarăși, ori de câte ori îi auzi pe cuvântătorii-de-Dumnezeu [zicând] că «bunătatea Dumnezeului nostru spunem [noi] a o ști, și înțelepciunea, iar nu ființa»[7] și că «ne facem dumnezei, dar nu ne putem face de aceeași ființă [cu Dumnezeu]»[8] și [toate] câte [mai sînt] asemenea acestora, atunci 'dumnezeire' și 'bunătate' nu socoti ființa aceea cea de-neluat și neapropiată[9]– că [ei] înșiși[10] limpede opresc[11] lucrul acesta –, ci dumnezeiasca lucrare a aceleia, la a căreia[12]

---

[8] *Dialog cu Macedonianul 1*, 14, PG 28, 1313A; vezi şi paragraful 20 din dialogul precedent.

[9] Altfel zis: de-neperceput şi inaccesibilă.

[10] E vorba de pomeniții cuvântători-de-Dumnezeu, adică teologi.

[11] Adică: interzic.

[12] Este vorba despre dumnezeiasca lucrare.

ἐνέργειαν, ἧς ἐν περινοίᾳ γινόμεθα καὶ μετουσίᾳ κατὰ λόγον τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος, καθ' ὃν αὕτη πολυτρόπως σωστικῇ δικαιοσύνῃ τοῦ μεταδιδόντος μερίζεταί τε καὶ ποικίλλεται. Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος εἰπών, «εἰς τοῦτο ἡμᾶς πεποίηκεν ὁ θεός, ἵνα γενώμεθα θείας κοινωνοὶ φύσεως καὶ τῆς αὐτοῦ ἀϊδιότητος μέτοχοι», ἐπήγαγε, «κατὰ τὴν ἐκ χάριτος θέωσιν», ὡς ἐκ τῆς θεώσεως τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἐκτελουμένης κοινωνίας. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ τὴν μὲν κατ' οὐσίαν πρὸς θεὸν ταυτότητα τελέως ἀπηγόρευσε, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν καὶ χάριν ἀνεκῆρυξε. Τῆς οὖν ἀγαθότητός τε καὶ θεότητος, τῆς ποικιλλομένης, τῆς μεριζομένης, τῆς μετεχομένης, τῆς καταλαμβανομένης, εἰ καὶ ἀμυδρῶς, τῆς κυρίως ὀνομαζομένης, ἡ ἁπλουστάτη καὶ ἀμέριστος καὶ ὑπὲρ ἐπωνυμίαν πᾶσαν οὖσα καὶ μέθεξιν καὶ νόησιν καὶ παντοίαν ἐπαφὴν ἀγαθότης καὶ θεότης, πῶς οὐκ ἂν ὑπερκειμένη εἴη; Καλῶς ἄρ' εἶπε πρὸς Γάϊον ἐρόμενον ὁ αὐτὸς θεοφάντωρ Διονύσιος, ὡς οὐ μόνων τῶν χάριτι θεῶν—μικρὸν γὰρ ἂν εἴη τοῦτο—, ἀλλὰ «καὶ αὐτῆς τῆς θεαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας καὶ θεότητος», δηλαδὴ τῆς θεοποιοῦ δωρεᾶς καὶ χάριτος, «ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος θεὸς ὑπέρκειται». Εἰ δὲ καὶ κατ' αὐτὸν αὖθις οὐ τῶν μετεχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετοχῶν ὁ θεὸς αἴτιός ἐστι, πῶς οὐκ ἂν εἴη μείζων καὶ τῶνδε τῶν αἰτιατῶν ὡς αἴτιος;

---

[1] Adică: în funcție de care.

[2] Termenul '[dreptate] mântuitoare' arată aici faptul că lucrarea dumnezeiască nu ni se dă întreagă, ci «cât ne sortesc dumnezeieştile cumpene», pe cât ne este cu putință a o primi, spre a nu pieri sub mărimea ei a-tot-covârşitoare; vezi, mai sus, *Despre dumnezeiasca şi îndumnezeitoarea împărtăşire* 5.

[3] *Capete teologice* 1, 42, PG 90, 1193D.

[4] Adică: de către îndumnezeire, prin îndumnezeire, în urma ei.

[5] Adică: a interzis.

cunoștință și împărtășire ajungem fiecare după felul propriei curățiri, [fel] după care[1] aceasta în multe chipuri – prin dreptatea mântuitoare a Celui ce [ni] Se dă[2] – se împarte și se felurește. Tot așa, deci, și dumnezeiescul Maxim, zicând «spre aceasta ne-a făcut pe noi Dumnezeu, [și anume] spre a ne face părtași ai dumnezeiești firi și ai veșniciei Lui», a adăugat: «după îndumnezeirea cea din har»[3], [adică] din îndumnezeire[4] săvârșindu-se părtășia cea cu Dumnezeu. Drept care altundeva a și oprit[5] cu desăvârșire identitatea cu Dumnezeu după ființă[6], dar a propovăduit-o pe cea după lucrare și har[7]. Așadar, față de bunătatea și dumnezeirea [aceasta] cea felurită, cea împărțită[8], cea împărtășită [nouă], cea cuprinsă [cu mintea] (fie și nedeslușit), cea propriu-zis numită [astfel[9]], bunătatea și dumnezeirea [aceea] cea preasimplă și neîmpărțită, care este mai presus de toată denumirea și împărtășirea și înțelegerea și toată atingerea, cum să nu fie mai presus? Bine a răspuns, deci, către Gaius același de-Dumnezeu-arătător Dionisie, cum [că] nu doar față de dumnezeii cei după har (că neînsemnat [lucru] ar fi acesta), ci 'și față de însăși *obârșia îndumnezeirii* și [de] *obârșia în-bunării* și de *dumnezeire* (adică de îndumnezeitorul dar și har)[10] este mai presus Dumnezeul Cel mai presus de toată obârșia'[11]. Iar dacă, iarăși, în Sine Însuși, Dumnezeu este pricinuitor nu doar a celor ce se împărtășesc [de ceva], ci și al [înseși] împărtășirilor[12], cum să nu fie mai mare – ca pricinuitor – și decât pricinuitele acestea?

---

[6] Adică: faptul de a fi noi – din unghiul ființei – totuna cu Dumnezeu.
[7] *Ambigua*, PG 91, 1076C.
[8] Adică: îmbucătățită.
[9] Adică: 'bunătate și dumnezeire'.
[10] Paranteza este a sfântului Grigorie Palama.
[11] *Epistola a II[a]*, PG 3, 1069A.
[12] Adică: al celor date spre împărtășire; vezi notele de mai sus. *Despre dumnezeieștile numiri* 5, 5, PG 3, 820A.

26 Εἰ δὲ δεῖ καὶ δι' ἡμῶν, ὡς δι' ἀμυδρᾶς εἰκόνος τοῦ θεοῦ, τῶν εἰρημένων ἐμφανεστέραν πορίσασθαι παράστασιν, οὐχὶ νοῦς ἐστι καὶ ἡ τοῦ νοῦ σοφία; Οὐχὶ κατ' αὐτὴν καὶ μερίζεται καὶ ποικίλλεται καὶ πρόεισι καὶ σοφίζει πολυτρόπως ἑνούμενος καὶ μετεχόμενος, ἐγγινόμενός τε νοεροῖς καὶ ἀνοήτοις, καὶ τὰ μὲν ἑαυτῷ ἐξομοιῶν, ὡς καὶ κατ' ἐνέργειαν νοῦν ἔχειν τὸν αὐτὸν αὐτῷ, τῶν δ' αἰσθητῶν τε καὶ ἀλόγων ἔστιν ἃ μὴ προάγων ἐκ μὴ ὄντων—οὐ γὰρ πέφυκε θεός—, μετασχηματίζων δὲ καὶ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας ἀξιῶν, ἐξομοιῶν δὲ ἥκιστα—καὶ γὰρ ἀνεπίδεκτα φρενῶν—, κατ' οὐσίαν δὲ ἀμετάβατός ἐστι πρὸς ὑπόστασιν ἑτέραν, ἀμέριστός τε καὶ ἁπλοῦς καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν ἀμιγής; Οὐκ ἀνώνυμος δέ ἐστιν ὁ ἡμέτερος νοῦς, οὐδ' ὑπερώνυμος, οὐδ' ἀπερινόητος τοῖς πᾶσιν, εἰ καὶ κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ γεγόναμεν, ἐπεὶ μηδ' ἀπαράλλακτός ἐστιν εἰκών. Ἡ μέντοι τοῦ πατρὸς ἀπαράλλακτος εἰκών, ὁ τοῦ θεοῦ μονογενὴς υἱός, ὡσδαύτως καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ πάνθ' ὅσα ὁ πατήρ, οὐκοῦν καὶ τὰς αὐτὰς ἀπαραλλάκτως ἔχει ἐνεργείας· ἀλλ' οὐκ αὐτός, ὡς ὁ τῶν κακοφρόνων τούτων λόγος, τοιαύτη ἐνέργειά ἐστιν, ἀλλὰ κατ' αὐτὰς καὶ οὗτος ἀναλόγως ἑκάστῳ τῶν ὄντων μετεχόμενος κατ' οὐσίαν ἀμέθεκτός ἐστιν. Εἰ γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, κατὰ τὸν θεηγόρον Νύσσης φάναι Γρηγόριον, διὰ πολλῶν ἐπιστημῶν τε καὶ ἐπιτηδευμάτων καὶ ὀνομάτων τῶν περὶ αὐτὸν λεγομένων οὐδὲν εἰς τὴν ἁπλότητα παραβλάπτεται, πῶς ἄν τις οἰηθείη τὸν θεόν, εἰ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ

[1] Aceasta întrucât icoana autentică a Tatălui este Fiul Său.
[2] Adică: din unghiul acesteia, al înțelepciunii; al lucrării adică.
[3] Mintea, adică.
[4] Adică icoană 'leită' a Lui, precum este Fiul Unul-Născut.
[5] Despre acest '[în chip] neschimbat' vezi și nota 8, pagina 271.
[6] Adică: din unghiul lucrărilor.
[7] Amintim că în greceşte îndeletnicire/profesiile erau pomenite prin expresii de felul 'γεωμετρικὸς νοῦς' (minte geometrică).

26 Iar de-ar fi ca și de la noi înșine, ca de la o tulbure icoană a lui Dumnezeu [ce sîntem][1], să dobândim o mai limpede înfățișare a celor spuse, [vom zice:] nu 'minte' este [oare numită] și înțelepciunea minții? Oare – pe de o parte – nu *după [lucrarea] aceasta*[2] se împarte [ea[3]] și se și felurește și iese/purcede și înțelepțește [pe alții], în multe chipuri unindu-se și împărtășindu-se [cu altele], ajungând [adică] în cele înțelegătoare și în cele fără-de-minte, pe cele dintâi asemuindu-le cu sine însăși, socotind [adică] a avea [și acelea] – după lucrare – aceeași minte ca și ea, iar dintre celelalte, [dintre cele] simțite [trupește] și necuvântătoare, pe unele – [deși] nu aducându-le [la ființă], că [doar] nu i s-a dat a fi Dumnezeu – prefăcându-le [totuși] și învrednicindu-le, pe cât poate, purtării [ei] de grijă, dar câtuși de puțin asemuindu-le [sieși] (că nici nu pot avea parte de gândire), pe când – pe de altă parte – *după ființă* [ea] este de-nemutat spre alt ipostas, neîmpărțită și simplă și neamestecată cu cele de care e părtașă? Și mintea noastră nu este fără-de-nume, nici mai-presus-de-nume, nici tuturora de-neînțeles (măcar că sîntem făcuți după icoana lui Dumnezeu), de vreme ce nici nu sîntem neschimbată icoană [a Lui][4]. Dar Icoana [cea] neschimbată a Tatălui, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu – așijderea și Duhul lui Dumnezeu – [de vreme ce are] toate câte [le are] Tatăl, are așadar și aceleași lucrări [cu Tatăl], [în chip] neschimbat[5]; dar nu *este*, [El] Însuși, o astfel de lucrare (cum [zice] cuvântul rău-cugetătorilor acestora), ci și Acesta dându-Se spre împărtășire după [lucrările] acestea[6], după putința fiecăreia din cele ce sînt; iar după ființă fiind neîmpărtășibil [nimănui]. Că dacă minții omenești (zicând, și noi, după de-Dumnezeu-grăitorul Grigorie al Nyssei) întru nimic nu i se vatămă simplitatea de către multele științe și îndeletniciri și nume puse pe seama ei[7], cum își va închipui cineva că, de este numit 'înțelept' și 'drept' și 'bun' și 'veșnic' și cu toate numele [cele] lui-Dumnezeu-potrivite,

ἄϊδιος καὶ πάντα τὰ θεοπρεπῆ καλεῖται ὀνόματα, εἰ μὴ μία πᾶσι νομισθείη τοῖς ὀνόμασι σημασία, ἢ πολυμερῆ γίνεσθαι ἢ ἐκ μετουσίας τούτων τὸ τέλειον αὐτῷ συναγείρειν τῆς φύσεως; Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ μικρὸν ἔπειτα τοῦ λόγου προϊών, «πάντα δέ» φησί «τὰ ὀνόματα, ὧν ἡ σημασία θέσεώς τινός ἐστιν ἐνδεικτικὴ καὶ ὑπάρξεως, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς νοουμένων τὴν ἔνδειξιν ἔχει». Πῶς ἄρα κοινωνήσαιμεν ἂν τοῖς κακοσχόλοις τούτοις, κτιστὰ φρονοῦσι καὶ διδάσκουσι πάντα τὰ περὶ θεόν, καὶ τὰς ἀκτίστους καὶ θείας ἐνεργείας οὐ κοινὰς εἶναι τοῖς τρισὶ προσκυνητοῖς προσώποις ὡς θεωρουμένας περὶ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸν υἱὸν εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα τό ἅγιον; Καίτοι τοῦ αὐτοῦ θεορρήμονος ἐν τῷ αὐτῷ *Πρὸς Εὐνόμιον* δευτέρῳ λόγῳ φάσκοντος, «πᾶν ὅ,τι πέρ ἐστι περὶ τὸν θεὸν νοούμενον, τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἦν. Ἀλλ' ὀνομάζεσθαι τοῦτό φαμεν μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ὀνομάζοντα». Καὶ μὲν δὴ ὡς ὁ υἱός τε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ δωρεά τε καὶ χάρις, καὶ τοιαύτη ἐνέργεια κατ' οὐσίαν ἥκιστά ἐστι, δείκνυσιν ὁ τὴν ἐκφαντορικὴν τῶν ὅλων ἑαυτῆς ἀγαθωτάτων προνοιῶν ἐπικαλούμενος τριάδα, καὶ χρῆναι διδάσκων ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς αὐτῇ προσάγεσθαι καὶ πλησιάζειν, ὡς «ἐν τούτῳ μυεῖσθαι τὰ πανάγαθα δῶρα τὰ περὶ αὐτὴν ἱδρυμένα». Τίς γὰρ ἂν τῶν νοῦν ἐχόντων οὐσίαν ἀμέθεκτον φαίη τοῦ θεοῦ τὴν ἐκείνου πρόνοιαν, ἢ κτιστὴν ὅτι μὴ οὐσία; Τίς δὲ τὰ περὶ τὴν ὑπεράγαθον τριάδα

[1] *Către Eunomiu* 2, PG 45, 1101D–1105A. [2] Tot acolo.
[3] E vorba de lucrările nezidite.
[4] Discursiv ori nediscursiv; teoretizate ori simțite.
[5] Paranteza menționează dogma ortodoxă.
[6] Acest «deşi» arată faptul că ereticii socoteau lucrări nezidite ale Tatălui pe Fiul şi pe Duhul în ciuda cuvintelor Nysseanului, a celor ce urmează numaidecât.
[7] «aceasta»: 'lucrul'. [8] Omul, adică. [9] *Către Eunomiu* 2, PG 45, 965B.
[10] Literal: invocă; e vorba de Areopagit.

Dumnezeu va ajunge multipartit (aceasta, de bună seamă, de nu cumva ar crede că toate numele acestea au o singură semnificație) ori că [nu altcum decât] din împărtășirea de [numele] acestea își va agonisi desăvârșirea firii [Sale][1]? Și tot el, puțin mai departe, înaintând cu cuvântul, zice: «toate numele al căror înțeles este o afirmare – sau care arată o existență – nu însăși dumnezeiasca fire o arată, ci cele [în chip] binecinstitor înțelese [cu mintea a fi] împrejurul ei»[2]. Cum, dar, să fim părtași celor ce își pierd vremea socotind – și învățând [și pe ceilalți] – că zidite sînt toate cele dimprejurul lui Dumnezeu, iar neziditele și dumnezeiești-le lucrări nu sînt comune Celor trei închinate Persoane (ca unele[3] văzute [cu mintea[4] a fi] împrejurul ființei)[5], ci sînt Fiul și Duhul? – deși[6] același grăitor-de-Dumnezeu zice într-al său al doilea cuvânt *Către Eunomiu* [că] «tot [lucrul] ce este gândit [a fi] împrejurul lui Dumnezeu, aceasta[7] de mai înainte de întemeierea lumii era; dar – spunem [noi] – [de numit] s-a numit abia după a fost făcut cel ce [îl] numește[8]»[9]. Iar cum [că] după ființă Fiul și Duhul nu sînt cătuși de puțin dar și har al lui Dumnezeu și astfel de lucrare, [aceasta] o vădește cel care cheamă[10] «Treimea Cea arătătoare[11] a tuturor preabunelor Sale pronii» și [care] ne învață pe noi cum că [nu altcum decât] prin rugăciuni trebuie să ne aducem Ei și să ne apropiem de Ea, ca «întru aceasta[12] să ne mijească[13] preabunele daruri cele împrejurul Ei întemeiate»[14]. Cine deci – dintre cei ce au minte – ar spune că ființă neîmpărtășibilă a lui Dumnezeu este pronia Aceluia?; sau că [aceasta[15]] este zidită, pe motiv că nu este [dumnezeiască] ființă? Și cine ar putea socoti că preabunele daruri – cele

[11] Termenul «arătătoare» numește aici faptul de a da la iveală, nu pe cel de a indica.

[12] «întru aceasta»: prin faptul de a ne apropia de Ea întru rugăciuni.

[13] Literal: «să fim inițiați în».

[14] Dionisie Areopagitul, *Despre dumnezeieștile numiri* 3, 1, PG 3, 680B.

[15] Pronia, adică.

πανάγαθα δῶρα ἱδρυμένα τὸν υἱὸν εἶναι δοξάσειε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός; Ἢ τίς ταῦτα τοῖς κτίσμασιν ἐναρίθμια ποιήσειεν, ὅτι τούτων ὁ υἱός τε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑπέρκειται, καθὰ καὶ ὁ πατήρ, ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ πᾶσαν μετοχήν, καὶ ὡς δοτὴρ ὢν φύσει καὶ αἴτιος τῶν ὑπερφυῶν τούτων δωρεῶν;

27 ΘΕΟΤ. Τοῦτον ἄρα τὸν τρόπον, ὦ σοφὲ Θεόφανες, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ νῦν μὲν ὁρᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἀξίων διὰ τῆς ἐνθέου καταγγέλλεται γραφῆς—καὶ «οἱ ἄγγελοι γὰρ ἡμῶν βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς», ᾧ καὶ Μωυσῆς ἐντυχεῖν ἠξίωται, καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν «πρὸς πρόσωπον» θέαν ἐν ἐπαγγελίαις ἔχομεν—, νῦν δ' ἀθέατον πάντη τε καὶ πᾶσι καὶ ἀεί· «οὐδεὶς γάρ», φησὶν αὖθις ὁ αὐτὸς τῷ αὐτῷ Μωσεῖ θεός, «ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται».

ΘΕΟΦ. Ἥκιστά γε ἕτερον. Καὶ γὰρ «θεὸν οὐδεὶς ἑώρακέ ποτε», καὶ «οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ τὸν θεὸν ὄψονται», ὡς ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐφανέρωσεν ἡμῖν αὐτὸν ἐκεῖνον, ἀόρατον κατὰ τὴν οὐσίαν, ὁρατὸν καὶ μάλιστα τοῖς θεοειδέσι γενομένοις κατ' ἐνέργειαν καὶ χάριν, ἀλλ' οὐκ ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ, καὶ ταῦτα κτίσμα ὡς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνος κακοδοξότατά φασιν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ ἀόρατον καὶ ἀμερὲς καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἑνότητος ἐχόμενον ἀνεκφοιτήτως πνεῦμα ἐκχεῖται καὶ ἔρχεται καὶ πέμπεται καὶ ἐνοικίζεται, καὶ ταῦτ' οὐ πᾶσι, καὶ ὁρᾶται καὶ μετρεῖται καὶ μερίζεται, λαμβανόμενόν τε καὶ διδόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Χρυσόστομος

---

[1] Preabunele daruri, adică.

[2] Literal: în modul acesta.

[3] *Matei* 18, 10.

[4] *Ieşirea* 33, 23; *Numerii* 12, 7-8; *Deuteronom* 5, 24.

[5] *I Corinteni* 13, 12.

[6] *Ieşirea* 33, 20.

[7] *Ioan* 1, 18.

[8] *Matei* 5, 8.

[9] Adică: tot în modul acesta, tot prin prisma binomului *după fiinţă~după lucrare*.

întemeiate împrejurul Treimii Celei mai-presus-de-bunătate – sînt Fiul și Duhul Tatălui? Sau cine le-ar pune pe acestea[1] în rândul zidirilor pe motiv că Fiul și Duhul Tatălui sînt mai presus de ele, precum este și Tatăl, ca Cel ce este mai presus de tot numele și de toată împărtășirea și ca Cel ce este prin fire dătător și pricinuitor al darurilor acestora celor mai-presus-de-fire?

27 TEOT. Prin urmare, tot așa[2] – o, înțelepte Teofan – și în privința feței lui Dumnezeu dumnezeiasca Scriptură uneori [ne] vestește că se vede de către cei vrednici – și că 'îngerii noștri văd fața Tatălui nostru Celui din ceruri'[3], și Moisí învrednicindu-se a avea parte de lucrul acesta[4], dar și nouă făgăduindu-ni-se 'vederea [față] către față'[5] –, iar alteori că este cu totul nevăzută, tuturora și totdeauna; că tot Dumnezeu zice, iarăși, și tot lui Moisí: «că nimeni nu va [putea] vedea fața Mea, și să fie viu»[6].

TEOF. Întocmai așa; că [zice] și [că] 'pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată'[7] și [că] 'cei curați la inimă Îl văd pe Dumnezeu'[8] precum Fiul Cel Unul-Născut ni L-a descoperit nouă pe Acela [a fi] – [pe unul și] Același – de-nevăzut *după ființă*, văzut – și anume celor ajunși [a fi] în-chipul-lui-Dumnezeu – *după lucrare și har*; [așadar] pe [unul și] Același, iar nu pe altul în locul Lui; cu atât mai puțin [pe vreo] zidire, după cum zic Varlaam și Achindin, [în chip] prearăuslăvitor [de Dumnezeu]. Că tot așa[9] și Duhul – Cela ce pretutindenea este, Cel nevăzut și neîmpărțit/fără-de-părți și neieșit [nicicând] dintru unitatea Sa – Se varsă[10] și vine[11] și Se trimite[12] și Se sălășluiește (și nu în toți) și Se vede și Se măsoară și Se împarte, luându-Se [de noi] și dându-Se [nouă]. Că tot așa[13] și teologul cel cu gură de aur, cum ziceam mai sus,

[10] Adică: este vărsat; după cuvântul ce spune «vărsa-voi din Duhul Meu peste tot trupul» (*Ioil* 3, 1).

[11] *Ioan* 15, 26: «când va veni Mângâietorul».

[12] Adică: este trimis; că zice: «pe Care Eu Îl voi trimite vouă» (*Ioan* 15, 26).

[13] Adică: tot în modul acesta, tot în înțelesul acesta.

θεολόγος, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν, τοῦ βαπτιστοῦ λέγοντος ἀκηκοὼς περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς «οὐκ ἐκ μέτρου ἔλαβε τὸ πνεῦμα», «πνεῦμα», φησίν, «ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ μεριζομένη». Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος λέγων ἐκ τῶν ποιημάτων τὸν θεὸν γινώσκεσθαι, «δυνάμεως» φησί «καὶ σοφίας καὶ τέχνης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἐνδεικτικά ἐστι τὰ ποιήματα». Ὥστε τὸν θεὸν ἐκεῖ γινωσκόμενον κατά τὴν δύναμίν φησιν, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν. Οἱ δὲ μικρογνώμονες οὗτοι, οὓς ἂν ἀκούσωσι τὸν θεὸν ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαινόμενον ἢ μετεχόμενον ἢ ἐρχόμενον καὶ μονὴν ποιούμενον, ἢ κτίσμα τοῦτο λέγουσιν, ἢ τὴν οὐσίαν εἶναι διαβεβαιοῦνται τοῦ θεοῦ. Καὶ τοὺς μὴ κατ' αὐτοὺς βλασφημεῖν ἀνεχομένους διθεΐᾳ περιπίπτειν λέγουσι, μηδ' ἐκεῖνο ἐπὶ νοῦν λαμβάνοντες οἱ τάλανες, ὡς ἐπὶ τὴν μόνην μητέρα καὶ παρθένον καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παραγέγονε καὶ ὁ υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν καθ' ὑπόστασιν, τὸ δὲ κατὰ μόνην τὴν ἐνέργειαν· διὸ καὶ ὁ υἱὸς μόνος – ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ πνεῦμα – ἐνηνθρώπησε.

28 Καὶ τοίνυν ὅταν λέγωμεν θεόν ἢ πνεῦμα ἢ θεότητα οὐκ ἀεὶ νοοῦμεν τὸ αὐτό, τὴν θείαν οὐσίαν δηλαδὴ ἢ τινα τῶν τῆς ἁγίας τριάδος ἰδίως ὑποστάσεων ἢ τὴν κοινὴν ἐνέργειαν αὐτῶν, ἀλλ' ἔστι μὲν ὅτε πάντα, ἔστι δ' ὅτε πλείω, ἔστι δ' ὅτε τούτων ἕν. Ὅταν γὰρ ὁ μέγας Διονύσιος «θεότητα θεογόνον καὶ πηγαίαν φῆ θεότητα», οὐ συνορῶμεν τοῦτον οὕτω μόνην προσαγορεύοντα τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν;

ΘΕΟΤ. Δι' αὐτοῦ μὲν οὖν καὶ τῶν Λατίνων ῥᾷον ἢ ἐκεῖνοι αἴρουσι κατασπῶμεν τὴν ὀφρῦν, οἷς ἐοίκασιν ὁμοφρονεῖν

[1] *Ioan* 3, 34. [2] *Omilii la Ioan* 30, 2, PG 59, 174.

[3] Adică: este cunoscut; de către noi.

[4] Altfel zis: sînt indicii.

[5] *Împotriva lui Eunomiu* 2, 32, PG 29, 648A.

[6] Adică: din unghiul puterii Lui; nu din cel al fiinţei.

[7] «aceasta»: ceea ce se arată ori se împărtăşeşte ori vine ori îşi face locaş.

auzind pe Botezătorul zicând despre Domnul nostru Iisus Hristos cum [că] 'nu cu măsură a luat Duhul'[1], zice: «'Duh' numește aici lucrarea; că aceasta e cea care se împarte»[2]. Și zicând marele Vasile că din zidiri Se cunoaște Dumnezeu[3], spune «că făpturile sînt arătătoare[4] ale puterii și înțelepciunii și meșteșugului [faurului], nu ale însești ființei [lui]»[5]; încât [nu altcum decât] *după putere*[6] spune [el] acolo că este cunoscut Dumnezeu, nu *după ființă*. Pe când înguștii aceștia la minte, când aud [zicându-se în Scripturi] că Dumnezeu – ori Duhul Cel sfânt – Se arată sau Se împărtășește sau vine sau Își face locaș, [ei] ori spun că zidire este aceasta[7], ori ne asigură că e ființa lui Dumnezeu; iar pe cei ce nu primesc dimpreună cu ei a huli îi declară căzuți în diteism, neluând aminte – ticăloșii – nici la aceea că doar asupra Maicii și Fecioarei a venit și Duhul Cel sfânt, și Fiul; dar Fiul [a venit] *după ipostas*, pe când Duhul doar *după lucrare*[8]; drept care doar Fiul S-a înomenit, nu și Duhul.

28 Apoi, când spunem 'Dumnezeu' sau 'Duh' sau 'dumnezeire', nu înțelegem totdeauna același lucru, adică [totdeauna] dumnezeiasca ființă sau [totdeauna], aparte, unul din ipostasurile sfintei Treimi sau [totdeauna] lucrarea Lor comună; ci uneori [înțelegem] toate [acestea], alteori mai multe [decât acestea], iar alteori [doar] una dintre acestea. Cum așa, când marele Dionisie pomenește de 'dumnezeire theogonă și dumnezeire izvorâtoare'[9], nu pricepem oare că numește astfel doar Părintescul ipostas[10]?

TEOT. Iar prin acesta[11] și călcăm Latinilor sprânceana cea semețită asupra noastră ([chiar] mai lesne decât o semețesc ei), într-un cuget cu care[12] – precum se vede – sînt și aceștia,

---

[8] Altfel zis: Fiul a venit *cu ipostasul*, pe când Duhul doar *cu lucrarea*.

[9] *Despre dumnezeieştile numiri* 2, 7, PG 3, 645B.

[10] Adică: doar ipostasul Părintelui.

[11] Pronumele «acesta» poate însemna, deopotrivă, citatul areopagitic şi Areopagitul însuşi.

[12] Acest 'care' îi indică pe Latini.

οἱ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν οὗτοι πάντα φύροντες, μᾶλλον δὲ συναλείφοντες εἰς ἕν.

ΘΕΟΦ. Ὅτε δ' ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ αὐτός φησιν, «ἡ θεαρχικὴ μακαριότης, ἡ φύσει θεότης, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεουμένοις ἐστίν», οὐ τὴν τρισυπόστατόν φησιν οὐσίαν;

ΘΕΟΤ. Καὶ γὰρ ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι θεοῖ τοὺς θεουμένους.

ΘΕΟΦ. Ὅτε δὲ αὐτὴν τὴν θέωσιν ἀρχὴν εἶναι λέγει τοῖς θεουμένοις τοῦ θεοῦσθαι, καὶ θεότητα καλεῖ καὶ θεαρχίαν καὶ ἀγαθαρχίαν ὡς δωρεὰν θεοποιόν, ἧς καὶ ὑπερκεῖσθαι λέγει τὸν θεόν, ὡς πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιον, οὐ τὴν θεουργὸν μόνην ἐνέργειαν καὶ χάριν ὀνομάζει θεότητα;

ΘΕΟΤ. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ὑπερκείμενος εἴη ταύτης ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι προσκυνούμενος θεός, εἰ μὴ μόνη αὕτη εἴη;

29 ΘΕΟΦ. Κἀκεῖνο μέντοι δεῖ προσδιανοήσασθαι ἐνταῦθα.

ΘΕΟΤ. Τὸ ποῖον;

ΘΕΟΦ. Ὡς εἰ καὶ μήθ' ὑπόστασις, μήτ' οὐσία θεία ἡ θεότης αὕτη πέφυκεν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀΐδιος, ὡς δύναμις θεοπρεπὴς περὶ τὸν θεὸν οὖσα καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ αἰτία καὶ ἀρχή ἐστι τῶν θεουμένων πάντων, ὑπ' αὐτῆς βελτιουμένων δήπουθεν, ὡς ὑπὲρ φύσιν γινομένων, ἡ δὲ ἀρχὴ καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἐξ αὐτῆς οὕτω διέστηκεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀναγκαίως, καὶ τὸ βελτιοῦν τῶν βελτιουμένων βέλτιον, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν ἕτερα ποιοῦν αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὑπερφυές, θεοῦνται δὲ καὶ ἄγγελοι, τό καὶ τῶν ἀγγέλων

[1] *Despre bisericeasca ierarhie* 1, 4, PG 3, 376B.

[2] *Despre dumnezeieştile numiri* 11, 6, PG 3, 956AB.

[3] Literal: lucrare şi har.

[4] Literal: *sub* ea în-bunaţi.

[5] Vezi *Despre cereasca ierarhie* 7, 2, PG 3, 208C.

[adică] cei ce datorită omonimiei le amestecă pe toate; mai bine zis le reduc la una.

TEOF. Iar când, altundeva, tot el pomenește de «Fericirea cea de-dumnezeire-obârșitoare, dumnezeirea cea prin fire, obârșia îndumnezeirii, din care le este celor ce se îndumnezeiesc [faptul de] a se îndumnezei»[1], nu despre ființa cea tri-ipostat[n]ică vorbește?

TEOT. [De bună seamă]; că [doar] Tatăl prin Fiul în sfântul Duh îi îndumnezeiește pe cei ce se îndumnezeiesc.

TEOF. Iar când spune că însăși îndumnezeirea le este celor ce se îndumnezeiesc obârșie a faptului de a se îndumnezei, și [când și] dumnezeire o numește și obârșie-a-[în]dumnezeirii și obârșie-a-în-bunării – ca dar de-dumnezei-făcător –, față de care și spune că este Dumnezeu mai presus, ca [unul ce e] mai presus de toată obârșia[2], [oare] nu doar de-dumnezei-lucrătoarea lucrare și dare[3] o numește 'dumnezeire'?

TEOT. Păi, cum ar mai fi Dumnezeu – Cel în trei Ipostasuri închinat – mai presus de ea, dacă nu aceasta ar fi [cea numită 'dumnezeire']?

29 TEOF. Dar și lucrul acela trebuie să îl socotim aici.

TEOT. Care?

TEOF. Cum [că,] măcar că nici ipostas nu este dumnezeirea aceasta, nici ființă dumnezeiască, este însă – nu în mai mică măsură – nezidită și veșnică, ca una ce este împrejurul lui Dumnezeu, putere lui-Dumnezeu-cuvenită, dinainte de facerea lumii. Iar de vreme ce este și pricină și obârșie a tuturor celor ce se îndumnezeiesc (al celor, de bună seamă, de către ea în-bunați[4] și ajunși, adică, mai presus de fire) și [de vreme ce] obârșia și pricina neapărat că este – ca atare – mai presus de cele din ea, iar ceea ce în-bunează [este] ceva mai bun decât cele în-bunate, iar ['lucrul' acela] ce [le] face pe altele [a ajunge] mai-presus-de-fire [acesta] este de la sine însuși mai-presus-de-fire, și [de îndumnezeit] se îndumnezeiesc și îngerii[5], [atunci,] ceea ce este mai presus

κρεῖττον, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν ὂν αὐτῶν καὶ καθ' αὑτὸ ὑπερφυὲς ὑπάρχον, πῶς ἂν εἴη κτίσμα;

ΘΕΟΤ. Καὶ αὐτός γε μὴν οὕτως ἔχω περὶ τούτου· πῶς γὰρ ἄν τι τῶν κτιστῶν καὶ θεαρχία καὶ ἀγαθαρχία καὶ θεοποιὸς κληθείη δωρεά; «Μίμησιν» μέντοι καὶ «θεομιμησίαν» τὴν θείαν ἔλλαμψιν ὁ μέγας οὗτος εἴωθε καλεῖν, ὡς ἐξομοιοῦσαν πρὸς θεόν, καὶ μὲν δὴ καὶ σχέσιν, ὡς ἕνωσίν τε καὶ σύνδεσμον ὑπερφυᾶ θεοῦ καὶ τῶν εὖ ἐχόντων λογικῶν.

ΘΕΟΦ. Ἀλλὰ γὰρ ὅτε πάλιν οὗτος, «θεότητα» φησί «φαμὲν ἀρχικῶς μὲν καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς τὴν μίαν ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, μεθεκτῶς δὲ τὴν ἐκ θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προϊοῦσαν δύναμιν, τὴν αὐτοθέωσιν», ἀρ' οὐκ ἄμφω, τήν τε θείαν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ὁμοίως δῆλός ἐστι καλῶν; Καὶ μὴν οὐδ' ἂν καινόν τι δόξαι τῷ ἐπιστῆσαντι καλῶς. Ὅτε γὰρ ἐλέγομεν ὡς τὴν πρώην ὁμιλίαν διεκπνεῦσαι παρῆκας τῆς ψυχῆς ἀμελέτητον ἀφείς, τίνα ποτ' ἐλέγομεν ψυχήν, οὐχὶ τὴν μνήμην; Αὕτη γὰρ ἡ μὴ τὸ σκέμμα παρακατασχοῦσα μόνιμον, ἣν διαφύγῃ. Προτρεπόμενοι δὲ «φοβεῖσθαι μᾶλλον τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα δυνάμενον ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ», τί ποτέ φαμεν ψυχήν, οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς;

30 ΘΕΟΤ. Ταῦθ' οὕτως ἐκληπτέον καὶ ἀποδοτέον, οὐκ ἐκ τοῦ ἀκολούθου μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως ἀποδεικνῦσιν. Ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡ οὐσιοποιὸς δύναμις φυσικὴ ἐστιν ἐνέργεια θεοῦ—φύσει γάρ ἐστι δημιουργικὸν τὸ θεῖον—, τῇ δὲ ταύτης με-

[1] Literal: în sine.
[2] Vezi *Despre cereasca ierarhie* 12, 3 şi 13, 3 (PG 3, 293B şi 301D–304A).
[3] *Despre dumnezeieştile uniri*, 11, 6, PG 3, 953D–956A.
[4] Vezi, mai sus, primul paragraf.
[5] Literal: memoria.
[6] *Matei* 10, 28.
[7] Adică există.

și decât îngerii – și decât firea lor fiind mai presus, și [nu altcum decât] prin sine[1] fiind mai-presus-de-fire – [aceasta] cum să fie ceva zidit?

TEOT. Așa socotesc și eu în privința aceasta; căci cum s-ar numi ceva dintre cele zidite și 'obârșie-a-[în]dumnezeirii', și 'obârșie-a-în-bunării' și 'dare de-dumnezei-făcătoare'? Dar 'imitare' și 'imitare-a-lui-Dumnezeu' obișnuiește marele acesta [Dionisie] a o numi[2], ca ducând [ea] la asemănarea cu Dumnezeu, ba și 'relație', ca – mai presus de fire – unire și legătură a lui Dumnezeu cu cele cuvântătoare ajunse pe treapta bunei-ființări.

TEOF. Când, însă, tot el spune [că] «*dumnezeire* numim pe de o parte, din unghiul obârșiei și dumnezeiescului și pricinii, obârșia și pricina cea una; iar pe de altă parte, din unghiul împărtășirii, puterea proniatoare ieșită/purceasă din Dumnezeu Cel de neîmpărtășit, îndumnezeirea însăși»[3], nu e limpede, deci, că pe amândouă – adică dumnezeiasca fire și lucrare[a dumnezeiască] – le numește așijderea? Apoi, nu [îți] va părea nimic nou [cu spusa aceasta], de vei lua bine aminte. Căci, când ziceam că ai îngăduit vorbirii de deunăzi a se risipi din sufletul tău, nemaiaplecându-te asupra ei[4], ce numeam [noi acolo] 'suflet', [oare] nu ținerea de minte[5]? Că [nu alta decât] aceasta este cea care nu ține cu statornicie gândul, când îi scapă. Iar îndemnând [noi pe cineva] a se teme – mai mult – de cel ce și sufletul și trupul i le poate pierde în gheenă[6], [oare] ce numim 'suflet', nu însăși ființa sufletului?

30 TEOT. [Da,] acestea așa trebuie înțelese și spuse, demonstrând/dovedind nu doar pe temeiul consecvenței logice, ci și prin puterea cea de-Duhul-mișcată a cuvântătorilor-de-Dumnezeu. Dar, fiindcă puterea de-ființă-făcătoare este lucrare firească [adică naturală] a lui Dumnezeu (că prin [însăși] firea Lui este făuritor Dumnezeiescul), iar toate – câte s-au făcut – sînt[7] [nu altcum decât] prin

τοχῇ πάνθ' ὅσα γέγονέν ἐστιν, ἆρα πάντα μετέχει τῶν φυσικῶν τοῦ θεοῦ δυνάμεών τε καὶ ἐνεργειῶν;
ΘΕΟΦ. Καὶ γὰρ οὐ μόνης τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἅπαντα μετέχει. Ἢ γάρ;
ΘΕΟΤ. Πῶς γὰρ ἂν καὶ συνίσταιτο χωρὶς αὐτῆς;
ΘΕΟΦ. Ἡ τοίνυν πρόνοια φυσικὴ ἐστι καὶ οὐσιώδης ἐνέργεια θεοῦ. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος· «οὐ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν». Μετέχουσιν οὐκοῦν πάντα τῆς δημιουργικῆς τε καὶ προνοητικῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ὡς ἡ οἰκία τῆς τοῦ οἰκοδόμου διανοίας καὶ τῆς τοῦ οἰκοδεσπότου δυνατῆς προνοίας, εἰ ἄρα μέλλει συνεστάναι. Τὰ δὲ λογικὰ καὶ ὁρῶσιν ἐκ τῶν κτισμάτων, λογισμῷ μέντοι, τὴν τῷ κτίστῃ φύσει προσοῦσαν ἀγαθότητα καὶ δύναμιν. Μόνοι δὲ καὶ μετέχουσι καὶ ὁρῶσι κυρίως οἱ ἅγιοι, διὰ τῆς τοῦ πνεύματος μεθέξεως θεοειδεῖς γεγονότες, καὶ θεοειδεῖ δυνάμει λαμπρότητα θεοῦ ἰδόντες καὶ παθόντες, καὶ ὑπερφυοῦς ἀγλαΐας πληρωθέντες, καὶ αὐτοὶ δι' αὐτῆς ἀπορρήτως αἰγλήεντες ἀναφανέντες. Τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον, «πάντα μὲν πληροῖ τῇ δυνάμει, μόνοις δέ ἐστι μεθεκτὸν τοῖς ἀξίοις»· καὶ «ἀχώρητον μὲν τῷ κόσμῳ, τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις διὰ καθαρότητα τῆς καρδίας θεωρητόν»· καὶ πᾶσι μὲν πάρεστιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν τὴν ἰδίαν ἐμφαίνει δύναμιν, τοῖς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν συγκεχυμένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας σπίλων οὐκέτι· ὥσπερ γὰρ αἱ τῶν προσώπων ἐμφάσεις οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις γίνονται, ἀλλ' ἐν ταῖς λειότητά τινα καὶ διαφάνειαν κεκτημέναις, οὕτως οὐκ ἐν πᾶσαις ταῖς ψυχαῖς ἡ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια,

---

[1] Literal: nu după altă şi altă pronie lucrează Tatăl şi Fiul.
[2] Athanasie cel Mare, *Cuvânt la Bunavestire* 5, PG 28, 924B.
[3] Adică: a arhitectului. [4] Vezi *Despre îndumnezeitoarea împărtăşire* 9.
[5] Aici 'mai-presus-de-chip' este atributul 'bucuriei'.
[6] *Despre sfântul Duh* 9, 22, PG 32, 108C. [7] *Ibidem*, 22, 53, PG 32, 168C.
[8] Vasile cel Mare, *Comentariu la Isaia prorocul* 3, PG 30, 121C. [9] *Pilde* 8, 8.

împărtășirea de [puterea aceasta], înseamnă oare că toate [câte sînt] se împărtășesc de firești puteri și lucrări ale lui Dumnezeu?
TEOF. Păi nu doar de lucrarea făuritoare a lui Dumnezeu se împărtășesc – toate –, ci și de pronia Lui; altfel cum?
TEOT. Păi, fără de ea, cum s-ar mai ține laolaltă?
TEOF. Pronia, așadar, este *firească* și *ființială* lucrare a lui Dumnezeu; că zice marele Athanasie: «nu după o pronie lucrează Tatăl și după alta Fiul[1], ci după una și aceeași lucrare ființială a dumnezeirii»[2]. Toate se împărtășesc, așadar, și de puterea făuritoare, și proniatoare a lui Dumnezeu, dar precum [se împărtășește] casa de cugetarea ziditorului [ei][3] și de pronia – câtă e cu putință – a stăpânului casei, de îi va fi [dat casei] a se ține [pe lume]; pe când cele cuvântătoare/raționale și văd din zidiri – cu gândul însă – bunătatea și puterea ce prin fire Îi este [proprie] Ziditorului; dar singurii care propriu-zis și se împărtășesc [de ea] și [o] și văd [sînt] sfinții[4], ajunși, prin împărtășirea Duhului, dumnezei[ești]-la-chip, și, prin putere dumnezeiască-la-chip, strălucirea lui Dumnezeu văzându-o și pătimindu-o, și umplându-se de bucurie mai-presus-de-fire[5], și ei înșiși, prin [strălucirea] aceasta, strălucitori arătându-se. Că Duhul Cel sfânt (ca să zicem ca marele Vasile) «toate le umple cu puterea [Sa], dar [cu putință de] împărtășit este doar celor vrednici»[6]; și «neîncăput lumii, ci doar sfinților [cu putință de] văzut, pentru curăția inimii [lor]»[7]; «și tuturora stă de față, dar celor ce se curățesc de patimi [le] arată [într-înșii] puterea Sa, pe când celor ce tulbure au partea stăpânitoare [a sufletului], de la întinăciunile păcatului, nicidecum»[8]; «că precum oglindirile fețelor nu se fac pe toate materiile, ci [doar] pe cele ce au dobândit o anume netezime și străvezime, [tot] așa [se face că] nu în toate sufletele [este] lucrarea Duhului, ci [doar] în cele ce nu au 'nimic strâmb, nici sucit'[9]»[10].

[10] Vasile cel Mare, *Comentariu la Isaia prorocul* 3, PG 30, 121C–124A.

ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σκολιὸν ἐχούσαις μηδὲ στραγγαλιῶδες. Ὁρᾷς ὡς πᾶσι μὲν πάρεστι τὸ ἅγιον πνεῦμα κατ' οὐσίαν, εἰ δὲ βούλει καὶ κατὰ δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν, μετέχεται δὲ καὶ ἐπιφαίνεται κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν οὐδενί, κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν μόνοις τοῖς τὸν ἀπὸ τῶν πονηρῶν παθῶν ἀποθεμένοις σπίλον;

31 ΘΕΟΤ. Ὄντως σφᾶς αὐτοὺς παρακρούονταί τε καὶ κατασοφίζονται πάντες οἱ ἀντιλέγειν σπεύδοντες ὑμῖν. Ἀμφοτέρων γὰρ ἐν ταῖς ἁγιογράφοις δέλτοις σαφῶς ὑπαγορευομένων, αὐτοὶ νῦν μὲν τοῦ ἑνὸς ὡς αὐτοῦ μόνου εἰρημένου δῆθεν ὑπεραγωνίζονται, νῦν δὲ χωροῦσι κατὰ τοῦ ἑτέρου ὡς μὴ εἰρημένου, καὶ οὐδ' ἑκατέρου ὡρισμένως, ὡς εἶναι τοὺς αὐτοὺς τὸ αὐτὸ κατασκευάζοντας καὶ ἀναιροῦντας. Ὅτε μὲν γὰρ μεθεκτὴν ἅπασι τὴν ὑπερουσιότητα ἐκείνην λέγουσιν, ἐξ ἀνάγκης ἀκτίστου διδόασι μετέχειν πάντας τοὺς μετέχοντας, ὅτε δὲ κτιστὴν τὴν χάριν, οὐκ ἀκτίστου οὐδ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπερκοσμίους.

ΘΕΟΦ. Τὴν κατὰ τὸ ὄνομα μόνον ἀντίθεσιν, ὦ βέλτιστε, ζητοῦσιν, οὐ τὴν κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος δηλούμενον. Εἰ δέ που καὶ πρὸς τὸ σημαινόμενον ἐπιστρέψουσι τὸν νοῦν, οὐ τὰ εἴδη τῶν σημαινομένων διαιροῦσιν, ὡς ἀπολαβόντες ἀκριβῶς ἐφίκοιντο, οὗ ἕνεκα ἡ ζήτησις. Ταῦτ' ἄρα καὶ αὐτοὶ ἑαυτοῖς οὐχ ἑκόντες εἶναι περιπίπτουσι, καθάπερ ἐν κυβείᾳ τῆς διανοίας σφίσι καὶ τῶν λόγων κυλινδουμένων τε καὶ μεταρριπτουμένων καὶ ἀεὶ παραφαινόντων ἑτεροῖα. Τοῦτο δέ μοι δοκοῦσι καὶ αὐτοὶ συνιδόντες οἱ τὰ τοῦ Βαρλαὰμ ἐπεκδικοῦντες σαφῆ προτιθέναι τὰ ὑπ' αὐτῶν καὶ διὰ γραμμάτων κρατυνόμενα μηκέτ' ἔπειτα τολμᾶν. Οὐ γὰρ ἂν ὑπολογίσαιντο τὴν συνοδικὴν ἀπόφασιν, ἣ μὴ τοῖς

[1] Adică: îl argumentează. [2] Adică: suprafiinţialitatea aceea.

[3] Expresia 'cei mai-presus-de-lume' se poate referi atât la îngeri, cât şi la sfinţi.

[4] Altfel zis: varlaamiţii caută antiteze în planul semnificantelor, nu cercetează planul semnificatelor.

Vezi că tuturora stă de față sfântul Duh [și anume] după ființă (sau – de voiești – și după putere și lucrare), dar [de împărtășit și de arătat] nimănui nu Se împărtășește și nu Se arată după ființă, iar după lucrare doar celor ce au lepădat întinăciunea [venită] de la patimile cele rele?

31 TEOT. Cu adevărat pe ei înșiși se lovesc și se înșeală cu sofismele toți cei ce se sârguiesc a vă grăi împotrivă. Că amândouă [lucrurile] acestea fiind limpede spuse în scrierile sfinților, ei ba se zbat a-l apăra [doar] pe unul [dintre cele două], că doar acela – chipurile – s-ar fi spus [în pomenitele scrieri], ba se împotrivesc celuilalt ca unuia ce nu s-ar fi spus, nehotărându-se însă care e cel spus și care cel nespus, încât ei înșiși [unul și] același lucru îl și ticluiesc[1], îl și desființează. Că atunci când zic [ei] că tuturora le este împărtășibilă mai-presus-de-ființa aceea[2], neapărat că de nezidit îi fac a se împărtăși pe toți cei ce se împărtășesc; iar când zic că harul este zidit, nici acelora ce sînt mai presus de lume[3] nu le mai îngăduie a se împărtăși de nezidit.

TEOF. Opoziția după nume o cercetează [aceștia], o, preabune [prietene], nu pe cea după ceea ce este arătat de către nume[4]; iar de își întorc vreodată mintea și asupra lucrului însemnat [de vreun nume][5], nu deosebesc felurile însemnatelor [lucruri][6], ca, înțelegându-le [pe acestea], să judece cu acrivie chestiunea în cauză; astfel că, fără voia lor, ajung potrivnici și lor înșiși, cuvintele – după zarul cugetului lor – rostogolindu-se și răsturnându-se și pururea însemnând altceva[7]. Aceasta îmi pare a o fi priceput și aceștia, [și anume] cei ce răsbună cele ale lui Varlaam, de nu mai îndrăznesc [ei] a [ne] pune dinainte – limpezi – și prin scris întărite cele de ei susținute; că doar n-or lua aminte la hotărârea sinodului[8], [hotărâre] care îi oprește nu doar pe cei

[5] Adică: asupra semnificatului. [6] Adică ale semnificatelor.

[7] Adică: însemnând – necontenit – ba una, ba alta.

[8] Este vorba despre interzicerea hotărâtă de Sinodul din August 1341. Vezi *Tomosul Sinodal*, PG 151, 692C.

γράφουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς λέγουσιν ἐπῄρτηται, καὶ τούτων ἀμφοτέροις, αὐτοῖς τοῖς κινοῦσι καὶ κατηγοροῦσιν, ἀλλ' οὐχ ἡμῖν τοῖς ἀναγκαίως πρὸς ἀπολογίαν ἐρχομένοις.

32 ΘΕΟΤ. Ἀλλ' ἐπειδὴ σύ, Θεόφανες, δικαίως καὶ καλῶς ἀπολογούμενος τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα διεῖλες, μᾶλλον δὲ ἀπέδειξας διττῶς παρὰ τῆς γραφῆς ἐκλαμβανόμενον, νῦν μὲν ἐπὶ τῆς ἀμεθέκτου ὑπερουσιότητος ἐκείνης, νῦν δ' ἐπὶ τῶν φυσικῶν τε καὶ οὐσιωδῶν, ἅ ἐστι τοῖς ἁγίοις μόνοις κυρίως μεθεκτά—κατ' αὐτὰ γὰρ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἕνωσις τελεῖται—, ἆρ' ἔχεις αὐτοὺς τοὺς ἁγίους συμμαρτυροῦντάς σοι τῷ λόγῳ δεῖξαι, ὡς αὐτῶν τῶν φυσικῶν τοῦ θεοῦ μεταλαγχάνουσι καὶ δι' αὐτῶν αὐτὸν ὁρῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν κτισμάτων μόνον ὡς ἡμεῖς;

ΘΕΟΦ. Καὶ τίς ἂν τοῦτ' εἰπεῖν ἐτόλμησε μὴ τῶν πείρᾳ μαθόντων ἐξειπόντων; Ὁ γὰρ πείρᾳ μαθών, οὗτος οἶδε μόνος τὰς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος.

ΘΕΟΤ. Τίς οὖν ὁ ἐξειπών;

ΘΕΟΦ. Ἅπαντες· οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι καὶ θαύμασιν, ὅσοι μέντοι τῶν ἐνθένδε μεταστάντων, διὰ τῶν ἐξενηνεγμένων σφίσιν ἐνθέων συγγραμμάτων ἔτι σύνεισιν ἡμῖν, οὐδὲ μέχρι νῦν ἀνῆκαν, οὐδ' ἀνήσουσιν ἀπαγγέλλοντες τρανῶς.

ΘΕΟΤ. Τρεῖς ἔμοιγε πρὸς βεβαίωσιν ἀποχρήσουσι, Θεόφανες· ἐπιδείκνυ τοίνυν μηκέτ' ἀναβαλλόμενος.

ΘΕΟΦ. Δείκνυμι δή. Καὶ γὰρ ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης τὸ λάμψαν ἐπ' ὄρους ἀπὸ τοῦ σωτῆρος φῶς—«ὃ ἰδόντες Πέτρος καὶ οἱ τῆς βροντῆς υἱοὶ τὰ προοίμια τῆς μελλούσης αὐτοῦ παρουσίας», κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, «ὀφθαλμοῖς λαβεῖν κατηξιώθησαν», οὐ πλήρεις

---

[1] Adică: prin acestea, prin intermediul lor.

[2] Literal: sînt împreună-mărturisitori cuvântului tău; adică: dau mărturie în favoarea tezei tale.

[3] Altfel zis: cu realităţile însele, cu înseşi cele săvârşite de ei.

[4] Literal: de la Mântuitorul.

[5] *La Psalmul 44*, 6, PG 29, 400CD.

ce scriu, ci și pe cei ce vorbesc, și – din amândouă cetele acestea – [doar] pe cei ce se năpustesc și acuză, nu pe noi, cei ce de nevoie am ajuns a ne apăra [în cuvânt].

32 TEOT. Dar, fiindcă tu, Teofane, pe drept și bine apărându-te [în cuvânt], ai împărțit în două [înțelesuri] numele de 'ființă' – mai bine zis ai arătat că [în chip] îndoit este el folosit de către Scriptură, [și anume] când în privința mai-presus-de-ființei aceleia neîmpărtășibile, când în privința fireștilor și ființialelor [ei însușiri], care doar sfinților sînt propriu-zis împărtășibile (că [nu altcum decât] după acestea[1] se săvârșește unirea dintre Dumnezeu și oameni), oare ai cum arăta că sfinții înșiși conglăsuiesc cuvântului tău[2], cum că se împărtășesc de înseși fireștile [însușiri ale] lui Dumnezeu și că [nu altcum decât] prin acestea Îl văd pe El, iar nu doar [pornind] de la zidiri, precum [Îl vedem] noi?

TEOF. Păi cine ar cuteza să spună aceasta, de nu ar fi spus-o răspicat cei ce prin cercare s-au învățat [lucrul acesta]? Că doar cel ce învață prin cercarea [însăși], [doar] acesta știe lucrările Duhului.

TEOT. Cine, deci, [o] spune răspicat?

TEOF. Toți; și nu doar cu cuvintele, ci și cu înseși lucrurile[3] și cu minunile (iar câți s-au mutat din cele de aici, [aceștia] prin dumnezeieștile lor scrieri sînt încă dimpreună cu noi) nu au slăbit – nici vor slăbi – a ne vesti nouă limpede [lucrul acesta].

TEOT. Trei, însă, îmi sînt de ajuns a mă încredința, Teofane; arată-mi-i, așadar, și nu zăbovi.

TEOF. Ți-i arăt, dar; că dumnezeiescul Ioan cel din Damasc lumina ce a strălucit din Mântuitorul[4] pe munte – «pe care», după marele Vasile, «văzându-o Petru și fiii tunetului, pârga slăvitei Lui [celei de a doua] veniri a o lua cu ochii s-au învrednicit»[5], [lumină] de care (după marele Dionisie) plini vor fi toți cei [ajunși a fi] în-chipul-lui-Hristos[6], [lumină]

[6] *Despre dumnezeieștile numiri* 1, 4, PG 3, 592BC.

ἔσονται κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον πάντες οἱ χριστοειδεῖς, καθ' ὃ καὶ «λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος», κατὰ τὸν μέγαν αὖθις Βασίλειον, ὃς κἂν τῷ παρόντι ψυχῶν ἁγίων φωτισμὸν προσείρηκεν αὐτό—, τοῦτο τοίνυν «φυσικὴν ἀκτῖνα τῆς θεότητος» ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος Ἰωάννης εἶπεν, ὁ δὲ μελῳδὸς Κοσμᾶς «οὐσιώδη τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ εὐπρέπειαν», κατὰ φύσιν δὲ τοῦτο ἔχειν τὸν θεὸν ὁ μέγας Ἀθανάσιος· «ἀνελθὼν γάρ», φησίν, «ὁ κύριος εἰς τὸν οὐρανὸν ἥξει ἐν δόξῃ φυσικῇ καὶ οὐκ ἐν χάριτι· ἐν τῇ ἑαυτοῦ θεότητι ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας σώματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἔδειξεν ἀπὸ μέρους». Ἔχεις ὁπόσους ἀποχρήσειν εἰς παράστασιν ἐνόμισας. Ἡμεῖς δ' ἐπιδαψιλευσάμενοι τοὺς τῆς ἀληθείας αὐξήσομέν σοι μάρτυρας. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος· «πάντα ὅσα ὁ θεὸς καὶ ὁ διὰ τῆς χάριτος τεθεωμένος ἔσται χωρὶς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος». Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· «ἑτοίμους ὁ λόγος δι' ἐλπίδος καθίστησι τῇ παραδοχῇ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀρχετυπίας ψυχωθῆναι καὶ γενέσθαι ζῶσας εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ ταὐτὸν αὐτῷ μᾶλλον κατὰ τὴν χάριν ἡ ἀφομοίωμα». Ἐν δὲ τοῖς θεολογικοῖς *Κεφαλαίοις* φανερῶς φησιν· «ἡ τοῦ θεοῦ βασιλεία τῶν προσόντων τῷ θεῷ φυσικῶς ἀγαθῶν κατὰ χάριν ἐστὶ μετάδοσις». Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος τὸ τοῦ

---

[1] Adică: prin care, pe temeiul căreia.
[2] *Matei* 13, 43.
[3] Vezi *Despre sfântul Duh* 9, 23, PG 32, 109B.
[4] Adică: proprie firii, naturală.
[5] *Omilia I^a la Schimbarea-la-față* 12, PG 96, 564B.
[6] *Sedealna a II^a* la 6 August; azi nemaifolosită.
[7] Verbul este aici tranzitiv; aşadar: 'izvorând'.
[8] *Despre întruparea lui Dumnezeu-Cuvântul* 4, PG 28, 96A.
[9] *Către Thalassie*, PG 90, 320A.
[10] A arhetipului, adică.
[11] În originalul sfântului Maxim: «τῶν ἀληθῶν (al celor adevărate)»; adică nu al cópiilor.

după care[1] vor și «străluci ca soarele» [în veacul viitor][2], tot după marele Vasile, carele și 'luminare a sufletelor sfinților' a numit-o [a fi] în [veacul] cel de față[3] – [pe lumina] aceasta, așadar, «rază firească[4] a dumnezeirii» a numit-o dumnezeiescul Ioan cel din Damasc[5], iar Cosma melodul «ființială bună-cuviință a Cuvântului lui Dumnezeu»[6], iar marele Athanasie [a spus] că *după fire* o are Dumnezeu pe [lumina] aceasta; că «înălțându-Se» zice «Domnul la cer, veni-va cu slavă firească, iar nu în[tru] har [adică în dar], întru dumnezeirea Sa strălucind[7] – din sfânt trupul Său cel [luat] din Maria – slava cea de-negrăit, precum în parte a arătat-o în munte»[8]. [Iată că îi] ai pe [toți] câți ai socotit că ți-ar fi deajuns spre înfățișarea [lucrului acestuia]. Noi, însă, adăugând, să ți-i înmulțim pe martorii adevărului. Zice, dar, dumnezeiescul Maxim: «toate câte [este] Dumnezeu – fi-va și cel prin har îndumnezeit, afară de identitatea [cu El] după ființă»[9]; și iarăși, altundeva: «prin nădejde, gata îi face Cuvântul – prin primirea izvodului[10] bunătăților[11] – a se însufleți[12] și a se face chipuri [sau icoane] vii ale lui Dumnezeu și – după har – [a se face] mai degrabă totuna cu El, decât asemănare [a Lui]»[13]; iar în *Capetele* de-Dumnezeu-cuvântătoare zice limpede că «împărăția lui Dumnezeu este împărtășire[14] – după har[15] – a bunătăților care Lui Îi sînt [proprii în chip] firesc[16]»[17]. Iar sfântul Chiril, aducând de

[12] Iată cum foloseşte verbul acesta un Ioan Gură-de-aur: «Spune, dar, înţeleptule şi ştiutorule, ce e mai lesne: fecioară a naşte şi după naştere a rămâne iarăşi fecioară, ori toiag a se însufleţi, întru vietate, şi din vietate a se face iarăşi toiag?». Prin prisma aceasta, aşadar, înţelesul pasajului din sfântul Maxim ar fi: neînsufleţite icoane de lemn (precum lemnul toiagului lui Aaron) fiind oamenii mai întâi, mai apoi se fac – prin primirea Duhului – icoane vii, însufleţite.

[13] *Ambigua*, PG 91, 1253D.

[14] Literal: transmitere.

[15] Adică: din unghiul harului, prin har, pe calea harului.

[16] Adică: în mod natural.

[17] *Capete teologice* 2, 90, PG 90, 1168C.

κυρίου προενεγκών, «εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν», ἑαυτοῦ τὴν εἰρήνην ταύτην εἶπεν εἶναι, φησίν, ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ἐνυπάρχον αὐτῷ. Ἐν δὲ τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ λόγῳ τῶν *Θησαυρῶν* ἐκεῖνο πάλιν προενεγκών, «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον», «ὡς φύσει» φησί «προσοῦσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχουσαν δώσειν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπαγγέλλεται. Προελθὼν γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς πάντα τὰ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγεται· ἓν δὲ τῶν προσόντων τῷ πατρὶ καὶ ἡ ζωή». Ὁρᾷς καὶ τοῖς ἀξίοις διδομένην τὴν τοιαύτην ζωήν, καὶ κατὰ φύσιν προσοῦσαν τῷ θεῷ, ἀλλ' οὐχὶ φύσιν οὖσαν; Μία γὰρ ἡ θεία φύσις. Ἡ δὲ τοιαύτη ζωὴ ἓν τῶν κατὰ φύσιν τῷ θεῷ προσόντων. Καὶ ὡς κατὰ φύσιν οὖσα, ἄκτιστός ἐστι καὶ αὕτη. Τῶν δὲ κατὰ φύσιν προσόντων τῷ θεῷ ταύτην ἓν εἰπὼν καὶ πολλὰ προσεῖναι κατὰ φύσιν τῷ θεῷ καὶ ὁμοίως ἄκτιστα ἐδήλωσε. Διὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ φησι, «πάντα τὰ τοῦ πατρὸς κατὰ φύσιν ἐπάγεται».

33 Ποῦ οἱ ἀσυνέτως λέγοντες, ἕν ἐστι τὸ ἄκτιστον, οὐ τὸν θεὸν ἢ τὸ θεῖον λέγοντες ἁπλῶς, δηλονότι τὴν τε θείαν φύσιν καὶ τὰς κατ' ἐκείνην ὑποστάσεις, τά τε φυσικὰ καὶ ὑποστατικὰ τῆς ἀνωτάτω τριάδος ἅπαντα, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν μόνην τῶν κτιστῶν ἐξαίροντες, ὥσπερ ἂν εἰ τῷ μὲν ἡλίῳ μετεῖναι διεβεβαιοῦντο τῆς λαμπρότητος, πλήρεις δ' εἶναι σκότους τὰς περὶ αὐτὸν ἀκτῖνας, ἢ πολλοὺς ἡλίους, ἐπεὶ φῶς εἰσι καὶ αὗται;

ΘΕΟΤ. Δικαίως, ὦ Θεόφανες, ἐν μηδενὶ λόγῳ τιθέμενος τὸ ἀπαρέσκειν τοῖς πολλοῖς τοιαῦτα λέγων ὑπὲρ

---

[1] *Ioan* 14, 27.

[2] *Tezaure/Comori* 32; *Despre Sfânta Treime* 3, PG 75, 453CD· 857B.

[3] *Ioan* 6, 47.

[4] Prin naşterea din El, adică.

[5] Ale Tatălui, adică.

[6] Adică: din însuşirile Tatălui.

[7] *Tezaure/Comori* 14, PG 75, 236BC.

[8] Chiril, adică.

[0] *Ibidem*.

față al Domnului [cuvânt, cum că] «pacea Mea las vouă»[1], zice că «a Sa Însuși a spus că este pacea aceasta, ca un bun propriu [Lui] fiind într-Însul»[2]; iar într-al paisprezecelea cuvânt al *Tezaurelor/Comorilor* aducând de față, iarăși, acel «cel ce crede în Mine are viață veșnică»[3], zice: «ca pe una ce din fire Îi este [proprie] și care există [în El în chip] ființial, [așa] făgăduiește că o va da [pe viața aceasta] celor ce cred în El; că ieșind din Tatăl[4], pe toate ale Lui[5] le aduce după fire asupra Sa; iar una dintre cele ce Îi sînt [proprii] Tatălui[6] este și viața»[7]. Vezi că și celor vrednici este dată viața aceasta, cea care lui Dumnezeu Îi este proprie *după fire*, iar nu [Îi este] *fire*; că úna este dumnezeiasca fire; iar viața aceasta [nu este decât] una din cele ce *după fire* Îi sînt [proprii] lui Dumnezeu; și, fiind[u-I ceva] *după fire*, [atunci] și ea este nezidită. Și zicând [el[8]] că aceasta este una din cele ce *după fire* Îi sînt [proprii] lui Dumnezeu a arătat și că [*mai*] *multe* Îi sînt [proprii] lui Dumnezeu după fire și, de asemenea, că *nezidite* [sînt acestea]; drept care și spune despre Fiul [că] «pe *toate* ale Tatălui le aduce după fire asupra Sa»[9].

33 Unde sînt cei ce neînțelepțește spun că un [singur lucru] este necreat, nu numind [ei astfel] [în chip] simplu pe Dumnezeu sau Dumnezeiescul – adică dumnezeiasca fire și Ipostasurile Cele după aceea[10] și, totodată, toate [însușirile] cele firești și ipostatice ale preaînaltei Treimi –, ci doar ființa[11] osebindu-o de cele zidite, ca și când ne-ar încredința că soarele are [dimpreună] cu el strălucirea, dar razele dimprejurul lui sînt pline de întuneric sau [că] există mai mulți sori, de vreme ce și acestea[12] sînt lumină?

TEOT. Pe drept, o, Teofane, [și] nicidecum căutând a plăcea celor mulți, nu ai slăbit a grăi unele ca acestea în apărarea

[10] «Ipostasurile Cele *după aceea*»: Ipostasurile firii dumnezeiești, Cele în Care firea aceea se 'împarte' în chip mai presus de fire; nu *după firea zidită*, adică nu după cum se împarte firea zidită în ipostasuri zidite.

[11] Dumnezeiască.

[12] Adică: razele soarelui.

ἀληθείας οὐκ ἀνῆκας. Πρέπειν γάρ σοι τὸν ἔπαινον οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ, νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἔπειτα αἰῶνα, τῶν τοιούτων λόγων ἕνεκα.

ΘΕΟΦ. Τῷ θεῷ πρέπει αἴνεσις, ἀδελφὲ Θεότιμε, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, τῷ διδόντι λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν.

adevărului; laudă, dar, ți se cuvine nu de la oameni, ci de la Dumnezeu, și acum și în veacul de apoi, pentru cuvintele acestea.

TEOF. Lui Dumnezeu se cuvine lauda, frate Teotime, acum și în veci, 'Celui ce [ne] dă cuvânt întru deschiderea gurii noastre'[1].

[1] Vezi *Efeseni* 6, 19; vezi şi *Iezechiil* 3, 26.

Bibliografie selectivă

a. IZVOARE

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, volumele I-V, ed. Kyromanos, în îngrijirea lui P. Hristou, Thessalonic, 1988-1992.

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Ἔργα*, I-XI, ΕΠΕ, Thessalonic, 1984-1986.

Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, PG 150-151.

Grigorie Palama, *Scrieri*, în românește de pr. Dumitru Stăniloae, Filocalia VII, București, 1977.

Grigorie Palama, *Opere Complete*, II, ed. Gândul Aprins, București, 2013.

Grigorie Palama, *Opere Complete*, III, ed. Gândul Aprins, București, 2015.

Grigorie Palama, *Opere Complete*, IV, ed. Gândul Aprins, București, 2016.

Grigorie Palama, *Omilii*, în românește de C. Daniel, vol. I, ed. Anastasia, București, 2000.

Barlaam Calabro, *Epistole Greche*, ed. Schirò, Palermo, 1954.

Barlaam Calabro, *Epistole Greche* (ediția A. Fyrigos), *Dalla controversia palamitica alla polemica esicastica*, Editore Antonianum Pontificio, Roma, 2005.

Angela Constantinidis Hero, *Letters of Gregory Akindynos*, Washington, 1983.

Aurelii Augustini Opera Omnia, *Sermones*, PL 38.

J. N. Cañellas, *Gregorii Acindyni Refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam*

[*Corpus Christianorum. Series Graeca* 31. Turnhout: Brepols, 1995]: 3-410.

J. N. Cañellas, *Gregorii Acindyni Refutationes duae operis Gregorii Palamae cui titulus dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam* [*Corpus Christianorum. Series Graeca* 31. Turnhout: Brepols, 1995]: 413-430.

Θεοδώρου Δεξιοῦ, *Opera Omnia*, ed. Ioannis Polemis, CCG 55.

Μᾶρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, *Τὰ Εὑρισκόμενα Ἅπαντα*, II, ed. Gândul Aprins, 2013.

Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ, *Historia Romana*, Bekker and L. Schopen, *Nicephori Gregorae historiae Byzantinae*, 3 vols. [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1:1829; 2:1830; 3:1855]: 1:3-568; 2:571-1146; 3:3-567.

H.-V. Beyer, *Nikephoros Gregoras, Antirrhetika I* [*Wiener yzantinistische Studien* 12. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1976]: 123-431.

Patrologia Graeca, J.P. Migne, vol. 1-161.

Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, *Ἑπτά Λόγοι*, ed. Pseftongkás, Thessalonic, 1976.

Syméon le Nouveau Théologien, *Κατηχήσεις*, Catéchèses, ed. B. Krivochéine, J. Paramelle, SC 96, SC 104, SC 113, Paris, 1963, 1964, 1965.

Syméon le Nouveau Théologien, *Εὐχαριστίες, Action de grâces*, 1-2, ed. B. Krivochéine, J. Paramelle, SC 113, Paris, 1965.

Syméon le Nouveau Théologien, *Θεολογικοί λόγοι, Traités théologiques et éthiques*, ed. J. Darrouzès, *Théologiques* 1-3, SC 122, Paris, 1966.

Syméon le Nouveau Théologien, *Ἠθικοί λόγοι, Traités théologiques et éthiques*, ed. J. Darrouzès, *Ethiques* 1-3, SC 122, Paris 1966; *Ethiques* 4-15, SC 129, Paris, 1967.

Syméon le Nouveau Théologien, *Ὕμνοι, Hymnes*, ed. J. Koder, J. Paramelle, L. Neyrand, *Hymnes* 1-15, J. Koder, J. Paramelle, SC 156, Paris, 1969; *Hymnes* 16-40, J. Koder, L. Neyrand,

SC 174, Paris 1971; *Hymnes* 41-58, J. Koder, J. Paramelle, L. Neyrand, SC 196, Paris, 1973.

Syméon le Nouveau Théologien, *Εὐχή μυστική*, ed. J. Koder, J. Paramelle, SC 156, Paris, 1969, p. 150-154.

b. STUDII

Alfeyev, H., St. *Symeon the New Theologian and the Orthodox Tradition*, Oxford University Press, New York, 2000.

Chivu, C., *Θεολογία, Θεοπτία και Θέωση. Από το Συμεών το Νέο Θεολόγο* în *Γρηγόριο Παλαμά*, Thessalonic, 2010.

Coman, C., Tănăsescu, A., Chivu, C, *Gnoza filosofică, gnoza teologică și gnoza teoptică după sfântul Grigorie Palama* – în volumul *Sfântul Grigorie Palama, Opere Complete* III, Gândul Aprins, 2015, p. 9-34.

Coman C., Chivu, C., *Un veac de isihasm: de la Grigorie Palama la Marcu Evghenicul*, în *Μᾶρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, Τὰ Εὑρισκόμενα Ἅπαντα*, II, ed. Gândul Aprins, 2013, p. 7-50.

Θεοκλήτου, Μοναχού Διονυσιάτου, *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, Sfântul Munte Athos – Thessalonic, 1976.

Guichardan, S., *Le problème de la simplicité divine en Orient et en Occident aux XIVe et XV e siècle : Grégoire Palamas, Duns Scot, George Scholarius*, Lyon, 1933.

Κεσελοπούλου, Α., *Πάθη καί ἀρετές στή διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμά*, ed. Domos, Thessalonic, 1990.

Flogaus R., *Theosis bei Palamas und Luther, Ein Beitrag zum ökumenischen Gespräch*, Göttingen, 1997.

Lison J., *L' Esprit répandu: La Pneumatologie de Grégoire Palamas*, Editions du Cerf, Paris, 1996.

Μαντζαρίδου, Γ., *Παλαμικά*, ed. Pournaras, Thessalonic, 1998.

Μαρτζέλου, Γ., *Οὐσία καί ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατά τόν Μέγαν Βασίλειον, Συμβολή εἰς τήν ἱστοριοδογματικήν διερεύνησιν περί οὐσίας καί ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ed. Pournaras, Thessalonic, 1984.

- *Η θέα του θείου φωτός κατᾶ τον Συμεών το Νέο Θεολόγο* στο *Διακονία και Λόγος, Χαριστήριος τόμος προς τιμή του Αρχιεπισκόπου Χριστοδούλου*, ed. Armos, Athena, 2004, p. 129-156.

Ματσούκα, N., *Δογματική και Συμβολική θεολογία Α', Εἰσαγωγή στή θεολογική γνωσιολογία*, Thessalonic, 1985.

- *Δογματική καί Συμβολική θεολογία Β', Ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστης*, Thessalonic, 1999.

- *Δογματική καί Συμβολική θεολογία Γ', Ἀνακεφαλαίωση καί Ἀγαθοτοπία. Ἔκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας*, Thessalonic, 1997.

Meyendorff, J., *Introduction a l'etude de Grégoire Palama*, Paris, 1959.

- *St.Grégoire et la mystique orthodoxe*, traducere în românește de A. Pagu, București, 1995.

- *Gregoire Palamas, Deffense les Saints Hesychastes*, Louvain 1959.

J. S. Nadal, *La critique par Akyndinos de l'hermeneutique patristique de Palamas, Istina* 3, 1974.

Rossum, J. *Deification in Palamas and Aquinas*, SVTh.Q 47, 3-4, p. 365-382.

Ρωμανίδου, I., *Ρωμαῖοι ἤ Ρωμηοί Πατέρες τῆς Εκκλησίας, Γρηγόριου Παλαμᾶ ἔργα, Ὑπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχαζόντων, Τριάς Α'*, vol. I, 1982.

- *Notes on the Palamite Controversy and related topics*, part I (GOThR 6, 1960, 61, p. 186-205) part II (GOThR 9, 1963-64, p. 225-270).

Ράμφου, Στ., *Ο καημός του ενός. Κεφάλαια της ψυχικής ιστορίας των Ελλήνων*, Ed. Armos, Athena, 2000.

Τσίγκου, B., *Ὁ 'τολμηρός' θεολογικός λόγος του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου και η συμβολή του στο ησυχαστικό*

κίνημα καί τη φιλοκαλική αναγέννηση, în *Ορθοδοξία και Παιδεία* 2 (2003), p. 67-93.

Stăniloae, D., *Viața și învățătura sf .Grigore Palama*, București 1993.

Σταμούλη, Χ., *Ο άγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς στή σύγχρονη ἑλληνική θεολογία*, în *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς στήν ἱστορία καί τό παρόν*, Vatoped, 2000, p. 685-707.

Χρήστου, Π., *Ἑλληνική Πατρολογία Α'-Ε'*, Thessalonic, 1989-1993.

- *Ἡ ἔννοια τῆς διπλῆς γνώσεως κατά τόν Γρηγόριον Παλαμᾶν*, *Ἐ.Θ.Σ.Π.Θ.*, 7, 1962, p. 119-130.

- *Εἰσαγωγή στά ἔργα τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ* în ΕΠΕ, Tesalonic 1984-1986.

Ware, K.-T., *La Deificazione in Simeone il Nuovo Teologo*, în vol. *Simeone il Nuovo Teologo e il monachesimo a Constantinopoli. Atti del X Convegno ecumenico internationale di spiritualità ortodossa sezione bizantina*, Bose, 15-17 Settembre 2002, ed. Qiqajon, Comunità di Bose 2003, p. 137-163.

Williams A., *The Ground of Union: Deification in Aquinas and Palamas*, New York, 1999.

Wendebourg D., *Geiste oder Energie? Zur Frage der innergöttichen Verankerung des christichen Lebens in der byzantinichen Theologie*, München, 1980.

Cuprins

Abrevieri 9
Notă asupra volumului 11
Studiu introductiv 13

Despre dumnezeiasca împărtășire 47

Dialogul Ortodoxului cu Varlaamitul 113

Teofan 243

Bibliografie 351

Tipărit la **Gutenberg**
tel.: 021.345.09.26